

NÛDEM

No 25 1998

Kovara Hunerî, Edebî û Çandî

www.netewe.com

NÛDEM

Kovara hunerî, edebî û çandî

Xwedî û berpirsiyarê giştî

Chief Editor

Firat Cewerî

Hejmar 25, sal 7

Bihar: 1998

Şerdên abonetiye (salek)

Swêd: 240 Sek

Skandinaviya: 280 Sek

Ewrûpa: 80 DM

Amerîka, Austaralia,

Kanada: 50 \$

Institution: 290 Sek

Postgiro: 636 36 25-2

ISSN: 1103-1964

Wênaya bergê: Wênayê

Mîqdat Mîthed Bedirxan

Çapa bergê:

Pergala bergê û rûpelan:

Nûdem

Adres: NÛDEM

Termov. 52 ztr.

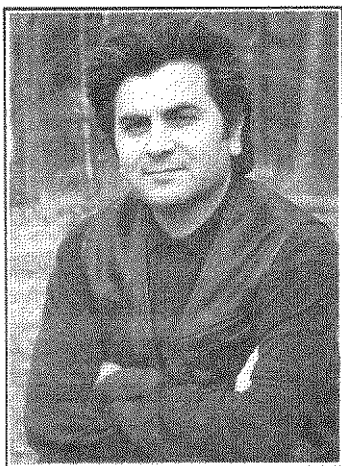
176 77 Järfälla-Sweden

Tel û Fax: 8-58356468

NAVEROK

- 4 Sedsaliya rojnamegeriya kurdî ◆ **FIRAT CEWERÎ**
- 6 Pêşgotina KURDISTANÊ ◆ **MIQDAT MITHED BEDIRXAN**
Werger: **Z. ZINAR**
- 12 Rojnamgeriya kurdî û dîrok ◆ **K. M. EHMED** Werger: **Elişêr**
- 24 Rojnameya KURDISTAN û sed saliya wê ◆ **ROJAN HAZIM**
- 43 Xopan ◆ **ZEYNEL ABIDÎN**
- 44 Îsa Şans û rojnameya "Silvan Sesi" ◆ **ROJEN BARNAS**
- 49 Kurdbûyîn ne şerm e ◆ **ÎSA ŞANS** Werger: **S. ROŞAN**
- 54 **DAXUYANIYEK JI NÛDEMÊ** ◆
- 55 Ji bo çî em derdikevin ◆ **EDÎP KARAHAN**
- 59 ... Dicle-Firat ◆ **MUSTAFA AYDOĞAN**
- 72 Medya Güneşi... ◆ **OSMAN AYTAZ**
- 75 Pirsgirêkên rojnamegeriya kurdî ◆ **CAN GULŞENOĞLU**
- 77 Zahmetiyên rojnamegeriya kurdî ◆ **SÜLEYMAN ÇEVİK**
- 81 Rojnamegeriya kurdî ya piştî 12ê îlonê ◆ **FEHÎM IŞIK**
- 84 Şiirek ji ◆ **ŞÜKRÜ ERBAŞ** Werger: **ABIDÎN**
- 85 Rojnamgeriya kurdî li başûrê Kurdistanê... ◆ **SIDQÎ HIRORÎ**
- 99 Xizmeta Xelîlê Çeçan û malbata wî ◆ **WEZÎRÊ EŞO**
- 102 Dêrdê bêdewî ◆ **KEMAL FEWZÎ** Werger: **M. DEHSIWAR**
- 105 Şiirek ji ◆ **BÊWAR İBRAHÎM**
- 106 Rojên me yên taybetî ◆ **M. SELÎM BEG** Werger: **ZINARÊ XAMO**
- 110 Xwe binas... ◆ **CELADET ALÎ BEDIR-XAN**
- 118 Jiyan û ramanên Celadet Bedir-Xan ◆ **ZERDEŞT HACO**
- 129 Xendek ◆ **E. H. MIHEMED**
- 137 Hevpeyvîn bi Brader re ◆ **NÛDEM**
- 141 Nuho an jî Kalo ◆ **ŞEREFXAN CIZÎRÎ**
- 155 Kurdistanê enfalkirî ◆ **XELÎL DUHOKÎ**
- 172 Hevpeyvîn bi Îhsan Culemergî re ◆ **MUSTAFA ALADAG**
- 183 Dîsa çend gotin li ser zimanê R. Hazim ◆ **LALEŞ QASO**
- 194 Rexne û rexnegirî ◆ **N. ZAXURANÎ**
- 197 Civaka IT û pîrsa kurdî ◆ **MÛRAD CIWAN**
- 212 La Rochefoucault ◆ **FAWAZ HUSÊN**
- 214 Kovar û rojnameyên kurdî ◆ **LOKMAN POLAT**

SEDSALIYA ROJNAMEGERIYA KURDÎ

FIRAT CEWERÎ

"Vê cerîdeyê de ez ê behsa qenciya ilm û marîfeta bikim; li kuderê mirov dielime, li kuderê medrese û mektebên qenc hene, ez ê nîşa kurda bikim; li kuderê çî şer dibe, dewletên mezin çî dikin, çawa şer dikin, tîcarêt çawa dibe; ez ê hemîyan hikât bikim."

MIQDAT MÎTHED BEDIRXAN, *Kurdistan*, 1898

...Ez dikarim bi tîraz ji we re bibêjim ma "Ji qewmekî ku bi tenê ji hezarî yek bi xwendin û nivîsandinê dizanin bi zimanê wî qewmî derxistina rojnameyekê bi kêrî çî tê?" Yên ku vê tîrazê dikin, nîzamin ku hişyarbûna mîletekî carinan deyndarê mirovekî du mirovan e. Bi taybetî ji qewmekî mîna qewmê kurd ku jê şarekî mîna Fuzûlî, leşkerekî mîna Selaheddîn-i Eyyubî derketiye çîma wê bi kultur û zanêbûna komeke biçûk ya rewşenbîtan tonak nebe?"

Kurdek, Kurdistan, 1899

Îsal sedsaliya rojnamegeriya kurdî ye. Yanî berî niha bi sed salî rojnameya kurdî ya pêşî derketiye. Navê wê Kurdistan bû. Xwedî û berpirsiyarê wê Mîqdat Mîthed Bedirxan bû. Gotîna "Kurdistan" di dema desthilatdariya Osmanî de ne qedexe bû; ew navê herêmeke cografî bû. Rojnameya Kurdistan, ji Kurdistanê dûr, li Qahîreyê derdiket. Hingî li Qahîreyê bi zimanên din jî kovar û rojname derdiketin. Ji ber ku ew sal, hem salên qelsbûn û sistbûna împaratoriya Osmanî bû, hem jî dema hişyarbûna neteweyî bû. Endamên gel û neteweyên cihê dest bi derxistina kovar û rojnameyên bi zimanê xwe kiribûn; tê de fikrên milî û ramanên serbixwebûnê belav dikirin.

Birêvebirê rojnameya Kurdistanê jî, ku ji malbata mîrekên Botanê bû, ji bo hişyarkirina kurdan, ji bo ji nezaniyê rizgarkirina wan xwe bi hemû hêza xwe dabû rojnameyê; bi keda xwe, bi perên xwe, bi dema xwe dixwest ku kurd jî şiyar bibin, zana bibin, bixwînin û ji cehalet û bindestiyê rizgar û azad bibin. Mîqdat Mîthed Bedirxan di hûn

bendên xwe de qencî û camêriya kurdan, durustî û pakiya wan dianî ziman, lêbelê sebebê paş-demayina wan bi nezanî û nexwendina wan ve girê dida.

Nezanî di her deman de, derdê herf mezin e. Û ev derdê mezin hertim ji aliyê kovar û rojnameyên kurdan ve hatiye zimên. Kovar û rojnameyên kurdan di her deman de bi misyonekê derketine. Misyoona hişyarkirina kurdan, pêşdexistina Kurdistanê, parastina kulturê, serhildana li dijî zor û sternê, eşkerekirina zilm û neheqiyên ku li kurdan dibin; ji ber vê rewşa diyar, kovar û rojnameyên kurdan ji profesyonelîzmê bi dûr ketine, gelek caran mecbûr mane ku bi dizî bixebitin û ev xebata wan ya bi dizî jî ew ji aliyê aborî û siyasî ve xistine krîzê û bûye sebeba temenkurtiya wan.

Loma jî, îro ne mimkun e ku mirov li kovar an jî rojnameyek bi temenê sed salî, heftê salî, an jî pêncî salî rast were. Ev temenkurtiya rojnamegeriya kurdî ji bo pêşketina rojnamegeriya kurdî bûye handikapek. Handikapeke din ya rojnamegeriya kurdî jî ew e ku ew hertim li derveyî welêt bûye. An ew li Qahîreyê derketine, an li Bêrûdê, an li Stenbolê, an jî li Stockholmê. Kovar û rojnameyên ku li derveyî tixûbên welêt derketine, pir bi zehmetî gihîştine welêt û gava ew gihîştine welêt jî, zilm û stema desthilatdaran jî bi xwe re birîye.

Kovar û rojnameyên kurdî ku bi hezar fedekariyan derketine, gelek bedel û qurbanî jî dane. Bi taybetî van neh-deh salên dawiyê, li Tirkîyeyê, bi sedan car kovar û rojnameyên kurdan hatine girtin, berpirsîyar û birêvebirên wan hatine zîndankirin, avahiyên hinekan ji wan hatine bombebaran kirin, rojnamevan di şkeneciyên nedîtî re hatine derbas kirin û bêhejmar keç û xort û kalên me yê rojnamevan di nava kuçe û kolanan de hatine kuştin.

Digel van hemû astengî û sternkariyan û digel temenkurtiyê, dîsan rojnamegeriya kurdî bi înad dom kiriye û gihîştîye van rojan. Lê, handikapa herf mezin ya rojnamegeriya kurdî ew e ku ew hê jî ne bi zimanê kurdî derdikeve. Mîna hinek nivîskarên vê hejmarê jî dane xuyakirin, gelo mirov ê bikaribe rojnameyek ne bi kurdî -herçiqas ew ji aliyê kurdan derkeve jî- ji rojnamegeriya kurdî bihesibîne. Bi raya min, bi pîrozkirina sedsaliya rojnamegeriya kurdî re, ev mijara ha jî hêjayî minaqeşekirinê ye.

* * *

Me ev hejmara ha bi hinceta sedsaliya rojnamegeriya kurdî, bi giranî ji rojnamegeriya kurdî û pirs-girêkên rojnamegeriya kurdî re veqetandîye. Ji bilî nivîsên hin nivîskarên me û nivîs û giroveyên berpirsîyarên hin kovar û rojnameyên kurdan, me ji kovar û rojnameyên kurdan yê kevin jî hin mînak hilbijartine. Hinek ji van mînakên bi kurdî bûn, hinek jî me ji tirkî dane wergerandin. Lê mixabin, hin mînakên girîng jî bi destên me neketin. Ez hêvîdar im em ê vê kêmasiyê di hejmarên pêş de ji navê rakin.

Bi hêviya rojnamegeriyeke kurdî ya xurt, ez Newrûza we ji dil pîroz dikim. ✍️

PÊŞGOTINA "KURDISTAN"Ê

MIQDAT MÎTHED BEDIRXAN

Bismillahirreh-

manirrehîm.
Sed hizar şukr û
hemd ji Xwedê te'ala
re [ku] em musul-
man xulq kirin û za-
nîna 'ilm û me'rîfetê
re hiş û zeka da me.
Derheqa elimandina
ilm û m'êrfetê re ge-
lek Ayetên celîle û
Ehadîsê şerîfe henin.
[Di] dinyayê de çi-
qas misilman hebin,
[di] gund û bajarên
hemîyan de mekteb
û medrese û cerîde

henin. Dinyayê de çi dibe, çi nabe cerî-
de dinivîsin. Heyfa min têt ji kurda re,
kurd ji gelek qewma zêdetir xweyhiş û
zeka ne, camêr in, [di] dînen xwe de
rast û qewî ne, xurt in û dîsa weke qew-

mên dî, ne xwenda
ne, ne dewlemend in,
dinyayê de çi dibe, cî-
ranê wan Mosqof çew-
wa ye, wê çi bike ni-
zanin. Lewma riya
Xwedê de min ev ce-
rîdeya ha nivîsî, bi iz-
na Xudê te'ala niho
her pazde roja de ca-
rekê ez ê cerîdekê bi-
nivîsim. Navê vê min
kiriye Kurdistan. Vê
cerîdeyê de ez ê behsa
qenciya 'ilm û me'rî-
feta bikim li kû derê
mirov di'elime, li kû

derê medrese û mektebên qenc hene, ez
ê nişa kurda bikim, li kû derê çi şer di-
be, dewletên mezin çi dikin, çawe şer
dikin, ticaret çawe dibe, ez ê hemiya hi-
kat bikim. Heta niho kesî cerîdekî holê

nenivîsiye. Ev cerîdeya min a ha ya ewulî ye. Lewma wê gelek kêmayî hebîtin. Ez hêvî dikim kêmaya Cerîdeyê ji min re binivîsin. Hemî tişt wekî nû çêdibin kêmin, paşî hinkî diçe dikeve rê de. Ev e êdî ez ê dest meqsedê bikim. (We mînellahî tewfîq).

Hezretî Pêxember 'eleyhis`selat û wes`selam gotiye: "El 'ulemaû wereset-ul enbiya." Anku 'ulema warisên enbiya ne, ji terefê Xwedê de mamûr in û we'z û nesîhetê [ku] bidin xelkê, riya qenc nişa wan bikin.

Lewma, gelî 'ulemayên kurda!

Çawa ûn we'z û nesîha nimêjê didin, welê divê ûn mîr û axa û kurmancên dinasin wan teşwîqa zanîna 'ilm û me'rifetê bikin, riya qenc nişa wan bikin, hekî ûn wê nekin, guncê hemiya [di] stûyê we [de] ye.

Dîsa Hezretî Pêxember 'eleyhis`selam gotiye "El 'ilmul 'ilmen, 'ilm-ul ebdani we 'ilm-ul edyani" anku 'ilm dudu ne; yek jê 'ilmê bedena ye, yek jê 'ilmê dîn û îmanê ye. 'Ilmê bedena, hekîmî ye.

Gelî mîr û axano!

Heta niho kî ji we guh daye vî emrê Pêxember? Kî ji we zaruyên xwe, birayên xwe, mirovên xwe rêkirine, dane xwendin? Kî ji we [di] gundê xwe de, [di] bajêrê xwe de mektebek, medreseyek, daye çêkirin?

Gelî 'ulemano!

Ûn çire wan Hedîsa ji mîr û axa re naxwînin? Ûn çire cerîdeyên erebî nax-

wînin, da ûn bizanin [ku di] dinyayê de çi dibe?

Dîsa Hezretî Pêxember 'eleyhis`selam gotiye "El kasîbû hebîbullah" anku mirovê kesb û kar bike, Xwedê te'ala hej wan dike. Ew mirovê ne xwenda be, nîzane cerîdeya bixwîne. Ew mirovê cerîdeya nexwîne, nîzane li kû derê ticaret qenc dibe. Cerîdeyên niho [ku] tèn nivîsandin, behsa hemî tişt dikin. Mirovê wan bixwînin, wê bizanibe malê destê wî de li kû derê pera dike.

Van salên ha de [li] Îstenbolê mektebek hatiye çêkirin. Navê wê mektebê "Mekteba Eşîra" ye. Xêyrê zaruyên eşîra, zaruyên kesî qebûl nakin. Ji Bexda û Şamê, ji Yemenê, Şemer û Enze hemî zaruyên xwe rêdikin Îstenbolê vê Mekteba Eşîra de dixwînin. Her sal du heyva diçin malên xwe, paşê dîsa tèn. Şeş, heft sala de alimên qenc ji wan derdikevin, paşê diçin gund û bajarên xwe. Dewlet her heyv pera dide wan, dibin memûr, hêdî-hêdî dibin muteserif, dibin walî.

Gelî mîr û axano!

Guncê zaruyên we wê [di] stuyê we [de] be. Ûn jî zaruyên xwe rêkin, bidin xwendin. Dewlemendên we bila [di] gunda de mekteba çêkin, riya Xwedê da xêra bikin.

Dîsa Hezretî Nebî eleyhîs`selam gotiye "El herbû xid'etun."

Gelî mîr û axa û kurmancno!

Dinya zane [ku] kurd camêr in. Lê

[di] vî zemanê ha de, şer bi camêrî tenê çênabîtin; top û tivingên we ecêb derketine, hewqa dûr diçin, cihê mirov dengê wan nebihîst gule û berikên wan diçin, mirova dikujin, cihê mirov jê wek teyra dixuyê, berikê wan tivinga diçe dikuje. Ev top û tivingên ha, bê mekteb û medrese mirov nedikare çêke, nedikare biemilîne. Lewma bê van top tivinga cesûriya we wek mirovên destgîrêdayî ne.

Li Mushefa Şerîf de emir bûye "Cahîdû fî sebîlillahî" anku [di] riya Xwedê de şerî bikin, [bi] dijminên dîn re cîhadê bikin. Dijminê dîne we, cîranê we Mosqof e. Heta niha Mosqof gelek der zebt kirine, Musulman Fileh kirine, dor wê têt Kurdistanê. Hekî we jî xwend, ûn elimîn ticareta û sin'eta, heki ûn dewlemend bibin, ûnê bikaribin xwe ji şerê wî xilas bikin. Hekî we guh neda van nesîhetê min, hekî dîsa ûn şivanî û rêncberiyê tenê bikin, [di] zemanek hindik de Kurdistan wê yekcar xira bibê. Cîranê we 'Ecem jî berê wek kurda bî. Vî zemanê paşî ewan jî qenc zanîn bê 'ilm û huner nabîtin. Ecema gelek mekteb û medrese henin, ewladên xwe rêdikin welatên dûr didin xwendin. Niho jî ji begzadeyên Ecem sê-çarek [li] Îstenbolê, li Mekteba Herbiyeyê de ne.

Gelî mîr û axano!

Qenc fekirin [li] dora xwe. Ûn, hingî diçe feqîr û kêr dibin. Sebeb, cahiliya we ye. El hemdû lîllah, gelek mekteb û

medrese henin. Riya Xwedê de zaruyên xwe rêkin, bidin xwendin, ji vî cahiliyê xilas bibin, dinya û axreta xwe mamûr bikin.

Xelk dibêjin "Hekî kurd bixwînin, wê ji alemê xurttir û dewlemendtir bibin."

Dîsa Hezretî Nebî eleyhîsselam gotiye: "Utlub-ul 'ilme we lew fis' Sîni" anku 'ilm [li] Çînê bitin, herin wê derê bixwînin, bielimin.

Gelî mîr û axano!

Ez ji we dipirsin. Kî ji we heta niho mirovektî xwe rêkiriye kû derê da bixwînitin?

El hemdu lîllah! [li] Bexdayê, Şamê, Îstenbolê mekteb û medreseyên hikûmetê hene, bê mesref in. Heçî ji we zaruyên xwe teslîmê hikûmetê bikit, bê mesref wê rêkin, bidin xwendin.

Berî du-sê sala, dewleta Çîn û Japonayê şer kirin. Eskerê Çînê deh cara ji eskerê Japonayê zêdetir bî. Hemî şera de Japonayê karî eskerê Çînê. Werin vî carê sebeba vî halî bipirsin: Mirovên Çînê cahil in, mirovên Çînê tişkî nizanin, mirovên Çînê nizanin top û tivingên vî zemanî bielimînin. Eskerê Japonayê top û tivingên xwe ew [bi] xwe çêdikin, [bi] hemî dera re ticaretê, kesb û karê dikin. Lewma dewlemend in, [bi] saya dewlemendiya xwe silahên kêr-zûka ji derên dûr kirrîn û xweş-xweş şerên xwe kirin, karin [bi] dijminên xwe. Niho hemî [li] malên xwe ra-

het in, kes nikare xwe bide ser wan.

Ez [li] gelek dera gerayîme, niho jî li Misrê me. Hemî dera zaruyên çerkez û arnawud û ereba dibînim, babên wan, birayên wan rêdikin mekteba, didine xwendin.

Li Misrê Camîa Ezher de rastî hin kurdên sora hatim. Hin ji Kerkûkê ne, hin ji milê Slêmaniyeyê ne, hemî dixwînin. Ez tu cara, li tu dera rastî mirovên Bota, Xerzan, Şêrwan, Hekariyan nehatime. Ez [li] tu mekteba rastî mirovên eşîretên kurda nehatime. Ez çiqas rastî mirovên van eşîreta têm, hemî jî rêncber in, jar û reben in, sin'etekî, hunerekê nizanin.

Berî şeş heyva ez ne sax bîm. Lewma vê zivistanê ez hatim Misrê. Misir biye bajarek hewqas mezin û xweş, heta mirov nebîne, mirov nikare bi wesfa wê bizanibe. Ez hêdî-hêdî ketim nêv Misriya de, 'elimîm hal û sin'etên wan, kesb û kara wan. Ev xelkên Misrê mirovên bê zirav in, ne camêr in, lê gelek dişixulin, nawestî, li kû derê mekteb û medreseke qenc hebit, nabêjin dûr û nêzik e, zaruyên xwe rêdikin, didin xwendin, dielimin sin'eta, dielimin hemî tişta. Niho nêva Misrê de, ji xelkê Misrê hewqas xwenda û alim hene, hewqas mirovên xweysin'et û huner hene, gelek mî'ûziyê bajêr ew xwe çêdikin. Nêv Misriya de mirov hene [ku] top û tivînga çêdikin, mirov hene xaniyên pêncîmezêl ava dikin, nêv wan xweysin'eta

de mirov henin rojê pêncî-şêst çerxiya distînin. Mal û xaniyên hemiya xweş in, hemî xweyxadim û xulam in. Û nêv wan de nexwendayê reben jî hene, lê hindik in.

Gelî mîr û axayên kurmanca!

Ez ji we dipirsin. Ji xelkê Misrê çî kêmayîya we heye? kurd ji Misriya camêrtir in, hiş û aqilê wan zêdetir e, hemî texlîda kurd ji Misriya qencir in. De vêca çîre xelkê Misrê wê ji kurda dewlemendtir bin?

Li Misrê hin kurmanc hene, bihîstine ku ez hatime Misrê, hemî jî hatine ziyaretê min. Min halê hemiya pirsî, hemî jî dergevanî û xulamîya Misriya dikin, hemî jî binê mineta wan de ne, hina jî bêdebê kirine, ji cihê xwe derêxistine, jar û reben bîne. Hekî xwenda bîna, hekî destê wan de jî hunerek, sin'etek hebiya, holê jar û reben nedibîn. Heyfa min têt, ji dergevanîyê, xulamîyê pê ve kêrê tişkî nayên.

Gelî 'ulema û mîr û axayên kurda!

Ûn hemî esl û neslê min dizanin [ku] cedê min Hezretî Xalid Înbî Welîd e, redîyellahu teala enhu. Eşîra me Botan in, şuhreta nesla me Ezîzan in. Ez riya Xwedê de dixebitim. Min ev cerîde çêkir, vê rê de ez gelek pere serf dikim, zemetê dikêşim. Meqseda min, qenciya kurda ye. Ûn jî ji xêra Xwedê re dest hilînin, kurda bidin xwendin, zaruyên xwe bielimînin ilm û edebê, bielimînin sin'eta. Mirovên Musulman divê xwen-

da bin, divê bielimin dîne xwe.

Gelî ulemayên kurda!

Ûn çire [li] camîa behsa xirabiya cahiliyê, qenciya ilmê nakin?

Xwedê te'ala û Pêxember eleyhîsselam behsa 'ilm û cehlê çi emir kirine, ûn dîzanin? Vana hemiya ji kurda re waz bikin. El hemdu lîllahî te'ala, ev e ya dikeve para min, ez dikim. Êdî ji ulemayên kurda hêvî dikim, vê cerîdeya min ji mîr û axa û kurmanca re bixwînin, derheqa elimandina ilmê de Xwedê te'ala û Hezretî Pêxember eleyhîsselam çi emir kiriye ewî bikin aqilê wan de. Ji mîr û axayên kurda ji hêvî dikim zaruyên xwe heta bibin deh-doзде salî, [li] gund û bajarên xwe de bidine xwendin, bielimînin Mishefa Şerîf û xwedina cerîdeya. Ji wê paşê bikin mekteb û medreseyên Îstanbolê, Şamê, Bexdayê, da Xwedê ji hemiya razî be, da ûn ji şerê dijminê xwe emîn bin, Xwedê qencî bide mileta[ê] îslamê.

Niha Sûdan û Misir şerî dikin. Mêrek Sûdaniya ji ber deh mêrên Misriya ve ne. Dîsa eskerê Mistrê dikare [bi] Sûdaniyan. Em her roj cerîdeya de dixwînin, deh ji Misriya tîn kuştin, pêncî ji Sûdaniya tîn kuştin. Sebeba vê, xelkê Sûdanê nexwenda ne, xid'e û hileyên şerên vî zemanî nizanin, top û tivingên vî zemanî nînin, hebin jî nizanin bi'emilînin.

Cerîdeya paş vê, ez ê şerê Sûdanê û Mistrê qenc binivîsim.

Par, dewleta me û Yûnaniyan şer kirin. Şikir ji Xwedê re dewleta me karî Yûnaniyan, heyvekê de eskerê îslamê şeş bajêrên mezin û ji seda bêtir gundên Yûnaniya girtin. Jew paşê Mosqof ket nêva halê de, nehişt em zêdetir biçin, me silh kir. Şeraitên sulhê, yek jê: Yûnan wê çar milyon zêra bide dewleta me. Çiku hê ev pere nedan, eskerê dewletê hê nêv bajêr û gundê wan de ne. Yûnan wê van pera ji dewletên mezin deyn bike û bide dewleta me.

Berî vî şerî dewletên Filan gotin, qey dewleta me ji bêperetî nikare [bi] tu kesî re şer bike. Şikir ji Xwedê re, dewletê çiqas vi esker derêxist û karî dijminê xwe.

Yûnan dewleteke biçûk e. Xwedê neke hekî dewletê nikarîbiya [bi] Yûnanî, File wê bivîna yekcar dewleta misilmaniyê ji dinyayê hilînin. Lê wekî heyvekê de me hewqas bajar û gundên Yûnan girtin. Hemî dewlet man ecêbmayî ku hinde zû-zû me karî [bi] wan.

Çiqas misilman ser dinyayê hebin, hemî arîkariya jin û zaruyên eskerên [ku di] vî şerî de hatin şehîdbûyîn dikin.

Gelî kurdno!

Ez we bibînim. Qasê [ji] destê we hat, pere bigihînin hev, bidin muteserîf û waliyên we, de rêkin Îstanbolê. Ji hemî dera rêdikin Îstanbolê. [Li] Îstanbolê navê şehîda hemiya nivîsîne, rêdikin [ji] jin û zaruyên wan re.

Ser dinyayê de tu qewm nemane, nav û behsa Girîdê nebihîstine. Ji mêj we Girîd [di] destê Misilmana de ye. Xelkên Girîdê se para yek jê Misilman in, du par jê File ne. Tu cara File û misilmanên wê derê bê şer nasekinin. Berî salekê di sa dest [bi] şerî kirin. Vê carê şer gelek mezin bî, gelek gund û bajêr xira bîn, şewitîn, çiftlik neman yekcar xirabîn, gelek jin û zaruyên misilmana hatin kuştin, gelek kiçên misilmana ketin destên Fila de, gelek ji wan kiça bîn jinên Fila, gelek zaruyên misilmana sêçar salî, dê-babên wan hatin kuştin, ew xwe ketin destên papazên Fila de, kirin mektebên xwe de. Ev zaro hemî wê bîelimîn Filetiyê. Ev Fileyên ha ji cinsên Yûnaniya ne. Heyfa min tê, gelek jin û zarû û mêr hatin kuştin, bîn File. Min [bi] çavê xwe resma zarûkek misilman dît, reben çarsalî bî, Fila sê ciha birîndar kirbîn. Heta niho jî [li] Girîdê şer ne kême. Çiqas misilman hebin, gelek jê revîn welatên misilmana, hinek jê hê mane [li] Girîdê, lê kes newêre biçê

gundê xwe, hemiya xwe dane hev, bajêra de rûdinin. Fila gund û zeviyên wan ji xwe re birine. Niha çeqas misilman hebin, civiyê dikin, ar û cil û pera rêdikin ji misilmanên Girîdê re. Rebena hemî tazî û birçî mane.

Ez ji mîr û axayên kurda hêvî dikim, derheqa qenciya kurda de çî bêt bîra kî, bila ji min re binivîsin, ez ê [di] vê Cerîdeyê de binivîsim. Wek [li] roja vê Cerîdeyê [ku] min nivîstî, divê kaxizê rêkin ji min re Mîsrê.

Kurdistan, hej. 1, 1898

Ev nivîs berê mamoste Mihemed Emîn Bozaslan ji ûpên erebî veguhaztiye ûpên latînî. Lê me li vir orjînalê wê bîngê girt. Di nivîsê de li hin deveran kêmasiya daçekan heye. Ji bo ku rind bête zanîn, me hin daçek di navbera kevanekên goşedar de nivîstî.

ZEYNELABIDÎN ZINAR

ROJNAMEGERIYA KURDÎ Û DÎROK

Dr. KEMAL MEZHAR EHMED

- Dîrok li “Kurdistan”ê û Li Ba Grubên Xwenda.
- “Rojî Kurd”, “Jîn” û “Têgeyiştinî Rastî”.
- Herekol ‘Ezîzan an Celadet Bedir-Xan. Goşeyên “Gelawêj”.
- Osman Sebrî û “Ronahî”. Rojnamegeriya Mahabadê.
- Selaheddîn Eyyûbî. Gavavêtina Mezin a “Rojî Nwe”.
- Rojnameya “Ziban” û Minorsky. Di Rojnamegeriya Kurdî de Selaheddîn. Pêxember û Kurd.

Gelek zehmet e ku rojname yan kovareke kurdî bê dîtin ku qîmet nedabe dîro-
kê. Xwediyê rojnameya yekem Kurdistan, di hejmara heştan a rojnameya
xwe de nivîsandiye û wiha dibêje:

“Ez zanim kurd ji tarîxa Kurdistanê tu tiştî nizanin loma ez ê her cerîda xwe de
kurt biçek tarîxa Kurdistanê ew ya ecdadên ‘ezîzan binivîsim”⁽¹⁾.

Şêst sal piştî vê bûyerê, dema ku xwendevanên kurd li Ewropayê xwestin kovara
Kurdistanê li ser navê Komeleya Xwendekaran derêxin, sekreterê komîteya weşanî
ya kovarê ‘Omer Qazî li Londrayê beyannameke bi kurdî û ‘erebî belav kir ku bi vî
awayî dest pê dikir:

“Ey Xwendevanên Kurd ên Delal!

Em hemû dizanin ku yek ji wan armancên pêroz ên kovara me ya delal, gihandina dîrok, edebiyat û zanista kurd bi milletê din e”⁽²⁾.

Demekê berî wê jî, kovara Kurdistan a Mahabadê di dawiya rûpela yekan a hejmaraya yekan de wiha nivîsandiyê:

“Kurdistan kovareke edebî, dîrokî û civakî ya mehane û kurdî ye. Ji bo danejiyandina eserên kurd dixebite, ji ber vê em rîca ji xwendevanên kurd dikin ku çi kesê beyt, çîrok û serpêhatiyên mirovên mezin an eşîretên kurd bizane yan nivîsek li balê be yan jî jiber be, bi kurdî, farisî û erebî ya zanayekî kurd be û nehatibe çapkirin, ji me re bişîne ku em bikarin bi alîkariya Xwedê wê çap bikin ku di nav zemên de wenda nebe.”⁽³⁾

Bi vî awayî behsa dîrokê armanca piraniya rojname û kovarên kurdî bûye. Rojnameya yekemîn Kurdistan, behsa Selaheddîn, Mîrên Cizîrê û Bedirxan Paşayê mezin kiriye. Her wiha maqaleyên di derheqê dîroka giştî yê wekî behsa dîtina Emerikayê ji aliyê Kristof Kolomo de jî belav kiriye. Kurdistan, di çar hejmarên xwe de (22-25) bi dirêjahî behsa jiyana û bîr û karên Mîdhed Paşa yê bi nav û deng jî kirîye.⁽⁴⁾

Kurdistan, bi serê xwe ji bo têgihîştina gelek milên jiyana sîyasî, rewşenbîriya kurd a di dawiya sedsala 19an û destpêka sedsala 20an de çavkaniyek girîng e. Zanyariyên di Kurdistanê de alîkarîya dîroknivîsan dike, ku baştir bi peywendiyên di navbera kurd, ermenî û çalakiyên welatparêzên kurd ên di nav sefên Îttîhadiyan û ciyê Siwarê Hemîdiye di dîroka kurd a nû de û ev cure behsên han bizanin.

Yekemîn kovara kurdî Rojî Kurd⁽⁵⁾, hersê rûpelên hejmarên xwe yê yekemîn bi wêneyên navdarên kurd xemilandiye -Selaheddîn Eyyûbî, Kerîm Zend û Hûseyîn Ken'an Bedirxan Paşa. *Jîna Stenbolê*⁽⁶⁾ jî yekemîn kovara kurdî ye ku qîmeteke zêde daye dîroka kurdan. Jîn di hejmaraya xwe ya 10an de, maqaleyê ku ji aliyê M. Nejad Tewfîq di derheqê Mewlana Xalid de hatiye nivîsandin, weşandiye⁽⁷⁾. Cardin Jîn yekemîn kovara kurdî ye ku zincîrek maqaleyên di derheqê dîrokê de weşandiye û koşeke taybetî ji dîroka kurd re veqetandiye. Jîn, zincîrek maqaleyên ‘Ebdul’ezîz Yamûlki yê di derheqê dîroka bingehe malbata Baban û zincîrek maqaleyên dîroka kurdên Bedlîsê û kurd û Kurdistanê de û bi taybetî rewşa gelê kurd li Îranê weşandiye.

Jîna Stenbolê, di eynî wextî de yekemîn çapemeniya kurdî ye ku berhemên zanyarîyên Ewropayê yê wekî ew zincîra maqaleyên ji Ansiklopediya Britanyayê wergirtiye di derheqê dîroka kurd de belav kirîye.

Dîroka kurd di rojnameya *Têgeyîştinî Rastî* de baş ciyê xwe girtîye⁽⁸⁾. Di vir de

M. Soaneyê şareza, ku mamoste Emîn Zekî di derheqê nijada kurd de ji nivîsandinên wî îstifade kiriye, roleke ronî leyistiye. Têgeyîştinê Rastî yekemîn çavkaniya kurdî ye ku hewil daye behsa regeza kurd bi awakî zanistî bike û tê de çend car an behsa Medya jî kirîye û wendanebûna kurdan bi muqayeseya wendabûna gelên kevin ên wekî asûrî, akadî, kildanî û elamî, belgeke dîrokî ya girîng dihesibîne.

Têgeyîştinê Rastî, çend gotar ji bo behsa dîroka Kurdistanê ya Qirna Navîn amade kirîye, ji ber ku wekî bi xwe dibêje: “Dîroka Qirna Navîn a kurdan xwediyê girîngîyek e”⁽⁹⁾. Têgeyîştinê Rastî ji hejmara 23an pê ve, di koşeya “Tarîx û Meşahîrên Kurd” de bi dirêjî behsa çend mîrekiyên demên kevin ên Kurdistanê kirîye û sebebê damezirandina wan bi vî awayî nivîsandiye:

“... Rewşa xîlafeta ‘Ebbasî xera bû û ji hemû milan ve bi wasîteya mirovên wan hukûmetên serbixwe hatin meşandin. Qewmê kurd jî... ji vî halê perîşan îstifade kir û ji bo ku ciyê wan tev çiya û derên asê ne, baştir derketin pêş û hukûmetên mûnasîb tesis kirin⁽¹⁰⁾. Têgeyîştinê Rastî, di çend hejmarên xwe de behsa mîrekiyên kurd ên Qirna Navîn û desthilatdarên wan ên bi nav û deng kirîye.

Kovara Hawarê jî⁽¹¹⁾ bi para xwe qîmet daye dîrokê. Herekol ‘Ezîzan, ku naznavê Celadet Alî Bedir-Xan e, di Hawarê de gelek maqaleyên di derheqê dîrokê de belav kirîye. Wekî maqaleya “Kurd û Kurdistan Di Çavê Bîyaniyan de”, ku tê de behsa dîroka kurd a qonaxên kevin dike. Tevgera Bedir-Xan Paşa yek ji wan behsên wê kovarê ye ku Herekol ‘Ezîzan qîmetêke zêde daye⁽¹²⁾. Cardin her wî ew gotara mezin a bi navê “Kardux û Welatê Karduxan” belav kirîye ku bi dirêjî cî daye ew gotarên ku Ksenefon ên di sala 401ê berî zayîni di Anabasis de di derheqê Karduxan de nivîsandiye⁽¹³⁾.

Herekol ‘Ezîzan, bi navê “Klasîkên Me”⁽¹⁴⁾, maqaleyek mezin di derheqê jîyan û karên kesên kurd ên mezin ên wekî ‘Elî Herîrî, Feqeyê Teyran, Ehmedê Xanî, Bayezîdî, Şeref Xan, Murad Xan, Mewlana Xalid, Mele Yehyayê Mizûrî, Halî, Şêx Reza û Hacî Qadirê Koyî belav kirîye.

Ji bilî ev tiştên ku me behsa wan kirin, Hawarê di çend hejmarên xwe de çîrokên dîrokî yên wekî Kleopatra, Selaheddîn û Richardê Şêrdil⁽¹⁵⁾ weşandine.

Di vê meydanê de Gelawêj, wekî gelek meydanên din, yekemê rojnamegeriya kurdî bû⁽¹⁶⁾. Heta niha yek rojname û kovarên kurdên Iraqê û derveyê wan, wekî Gelawêjê qîmetê bi gelemperî dîrok û bi taybetî dîroka kurd nedaye. Gelawêj, çend koşe ji bo behsên cihê yên dîrokê amade kirîye. Wekî “Kurdên Bi Nav û Deng”, “Di Kevin û Di Koncîkên Tarîxê de”, “Suçek Ji Dîrokê” û “Kurd Li Ba Biyaniyan”. Nivîskarên herî bi nav û deng ên salên çilî (Emîn Zekî, Tewfîq Weh-

bi, Huseyîn Huznî Mukrîyanî, 'Elaeddîn Seccadî û hejmareke din) li ser rûpelên Gelawêjê behsa dîrokê kirine⁽¹⁷⁾. Ji bilî van hejmarek rewşenbîrên derveyî kurdên Iraqê yên wekî Osman Sebrî û N. Aza Sîneyî ku behsa Heloxanê serokê Erdelan kirîye, di Gelawêjê de di derheqê dîrokê de maqale belav kirine⁽¹⁸⁾.

Carên wisan hene ku Gelawêj nîvê temamê hejmareke xwe ji behsa dîrokê re amade kiriye. Wekî mîsal, di hejmara 5 û 6an a sala sisiyan de⁽¹⁹⁾ ev gotarên han ên di derheqê dîrokê de weşandine: "Kurdên Bi Nav û Deng" a M. Emîn Zekî (r: 16), "Tetewwûr -Guherîn- 'Îlmê Ictima'î" a wergera 'Elaeddîn Seccadî (r: 10-14), "Rûpela Dîrokê, Nezeriya Hatina 'Eqwamê Hendo-Ewrupayî Yan Arî û Koçeran" a Salih Qeftan (r: 14-20), "Norweç Çawan Hat Girtin" a Nacî 'Ebbas (r: 56-69), "Jina Kurd a Bi Nav û Deng -Mestûre" ya Mihemmed Emîn Karduxî (r: 77-78), "Lenîn" a Fayîq Hoşyar (r: 81-87), "Wêneyê Minareke Kevin a 'Imadiyeyê" (r: 89), "Paşaweyî Jîyana Mewlana Xalid" a 'Ebdulmuhsin Hoşyarî Hewramanî (r: 93-95).

Yek ji karê bi qîmet ê Gelawêjê, belavkirina berhemên hejmarek rojhilatnas û gerokên Ewropayê yên di derheqê kurdan de ye. Di vir de rola mamoste Nacî 'Ebbas mazin û dîyar e. Di pênc hejmarên li pey hev ên Gelawêjê de "Guherîn" a bi nav û deng a V. Minorsky⁽²⁰⁾ weşandiye⁽²¹⁾. Çend meh şûn de bi navê "Geşteke Heştê Sal Berî Niha Li Kurdistanê" ji kitêba F. Millingen⁽²²⁾, wekî ku bi xwe dibêje: "Ev peçeyên han bi kêrê we bîn û tamedê bidin we"⁽²³⁾, wergerandine kurdî û di çend hejmarên Gelawêjê de hatine belav kirin⁽²⁴⁾. Gelek bi ser vî karî re derbas nebûye, vêca mamoste Nacî 'Ebbas di hejmara heştan a sala 1947an a Gelawêjê de dest bi weşandina kurtiya kitêba girîng a C. J. Rich⁽²⁵⁾ kirîye, ku ev berhema han ji kesên bixwazin behsa kurd û Kurdistanê ya di sedsala 18an û bi taybetî destpêka sedsala 19an bikin, çavkaniyeke hêja ye.

Mamoste Nacî 'Ebbas bi xwe jî sebebê vî karî bi qîmet di gotareke di derheqê dîrokê de ya bi navê "Rûpelên Zêrin Ji Dîroka Erbilê" di Gelawêjê weşandiye⁽²⁶⁾. Di-yariya mamoste ya dawiyê "Keçên Kurd" e⁽²⁷⁾.

Mamoste Qadir Xeffar, Mecîd Se'îd û Bekir Dilêr jî ji inglîzî berhemên bi feyde wergerandine û rûpelên Gelawêjê pê xemilandine. Wergera yekem kurtiya çend beşên kitêba M. Soane⁽²⁸⁾ ye, ku di çend hejmarên Gelawêjê yên di sala 1945an de haniye weşandin û di dawiyê de bi xwe jî di vî warî de nixandînek amade kiriye⁽²⁹⁾, ku mixabin ew kulên wî yên ser dilê kurdan wisan lê kiriye ku bikeve nava çend şaşîyan. Qasekê şûn de Qadir Xefaf ji hejmara pêncan a heta dehan a sala heftan a Gelawêjê de zincîrek gotar di derheqê Rich û kitêba wî de belav kiriye⁽³⁰⁾. Mecîd Se'îd jî di sê hejmaran de "Kurdên Iraqê" ya C. Jonson belav kiriye⁽³¹⁾. Be-

kir Dilêr "Yekem Fermandeyê Gotî Li Babîlê" û "Nijada Kurd" ji ingilîzî wergerandiye kurdî û di Gelawêjê de weşandiye⁽³²⁾.

Yek ji wan berhemê dîrokî yê herî bi feyde ku hatiye wergerandin û di Gelawêjê de hatiye weşandin, ew gotare ku behsa destpêka rojnamegeriya kurdî û pêşveçûna wê dike⁽³³⁾. Gotara navê wê derbas bû, Yusuf Melek⁽³⁴⁾ ji ingilîzî wergerandiye erebî û mamoste 'Ebdûlqadir Qezzaz ji wergera wê ya kurdî çêkiriye⁽³⁵⁾.

Her wiha bêyî navê werger, di sê hejmarên Gelawêjê de ew beşên kitêba "Kêmatiyên ('eqaliyatên) Cîhana 'Ereb" a A. H. Houranî⁽³⁶⁾ weşandiye ku peywendiya wan bi kurdan ve hebûye⁽³⁷⁾.

Hesen Fehmî Caf -Xwedê jê razî be- çend gotarên di derheqê dîrokê de ji farisî wergerandiye kurdî û di Gelawêjê de hatine çapkirin. Yek ji wan a bi navê "Şehzadeyê Bedlîsê" ye ku bîranînên gerokêki fransîz e û ew di nivê sedsala 17an de, di dema fermanrewayekî neviyê Şeref Xan de hatiye Bedlîsê⁽³⁸⁾. Li gor gotina wî gerokî, şehzadeyê Bedlîsê di dema pêwistiye de dikarîbû destê wî bigihîje "bîst heta pîst û pênc hezar siwaran û hejmarêke gelek zêde peyadeyan", ku bi çek bişîne çî şerekî ku pêwîst bûya.

Wergereke din a Hesen Fehmî Caf, "Kurd Di Welatê Kelatî" de ye, ku di hejmarê 6an a sala 1948an a Gelawêjê de hatiye weşandin (r: 21-32, 41). Eynî wextî Hesen Fehmî Caf çend berhemên xwe yê dîrokî jî belav kiriye ku pîraniya wan di derheqê kesên bi nav û deng ên Zendan in (Kerîm Xan, Lutfuhayê Xan û 'Elî Murd). "Mêjûwî Xulmar" yek ji wan gotarên baş ên Hesen Beg e⁽³⁹⁾. Wekî ku ew neqil dike, Amîre Xana jina wî Hesen Beg ji bo xizmeta kurdan teşwîq kiriye.

Gelawêj dixwest bala xwendevanên kurd bikêşe ser wê rastiye ku yê di "riya sî-yasetê de" dîrokê neqil dikin kêm nînin. Ji bo ronîkirina vê meselê, wekî nimûne pêşgotina "Kurd Di Ansîklopediya Tirkî de" weşandiye⁽⁴⁰⁾. Hêjayî gotinê ye, di vê gotara ansîklopediyê de ne tenê kurd ji nijada wan a eslî bêpar kiriye, belko bi eynî destûrê bi zorê eslî Sumer, Med û gelekên din gihandine nijada tirk.

Gelawêjê rûpelên xwe ji kesên wekî Kerîm Xanê Zend, Mewlana Xalid Şarezorî (Neqşibendî), Ibn El-Selah, Helo Xan, Mehmûd Xawer û gelek kesên bi nav û deng ên kurd, çiyê wan ê diyar û bi qîmet amade kirine. "Cengîz Xan", "Teymûrlengê Tirsêner", "Jîyana Napolyon" û "Mehkemeya Louisê Şanzdemîn" nimûneyên wan gotarên giştî ne ku Gelawêjê car caran weşandine.

Yên heta niha me behs kirin, hemû serbarê wê dewra mezin e ku Gelawêj di danjîyandina dîroka edeba kurdî de dîtiye. Jinname û hejmareke gelek zêde berhemên şairên kevin û yê nû yê kurdî, beşeke zêde rûpelên hejmarên Gelawêjê gir-

tine. Gelek şair hene ku xwendevanên sade yê kurd bi riya Gelawêjê ew nas kirine. Yê wekî "Exter" ku naznavê Emîn Axayê kurê Hacî Bekir Axayê Hewîzî ye û di sedsala borî de jiyaye⁽⁴⁰⁾, şairê Kirmaşanî Sultanî ku ji Eşîreta Kelhûrî ye û di sala 1250yê koçî (1834-1835ê zayîni) li bajarê Kirmaşanê yê Kurdîstana Îranê ji diya xwe bûye⁽⁴¹⁾.

Ji ber van û gelek sebebên din, çî kurdan bi xwe û çî jî biyaniyan ew gelek bilind nixandine. Di îlona sala 1944an de, M. Lorans Rayn di derheqê Gelawêjê de nivîsandiye û wiha dibêje: "Gelawêj, niha yek ji kovarên edebî yê herî seviya wê bilind a Rojhilata Navîn e".

Ronahî û Dengî Gîtî Taze, ku di salên Şerê Cîhanê yê Duyem de organên kurdên hevpeyman bûn, heta dereceyekê baş qîmet dane belavkirina gotarên di derheqê dîrokê yê cihê cihê de. Bi taybetî ji ber vê, rêvebirên herduyan, Bedir-Xanî û mamoste Tewfîq Wehbî û Huseyîn Huznî Mukriyanî, ji wan kesan bûn ku bi dîrokê ve mejûl dibûn. Osman Sebrî, zincîrek gotarên di derheqê dîrokê de yê bi feyde di Ronahiyê de belav kiriye, ku beşek jê giştî û yê din jî di derheqê dîroka kurdan de ne. Wekî nimûne, di zincîreke ya ji sêzdeh gotaran pêkhatî de, bi dirêjî behsa jiyana û şerên mezin ên Napolyon Bonapart kiriye⁽⁴²⁾. Osman Sebrî bi eynê destûrê zincîrek gotarên di derheqê Yezîdîyan⁽⁴³⁾ hinek eşîret û serokeşîret û lawên kurd ên rewşenbîr de belav kiriye. "Çîroka Tarîxê" jî yek ji koşeya hejmarên Ronahiyê yê dawiyê ye.

Dibûya rojnamegeriya dewra Mahabadê qîmeteke zêde bidaya dîrokê. Wekî di cihê wê de me behs kir, Kurdîstana organa Partiya Demokrat a Kurdistanê, xwe kovareke edebî, dîroki û civakî dihesiband. Lê ji ber gelek sebebên êşkere rojnamegeriya Mahabadê ew tiştên di dilê xelkê de bûn pêk neanî.

Lê li gel vê jî rojname û kovarên Mahabadê car û caran berê xwe dane dîrokê û çend berhemên bi qîmet li pê xwe hiştine. Seyîd Mihemmedê Hemîdî gelek gotarên di derheqê jînameya mirovên mezin ên wekî Ibn Xelekan, Ibn Selah, Ibn Şeddad û Seyfî Qazî di kovara Kurdîstanê de belav kirine⁽⁴⁴⁾.

Bi eynê destûrê kovara Niştîman jî jînameya hejmarek kesên kurd ên bi nav û deng nivîsandiye. Wekî Şêx Yusif Şemseddîne Burhanî ku serdarekî bi nav û deng ê dewra Mîrê Rewandîzê⁽⁴⁵⁾ û ya Mele 'Elîyê Sinoyî Şêxanî ku zanayekî bi nav û deng ê sedsala 15an bûye⁽⁴⁶⁾. Gotareke Şêx Se'îdê pişewayê serhildana millî ya kurd, belgeke heja û girîng e, ku Niştîmanê weşandiye⁽⁴⁷⁾.

Kovara *Helalî* jî, ku li bajarê Bûkan dihat çapkirin, jînameya gelek serokên kurd belav kiriye; Qazî Mihemmed yek ji wan e. Helale, gotareke xwe ya girîng a li

ser dîrokê, ji bo rêxistinên sîyasî yên kurd ên berî Şerê Cîhanê yê Yekem amade kiriyê⁽⁴⁹⁾.

Eger di rojnamegeriya kurdî de kovarek an rojnameyek hebe ku bi temamî xwe nêzîkî weke organeke dîrokê kiribe yan heta dereceyeke zêde wisan be, bêguman ew *Rojî Nwe* ye. Her çend rêvebirên wê⁽⁵⁰⁾ ew weke "kovareke edebî, sîyasî û civakî" pêşkêşî xwendevanan kiribin jî. *Rojî Nwe*, di hemû waran de, bi taybetî di meydana dîroknivîsê de ber bi pêş ve gaveke girîng avêtîye. Qet hejmareke *Rojî Nwe* tune ku çend gotarên li ser dîrokê yên bi feyde tê de nehatibin belavkirin, ku piraniya wan jî bo warên cihê yên dîroka kurd hatine amadekirin, wekî nimûne: *Rojî Nwe* di hejmara heftan a sala yekê de⁽⁵¹⁾, ev gotarên han belav kirine:

Şêx Mehmûdê Nemir (r: 1-8), Şerê Şe'îbe (r: 24), Daxwazên Kurd (r: 29)⁽⁵²⁾, Hemdî û Şêx Mehmûdê Nemir (nivîsa Medhoş, r: 30-34), Komelî Kurdistan (r: 35), Beyannameya Şêx Se'îdê Pîranî (r: 36-39), Anîna Cenazeyê Şêx Mehmûd (nivîsa Şêx Nûriyê Şêx Salih, r: 41-44), Mirovên Mezin ên Gelê Kurd, Mîr 'Ebdurrezaq Bedir-Xan (nivîsa Îsmâil Heqî Şaweys, r: 50-53), Koça Dawîyê Ya Şêx Mehmûdê Nemir (r: 58-59), Awbarîk (r: 60-61), Mela Mihemmedê Koyî (nivîsa Dersim, r: 76-81), 'Îlan Resmî (r: 92-93)⁽⁵³⁾.

Ew mijarên li jorê hatin nivîsandin û gelek bûyerên biçûk ên dîrokî û sê wêneyên dema tevgera yekem a Şêx Mehmûd û wêneke melayê mezin ê Koyî di vê hejmarê *Rojî Nwe* de hatine belavkirin. Gotara "Dîroka Neteweyê Te" ya di hejmarê 10an a sala yekem a *Rojî Nwe*, tenê 14 rûpel e, yanî zêdetir ji heştan yekê temamê rûpelên wê hejmarê ye⁽⁵⁴⁾ ku di eynî wextî de çar gotarên ser dîrokê yên girîng jî tê de hene⁽⁵⁵⁾.

Gotarên bi qîmet ên Îsmâil Heqî Şaweys -Xwedê jê razî be- ên di derheqê tevgerên azadîxwazî yên gelê kurd ên di navbera Şerê Cîhanê yê Yekem û Duyem de, ku di *Rojî Nweyê* de belav kirine, valatiyeke mezin tijî kirine. Wekê yên Komelî Kurdistan⁽⁵⁶⁾ û Navdarên Kurd, Mele Selîm Efendî⁽⁵⁷⁾, Komîteya Îstîqlalî Kurdistan⁽⁵⁸⁾, Şoreşa Koçgîriyê⁽⁵⁹⁾ û gelek gotarên din ên bi kêr.

Hêjayî gotinê ye, rojnamegeriya kurdî ji hemû kesên bi nav û deng ên kurd zêdetir qîmet dane Selaheddînê Eyyûbî. Piraniya rojname û kovarên kurdî, ji rojnameya yekem Kurdistanê⁽⁶⁰⁾ bigir bê, gotarên taybetî jê re amade kirine. Osman Sebrî di kovara Ronahiyê de zincîrek gotar di derheqê jiyana Selaheddîn de belav kiriyê⁽⁶¹⁾. Selaheddîn û Ehlê Xaç, gotareke mezin a sê hejmarên Gelawêjê ne⁽⁶²⁾. Piraniya kovarên Mahabadê jî behsa Selaheddîn kirine.

Cardin wêneyên tu kesî ji mezinên dîrokî, qasî yên Selaheddînê Eyyûbî li ser rû-

pelên rojnameyên kurdî cî negirtine. *Rojî Kurd* a kovara kurdî ya yekem, rûpela xwe ya yekem a hejmara yekem bi wêneya Selaheddîn xemilandiye. Kovara *Grugali Mendalanî Kurd*, ku weşana karkerên Çapxaneya Kurdistanê ya li Mahabadê bûye, wêneke Selaheddîn li ser rûpela yekê ya hejmara sisiyan belav kiriye û li vî û li wî milî wêneyê ev şî'ira han nivîsandiye:

“Her bijî ey fexrê qewmê kurd û Sultanê ‘Ereb
Tu nemirdûyî ey Selaheddînê Eyyûbî neseb”⁽⁶³⁾.

Berî ku em dawiyê bi rojnamegeriya kurdî û dîrokê bînin, em pêwîst dizanin ku hinekê jî li ser rojnameya *Ziban* bisekinin. Bi taybetî ji ber ku navê wê rojnameke dîrokê ya bi nav û deng belav bûye⁽⁶⁴⁾.

Dema ku Mecîd Ye‘qub bû waliyê Silêmaniyê, dest bi dijîtiya li hemberî rojnameya *Jiyan* a Pîremêrd kir, wisan dixuya dixwest rojnameke din ciyê wê bigre. Salih Qeftan -Xwedê jê razî be- ku yek ji wan rewşenbîrên dilsoz ê wê demê bû, erkê derxistina rojnameke din girt ser milê xwe, ku ew jî weke *Jiyanê* li çapxanaya Şarwanî ya Silêmaniyê çap dikir⁽⁶⁵⁾. Rojnameya nû ji dayîk bû û navê *Ziban* jê re hat bijartin, lê ji bo rojnamegeriya kurdî heta dereceyekê ne navekî jê hevî dihat kirin bû. Bi rastî jî piraniya zêde rojnamenivîsên kurdî û rewşenbîrên Silêmaniyê yên dilsoz ew nav qebûl kirin. Destkurtî, nebûna zengograf û xwestekên derxistina rojnameke nû, ku navê wê heta derecekekê nêzekî *Jiyan* be, Salih Qeftan û Ehmed Şukrî mecbur kirin ku herdu noqteyên ser tîpa “j”yê û noqteyek jî ji tîpa “r”yê yên li ser kilîşeya kevin a *Jiyan* bikirînin û bikin *Ziban*⁽⁶⁶⁾.

Ziban, rojnameke hefteyî û piraniya hejmarên wê şeş rûpel bûn, her car 300 yan jî gelek zêde bûya 500 lib jê dihatin çapkirin, ku 47 libên wê jê aboneyan re dihatin şandin. Rêvebirên *Ziban* her carê libek jî ji Şêx Mehmûd re dişandin ku wê çaxê li başûr dest li ser bû, libek jî ji Tahir Behced Merîwanî re dişandin ku ew jî li Emerikayê dijiya. Ji bilî vê, şeş lib jî ji Edmons re dişandin ku ew ji Bexdayê bişîne Ewropayê. Hêjayî gotinê ye Minorsky ku di destpêka salên siyan hatiye Silêmaniyê⁽⁶⁷⁾ yek ji wan kesan bû ku rojnameya *Ziban* û berî wê jî rojnameya *Jiyan* jê re dihat şandin.

Salih Qeftan, Ehmed Şukrî û Ehmedê ‘Ezîz Axa, ji hemûyan zêdetir nivîsên wan di *Ziban* de hatine belavkirin. Salih Qeftan, piraniya gotarên xwe bi gelemperî ji dîrokê re û bi taybetî jî ji dîroka kurd re amade kiriye. Ji ber vê jî nojnameya *Ziban* di nav rewşenbîran de rojnameya dîrokê hatiye binav kirin. Lê bi rastî jî li ser rûpe-

lên Zibanê bi xwe tu tiştêk di wî warî de nehatiye nivîsandin ku ew rojnameke dî-rokî ye. Li milê rastê yê Ziban tenê ev rêza han hatiye nivîsandin:

“Ziban, rojnameyekî kurdîye hemû yekşemmiwan derdeçê. Peyam: Silêmanî. Beledîye. Ziban. Muherrir: Salih Qeftan. Salyane bo naw şar 200 fils e bo derewe 350 fils e”. Hejmarên Ziban yên wisan hene ku bi tu awayî ne bi giştî û ne jî bi tay-betî xwe nêzîkî dîrokê nekirine⁽⁶⁸⁾.

Hêjayî gotinê ye, Mecîd Ye‘qub bi xwe reqîbê gotarên Zibanê bûye, car caran rê nedaye ku gotarên Salih Qeftan ên di derheqê dîrokê de bên weşandin.

Bêguman bertî hemû tiştî dîroka nava kovar û rojnameyên kurdî de jî şaşî û kê-masiyan bêpar nînin. Nivîskarên bertî salên 50an qîmeteke bi wî awayî rêbaza zanis-tî ya nivîsa dîrokê nedane. Yên wisan hene ku dîrok ‘ecêb nîrxandine. N. A. di wê baweriyê de ye ku di her çerxekê de zordarek heye. N. A. di derheqê Hîtlar de bi wî awayî nivîsandiye: “Wisan dixuyê dinya bê Cengîz Xan û Teymûrleng nabe, jî ber vê ye ku Xwedê Hîtlar ji sedsala 20an re şand⁽⁶⁹⁾.”

Herçî rojnameya *Pêşkevîtin* e jî bi wî awayî çarenivîsa gelê kurd tehlîl kiriye:

“Dema ku deng û behsê pêxemberiya Mihemmed -ruhê min sedeqeya wî be-ghîşt hemû milekî û xilxile xist nava dinyayê, wisan lê hat ku wê çaxê mezintirîn sul-tanê Turkistanê bixwaze xeleka koletiya wî serwerî têke guhên xwe. Oxuz Xan, ku wê çaxê mezintirîn sultanê Turkistanê bû, mirovekî kurd ê navê wî Baxduz û ser û sîmayê wî nexweş şand xizmeta pêxember. Dema ku çavên pêxember bi wî dikeve ji ser û sîmayê wî aciz dibe. Eşîret û qebîleya wî jê dipirse. Ew jî jê re dibêje: ez jî Ekrad im. Li ser vê ew hezret jî emir dike û dibêje, Xwedayê tebareken te‘ala vê ta-yîfeya han muwefeqê ittîfaqê neke, hekene dê alem ji destê wan bikeve belayê. Êdî jî wê rojê şûn de dewlet û selteneta mezin ji wan re hasil nebû”⁽⁷⁰⁾.

Bêguman ev gotinên han jî serî heta binî şaş in. Li vir tenê ev bes e em bêjin: dî-nê Îslamê di sala 18yê koçî (639ê zayînî) de, yanî piştî wefata pêxember û di dema fermanrewatiya Omer de gihîşt erdê Kurdistanê û piştî wê jî bi demeke dirêj gihîşt Turkistanê.

Lê li gel van hemû kil û kêmasiyan jî rola rojnamegeriya kurdî di pêşdebirina lê-kolinên dîroka kurdî de kêmbûye. Vê jî heta derecekê tesîr li ser nesla diduyan a dîroknivîsên me yên mezin kiriye. □

Kurmanciya wê: ‘ELÎŞÊR

Ji kitîsa wî ya bi navê: Mêjû (Kurte Behseke Zanista Dîrokê, Kurd û Dîrok).

ÇAVKANÎ:

- (1) Teksta orjînalê nivîsê wiha ye: "Ez zanim kurd ji tarîxa Kurdistanê tu tiştî nizanin loma ez ê her cerîda xwe de kurd biçek tarîxa Kurdistanê ew ya ecdadên 'ezîzan binîsîm'" (Kurdistan, hejmar: 8, 5 rezeb 1316, 18 teşrîna sanî 1314).
- (2) Roja 22yê kanûna paşî ya sala 1958an bi teksîr (ronî, stensîl) milekî bi kurdî û milekî din jî bi erebî hatiye çapkirin.
- (3) Kurdistan, Mahabad, hejmar: 1, 6ê kanûna pêşî 1945, di rûpelên hindur de.
- (4) Binêre ew hejmarên Kurdistanê ku Dr. Kemal Fuad bi zengografê belav kirine (Kurdistan, Yekemîn Rojnameya Kurdî 1898-1902. Bi berhevkirin û pêşgotina Dr. Kemal Fuad, Bexdad 1972).
- (5) Organê Komeleya Hêvî ya Kurd bû, hejmara wê ya yekem di roja 6ê hezîrana sala 1913an de hatiye çapkirin.
- (6) Bi temambûna Şerê Cîhanê yê Yekem rawêşên bîrên kurd li Stenbolê dest bi weşandina yek jî wan kovara kurdî ya herî dewlemend Jîn kirin.
- (7) Jîn, hejmar: 10, sibat 1335, r: 1-5.
- (8) Di vî warî de binêre: Dr. Kemal Mezher, Têgeyîştîni Rastî û Cîyê Wê Di Rojnamegeriya Kurdî de, Bexdad 1978, r: 200-209.
- (9) Binêre: Têgeyîştîni Rastî, hej: 23, 8ê nîsan 1918.
- (10) Têgeyîştîni Rastî, eynî hejmar.
- (11) Bedîr-Xaniyan li Şamê kovara Hawarê weşandine û ew nêzikî 11 salan jîyaye. Hejmara yekê roja 15yê gulana sala 1932an de hatiye çapkirin.
- (12) Hawar, hejmar: 19, 17yê nîsana 1932an, r: 1-2. Hej: 23, 25ê tîrmeha 1932an, r: 1-2. Hejmar: 24, 1ê nîsana 1934an, r: 1-3.
- (13) Hawar, hej: 32, 1ê îlona 1941an, r: 4-7.
- (14) Di kovarê bi xwe de wiha nivîsandiye: "Klasîkên Me".
- (15) Hawar, hej: 59, 15yê oktobra 1942an, r: 3-4. Hej: 51, 15yê çirya paşî 1942, r: 3-4.
- (16) Gelawêj, piştî Hawarê kovara kurdî ya herî bi temen e. Nêzikî 10 salan jîyaye. Hejmara wê ya yekê di kanûna pêşî ya sala 1939an de li Bexdayê hatiye çapkirin.
- (17) Em ê di dawiyê de her yek cihê bîrên ser behsa wan.
- (18) Gelawêj, hej: 6, hezîran 1945, r: 25-28.
- (19) Gelawêj, hej: 5-6, gulan û hezîran 1942. Ev hejmara Gelawêjê hemû li ser hev 96 rûpel e.
- (20) Orijînalê gotara Minorsky a bi îngilîzî bi vî awayî ye: "Bulletin of the School of Oriental and African studies, London. Val. XI. Part I. 1943.
- (21) Binêre: Gelawêj, hej: 10, gulan-îlon 1944.
- (22) F. Millingen, wild life among the Koords, London, 1870.
- (23) Binêre: Gelawêj, hej: 5, gulan 1945, r: 66.
- (24) Beşa heftan a vê wergera han di hejmara 11an a sala 1945an de hatiye weşandin (r: 59-67).
- (25) C. J. Rich, Narrative of a Residence in Kurdistan. Vol. I-II. London, 1936.
- (26) Gelawêj, hej: 1-2, kanûna paşî û sibat 1942, r: 10-17.
- (27) Mamoste Nacî 'Ebbas bi navê "Keçên Kurd" kitêba H. H. Hansen wergerandiye kurdî û di sala 1980an de hatiye çapkirin û 204 rûpel e. Navê kitêbê yê îngilîzî wiha ye:
H. H. Hansen, Daughters of Allah. Among Moslem Women in Kurdistan. London. 1960.
- (28) E. B. Soane, To Mesopotamia and Kurdistan in disguise, second edition. London. 1926.
- (29) Binêre: Gelawêj, hej: 9, îlon 1945, r: 41-49.

- (30) Binêre: Gelawêj, hej: 10, gulan-çirya pêşî sala 1946an.
- (31) Teksta vê gotarê ya bi inglîzî di kovara Geographical Magazine (kovara coğrafyayê) de hatiye weşandin. (Binêre: Gelawêj, hej: 7, tîrmeha 1945an, r: 59-67. Hej: 8, tebaxa 1945an, r: 59-61. Hej: 10, çirya pêşî 1945, r: 1-11).
- (32) Gelawêj, hej: 5, gulan 1945, r: 1-8, 57-61. Hej: 8, tebax 1949, r: 23-28.
- (33) Ev gotar di sala 1944an de di kovara Komeleya Asya Bîrîtanîyayê de hatiye weşandin. (Binêre: Journal of the Royal Central Asian Association. London. 1944. September. pp. 313-314).
- (34) Yusif Melek, nivîskarekî bi nav û deng ê asûrî ye, di berhemên xwe de û di wan rojnameyên ku di wextê xwe li Beyrûtê bi erebî derdiketin, gelek zanyarîyên girîng û durust di derheqê dîroka kurd de belav kirine. Bi kitêba xwe ya bi nav û deng "The British betrayal of the Assyrian", ku di sala 1936an li Emerîkayê daye çapkirin, paktîyeke zêde ji kurdan re kiriye û bi belge daye îsbatkirin ku destê kurdan di kuştina asûriyan de tunebûye. Berhemeke wî ya bi navê "Kurdistan Ew Belad El-Ekrad, Beyrût, 1945" hatiye çapkirin heye.
- (35) Binêre: Gelawêj, hej: 4, nîsan 1945, r: 21-25.
- (36) A. H. Hourani, Minorities in the Arab World. London. 1947.
- (37) Gelawêj, hej: 1, kanuna paşî 1948, r: 41-48. Hej: 2, sibat 1948, r: 1-7. Hej: 3, adar 1948, r: 5-29.
- (38) Gelawêj, hej: 7, tîrmeh 1943, r: 47-52.
- (39) Binêre: Gelawêj, hej: 12, kanuna pêşî 1944, r: 1-10.
- (40) Binêre: Gelawêj, hej: 2, sibat 1944, r: 15-19.
- (41) Di sala 1936an de ji dayîka xwe bûye (Binêre: Gelawêj, hej: 3, adar 1944, r: 1-4).
- (42) Binêre: Gelawêj, hej: 8, tebax 1945, r: 41-47.
- (43) Ronahî, Şam, hej: 16, tîrmeh 1943 heta hejmarê 28an a adara sala 1945an. Ronahî bi alfabe ya latî-nî dihat weşandin.
- (44) Binêre: Ronahî, hej: 19, îe çirya pêşî 1943, r: 13-16. Hej: 20, îe çirya paşî 1943, r: 16. Hej: 21, îe kanuna pêşî 1943, r: 15.
- (45) Di derheqê Seyfî Qazî de binêre: Seyîd Mihemmedî Hemîdî, Zanayên Kurd. Şairê millî yê bi nav û deng Hezretê Ebu'l-Hesenê Seyfî Qazî, Kurdistan, Mahabad, hej: 4, banewer (gulan) 1946, r: 1-2.
- (46) Niştîman, Mahabad-Tebrîz, hej: 7-9, xakelêwe-cozerdan 1323, r: 6-7.
- (47) Niştîman, eynî hejmar, r: 31.
- (48) Niştîman, eynî hejmar, r: 4-6.
- (49) Helale, ev gotara han bi wî navî weşandiye: "Kornel û Ehzebên Sîyasî Yên Kurd De Rabirdo da, Basêkî Mêjûyî". Helale, Bûkan, hej: 1, reşemeya 1324an, r: 14-15.
- (50) Xwedî û berpirsiyarê Rojî Nwe, parêzer Cemalê Hacî Feqîyê Şalî û desteya nivîskarên Kameran (sernivîskar) û Miherrem Mihemmed Emîn, Ihsan 'Ebdulkerîm, Kerîm Zend û 'Ebdullah Reza - Ejder bûn. Rojî Nwe kovareke mehanî bû, hemû bi ser hev sal û nivê jiya û 18 hejmarên wê derketin (ji adara 1960an heta îlona 1961an).
- (51) Rojî Nwe, hej: 7, çirya pêşî 1960. Di vê hejmarê de hemû bi ser hev 13 gotarên serekî hene.
- (52) Mebest ew daxwazên ku Şêx Mehmûd di sala 1930an de, piştî serhildana 6ê îlona reş pêşkeş kirin.
- (53) Belavokeke inglîzên dagirker e ku di roja 2yê gulana sala 1923an de bi ser rûniştîyên Silêmaniyê de belav kirin. Ev belavoka han tîjî êrîş û tehdîd in.
- (54) Rojî Nwe, hej: 10, kanuna paşî 1960.

- (55) Sisiyên wê di derheqê dîroka kurdan de ne: "Yadaştî Komeleyî J. K.", "Ehemîyyetî Mêjûwî Komarî Kurdistan" û "Silêmanî Di Sala 1820an de".
- (56) Rojî Nwe, hej: 6, îlon 1960, r: 42-54.
- (57) Rojî Nwe, hej: 8, çîrya paşî 1960, r: 21-28.
- (58) Rojî Nwe, hej: 10, adar 1961, r: 30-34.
- (59) Beşa yekan: Rojî Nwe, hej: 3, hezîtan 1961, r: 90-98.
Beşa diduyan: hej: 4, tîrmeh 1961, r: 1-7.
Beşa sisiyan: hej: 5, tebax 1961, r: 18-28.
- (60) Binêre: Kurdistan, hej: 15, 12yê muherrem 1317, 22yê nîsan 1315.
- (61) Ev gotara han ji pênc beşan pêk hatiye û di hejmarên 23, 24, 25, 26 û 28ê Ronahiyê de hatiye weşandin.
- (62) Binêre: Gelawêj, hej: 6, hezîtan 1949, r: 1-8, 57-61. Hej: 7, tîrmeh 1949, r: 1-12. Hej: 8, tebax 1949, r: 1-15.
- (63) Girûgalî Mindalanî Kurd, Mahabad, hej: 3, 1ê pûşberî 1325, rûpela berga yekê.
- (64) Beşa piraniya ew zanyariyên di vir de behsa wan hatine kirin, min ji birayên Nurî Kake Heme, Kerîm Zend, Ehmed Şukrî (Dr. Şo) û Mihemmed Emîn Se'îd Rebanî wergirtine. Mamoste Kerîm Zend ji bo berhevkirina van zanyariyan gelekî alîkariya min kir. Ji tevan re sipas.
- (65) Ehmed Şukrî, tenê hejmarên Ziban çap dikirin û nivîsên xwe jî tê de diweşandin.
- (66) Wisan dixuyê her ji ber vê jî navê rojnameyê "Ziban" bû ne "Ziman", ku bi vî awayî gotin li navçeya Silêmaniyê tê dîtin.
- (67) Wisan dixuyê Minorsky li derûdora sala 1930an jî bo bîranîna nehse saliya koça dawiyê ya şairê mezin Ebû'l-Rasîm Fîrdewî di riya Iraqê re çûye Îranê yan jî wir bi ser Iraqê re vegeyriyaye. Li Bexdayê bi mamoste Tewfîq Wehbî re serî li Çapxaneyê Merîwanî daye, li Silêmaniyê jî bi Pîremêrd re çûye Çapxaneyê Şarewanî ya bingehê rojnameya Jîyan.
- (68) Wekî nimûne binêre: Ziban, Silêmanî, hej: 9, 14yê çîrya paşî 1937. Naveroka vê hejmara han bizzebî bi navê rojnameyê re li hev dike, ji ber ku gotareke mezin bi navê "Çawan Binivîsîn" weşandiye.
- (69) Binêre: Gelawêj, hej: 5 gulan 1943, r: 7.
- (70) Peşkewtin, Silêmanî, 7ê çîrya pêşî 1920.

ROJNAMEYA "KURDISTAN" Û SED SALIYA WÊ

ROJAN HAZIM

Axa bi xêr û bereket: Mezopotamya û Kurdistan. Lahndika pêşketinên mezine dîrokî. Der û pencereya medenîyetê. Warê xelkên jîr û têkoşer. Heke dîrok bi "nivîs"ê destpêdike, hingê jî warê destpêka dîrokê! "Nivîs" kê peyda kir? Ma Semirîyên vî warî nebûn ku ev xizmeta herî bihadar diyarî mirovahiyê kirin. Tiştê ku şoreşa mezin pêkanî di dîroka mirovahiyê da, "nivîs" bû ku ew jî ji vî warî derket. Belê mixabin ku ev ware, bi destê dijminên medenîyet û pêşketinan, bû gora gelek xelkan ku yêk ji wan jî Semirî bûn. Ev coxrafyaya zengîn û bi xêr û bêr, kamên gelek xwunmêja rakirin di dîrokê da û ev balkêşîya nemirovî evro jî dom dîke. Dijminên medenîyet û pêşketinan, evro jî dixwazin vî warê bijûn û gîyandar bikin gora xelkên mayî jî.

Mezopotamya duhî parçeyekî delal û xemlîn ye Kurdistanê bû û evro jî her wisa ye. Kurdistan û xelkên li Kurdistanê, evro mîratxwerên vê axê û vî warî ne. Evro tête xwastin ku ev xelkên mayî jî bêne birandin û ev coxrafyaya şîrîn û sîpêhî bibê seyrangeha xwunmêj û talankerên xelkan. Belê hem xelkê Kurd û hem jî hemû xelkên mayî yê Kurdistanê bi berxwedanên destanî, ev xiyala talan û dagîrkera di gewrîya wan da hêlaye û xwe ji birandinê parastine. Ev mace-
raya xwe parastinê, dîrok nivîsiye û heta evro hatîye û dê bi serketinên nû ve heta hetayê jî dom bike. Li ser vê xîça berxwedan û têkoşerîyê, destanên mezin hatine nivîsin û ev kare hêj jî didome. Xelkê Kurd û xelkên di yê Mezopotamya û Kurdistanê, bi her awayê xebat û têkoşînê û bi rikeberîyeke nedîtî, plan û

entrikayên talankerên xelkan têkbirine û di vê prosesa ket û rabê da berxwedanên bijare û pêşketî dane destpêkirin...

Maceraya "nivîs"ê

"Nivîs" berî Îsa di navbeyna salên 3200 û 3000an da li welatê Semirîya li Mezopotamyaya rengîn peyda bû û êdî maceraya "nivîs"ê dest pê kir. Pêşiyê li ser bereferşa bi kar hat. Belê mî jîyan nesekinî, bi pêş ket. Digel pêşketina jîyana mirovahiyê, "nivîs" jî bi pêş ket û reng guhart; car li ser çerm, car li ser "papîrus" û paşê jî li ser kaxezê bû nexş û motîfên bîr û ramana mirovahiyê. Bîr û ramana mirovahiyê "nivîs" afirand û paşê jî her ew "nivîs" bû amûretê herî bihadar jibo pêşketina bîr û ramana mirovahiyê. "Nivîs" bû çiriskeke nû û geş ya ronahîya mirovahiyê. Mirovahiyê "nivîs", "nivîs"ê jî mirovahî ron kir û bi pêş êxist. Xewn û xiyala mirovahiyê, xem û şîna mirovahiyê û ken û şahîya mirovahiyê, digel "nivîs"ê bi tameke xweştir bû stran, bû çîrok, bû destan, bû helbest, bû roman û bû dîrok. Mirovahiyê xwezî û hêviya xwe bi "nivîs"ê kire ronahîya paşeroja xwe. Maceraya "nivîs"ê dom kir, ne rawesta, her roj xwe pêşve bir, xwe nû ve kir û hawara mirovahiyê gihande sibehîya mirovahiyê. Ev prosese adeta dansa mirovahiyê ya digel "nivîs"ê bû û ev proses û danse, dê digel jîyana mirovahiyê heta hetayê jî dom bike.

Xelkê Kurd jî wekî endamekî birûmet yê malbata mirovahiyê, li goreyî hêz û pêşketina xwe, cihê xwe di vê maceraya pêşketina mezin ya "nivîs"ê da girt. Xelkê Kurd bi her reng "nivîs"ê xwe da zanîn; xem û kula xwe, şîna û girîya xwe, ken û şahîya xwe bi "nivîs"ê da der û bi her reng "nivîs"ê kire hawar! Xezîneya "nivîs"ê ya mirovahiyê, bi her reng "nivîs"ên xwe ve zengîn kir. Xelkê Kurd jî wekî xelkên dî, "nivîs" bo xwe kire amûretekî xurt yê ronahiyê!

"Nivîs"; di prosesa jîyanê da, kar û xebateke bijare û pîroz, projektor û şahida herî mezin ya dîrokê ye. Jîyan çawa têkoşîneke mezin û dijwar be, "nivîs" jî yêk ji amûretên bingehîn yê vê têkoşînê ye... Jîyan û dîroka xelkê Kurd jî bêtî navbir bi xebat û têkoşînên rengareng ve tijî ye. Yêk ji van xebat û têkoşînên bijare û berxwedanîya ronakbîrî jî, di dîroka xelkê Kurd da weşandina rojnameya KURDISTANê ye. Xêr û bereketa vî warî, gîyandayîna xwe ya dîrokî û domdar, digel hemû zor û dijwarîyan, xwun û heyecaneke nû û taze ji mirovên ku bi bereketa vî warî ghişti, kê mî nekir û ew îlhama xwezayî, da mirovên dilpak û parêzerên vê axê û vî warî. Mîratxwerên vê dîroka berxwedaner û têkoşer, wekî dîsa bi karekî nû yê "nivîs"ê rabûy, hizaran sal ji ser peydakirina "nivîs"ê pêşiyê û sedan sal jî ji ser nivîsîna destana Mem û Zînê ya Ehmedê Xanîyî borî bû. Û

“nivîs” wekî gelek caran, vê carê jî piştî Îsa li sala 1898ê, ji aliyê mirovên xelkê vê axê û vî warî, bi rengekî dî, belê mixabin ku li cihên dûrî wê axê, anku di jî-yana koçerîyê da, li ser rûpelên rojnameyê bi kar hat ku bibe ronahîyek jibo wî xelkî, ku wekî ew xelkê ku pêşîyê “nivîs” peyda kirî neyête birandin û helandin û herweha di nav rûpelên dîrokê da neyête pûçkirin. Çi macerayeke mezin e: Destpêka weşandina rojnameya KURDISTANê xelekeke zêrîn ya vê maceraya mezin e. Rojnameya KURDISTANê yêk ji hawarên nivîskî yên neteweyê Kurd ya berî sed sala ye... Dem 22ê Nîsana 1898ê; hejmara pêşîn ya rojnameya KURDISTANê derdikeve... Ew roj yêk û evro du, ji ser destpêka weşana wê, sed sal derbaz bûn. Ne sanahî ye; sed sal! Baş e, ev sed sale wekî bayê birûskê borîne an ne? Gelo piştî sed sala, rewşa rojnamegerîya Kurdî evro çawan e? Em dê li jêr bi kurtî li ser van pîrsa rawestin...

Portreya rojnameyê

Navê rojnameyê: KURDISTAN

Destpêka weşanê: 22 Nîsan 1898, roja pêncşembê

Cih: Kahîre, serbajêrê Misîrê / Cenewre, bajêrê Swîsê / London, serbajêrê Ingilîstanê - Folkstone, bajêrê Ingilîstanê

Çap: Çapxaneyê El-Hîlal, Kahîre / Çapxaneyê Komela Hevgirtin û Qenciya Musulmana,

Cenewre / Çapxaneyê Cerîdeya Kurdistan, Kahîre / Çapxaneyê Hindîyê, Kahîre

Hejmar: 31 hejmar weşiyane

Dem: Ji 22ê Nîsana 1898ê heta 14ê Nîsana 1902ê

Peryod: Rojnameya 15 rojî (Ev peryodê wekî xwe nemaye, têkçûyê û rojname carina heyvê, carina jî çend heyva carekê derketiye.)

Form: Rojname jî çar rûpelan pêkhatiye. Herçend ew bi form û peryoda xwe ve ne rojnameya standart jî be, belê ew bi dil û niyeta rojnameyê hatiye weşandin û wisa hatiye binavkirin.

Alfabe: Alfabeya kevin (tîpên erebî - farisî) bi kar hatiye.

Ziman: Kurdî û tirkîya osmanî ye (giranî kurdî ye).

Xwudan û berpirsiyar: Mîkdad Mîdhat Bedîr Xan (Ji hejmara 1ê heta ya 5ê) / Evdîrehman Bedîr Xan (Ji hejmara 6ê heta ya 31ê)

Rengê polîtîkaya wê: Welat û neteweyê perwerî

Armanca rojnameyê: Mexsed û armanca rojnameyê di bin logoya rojnameyê

da bi kurtî hatîye

danîn: Teşwîk kirina xwandin, nivîsîn û hûkirina Kurda. Û herweha ragihandina rewşa tête jîyan û edebîyatê... Ev armance, di hejmara yêkê û duyê da û hetta di her hejmarê da hatîye vekirin û ravekirin. Mîkdad Mîdhat Bedir Xan armanca rojnameyê wisa formule kirîye: "Bi izna Xwedê teala paş nuho, her pazde roja de carekê ez'ê cerîdekê binivîsim. Navê vê min kirîye "Kurdistan". **Vê cerîdeyê de ez'ê behsa qencîya ilm û marîfeta bikim; li kuderê mirov di- elime, li kuderê medrese û mektebên qenc hene ez'ê nîşa Kurda bikim** (me binê wê xîç kir. RH)... Heta nuho kesê cerîdekê holê nenivîsîye. Ev cerîdeya min a ha, ya ewwulî ye. Loma wê gelek kêmayî hebitin. Ez hêvî dikim kêmayî-ya cerîdeyê ji min re binivîsin..." (Ji nivîsara Mîkdad Mîdhat Bedir Xan: Kurdistan, hj. 1, r. 4 - Berg I, r. 112)

"Cerîdeya ewwulî de min piçekê behsa qencîya ilm û marîfetê kiribî. Ez vê cerîdeyê sebê wê dinivîsim, da ez **Kurda bielimînim xwendinê, da Kurd bizan- nin feyda xwendinê çi qas gelek e...**" (me binê wê xîç kir. RH)... (Kurdistan, hj. 2, r. 2 - Berg I, r. 122)

Di vê portreyê da hema bêjin çu tiştên nexuya nîn in. Her tişt xuya ye. Xîç û rengên portreyê ne beqem in. Portre hindî hûn bêjin ron, zelal û birîqî ye. Di serî da identîtêta rojnameyê hatîye kivşkirin û di çarçoveyeke bihadar da hatîye bicihkirin. Çi ye ev îdentîtê? Ev îdentîtêta Kurd û Kurdistanîti ye! Binê vê xalê bi rengekî tîr hatîye xîçkirin. Eve girîng e û xaleke bingehîn e. Detayên vê xalê jî di nav rûpelên rojnameyê da hatine aşkerakirin. Berjewendîyên neteweyê Kurd û welatê wan Kurdistanê hatine parastin. Bi kêm û kasî jî be, ji biratî û dostayetiya xelkên li Kurdistanê jî hatiye behskirin û eve wekî bawerîyekê hatîye parastin. Bo nimune; gelek cara ji dostayetiya Kurd û Ermenîyan hatîye behskirin û şîret li xelkê Kurd hatîye kirin ku dijî xelkê Ermenî li milê dewleta Osmanîya cih negirin û dijminî û neyartîya xelkê Ermenî nekin û hetta destê xwe bidine yêk û li dijî dewleta Osmanîya têkoşinê bikin. Li milê dî; ji aliyê polîtîk ve di serî da nerim, bere bere jî şîthaytir li hemberê rejîma Osmanîya helwest hatîye danan. Birayên Bedir Xanîya bi weşana vê rojnameyê, kêma anjî zêde helwesta xwe li ser zemînê hevrikîyê danane û ev rikeberîya xwe ya dijî rejîma Osmanîya domandine. Anku weşandina rojnameya Kurdistanê xeलेkek ji wê berxwedan û têkoşîna neteweyê Kurd ya di pêşengîya Mîr Bedir Xan da li dijî rejîma dagîrkere Osmanîyan e...

Li vê derê em naxwazin li ser polîtîka û mesajên rojnameyê bi firehî rawestînin ku, ka kîjan li goreyî me rast anjî şaş in. Ji ber ku ev rojnameye ji aliyê kesekî

anjî kesên wisa ve hatiye weşandin, ku ji binemaleke xan û mîr hatine û ew bi xwe jî xan û mîr bûne û hergav jî xwe wisa bi nav kirine. Di çarçoveya vê nivîsarê da em analîza polîtîk nakin ku xwudan û nivîskarên vê rojnameyê bikine qalîbekî îdeolojîk da. Helbet terciheke wan jî hebû û nihayet ew jî mîr û xan bûn. Hemû hawar û bangên xwe di serî da dane mîr û axayan. Belêm tişteki aşkeraye ku birayên Bedir Xanî, digel van mesajên xwe, gazî xelkê sade jî kirine û ji wan wekî "Kurmanco!" behs kirîye. Li wê demê di nav sistema eşîrî ya civata Kurda da, mîr, xan û axayên Kurda bo xelkê sade "Kurmanc" digotin. Ev binavkirine di tesnîfkirina hiyerarşîya mîr û axatîyê da ye wisa bû. Dîsa li milê di bangî "Ulema" anku zanayên Kurda jî kirine. Anku birayên Bedir Xanîya gazî hemû neteweyê Kurdistanê kirine û li ber çavên wan, di serê pîramîda neteweyê Kurdistanê da helbet mîr, xan û axa hebûn. Wekî me di serî da jî gotî, ew bi xwe jî ji wê çînê dihatin ku ew çîn wê demê li Kurdistanê di nav civatê da çîna serdest bû. Belêm digel hindê jî wan di van hawar, bang û gazîyên xwe da navîka mesajên xwe kiribû "Kurd û Kurdistan". Vê çendê welat û netewe perwerîya wan nîşan dida. Anku, digel ku wan hawar û bangên xwe di serî da digihandin mîr û axayên Kurdistanê, belêm herwisa ew bang û gazî li "Ulema" û "Kurmanc"ên Kurdistanê jî dikirin. Carina jî bi gotina "Gelî Kurdno!" bangî hemû bask û çînên neteweyê Kurd dikirin... Helbet eve bi serê xwe polîtîkayek bû. Belêm vê polîtîkaya wan, bi hemû çîn û baskên xwe ve xizmeta neteweyê Kurdistanê dikir. Yêkser çu bang û hawar negihandine xelkê sade yê Kurdistanê. Eve terciheke helbet. Belêm herweha jî çu cara dijî xelkê reben û sade jî helwest nehilgirtine, hetta tagirîya wan kirîye ku hişyar bin, bixwunin, biçin dibistana û xwe zana û têgihîştî bikin... Hergav gazî mîr û axa kirine ku li xelkê xwe hişyar bin, dibistana vekin û biçûkên wan bidin xwandin. Dîsa bangî "ulema" anku zanayên Kurda jî kirine ku bo çî zorê nadine xan û axayên Kurda ku dibistana vekin ku xelk xwanda û zana be...

Herweha daku his û bîr û bawerîya neteweyî bilind bikin, şahesera edebî ya Kurdî, destana Mem û Zînê ya Ehmedê Xanîyî jî di hejmarên Kurdistanê da weşandine.

Ev çende, tişteki derdêxe meydanê ku birayên Bedir Xanîya di vê xizmeta weşangerîyê da, welat û netewe perwerîtîyeke durust û ji dil kirine. Ev gotina "perwerî" yê jî geleki girîng e. Wan neteweperestî nekirine û xwe neêxistine dava tengbînîya neteweperestîyê. Lewma wan bi rastî neteweperwerî kirine û ew neteweperwer û welatperwerên pak û durust bûne... Ji bo van nêrînên wan bi de-

han "hevok" hene di nav nivîsarên wan da. Lê ji ber ku me nîyet nîn e, di çarçoveya vê nivîsarê da li ser rojnameyê analîzeke kûr û firehe îdeolojîk û polîtîk bikin, lewma em vê babetê dirêj nakin...

Hewcetîya rojnameyê

Birayên Bedir Xanî ji binemaleke serhildar û têkoşer dihatin. Ew bi vê kulturê û bi van agahdarî û zanîna mezin bibûn. Şikestina berxwedana babê wan Mîr Bedir Xan û mirina wî ya bi kul û kesera Kurdistanê li Şamê, ew jî dilsotî kiribûn. Ew bi xwe jî dilsotî û sundxwarîyên vê rêya xebat û têkoşîna Kurdistanê bûn. Piştî mirina babê xwe, ew kul û xema wan zêdetir bibû. Belê di nav

xelkê xwe da werarên bêhêvîtyê jî didîtin. Wan ev yêke hêjayî dîroka berxwedaniya xelkê xwe nedidîtin. Wan nedixwast ku hewayê bêhêvî û teslîmîyetê belav bibe di nav Kurdistanê da.

Dixwastin ku bizavek bête kirin ku xelk xwe ji bîr ve neke, xwe sist neke ku his û bîra neteweyî berze bibe. Ew çirayê ku têkoşerên doza Kurdistanê vexistî, babê wan jî germ û gur kiribû. Dilê wan nedigirt ku ew agir vemire. Wan dizanî ku vemirîna wî agirî, mirina neteweyekê ye. Lewma jî piştî mirina babê xwe sih sala dest bi kar bûn û ew agirê ku hêdî hêdî melul û lawaz bûyî, xwastin dîsa gur û geş bikin. Şertên ew têda dest nedida ku gaveke polîtîk û leşkerî ya bi rêxistinî bavêjin.

Di nav wan şertên teng û dijwar da tinê dikarin karekî weşangerîyê bikin û bi xelkê xwe bidin zanîn ku gîyanê têkoşerîya doza Kurdistanê nemirîye, sax e û hêj ji hêz têda maye ku xwe amadeyî têkoşîneke domdirêj bike. Van şertên dijwar ew dane zorê ku bi karê weşandina rojnameyekê rabin û hem wê xîça têkoşerîya bab û bapîrên xwe bidomînin, hem jî xwuneker taze ya serhildar û berxwedaner derzîyî xwuna xelkê xwe bikin ku hêvîya jîyanê bidin û wan ber bi armanca mezin, anku Kurdistaneke serbixwe ve, serwest û zana bikin. Maceraya destpêka rojnameya Kurdistanê li ser vî bingehe saxlem yê têkoşerîya neteweyê Kurd ava bûye. Şert û daxwazên neteweyê Kurd ew daye afirandin. Rojnameyê jî her ji destpêkê heta hejmara dumahîkê, digel hemû zor û dijwariyên rewşa ku têda diweşîya, xelkê Kurd bi bîr û hiseke neteweyî agahdar kir, hêvî daye û ber bi zanabûn û têkoşerîyê ve palda û zêrand. Birayên Bedir Xanî, di serî da şerê dijminê navîn kirin. Wan dizanî ku dijminê navîn yê sereke, nezanî û nexwandayî ye. Wan didî ku nezanî û nexwandayî jîyana xelkê Kurd tarî kirîye û ew tarî xelkê Kurd bêhêz dike; belê li milê dî ew tarî hêzê dide dijminê derve yê

dagîrker ku bi vê nezanî û nehişyarîya xelkê Kurd, Kurdistanê di destê xwe da digire.

Birayên Bedir Xanî di kiryarên jîyanê da dîtînin ku çî hatîbe serê Kurda ji nexwandayî û ji nezanîne hatîye serê wan. Lewma jî wan xwast ku bi vê çeka giran, bi qelem û nivîsînê, bi rêya rojnameyê destnîşanîya vê pirsê mezin û giran bikin. Mîkdad Mîdhat Bedir Xan her di nivîsara xwe ya serî da wisa digot: "Gelê Kurdno! ... xelk hemî dizanin ku Kurd xweyêhîmet in, Kurd camêr in, cesûr in, xwîna xwe li ser wetenê xwe dirîjînin. Lê heyfa min têt ne xwenda û dewlemend in, bêmarîfet in." (Kurdistan, hj. 2, r. 3 - Berg I, r. 123)

Dîsa jîbo ku xwandevana li ser dîrokê agahdar bike wisa digot: "... paş nuho ezê behsa tarîxa Kurda jî bikim; esl û neslê wan ji ku ye, nêv wan de çî mirovên xwenda, xweynav û deng hatine, ezê hemî binivîsim." (Kurdistan, hj. 2, r. 3 - Berg I, r. 123)

Birayên Bedir Xanî bi van bîr û bawerîyan dest bi weşandina rojnameyê kirin ku di wan şertan da weşandina rojnameyekê karekî gelek hewce bû.

Sed sal û sih û yêk hejmar

22ê Nîsana 1998ê dibe roja pîrozkirina sed salîya rojnameya KURDISTANÊ. Ji vê rojê berî sed sala, anku 22ê Nîsana 1898ê, cara pêşîn rojnameyek hem bi navê "KURDISTAN" hem jî bi giranî bi zimanê Kurdî derketîye. Ewe helbet gelek girîng e. Ji ber vê girîngîyê ye ku li Kurdistanê ev roje wekî roja "Rojnamegerîya Kurdî" têtê pîrozkirin. 22ê Nîsana 1898ê adeta destpêka salnameya rojnamegerîya Kurdî ye jî, anku ew roj bûye "mîlad" jîbo rojnamegerîya Kurdî: Berî wê rojê û piştî wê rojê... Xwezî ev sed salîya rojnameyê, pîrozîya bi kêmasî sed hejmarîya rojnameyê jî ba. Belê mixabin ku tinê 31 hejmar hatine weşandin û ew 31 hejmar jî di mîdehê çar salan da û bi peryodên newekhev weşyane. Ji van 31 hejmarê jî tinê 26 hejmar mane bo evro. Pênc hejmar berze bûne. Hejmarên 10, 12, 17, 18 û 19 peyda nabin. Ewe jî bi serê xwe cihê xem û daxê ye. Belê li milê dî, gihiştina 26 hejmaran bo evro jî bi serê xwe bûyere e, cihê şahîyê ye. Gerçî ev bûyere jî alîyê parastina hebûnên xwe yê neteweyî ve, perîşanîya me Kurda jî nîşan dide. Belê wekî em berê xwe bidin hind hebûnên xwe yê dî, ku çawa berze dibin, anjî bi destê dijmin têne berzekirin, berzebûna şeş hejmarên rojnameya Kurdistanê gelek "biçûk" dimîne! Digel hindê jî ev çende ne "mazeret" e û beramberî hebûnên neteweyî bêberpîrsiyarîya me Kurda nîşan dide... Her tişt li milekê, hema di warê weşangerîyê da arşîvkirina berên weşana bi serê xwe ka-

rekî girîng e û berpirsiyarîyeke mezin dixwaze, ku hem bo nîfşên paşeroja xelkê me, hem jî bo mirovahîya cîhanê divê bi hewcetîyeke bingehîn ev berên weşana bêne arşivkirin. Mirov nikare vandalfîzma dijmin bike mazeret. Ji xwe karê dijmin vandalfî ye, talan û wêran kirine. Divê hem mirovên ku bi karên bihadar ve radibin, hem jî xwandevan û hetta hemû xelkê me, tedbîrên parastina berên wan karan jî bistînin ku nîfşên paşerojê ji wan germahîyekê wergirin... Axir, digel mixabinîya berzehîya şeş hejmarên rojnameya KURDISTANÊ, dîsa em gelek şa ne ku ji wan 31 hejmaran, 26 hejmar gihiştine evro û destê me.

Birayên Bedir Xanî

Wekî mirov behsê rojname anjî bi giştî weşangerîya Kurdî dike, di serî da navên birayên Bedir Xanî têne pêş. Ewe gelek tişteki xwezayî ye. Du cot birayên Bedir Xanî yên ji binemala Bedir Xan Begê Botî, di danîn û destpêkirina rojname û weşangerîya Kurdî da navên sereke û bijare ne. Damezranerên rojnamegerîya klasîk jî, ya modern jî ev her du cot birayên Bedir Xanî ne. Rojnameya "Kurdistan"ê her du bira; Mîkdad Mîdhat Bedir Xan û Evdîrehman Bedir Xan danîn û weşandin, ku ewe hem destpêka rojnamegerîya bi giştî, hem ji ya klasîke Kurdî ye. Li milê dî, damezranerên rojnamegerî û weşangerîya modern ya Kurdî jî du birayên Bedir Xanî, neviyên Mîr Bedir Xan Begê Botî; Celadet û Kamîran Bedir Xan in. Ewe ne tesaduf e. Her du cot birayên Bedir Xanî, hem ji binemaleke serhildar, hem jî bi zanînen kêrhatî ve di standardên bilind yên xwandinê da gihiştibûn. Wan timamî jîyana xwe bi evîn, xewn û xiyalên Kurdistanê serbixwe ve borandibûn. Lewma wan rojnamegerî û weşangerî bo van armanc û xwezîyên xwe kirine amureteki xurt. Wan ev karê rojname û weşangerîyê çu cara bo xwastek û armancên xwe yên kesîni û malekîni bi kar neînan, belê ew amuretên xurt, bo ragihandin û têgihandina pîrsa neteweyê Kurd û welatê wan Kurdistanê bi kar înan û ev amurete, hem bo hişyarkirina neteweyê Kurd, hem jî bo ragihandina mesajên neteweyê Kurd, jibo bîr û rehîya giştî ya cîhanê bi kar înan. Rojnameya Kurdistanê û paşê jî kovarên Hawar, Ronahî û Stêrê di pratîkê da temsîla van bîr û bawerîyên wan yên ji dil û paqîy yên di derheqa welatê wan Kurdistanê û neteweyê Kurd da dikirin. Wan bi van amuretên xurt hem şerê dijmin û neyarên dagîrker dikirin, belê li milê dî jî şerê nezanî û tarîtiya di warê xwandin û nivîsinê ya civata Kurda da dikirin û bi taybetî hawar û bang li xelkê xwe dikirin ku bixwunin, zarokên xwe bidin xwandin, xwe bi çeka xwandin û zanîne ve biçek bikin û hem welatê xwe, hem jî jîyana xwe ji

tarîtiyê rizgar bikin û bigihîn ronahîyê... Ew bi van kar û bizavan rabûn û heta dumahîka jîyana xwe jî jibo van armancên paqij û mirovî xebitîn, xwe westandin, xwe êşandin, belê çu cara gazinde ji vê xebat û westanê nekirin. Ev her du cot birayên Bedir Xanî bi van kiryarên xwe yê birumet û bihadar, divê bêne sengandin û bêne bîr û herweha navên wan di dîroka rojnamegerî û weşangerîya Kurdî da bi tîpên zêrîn bêne nivîsin...

Sed sal çawa borîn

Ji ser destpêka weşana rojnameya KURDISTANê sed sal borîn. Ev sed sale wekî bayê biruskê neborîn. Wekî me di serî da jî gotî ev sed sale bi sanahî neborîne. Ev sed sale bûne xem, kul û keser, bûne wêranîya welat, bûne têkbirîn û helandina ziman û kultura neteweyê me, bûne birandina xelkê me... Belê li milê dî jî ev sed sale bi timamî û ji her alî ve, bi têkoşîneke tîr û tijî borîne li hemberî dijminên hov û har yê Kurdistanê, ku ew berxwedan û têkoşîn evroke gihiştîye gazeke bilind û li hemberî dijmin çeperên saxlem bi dest ve inane... Em têkoşînê ji aliyê polîtîk û leşkerî ve hatine kirin danin aliyekê, tinê berxwedan û têkoşîna di warê weşangerîyê da hatîye kirin bi serê xwe macerayeke mezin e. Ew çirîska birayên Bedir Xanîya vêxistî bi weşana rojnameya KURDISTANê, bi destê têkoşerên piştî wan, ji ber hemû êrişên dijmin ve hatîye parastin, rê nehatîye dan ku bête temirandin. Ew çirîsk, herwekî têkoşîna xelkê me ya li dijî êrişên dijmin bi nişiv û evraziya ketîye, car lawaz maye, carina jî geş bûye, belê çu cara ne temirîye...

Di midehê van sed salan da bi dehan rojname, kovar û pirtûk hatin weşandin. Belê bi taybetî li Kurdistanê Bakûr, ew serpêhatinên berî sed sala bi serê rojnameya Kurdistanê hatî, bi serê hemû weşanên Kurdî hatin: Hemû, ca an li nav welat di şertên illegal da, anjî li derveyî welat di rewşa koçerî û penaberîyê da weşîyan. Kê zêde ew dijwarîyên bi serê rojnameya Kurdistanê hatî, bi serê hemû weşanên Kurdî hatin û ev rewşe evro jî dom dike...

Bi kurtî ev sed sale bi ketin û rabûna, bi şikestin û serketina, bi her awayê xebat û têkoşînan borîn û heta evro hatin. Di nav van sed salan da xelkê me carina nêzîkî tixubê bêhêviyê bû, xwe vekêşa serêk, melul û belengaz bû, belê çu cara sitûyê xwe xwahr nekir, xwe li ber dijmin ne çemand, bi her awayî rikeberîya xwe parast û domand, ku evro êdî gihiştîye gazeke wisa bilind ku ev gaze, çeperê herî saxlem yê têkoşîne ye û ev çeperê nû, ewlehî û avnehîya şoreşa Kurdistanê ye...

Mesaja rojnameyê

Wekî her rojname, kovar anjî bi giştî weşanê, rojnameya Kurdistanê jî armançek hebû û bo wê armançê plan û program danîbû. Di navika mesajên rojnameyê da, xala herî girîng agahdarkirin, hişyarkirin û gazîya hûbûna xwandin û nivîsîna neteweyê Kurd e. Birayên Bedir Xanî, di her nivîsarên xwe da, xem û kesera xwe ya nexwandayîya neteweyê xwe nîşadane. Wan ev yêke bi kul û keser, belê herweha bi awayê gazindeyî gotine û eve wekî êş û janeke giran bi nav kirine. Wan ev rebenî û perîşaniya neteweyê xwe hergav îname ziman. Wan gotîye ku bo çî ji nav neteweyê wan, dê tinê dergehvan û piştedar derkevin. Wekî li derveyî welatî rastî mirovên ji welatê xwe hatine bi gelekî ve karker, dergehvan û piştedar bûne û vê yêkê dilê wan sotîye û ev yêke adeta layiqî xelkê xwe nedîtine. Mîkdat Mîdhat Bedir Xan, ev gazindeya xwe di mana xwe ya Misirê da wisa inaye ziman: "Li Misirê hin Kurmanc hene, bihîstine ku ez hatime Misirê, hemî jî hatine zîyareta min, min halê hemîya pirsî, hemî jî dergevanî û xulamîya Misirîya dikin, hemî jî binê mineta wan de ne; hina (hindek Misirîya - nota me) jî bêedebî kirine, ji cihê xwe derêxistine, jar û reben bîne; heki xwenda bîna, heki destê wan de jî hunerek, sin'etek hebîya, holê jar û reben nedibîn; heyfa min têt, ji dergevanîyê, xulamîyê pê ve kêrê tişkî nayên." (Kurdistan, hj. 1, r. 8 - Berg I, r. 116)

Helbet dergehvanî, karkerî û piştedarî, ne kêmasî û biçûkî ye û ne jî karên şerm û sitûxwahrîyê ne.

Ew jî wekî karên dî, ked û karên birûmet in. Em wisa bawer dikin ku Mîkdat Mîdhat Bedir Xan jî neku wan kara biçûk nîşan bide, xwastîye ku hevwehatîyên wan jî xwanda û zana bin û herweha xwudanê karên dî jî bin, li ser xwandin û zanyarîya xwe bispor û şareza bin ku di meydana dîplomastîyê da bişên hespê xwe bibezînin û pirsra neteweyê xwe hilkêşin ser maseyên riberiz û axivtinên dîplomastîya cîhanê... Em dîsa wisa bawer dikin ku birayên Bedir Xanî, di van mesajên xwe da bi durustî û dilpakî nerazîbûna xwe ya beramberî nexwandayî û nezaniyê îname ziman û herweha rêya xwandinê nîşadane. Xala girîng ev e.

Li milê dî, gelek mesajên girîng yên politîk jî dane hevwehatîyên xwe ku di her keysî da hêza xwe bikin yêk, zor û sitema rejîma Osmanî qebûl nekin, berxwe bidin û memûrên ku rejîmê rêkirine ser serê wan, ji welat derêxin û li welatê xwe xwudan derkevin: "Êdî bes e; çavê xwe vekin, destê xwe hilînin, şîrên xwe bikişînin. Welatê we nav agirî de maye, hûn hemî nav tehlukêyê de ne; tu emniyet ji we re, jin û zarwa re nemaye. Herin dor mezinên xwe, herin dor ulema-

ya îttîfaq bikin; xwe ji binê vê zulma memûra hilînin; ji we re fehêt e!” (Kurdistan, hj. 9, r. 4 - Berg I, r. 228)

Birayên Bedir Xanî, jibo hişyar kirin û zêrandina neteweyê xwe qelemên xwe bêwestan bi kar înanê ku dijî rejima Osmanîya bibizivin û rêya ji bin zulmê derketinê peyda bikin. Evdirehman Bedir Xan di nivîsareke xwe da wisa hawarê dike: “Welatek bi edaletê destê xelkê wî welatê de dimîne. Gelî Kurdno! Hûn qenc bizanibin ku heger welatê we de memûrên serê we ji edaletê dûr ketin, welatê we destê xweyî de namîne. Nuho Kurdistan jî weke welatên di binê Tirka, binê destê Ebdulhemîd de ye; memûrên serê we, Ebdulhemîd rêdike. Lakîn xweyîyê Kurdistanê Kurd in. Wekî neyarek hat ser Kurdistanê, Kurdê xwe ser bidin kuştin. Erdê wê derê Kurd dikolin, darên wê derê Kurd diçînin; perên memûrên Xunkar rêdike serê we, hûn Kurd didin. Lewma Kurdistan ya we ye.” (Kurdistan, hj. 9, r. 5 - Berg I, r. 229)

Di nivîsarên xwe yên dî da jî ev gotinên xwe yên hişyarker domandine: “...Ewil bi ewil divê Kurd xwe ji binê zulma wan memûra derêxin; yanî Kurd hemî cemî' bibin, wan memûra ji Kurdistanê derêxin...” (Kurdistan, hj. 11, r. 4 - Berg I, r. 244)

Birayên Bedir Xanî, rojnameya Kurdistanê herçend wekî çekeke weşangeriyê bi kar înanin jî, wan herweha xwastine ku rojname, rojek ji rojekê xizmeta xebateke birêxistinî jî bike. Ji bo vê nîyeta wan Evdirehman Bedir Xan di nivîsareke xwe da wisa dibêje: “Ev hal, ev cahilî êdî bes e; aqilê xwe bînin serê xwe. Mîn hin axa û beglera re nivîsiye, da îttîfaq bikin, dermanekî ji vî derdî re bibînin. Ez pê vê cerîda xwe jî ji we re dibêjim, divê hûn hemî tefaq bikin. Ermenî jî wî halî de we re îttîfaq dikin. Hûn hemî hev re îstîqbalek qenc tehyê bikin, hemî hev re xwe ji binê zulma Tirka xilas bikin. **Ez'ê carna ji we re hin mirova bişînim. Divê hûn îtaet li wî re bikin. Ez xwe jî, înşallah firset bibînim, rojekê bê ser hudûdê Kurdistanê li nav Ecem. Bi îzna Xwedê, wê hingê ez'ê Kurda ji xulamîya Romê xilas bikim**” ... (me binê wê xîç kir. RH). (Kurdistan, hj. 27, r. 4 - Berg II, r. 474)

Ji vê paragrafê jî kiviş dibe ku Birayên Bedir Xanî nîyeta xwe ya berxwedan û serhildaneke birêxistinî her gav parastine û li hêviya bîvekê û dem û şertan bûne û xwastine ku rojnameya wan jî xizmeta gihandina van dem û şertan bike.

Evdirehman Bedir Xan daku xirabkerî û leyizên rejima Osmanî yên li ser neteweyê Kurd nîşan bide, li ser ceşîtîya “Alayên Hemîdîyê” jî rawestayê, ku heçku kê m zêde li ser evroya Kurdistanê axivtîyê: “Ev Alayên Siwarên Hemîdî,

wek hemî îcraatên Xunkar (Sultan Ebdulhemîd, -nota me), bi nîyetek fasid hatine danîn... Ev çend salek e ku ev alay tesîs bîn, vî zemanî de mezerreta ewan li welat û miler kirî, naqabilê tarîf e. Ne Kurd û Ermenî tenê, lakîn îro Kurdistan biye sê mil: Ermenî, Siwarên Hemîdî û Kurdên ne Hemîdî. Îro Kurdistanê de ev sê mil bîne neyarên hevdû; hevdû talan dikin, dikujin; welat biye mezbehek însana. Hetta gelek Kurd û Ermenîyên waqîfê hal bûyîn, ittîfaq dikin, zulm û îstîbdadê hukümetê re çarekê digerin. Kurdistanê de tu qunc nemanê ku sed feryadên elîm jê mesmû nebit, tu der nemanê ku jî xwîna masûma sor nebit. Kes jî rûhê xwe, malê xwe ne emîn e. Ewe hew qas sal e Kurd û Ermenî bitefaq bîn. Lakîn îro Ebdulhemîd nîfaqek we avêt nav van her du unsura de ku tarîx jê fehêt dike..." (Kurdistan, hj. 28, r. 4-5 - Berg II, r. 492)

Şîretên rojnameya Kurdistanê

Rojnameyê jî bilî mesajan, gelek şîretên girîng jî kirine. Di serê wan şîretan da "yêkîrî" têt. Ji ber ku di wê demê da jî pîrsa herî girîng ev bû di nav Kurda da. Li ser vê çendê Evdirehman Bedir Xan di nivîsareke xwe da wisa dibêje: "...heger hûn hemî bitefaq bûn, tu kes nikare we. Heger ev bêtefaqî li ser we dewam bike, qebîlên Kurdan hemî yek û yek wek Hemawenda wê Kurdistanê cuda bibin, hir de wê de binê destê zulma memûrên hukümetê jar û feqîr bibin. Heyfa min têt, wan qebîleyên şêr ên Kurda nav sûtaren wan memûra de mesxere dibin!" (Kurdistan, hj. 9, r. 4 - Berg I, r. 228)

Birayên Bedir Xanî ev şîretên xwe li mîr, axa û zanayên Kurda jî kirine. Mîkdad Mîdhat di nivîsareke xwe da wisa dibêje: "Gelî mîr û axano! Qenc fekirin dora xwe! Hûn hingî diçe feqîr û kêr dibin. Sebeb cahilîya we ye. Elhemdulîlah gelek mekteb û medrese henin. Rîya Xwedê de zarûyên xwe rêkin bidin xwendin, ji vê cahilîyê xilas bibin, dinya û axreta xwe mamûr bikin. Xelk dibêjin 'hektî Kurd bixwînin, wê ji alemê xurttir û dewlemendtir bibin'." (Kurdistan, hj. 1, r. 6 - Berg I, r. 114)

Evdirehman Bedir Xan jî her li ser dewsa birayê xwe, ev şîrete li zanayên Kurda kirîye: "Gelî ulemayên Kurda! Divê hûn her bixebitin, ji ilmê xwe cahila jî xweypar bikin. Gunehê cahila ser we ye." (Kurdistan, hj. 8, r. 2 - Berg I, r. 208)

Şîret li mîr û axa jî kirîye û wisa gotîye: "Gelî mîr û axayên Kurda! Divê hûn jî arî alimên xwe bikin, ew muhtacê çî bin hûn ji wan re peyda bikin, hûn jî pê qeweta perê xwe arî alima bikin. Wê hingê hûn hemî dinê û axretê rihet bikin, wê hingê Kurd jî karin rojekê xweydehlet, xweyhikmet û marîfet bibin. Heger

ne, welatê we'yê rojekê destê we derkeve, hûn'ê bibin xulamê neyarên xwe..." (Kurdistan, hj. 8, r. 2 - Berg I, r. 208)

Rojname şîretan li hemû neteweyê Kurd jî dike ku hem yêkitîya xwe biparêzin hem jî neyêne leyiza dijmin û şerê cîranên xwe Ermenîya nekin, digel wan yêkitîyê pêkbînî û dijî rejîma hov ya Osmanî pêkve bixebitin: "Fekirin, Ermenî çi qas sahibhîmmet û xîret in. Ew jî wek Kurda mezlûm in; lakîn hurîyeta xwe re xwe fîda dikin. Cahilên Kurda nezan in, Ermenîya dikujin. Ev hal Kurda re gelek xirab e. Divê ulema bêjin Kurda ku ev hal qatilî ye. Divê Kurd xwe ji wî gunehî muhafaze bikin. Divê Kurd jî Ermenîya re bîl-ittîfaq memûrên zalim ên Xunkar rêdike serê we, bavêjin.

Şûna hûn biçin îmdada Ermenîyên mezlûm, hûn diçin wan dikujin. Ew hal gelek guneh e û gelek fehêt e..." (Kurdistan, hj. 11, r. 8 - Berg I, r. 248)

Evdirehman Bedir Xan di nivîsarên xwe yên hejmarên 26. û 27. da jî şîretên balkêş dike. Di nivîsara xwe ya "Kurda re" da wisa dibêje: "Gelî Kurdno! Ez dizanim ku heta serê we ev hukumet e, hingî hûn destê memûrên Ebdulhemîd bimînin, hûn tu cara jî wî halî xilas nabin. Lakîn hûn, şûna hûn islahê halê xwe de bixebitin, hûn bêçarekanên cîranên xwe Ermenîya dikujin. Ev hal ji name necabet û ciwanmerdîya we re şeyn e. Ya dikeve deriyê semaheta we ew e ku divê hûn Ermenîyên masûm û dexilê we, hifz û hîmaye bikin. Ew jî weke we mezlûmên Ebdulhemîd in.

Loma divê hûn pêkve ittîfaqê bikin, xwe ji destê vê hukumeta zalim textîs bikin, bîl'ittîfaq seadeta wetenê xwe re bixebitin. Hûn îstîqbala xwe nabînin û illa ev rîya we girtî, we îsalê xirabiyê dike." (Kurdistan hj, 26, r. 6 - Berg II, r. 456)

Helbet şîretên birayên Bedir Xanî kê nabin û di her nivîsarên xwe da şîret, gazinde û mesajên xwe yên politikê rêz dikin, ku gelek ji wan jibo evroya Kurdistanê jî gelek balkêş û girîng in!

Wan ev şîret û gezindeyên xwe, bi ayet û hedîseyan ve xurt kirine ku piranîya xelkê Kurd yê musulman ji bîr nekin, bawer bikin, guh bidin wan şîreta û di kiryarên xwe da bînin çih...

Aşkeraye ku birayên Bedir Xanî di van bîr û baweriyên xwe yên neteweperwer, welatperwer û mirovperweriyê da ji dil in û bi nîyet û armanceke pak û sipehî inane ziman û bo wan armanca xebitîne, têkoşîne; daku neteweyê xwe hişyar bikin ku haj zulma neyar bin, bi xwe bihesin û rêya xilasîyê peyda bikin. Bawerîya musulmanîyê û ayet û hedîseyên ji pirtukên dînî jî, wekî argumentên teorîk bi kar inane. Bi her metodî xwastine neteweyê xwe serwest û hişyar bikin

û hisa neteweperwerî û welatperwerîyê bilind bikin. Rojnameya Kurdistanê abîdeya van bîr û bawerîyên neteweyî yên wan yên ji dil û paqij e...

Germahîya xelkê

Rojnameya Kurdistanê her ji destpêkê ve baleke gerim kêşaye ser weşana xwe. Hindî ku rojname gihiştîye destê xwandevana, bi germahîyeke mezin û ji dil hatiye wergirtin. Rojnameyê bi nivîsarên xwe hêvîyeke tîr û tijî daye xwandevanên xwe û ev hêvîye bi ragihandina xwandevanan belavî xelkê jî bûye. Rojnameyê tîrên tijî dirêjî perasuyên sultan û serokên Osmanîya kirine ku seray ji vê çendê gelek nerehet bûye û belavkirina rojnameyê qedexe kirîye. Seray ji propaganda û ajîstasyona rojnameyê aciz bûye û ev nerazîbûna xwe bi kiryarên hov daye nîşan. Li milê dî, xwandevan jî li rojnameyê xwudan derketine û bi nameyên xwe ev piştgirîya xwe kiviş kirine. Vê yêkê birayên Bedir Xanî gelek şa kirîye û wan ev nameyên hatî hem weşandine, hem jî bersiva wan dane...

Bo nimûne; nameyek ji Elî Kurê Huseynê Amedî hatîye: "Ew rojnameya ew berçav a bi navê "Kurdistan" ku hûn li bajêrê Cenewreyê bi zimanê Kurdî derdixin û jibo derxistina wê we gelek hîmmet xerc kirîye, giha destê min û min rûpelên wê di çavê xwe ra derbas kirin. Min dît ku ez çî bibînim! Rûpelên wê bi şîretên rast ên di cîyên xwe da û bi nivîsarên mefadar dagirtî ne. Amanca wan şîret û nivîsaran ew e ku neteweyê Kurd bihewisînin gera li zanîne û fêrbûne; wan ji xelmaşîya xeflet û bêkarîyê hişyar bikin; fikrên wan ên ku pêtiyên zeka û jîrîtiyê ji wan radibin, ronî û zelal bikin... Ez bi umrê xwe sond dixum ku, ev rojname wisa qenc e ku hêja ye qala wê bê kirin û jibo wê sipas bê kirin..." (Kurdistan, hj. 8, r. 6 - Berg I, r. 212)

Xwandevanekî bi navê Mela Salihê Cizîrî jî di nameya xwe da wisa dibêje: "Mîrê min, Ew cerîda ku we dest pê kirî her pazde roja carekê derdêxin, carna tê welatê me; nadîren digihe destê me, em dixwînin. Hûn hemî ku lawên Bedir Xan Begê ne, mîrê me Kurdan in. Ji mîrên wek we, her qenciyê em întîzar dikin. Qencîya xizmeta babê te, welatê me gelek bîye. Ev hîmmeta, mucibê şukrana me ye. Hema Xwedê hewe muweffeq bike... Bi vê cerîdeyê, heta dinê heye te navê xwe îbqa kir. Ez benî, tu me li mearifê teşwîq û terxîb dikî. Qencîya mearifê tiştêk we ye ku kes nikare înkare bike; mearif nûrek we ye ku kor xweyçav dibin... cerîdeyên dest ketin, min xwendin; hemî nafiê milk û millet e; hun ji edaletê re çî qenc be wî dibêjin, ji tereqqîya Kurda re çî hebe ewî dinivîsin. De vêca çîre cerîda hewe menî' dikin, nahêlin bê welatê me! Qey Sultan Ebdulhe-

mîd ji qencîyê inhîraf dike! Em dibihîsin ku hemî dera mekteb hatine îşakirin, esbab tehyê bîne. Welatê me, hê tu eserê tereqqî nîne. Ji vî halî malûm dibe ku Xunkar navê Kurd tereqqî bikin; divê her em ji hemîya kê mîmîn. Her Kurda li ser kuştina Ermenîya tehrîk dike. Me vêca zanî ku Ermenî mezlûm in. Me meqseda wî zanî; ewî divê em her li halê wehşetê de bimîn, her Ermenîya re şerî bikin. Lakîn bila emîn be ku ji nuho pê ve lê heram be, nabîne. Em bi hîmmeta mîrên xwe de, hingî ji destê me bê em'ê paş nuho xizmeta însaniyetê bikin..." (Kurdistan, hj. 14, r. 4-5 - Berg I, r. 280-281)

Dîsa xwandevanekî dî yê bi navê Şêx Hesên jî wisa nivîsîye: "Rojname we ya ronî ya ku li Cenewreyê di 15 rojan da carek bi navê 'Kurdistan' derdikeve, me bi kêfxweşî û rêzdarîyeka temam ew dît û naveroka wê fam kir. Me dît ku ew rojname, bi hin peyv û nivîsaran xemilandî ye, ku ew hemî, ciwamêrîya we û xîretkarîya we ya neteweyî nîşan didin." (Kurdistan, hj. 16, r. 9 - Berg I, r. 317)

Ev hersê name jî nîşa didin ku rojnameyê li nav welat baleke gelek gerim kêşaye û danûstandinek peyda bûye di navbeyna rojname û xwandevana da, ku ew xewna birayên Bedir Xanî bû ku rojname xizmeta hişyar kirina xelkê bike, wan li ser pirs û pirsgirêkên welat ron û agahdar bike, serwest bike û wan teşwîkî xwandin û nivîsînê bike. Bi van nameya her dereceyekê ghiştibûn armanca xwe û vê yêkê ew şa û bextîyar kiribû.

Rewşa rojnamegerîya Kurdî

Wekî em berê xwe didine vê portre û naveroka rojnameya KURDISTANê, pirsêk têtê pêş; gelo ev sed salên bi kul û keser, bi hemû zulm û zordarîyên rejimên dagîrker ve borî, bi kêrî çî hatine? Berî sed sala her reng zulma rejimê nikarîbû reng û rûyê wê portreyê beqem bike. Rojnameyê bi wan rengên geş û bigiyan yê weşana xwe, hêvîyêke mezin dabû xelkê me. Armancên pak û pîroz danabûn pêşîya xwe. Bo wan armancan, digel bedelên giran belê me xebat û têkoşîneke serfiraz jî dabû... Belê mixabin, rojnamegerîya Kurdî evro jî bo wan armancên ku berî sed sala rojnameya Kurdistanê têkoşîn dikir, xebatê dike û têkoşînê dide. Ew hewcetiyan wê demê kê mî zêde evro jî li serê rojevê ne. Hawar û bangên li her çîn, bask û kategoriyên xelkê me dihatin kirin ku yêkitîya neteweyî pêkbin, evro jî li serê rojevê ne û lezî û girîngîya xwe diparêzin. Herweha jibo perwerdekirin, têgihandin û zanakirina xelkê me li wê demê çî hawar û bang dihatin kirin, evro jî têne kirin û hewcetiya xwe ya lezîn dîsa ve diparêzin. Rojnameyê wê demê çawa bi şîhayî şerê nezaniyê dikir, evro jî her ew armanc

di serê rojevê da ye. Belê! Rojeva rojnamegerîya Kurdî heçku santîm pêşve neçûye, nehatîye guhartin. Mixabin! Sed cara mixabin! Kî ye gunehkarê vê prosesa paşdamayî gelo? Tinê dijmin e? Heke bersiv ev be, hingê eve rêya herî sanahî ye, ankû hêsan e ku mirov xwe ji berpirsiyarîya dûr û xilas bike. Di serî da pêşengên bizava rizgarîya xelkê me û bi timamî neteweyê Kurd ji vê sefalet û perîşanîyê berpirsiyar in û eve gunehkarîyeke hevpişk e li hemberê dîroka neteweyê me!

Wekî mirov rewş û şertên wê demê, anku yên berî sed sala tîne ber çava, ku şertên gelek dijwar bûne; belê mî dîsa ve rojnameyek bi gelekî ve bi zimanê neteweyî weşiyaye. Belê mî evro? Çi "mazeret" heye gelo? Her tişt li milekê, divîya bû ku evro rojnameyeke rojane û xwerû Kurdî heba û bi vê pozisyonê sed salîya rojnameya Kurdistanê hatiba pîrozkirin! Anjî qet nebe bi weşandina "heftenameyek" e bi ser û ber û rêk û pêk û xwerû Kurdî, silav li sed salîya rojnameya KURDISTANê hatiba kirin... Belê mî sed mixabin ku evro rojname û kovarên li ser navê bizava neteweyî ya Kurdistanê diweşin, hêj jî bi gelekî ve bi zimanê dewleta dagîrker ve weşanê dikin. Eve bi yêk gotinê şermizarî ye! Eve krîtîkeke herî hişk û dijwar e ku divê bizava neteweyî ya Kurdistanê li xwe bike û xwe ji vê kêmasîyê xilas bike!

Li milê dî, helbet rûyê dî yê madalyonê jî heye. Ew gef, êriş û bûyerên berî sed sala bi serê rojnameya Kurdistanê hatî, evro jî bi serê rojname, kovar, pirtûk û bi giştî weşanên Kurdî tîn; qedexe kirin, ciza kirin û gelek astangên dî yên dijwar... Dîsa ew pirsgirêka nexwandayî û nenivîsîna Kurdî ku rojnameya Kurdistanê jî bo xwe kiribû derdekî mezin, evro jî pirsgirêkeke mezin e li ber weşangerîya Kurdî. Tîraja rojname, kovar û pirtûkên Kurdî gelek kê mî e û hetta di tixubê nînê da ye. Hejmara nîvenîvî ya nexwandayîya xelkê me li bakûr, ya bi zimanê dewleta dagîrker, jî seda şêstî zêdetir e. Ji xwe nexwandayîya bi zimanê neteweyî, hema bêjin seda nehwêr û neh e! Ew perîşanî û sefaleta berî sed sala ya dî warê xwandin û nivîsîna Kurdî da, kê mî zêde evro jî dom dike.

Evroke digel ku xebat û têkoşîna xelkê me gelek bilind bûye, belê mî dîsa mixabin ku hêj jî rojnamegerîya bi Kurdî li goreyî ku dil dixwaze, gur û geş nebûye. Hêj jî kar û xebatên di warê weşangerîyê da têne kirin bi gelekî ve bi zimanê dewleta dagîrker ve têne kirin ku eve jî bi serê xwe hem werara qelsîya dî vî warî da ye, hem jî werara qelsîya bîr û hisa neteweyî ye. Di midehê van sed salan da tinê li Kurdîstana Bakûr nêzikî 200 rojname û kovar ji alîyê Kurda ve hatine weşandin, belê mî jî nav van yên ku xwerû anjî bahra pitir bi zimanê Kurdî der-

ketî, temetî hejmara tiltyên herdu desta ne...

Berî sed sala jî koçerî û penaberî kula weşangerî û rojnamegerîya Kurdî bû, ku rojnameya Kurdistan bi xwe jî rojnameyeke koçer bû, evro jî her ew kul dom dike. Heke evro hindêk rojname anjî kovar xwerû bi Kurdî diweşin, ew jî ca an di şertên dijwar da li nav welat anjî li derveyî welat têne weşandin...

Digel hemû zor û dijwarîyan, evro jî xebat û bizava rojnamegerî û weşangerîya Kurdî li berxwe dide û bi rêveçûneke kûselekî jî be, roj bi roj grafika xwe bilind dike. Belê mî dîsa ve, piştî sed sal ji ser weşana rojnameya Kurdistanê borî, rojnameyeke rojane û xwerû bi Kurdî hêj jî nehatîye weşandin. Eve bi serê xwe qelsîyeke herî mezin e di vî warî da. Belê mî li aliyê dî, cihê şahîyê ye ku bi periyodên dirêj û newekhev jî be, hindêk rojname, kovar û pirtûkên xwerû Kurdî diweşin. Digel pirtûkên Kurdî, kovara Nûdem ya sê mehî û rojnameyên wekî Kurmancî û Azadîya Welat, ku eve jî ne rojnameyên rojane ne, hindêk nimûneyên berçav in jibo vê çendê. Li milekê di warê weşangerîya nivîskî da ev pêşveçûnên baş têne dîtin; li milê dî jî cara pêşîn e ku di warê weşangerîya bînahî da jî gaveke mezin hate avêtin û sala 1995ê televîzyoneke Kurdî bi navê MED TV hate danîn û evro, rojê nêzîkî 18 seeta jibo Kurdistanê û derveyî welat weşanê dike. Ev gava girîng ya di warê weşangerîya bînahî da hatîye avêtin bi serê xwe bûyereke mezin û bihadar e di dîroka weşangerîya Kurdî da. Dîsa evro di warê weşangerîya guhdarîyê da jî gav hatine avêtin û çend dezgehên radyoyên ku bi Kurdî weşanê dikin hatine danîn...

Di nav qelsîya bi giştî weşangerîya Kurdî da, ev çend nimûneyên kê mî yên wekî rojname, kovar, pirtûk, radyo û televîzyonê, di pîrozkirina sed salîya rojnameya Kurdistanê da helbet cihê dilşahîyê ne. Ev pêşveçûnên baş û bikêr, hêvîya bi giştî neteweyê me û bawerîya bi paşeroja xwe ve, xurt dike. Ev hêvîye bi serê xwe werara serketinê sibehî ye.

Bi kurtî

Heke mirov bi kurtî bêje, rojnameya Kurdistanê:

- Xwastîye bi giştî neteweyê Kurd li ser pîrsa Kurd û Kurdistanê hişyar û serwest bike.
- Xwandevana û bi rêya wan jî, xelkê perwerde bike, hûyî xwandin û nivîsinê bike û di van waran da teşwîk bike.
- Zanîn û têgihîna li ser pêdivîya yêkbûna neteweyî bilind bike û herweha di navbeyna Kurd û

Ermenîyan da jî, dijî rejîma Osmanîya şertên enîyeke xurt pêkbîne û biparêze. Birayên Bedir Xanî ji bo van armanca, pozisyona xwe li ser tahtê netewe û welat perwerîyê danane. Wan bi van çar alîyên xwe ve xebata xwe domandine: Neteweperwerî, welatperwerî, mîrperwerî û dînperwerî. Wan ev xasyetên xwe, wekî me li jor rêz kirî, îname ziman û parastine. Berî her tiştî, neteweperwerî û welatperwerî li serê her kar û xebata xwe girtine. Herdu elementên di jî wekî pişteka armanca xwe bi kar îname. Anku mîranîya xwe û dînperwerîya xwe, dane xizmeta xebata netewe û welat perwerîya xwe. Dîn wekî referansên xwe yê teorîk bi kar îname. Mîranîya xwe jî wekî pozisyona “rêber û mezinên civatê” bi kar îname ku bi van xasyetên xwe otorîteya xwe xurt bikin, daku tesîreke pozîtîv li ser xelkê bikin ku xebata wan ya weşangerîyê serbikeve û bigihe armanca xwe ya têgihandin û hişyarkirina bîr û bawerîya netewe û welat perwerîyê.

Gotina dawiyê

Rojnameya Kurdistanê ev sale dibe sed salî. Bi 31 hejmarên xwe ve evro sembola rojnamegerîya Kurdî ye. Bêyî tagîrî, evro hemû kes û dezgehên neteweyî xwudanîyê li rojnameyê dîkin. Wê, wekî hebûneke neteweyî dipejirînin. Ji marksîstan bigrin heta lîberal û neteweperestên tengbîn, herkes bihayekî giran dide kar û xebata rojnameya Kurdistanê ya berî sed sala. Bi xêr, rastî û şasî û kêma û kasîyên xwe ve, rojnameya Kurdistanê evro cihê xwe di nav rûpelên dîrokê da bi serbilindî, serfirazî û birûmet girtîye. Rojnameyê, berî sed sala û di nav wan şertên dijwar û rewşa civata me ya paşdahêlayî da, tiştê ku jê hatîye baş îname cihan ne? Ev pirse dibe ku li hevîya bersivê be. Belêma herî girîng ew e ku rojnameyê bi wê kapasîteya xwe ya di nav wan şertan da, zor daye bilindkirina his û bîr û bawerîya neteweyî û hişyarkirina xelkê, ku serwext bin û li rêyekê bigerin ku xwe ji bin zulma neyara xilas bikin, herweha welatê xwe rizgar bikin û têda bi serbilindî û serfirazî bijîn. Dêdê herî mezin yê rojnameyê û weşînerên wê, birayên Bedir Xanî, ev bûye û dîyar e ku hind ji wan hatîye. Heke bi çavekî objektîv berê xwe bidine wê demê; hingê têtê dîtin ku, karê ku rojnameya Kurdistanê û weşînerên wê kirî, gelekî bihadar e. Di dîroka neteweyan da, her destpêka ku xizmeta neteweyî têda ye, bi rêzdarîyeke mezin têtê ragirtin. Li vê derê pîv xizmeta neteweyî, welat û mirov hezî ye. Di kar û xebata birayên Bedir Xanî ya bi vê rojnameyê da, ev hersê element jî têne dîtin. Bi weşandîna vê rojnameyê hem xizmeta ziman, kultur, edebîyat û polîtîkaya neteweyî, hem jî xizmeta his, bîr û bawerîyên mirovî hatîye kirin. Ma çî jî vê xizmetê baştir û bikêrtir e...

Kesên ku xwudanê her bîr û bawerîyeke cuda, dikarin ji perspektîva xwe vê rojnameyê rave û komentare bikin. Marksîstek jî, lîberalek jî, neteweperestekî tengbîn jî, dikare ji pencereya xwe li rojnameyê binêre. Belê herkes kêm zêde, dê bikare li ser xaleke hevpişk bigihe hev, ku ew xal jî xizmeta ziman, kultur, edebîyat û politikaya neteweyî ye. Rojnameya Kurdistan jî eve kirîye. Di navika mesaj, şîret, gazinde û agahdarîyên rojnameyê da, maf û berjewendîyên neteweyê Kurd û welatê wan Kurdistanê hatine nexşandin. Eve xala hevpişk e jibo hemû kes û dezgehên ku bîr û bawerîyên wan ji hev cuda ne...

Rojnameya Kurdistanê ji van hemû alîyan ve divê bête sengandin. Ev çarçoveye, rûmeta rojnameyê bilind dike. Ji ber hindê ye ku rojnameya Kurdistanê ne tinê sembola rojnamegerîyê, belê herweha ya weşangerîya bi giştî ya neteweyî ya Kurdî ye jî.

Birayên Bedir Xanî bi weşandina vê rojnameyê kar û xebateke bihadar kirine û ew û rojnameya wan; dê heta hetayê bi rêzdarîyeke bilind bêne bîr û çu cara nayêne ji bîr kirin. Wan qelemê xwe û keda xwe ya ronakbîrîyê jibo hişyarkirina bîr û bawerîya neteweyî ya humanîst bi kar înanane.

Neteweyê Kurd; mirovên xwudan raman û bîr û bawerîyên baş û bikêr yên di xizmeta xelkê da û herweha yên ku jibo van armanc û mexsedên pîroz bi karê giştî weşanê radibin û ditêkoşin, ji bîr nake!

Sed salîya rojnameya **Kurdistanê** pîroz be! □

Çirî 1997

Çavkanî:

- Kurdistan, berg I, II. Çapa nû ya M. Emîn Bozarslan, 1991, Swêd (Helbet di pîrozkirina sed salîya rojnameya Kurdistanê da, divê spas li M. Emîn Bozarslan ji bête kirin ku rojnameya Kurdistan digel tîpên latînî ji nû ve çap kir û gihande xwandevara.)
- Rojnamegerîya Kurdî, Malmisanij & Mehmûd Lewendî, 1989, Swêd

Agahdarîyek

Di hejmara 24an de du rûpelên nivîsa Rojan Hazim ya bi navê "Kritikerî û Etîk", rûpelên 62 û 63 bi şaşî bi hev hatine guhertin. Divê rûpelê 63an berî rûpelê 62an were xwendin.

Em ji Rojan Hazim û xwendavanên xwe lêborînê dixwazin.

Nûdem

XOPAN

Ev çi xopan e ku ez tê de me,
Ev çi giraniya tenêbûna min
Mija li ser dil?
Ma ev divê ji bo guhertinê
Û çareseriya bêdawî
Ku ji laşê evînê xwînê diherikîne...

Ev çi xopan e ku em tê de ne,
Jiyan bi yên mirî şukur dîkin
Hê jî nexweş sloganên xwe yên bêxem davên
Û jana xwe vedişêrin bêdeng.
Bi navê jiyana nû
Bi navê mirovahiya rizgarkirî,
Stêrkên dilê xwe diqetînin,
Xwe dîkin kole carinan,
Bi şahiyê ke logirî...

Dizanim ev ne xopan e êdî
Xopan berê de,
Ji bo mafê jidilbûna me hatî.
Lê ev cehenemek e ku
Me ji bil xwe û xwediyên xwe,
Bi kerba nefis daxistî...

Xwezil ji berê de min bizanîba
Ji bo avakirina cehenemeke nû
Me çi ronahiyên ruhê xwe temirandibû...

ZEYNEL ABIDÎN

ÎSA ŞANS û Rojnameya "Silvan Sesi"

ROJEN BARNAS

Berî bi çendekî berhevoka rojnameya "Dicle-Fırat"ê derket. Ustad Malmîsanîj heşt hejmarên wê berhev kiriye û li hev sêwirandiye, weşanxana "Apec"ê jî ew çap kiriye. Xizmetek pir mezin... Ji aliyê min ve gelek spas ji herdu aliyên re jî.

Min bi xwe hejmarek du hejmarên wê li dezgehên rojnamefroşan dîtibû. Yên di jiyê (emr) min de hingê xwendekarên lîseyê bûn û perê me yê ku em bidin û pê rojname bikin tunebû. Min û yê min mîna min me dizanî ku "Dicle-Fırat" çî ye û jî aliyê kê ve hatiye derxistin, lê hew ew çend û ne zêdetir. Lê niha bi saya cefakêşiya Malmîsanîj eynîka xebat û entellektueliya kurdan a 1962-63 yan li ber çavê me ye.

Ji bona min tiştê girîng î dîtir jî di vê berhevokê de hebû: Du şî'r û du nivîsarên Îsa Şans (Îsa Ruhi Silvanî) mîna makîna zemanguhezîyê ez birim Farqîna bihara 1960î.

Bihara 1960î bû, berî darbeya 27ê gulanê bû an di pey de bû baş nayê bîra min, lê rojek bala min pêket ku komek zilam li texteyekî daleqandî yê li dîwarê Fetwaxanê (müftülük) dinihêrin, bi dengê bilind û bi vekîrandin (hece bi hece) tiştêkî dixweynin û li serê bi hev re mijûl dibin. Ji meraqan ez jî nêzîk bûm: Li ser texteyekî mîna van ên îlanan an ên afîşên sînemayê rojnameke du-rûpel berepêş û berepaşkî pêvekirî ye û li ser rojnameyê jî dinivîse "Silvan Sesi". Xwediyê wê Îsa Şans û çiyê çapê jî li "Silvan Sesi Matbaası" ya li taxa Kelê bû. Bi pejnên romantîk ên xortekî panzdeh-şanzdeh salî şahiyek di nava min de keliya; êdî Farqîna me jî bûbû xwedî rojname û çapxane.

Hingê li serê koşeyê hewşa Camiya Ecem yê aliyê çarşiyê ber bi hêla Belediyê ve xanîkî yek qatî hebû, ku ew der daîra muftî bû û di nav xelkê de bi navê Fetwaxa-

ne dihate bi-nav-kirin. Ji ku derê îlham girtibû nizanîm, lê Îsa Şans texteyekî çar-goşeyê li berahî dirêj li dîwarê Fetwaxanê, li aliyê ser cadeya mezin (Gazi caddesi) xistibû, û di derketina her hejmarê nû de rojnama xwe tanî yek rûpela pêşî û yek jî rûpela paşî pêve datanî. Bi vê, mebesta wî ragihandin û nasandina rojnamê bû. Bi vî awayî Îsa Şans, ne bi tenê rojname, lê "Rojnama dîwêr" mîna ya rojhelata-dûr anîbû Silvan.

Ev ne rojnameya pêşîn bû ku li ser navê bajarê me derdiket. Ya pêşîn "Miya Far-kin" (yani Miya Farqîn) bû ku li Diyarbekirê ji aliyê Abdüssettar Hayati Avşar ve dihate derxistin û li Farqînê jî ji aliyê Mihemed Eliyê birayê vî Îsayî ve dihate fro-tan an belavkirin. Berî ku "Silvan Sesi" derkeve Îsa Şans di "Miya Far-kin"ê de dini-vîst.

Bi vê "Silvan Sesi"yê re çapxane jî hatibû Silvan û ev cara pêşî bû ku li Farqînê çapxane vedibû. Çapxaneya ku ji aliyê Gutenberg ve hatibû peyda kirin pêncsed sal bi şûn de nihayet dihate Farqînê. Vê rêjika şarsaniyetê (medeniyetê), maka belav-bûna zanîna û agahdariyê ya ku ji Almanyayê di sê sed salan de hatibû gihîştibû tir-kan, ji Îstembola paytexta dewleta Alî Osman heta Farqînê bi rêveçûna kûstî di du sed salan de hatibû, gihîştibû me.

Ku bargeha tîpa (qerargeha tugaya) cendîrma nehata Farqînê û ji bona kirîna la-zimatiyên lejkerî ragihandina ihaleyan bi îlanên resmî li gora mewzûata wê çaxê ne mecbûrî biya, û mecbûriyeta herî qanûnî jî di rojnameya an rojnameyên wî cihê de nebiya, ewê ev çapxane hê jî zû bi zû nehata Farqînê.

Ez wê havînê bi qasî meh û niv du mehan li balê di çapxanê wî de mîna şagirt xebitîm.

Çapxana Îsa Şans ji du-sê qase hurûfat (tîpên ji risasê rêtî) û makîneke çapê a bi destmeşê pêk dihat ku di zaravayê çapemeniyê de ji vê makîne re digotin "prova tezgahî" yanî "dezgehê sihêtiyê". Ev gişt jî yên Îsa Şans bi xwe nîn bûn, wî ew bi emanetî anîbûn.

Îsa Şans hem tîprêz bû, hem çapker... hem nûçegihan bû, hem nivîskar, hem gerîndeyê berpirsiyar û sernivîskar bû û hem jî xwediyê rojnamê. Çapxane û ma-la wî di xaniyekî yek qatî de bûn: bihna hibr û xwarinê, ya kaxiz û nivînan gişt di nav hev de.

Serê Îsa Şans mîna kewara mêşan embara lihevqelibîn û xumîna fikiran bû, mîna serê çavîka kaniyekê bi bilqîn li ser bilqînê misêwa dikeliya, û fikir ji hevûdu dizan.

Farqînperest bû: Behsa tarîxa Farqînê dikir, Farqîna di zemanê împaratoriya asû-riyan, Farqîna di zemanê vegirtina Selahedînê Eyûbî... Behsa "Esla Xoros" (an Es-

ra Xorûs) û Kela Nîştônê dikir. Esla Xoros (an Esra Xorûs) ku telafuza wî rast be û di bîra min de rast mabe, -lewra min ev bi devkî jê bihîstine- hakim an dizdarê Farqînê yê di dema vegirtina wê ya ji aliyê Selahedînê Eyûbî de biye. Dîsa li gora gotina wî di dewsa Camiya Ecem an di navbera Camiya Ecem û Camiya Mala Mîran de dêreke pir mezin hebiye ku zamanê Sultan Selahedîn Farqînê vegirtiye xelkê bajêr gişt xwe avêtine bextê wê dêrê û tê de sitirîne û her wisa ji filitîne. Dîsa li gora rîwayeta wî Cîrcîs pêxember ji ber kafiran reviyaye kafiran Cîrcîs pêxember qefaltîne û li ber şikefta Kerîm ew şewitandine. Loma giyayê wê derê tu car hişk nabe. Behsa kela Nîştônê ya di dema asûriyan de dikir ku li gora wî Nîştôn kela Boşatê biye. Wek rêzenivîsar di "Silvan Sesi" de li ser cengên împaratorên asûriyan Nebûkednezar, Asûrbanîpal û Tîgletpleser ên li dorhêla Farqînê nivîst.

Aşîqekî bêderman ê "Sultan Yûsif Selahedînê Eyûbî" bû. Ev bi navkirina di nav neynokan de a wî ye, ne ya min e. Wêneyekî Selahedînê Eyûbî bi destê xwe û bi pênisên cihêreng çêkiribû, li seriya dezgê tîprêziyê, li hember wî daleqandî bû.

Heyranê Mele Mustefa Barzanî û Doktor Beg (Dr. Yusuf Azizoglu) bû. . Pevgirêdaneke mîstîk û xwedayî di navbera navê Yûsif Selahedîn (ê Eyûbî) û yê Yûsif û Selahedîn (ên Mala Aziz; Doktor Beg û Selah axayê biramakê wî) de didît. Herwisa têkiliyek neyaxurî (netesaduffî) di navbera navên Mele Mustefa Barzanî û mele Mustefayê Berazî de jî didît. Barzanî zivirî bû Iraqê lê hê dest bi şer nekiribû. Ez Mele Mustefayê Berazî nasnakim lê wer xuyaye ku merivekî qenc biye. Sultan Yûsif Selahedînê Eyûbî kurdekî sultanê Îslamê, fatihê Kurdistanê, bi hindikî fatihê Farqînê bû ku wî ew kiribû bin hikmê kurdan û yê dinê ji Doktor Beg "Yusuf Azizoglu" ku hingê pêşkêşê parlamenterên ji Kurdistanê yê demokrasîperwer û herêmparêz û hêviya kurdperweran bû.

Şî'ra Qimil a Mûsa Anter ku dibêje "Bi çiya ketim lo apo çiya melûl bûn rebe-no" bi awayê taybetî yê xwendina wî cazîbeke bêsalixdan weldigirt. Ji xwe min cara pêşî vê şî'rê jê bihîstibû.

Bêguman "Silvan Sesi" bi tirkî derdiket û rojnameke îdeolojîk an ya propaganda kurdîtiyê nîn bû. Ya nûçeyên herêmi bû. Di serê pêşî de Îsa Şans an "Îsa Ruhi Silvanlı" rasterast propaganda kurdîtiyê nedikir, lêbelê çî bigire di her hejmarê de bi riya bikaranîna hin bêjeyên kurmançî guhê meriv li kurdî vedikir: Em bêjin dêlva "viraj" an "dönemeç" a tirkî de bêjeya bi kurmançî "fetlanek"ê, di dewsa "dere" ya tirkî "newal" a kurmançî di nûçeya xwe ya bi tirkî de bi kar tanî û ev jî di nav xwendevanan de dibû sedemê nivîşahî û nivîşamayinê: Wî-wîwî! Bi kurmançiya me jî tê nivîsandin. Ne ku bera Îsa Şans bi tirkîya "fetlanekê" an "newal"ê nizanibû. Ji

şî'r û nivîsarên wî yê di hejmarên 4, 7 û 8 ên "Dicle-Fırat"ê jî baş xuyan e ku ew bi qasî nivîskarekî rojnameyên mezin ên Îstembolê hakimê zimanê nivîskî yê tirkî ye û di aliyê bêjezanîna tirkî (kelime hazinesi) de jî qet tengasî nakişîne û li xwe heyrî namîne. Wekî dinê jî zane ku çî dinivîsîne û behsa çî dike. Nivîsên wî bi ser-rûber; kurt, zelal û dagirtî ne. Di warê axaftin û bilêvkirinê de jî mîna bi usûla "bey-efendî" yekî Îstembolê bi tecwîdkî bi tirkî diaxîft. Lêbelê di nav nivîsarên xwe yê di "Silvan Sesi" de bêjeyên bi kurmacî bikaranîna wî bi zanîn bû û jî taktîka wî ya "nerm dayina berê" an jî mîna peykên ûris "veniştina nerm" a li ser erdê bû, yanî hêdî hêdî û nermenerm bêjeyên kurmacî nivîsandin û jî berevkî ve hînkirina xelkê bû.

Di payiza 1960î de mala me çû Diyarbekirê. Têkiliya min a bi Farqînê, bi Îsa Şans û bi "Silvan Sesi" re nema. Şeş sal di pey de gava ez zivirîm Silva êdî "Silvan Sesi" nemabû. Li gora nivîsara wî ya di hejmara 8an a "Dicle-Fırat"ê - ku mixabin ez hê nû dibînim- di 23.10.1962 an de ji ber ku çapxane ji dest diçe "Silvan Sesi" jî êdî nema derdikeve.

Çi bi serî de tê?

Li gora nivîsara wî ya di hejmara 8an a "Dicle-Fırat"ê, Îsa Şans di "Silvan Sesi" de bi şîweya Silivkî (yanî bi tirkîya kurmacî li navxistî) bi navê "Di Edebiyata Kurdî de Siyahmedê Silivî" di 21 ê çirî (ekim) ya 1962 de dest bi rêzenivîsarekê dike û di 23yan de jî nivîsara xwe ya bi navê "Di îdeolojiya Xwedê Tirkî biparêze ya nijadperestan de em Kurd jî hene an ne?" Ev herdû nivîsar dibin mîna çengek xwey û dikeve nav agir. "Müstakil Diyarbakır Sesi Gazetesi" lê aşkera gilî dike. Li gora ji wê rojnameyê neqilkirina Îsa Şans a di vê nivîsarê de wî di "Silvan Sesi" de nivîsandîye ku "eger rojhelatî (kurd) îmkana xwendin û nivîsandina bi zimanê xwe yê bavûkalan bi dest bixin hingê ewê cehalet ji holê rabe" û bi vê riyê xwendin û nivîsandin û weşandina bi kurdî pêşniyar dike. "Müstakil Diyarbakır Sesi" bi vê bi tenê lê gilî nake lê hêviya kuştina wî jî dike. Di sala 1962yan de li cihekî piçûk mîna Farqînê di rojnameyêke mutewazî de pêşniyar an doza mafê xwendin û nivîsandina bi kurdî kirin karê her kurebavî nînbû.

Ew Dewleta ku ehlê wê ji çep heta rast, ji nexwenda heta entellektuelan li ber gotina "**kahraman ırkıma bi gül**"[*] bi cezbeke uxrewî ji xwe ve diçe û tê xeyalanê, ewê çawa tehemula pêşniyar, daxwazî an dîtînen Îsa Şans ên bi vî awayî bike?

Li ser vê bûyerê dewlet bi muxbîrê xwe yê Karşıoğlu, bi "sawcı" yê xwe, bi Ali beg û bi polîs Kamberê xwe ve aşkiyê şidandinê lê badide. Suat İlhan xwediyê "Şehir Gazetesi" şefê buroya "Tercüman"ê tê malzemeyên xwe yê bi emanetî paşve

dibe. Mîna masiyê li kersaxê mayî Îsa Şans li aziyê dimîne û "Silvan Sesi" ji berê xwe ve tê girtin.

Di pey de Îsa Şans wek memûr ketibû "Verem Savaş Dispanseri" lê di pey demekê de îdarê ew ji kar derxistibû, doza wî di mehkemê de bû. Li kêleka dikana Seyid Tahir û li hember "yazîxana" Mahmûd axayê Keli li ber sindoqa boyaxê bû; bi sol boyaxkirinê aboriya xwe dikirkitand. Paşiyê bi biryara mehkemê vegeriya ser karê xwe yê memûriyê.

Ji nivisandin û rojnamegeriyê re Îsa Şans jêhatî û şareza bû. Çima neçû karê rojnamevaniyê nekir û bi memûriyeta "Verem Savaş Dispanseri" qîma xwe ani? Gelo destê wî ji Farqînê nedibû?

Ji şî'r û nivîsarên wî yên di "Dicle-Fırat"ê aşkera xuya ye ku kurdperwerekî bi hiş e. Ji ragihandinekê ya hejmara 8an tê zanîn ku ew yek ji wan heşt kesên di koma berhevkirina folklorê kurdî de ye. Lê çima tu car xwe nêzikî komika welatparêz an "kurdçiyê" Farqînê nedikir? Di navbera wan de gelo tişteki qewimî bû? Mixabin ez pê nizamim. Heke min berê ev nivîsarên wî yên di "Dicle-Fırat"ê de xwendibîya, minê misoger van çimayan hem ji wî û hem jî ji aliyê dinê bi înad bipirsiya. Lê heywax êdî nikarim van pirsan jê bikim, lewra li gora bihîstina min di sala 1990 an 91 de ji nexweşinekê miriye. Heywax û heywax!

Peydakirê çapxanê Gutenberg jî top avêtibû û ji piyasa çapemeniyê winda bûbû. "Dicle-Fırat" ku ji aliyê dewletê ve nehata girtin jî ji bêperetiyê li ser girtinê bû. Qedera Îsa Şans jî mîna ya Gutenberg çêbû, ew jî ji piyasa rojnamegerî, rojnamevanî û nivîskariyê bi carekî û ji binî vekişî. Belkî îro gelek Farqînî Îsa Şans bi vî aliyê wî qet nas nekin jî. Çi heyl! □

[*] ji nîjadê min î qehreman re bikene

KURDBÛYÎN, NE ŞERM E...

İSA RUHI SİLVANLI - İSA ŞANS

Di vî warî de, di rojnameya xwe ya mitewazî, Silvan Sesi de, hîn di destpêka derketina zincîre nivîsarekê de, nivîsar hatin qut kirin. Min berê, li Silvanê, derheqê hin neheqî û bêqanûniyan de, bi çavên rojnamevanekî, hin tişt eşkere kiribûn. Ji ber vê yekê çend serbazên eskerî di rojnameya -xwedê giravî xweser e- bi navê Diyarbekir Sesi de, bangek belav kirin û tê de, gotin "em sawciyên Komarê dawetî wazifeyê dikin." Di wê bangê de "rojnameya Silvan Sesi bi nivîsarên kurdî dagirtiye û tê de bi kurdî weşan û dibistan têne pêşniyar kirin." Gotinê tînin ser vê bendê: "Heke Rojhilatî bi zimanê xwe yê zikmakî bikaribin binivîsînin û bixwînin dê cehalet ji ortê rabe." Û di pê re, "di eslê xwe de yê ku ji ortê bête rakirin laşê vî bêeslî bi xwe ye; em sawciyên Komarê dawetî wazifeyê dikin."

Zincîre maqelîyên ku min di rojnameya xwe de nivîsibûn, ya ewil bi navê, "bi

zaravê Silvî di edebiyata kurdî de Siyamenê Silvî" 21ê çirîyê; ya duwemîn jî di 23ê çirîyê sala 1962an de bi navê "ma em kurd jî dikevin ber îdeolojiya nijadperestan ya ku dibêje 'Xwedê tirkan biparêze' an na?" Wê rojê xwediyê şehîr Gazetesi Suad Îlxan jî Diyarbekirê hat, berê ji neçarî min alavên -çapxaneyî - xwe firotibûn û yên wî biemanet anîbûn; Suad alavên xwe xwestin û got: "Ez dê alavên xwe bibim." Û di nav axaftina xwe de, ji min re weha got: "Min buroya wergerandinê vekiriye, were em bi hev re kar bikin.." Min got: Baş e.

Di rojên 24-29 yên çirîyê de bûyerên fewqelade rû nedan. Di 30ê çirîyê de ez çûm Diyarbekirê. Min dê di buroya wergerandinê de kar bikira. Roja dinê gava ez di saet heştan de, di *Dört Yolê* re dibuhurîm, şefê şûbeya 1. Alî Begîn bi şeweyeke nazikane bangî min kir: - İsa , tu dikarî heya vir werî?" Di cîpekê de bû. Ez çûm. Got "Siwar be". Ez siwar bûm. Di cîpê de polîsekî, navê wî Celal e, li Silvanê

kar dike, hebû. Min jê pirsî: - Xêr e? Çu bersîv neda. Min fam kir ku tişteke heye. Heya em gihîştin ber deriyê wîlayetê bêdengî hakim bû. Li ber deriyê wîlayetê mudirê polîsan ji polîsekî re got: "Wî bibel!" Paytonek sekinandin, paytonê berê xwe da qereqola *Çarşiyê!* Wî, ez birim bodrûma qereqolê... Polîs çû. Ez bi tenê me. Tu kes ji rewşa min ne agahdar e. Hema şahidek ji heba ku ji devê wan gotinek bibihîsta ka ez rewqîfkirî me, nezaret e an îhzar e? Da ku ez jî fam bikim.

Piştî niv saetekê Mecnûnê sempatîk yê Dîyarbekirê, Necat, 5-10 rojnameyên Dicle di dest de hat eywanê. Ez fikirim: Necat rojnameyan dide dostên xwe û mesrefa xwe bi dest dixê. Min gazî wî kir, "Necad!" Li paş xwe mêze kir. Nêzikî pencereya min ya kevnar bû. "Himm vaye girtine. Min dîzanî. Min dê te bidîta û ji te re bigota. Rojnameya *Karslioglu* derheqê te de nivîsareke giran nivîsiye. Ji lewre tu girtine."

Mîzacê *Karslioglu kardeşler* ji min re ne xerîb bû. Ji bo nanê xwe wisa kirine, min Necat şand cem nasên xwe. Piştî midetekê hatin, çûn bi polîsan re axifin; ez ji jêzemînê hatim derxistin.

Em di odeya emniyetê de ne. Bi telefonê li polîs Celalî digerin, piştî bersîvê, gotin: "Bravo Celal beg, em ne li hevî bûn lê vaye te ew girtiye, pîroz be"... Yê ku ji Silîvanê dipeyîvî, polîsekî ku navê wî Polîs Kamber bû û bi *Nigdeyî* dihate nasîn; got "ecce nekin,

îşev li wir bimînin", lê yê din got "na, na em vaye tên". Piştî, keleş li destên min xistin; em ji qereqolê derketin, ji *Bagdat Caddesi* bihurîn, hatin Deriyê Mêrdînê. Em li tankereke benzînê siwar bûn. Saet 14. Em gihîştin Silîvanê.

Li Silîvanê, em li cem komiserê polîsan in. Sebebê girtina xwe pirs dikim. Komiser: "Dê sawcî biryar bide." Ez wêlê mam. Hîn kesî nebihîstiye ku ez anîme Silîvanê. Saet 17. Komiser: "Îro dereng e, sibe bila bibin cem sawcî" got û ji odeyê derket. Polîsan got "rabel!" Ez birim, li bin odeya qeymeqam ya kar, wê êvarê ez li wê bodrumê mam.

Polîsekî ciwanmêr ku navê wî Mehmed Alî ye... Haya birayê min pêxistiye. Piştî herkesî bihîstiye. Hatin. Gotin "derbasbûyî be". Hîn ji wan cesaretê didin min, hîn jî henekan dikin. Midetekê weha gotin: "Îsa, Îsa Magosa; Îsa, Îsa Magosa!" Min spasî wan kir.

Bi şev nivînên min anîn û ez li ser teraşê daran -yê ku çokekê bilind bû-, raxistim, fîndek pêxist û min cixareya xwe kişand. Saet 1. Deriyê bodrumê vebû, sê xort hatin dafdan hundir û derî cardin bi hişkî hate girtin. Min bala xwe dayê, xortên kêfxweş in: Hemo, Celo û Behco. Hemo bi hinan re li hev xistiye, Celo alîkariya wî kiriye; lê Behco ye li qehwexaneyê bi henekî hevlekî xwe dafdaye, ew jî çûye li ca-

mê ketiye, cam şikîyaye. Serpêhatiyên xwe bi kêfxweşî û henekî ji hev re dibêjin.

Piştî midetekê dengê xwe birrîn û berê xwe dan min. Hemo:

– Bira, rewşa te ne baş e. Xwedê, kesî pêrgî buxtanan neke. Gelo tu sebêbê girtina xwe dizanî? Guh bide min ez dê ji birayê xwe re sebêbê girtina te bêjim: Daîreya Nifûsê li ber navê te ‘xerîb’ nivîsandiye. Daîreya polîsan navnîşana te ji deftera xwe derxistiye. Karmendan jî li Dîyarbekirê di rojnâme-yê de tiştin li dijî te nivîsîne. Sawcî beg jî li gorî wan ewraqan biryara girtina te daye; û tu hatiyî girtin.”

Min nema karîbû xwe ragirim.: ”Hey Hemo, Xwedê te bêle, weleh ew ê weke xeberdana te be, rast dibêjî tu”. * Ez li gotinên Hemo difikirim: (Rojname? Necat jî gotibû, rast e... Îsal di listeya pereyê pasewaniyê de navê min tune bû; ev jî rast e. Ji ber ku nasnameya min winda bûbû, min yeke nû derxistibû.; min lê mêze kir. Ecêb e: Di cihê meheleyê de, xr. nivîsandiye. Ev xr. di maneya xerîb de bû û gotinên Hemo rast bûn.) Lê di nasnameya kevin de tişteki weha tune bû.

Min serê xwe rakir. Hemo rast digot û min xwe bi xwe got: Ev tertîbek e, lê pûç û li ser bingehê vala ye. Heke edalet ne siyaset be, hakim jî he-ne!...

Roja dinê di 1. teşrînê 1962an de ez birim huzûra hakim. Nasnameya min diyar kirin û piştê jî min pirsî, ka ji

bo çi min ew nivîs nivîsiye, paşê ez tewqîf kirim û şandim girtîxaneyê.

Gava ku ez ji deriyê dadgehê derketim, çawîşek û eskerên bi tîfing singû kelemçe li destên min xistin, piştî ku min meriv û û hemşehriyên xwe dîtî, me berê xwe da girtîxaneyê.

Dema ku em gihaştin ber girtîxaneyê, cendirmeyek pêş de hat û ji min re got: ”Bi tenê bisekine, ez dê fotografê te bikişnim!”

Ez ecêb mam, lê ”bi tenê” sekinim. Ma cendirmeyên bi singû min bi tenê dihêlin? Hatî li kêleka min sekinin.

Wêne hate kişandin.

Bi ketina hundirê girtîxaneyê ve, yekî girtî pirsî:

– Pismam, ê ku li ber karmendan radibe tu yî? Yên din bersiv dan:

– Herê wele ew e!

– Hûn dibînin ku porê wî kur nekîrîne. Ew ê, karmend serê wî bifirînin!”

Min xwe ranegirt. Ez keniyam, min got:

– Çima, qey ez ji we me ku, ji tirsê, ruşwetê bidim wan karmendan? Ewel Elah tu tişteki nikarin bikin!... **

Roja dinê sawcî beg hat koxûşa me. Di navbera me de ev axaftin borî:

– Îsa, ma tu dev ji karmendan berdî... çê nabe?

– Sawcî beg min tu midaxeleyeke fiilî li karê wan nekiriye. Ez dinivîsim. Heke nivîsên min naecibînin bila tekzîb bikin. Heta dikarin bidin mehke-meyê. Ma çi heqê wan heye destdirêji-yê li hunerê min dikin? Ji hêla din ve

ez ne bawer im ku sebebê girtina min nivîsîna li ser *sûstîmalîya* karmendan be.

– Rast e, lê tu behsa kurd û kurdbûyîne dikî. Tu kurdayetiyê dikî. Heke me tu tewqîf nekira Xwedê dizane ka te ê çî binivîsanda. Tiştên welê şerm e, Îsa. Binêre, ez jî kurd im. (Sawcî beg, A. Rahman Şeref Bilgiç ji Adiyamanê ye.) Ez rojnamevan im jî. Hîn jî li Adiyamanê çapxaneyê min heye. Lê tiştên wisa nivîsîn, gotina ez kurd im... Bi rastî şerm e!...

Li ser gotina wî ya "ez jî kurd im" min weha bersîv da:

– Sawcî beg, tu him dibêjî "ez kurd im" him jî "behsa kurdbûnê kirin şerm e." Qasê ku ez dizanim di termînolojiya resmî de kurdayetî tevgera îhlalkirina yekitiya axa Turkiyeyê ye. Lê tişteki weha tu caran nayê aqilê min. Lê herhal behsa kurd û kurdbûyîne kirin ne sûc e?

Sawcî beg li dora xwe mêze kir:

– Her çî dibe bila bibe, Îsa. Ev tişt ne bêceza ye. Cezayê vî tiştî giran e.

– Haya min ne ji cezayê giran ne ji jî yê sivik nîne, Sawcî beg.

– Heye, heye. Ma tu ji min çêtir dizani? Ya baş ev e, were em te ji vî cezayî xilas bikin.

– Çawa?

– Em êşkere bipeyîvin. Em bi doktor re li hev bikin, ji te re raporekê li hev binin. Xilas bibe.

Li ser vê gotina sawcî, ez jî êškere peyîvîm.

– Ev taktîk polîtîkayeke ku ji mêj ve li *Rojhilatê* tê bikaranîn. Vî tiştî tu nabêjî, Sawcî beg. Bi raporek welê, dê zulmê ku ji mêj ve karbidest li vî welatî dikan, miameleyên neheq, ewraqên sexte dê li berbê herin. Dê bêjin, ev tiştên ku behsa wan di rojnameyê de tê kirin ji alî 'şêtekî' hatine nivîsîn. Li dawiyê dê xelk bêje: 'Ma bi qasî Îsa, kesî ev tişt teşhîr kirin? Na. Çî bû? Girtin, raporek dînîtiyê dan destê wî... Çu tişteke bi wan nebû. Êşkere ye ku hertişt di destê wan de ye. Kî dikare çî bi wan bike? Dê bêjin 'li hêviya Xwedê ma'. Ma tişteki wisa dibe? Di eslê xwe de tişteke weha şerm e, sawcî beg, tiştê welê şerm e...

Mîna ku sawcî beg piçekî nerm bibe.

– Ez jî dixwazim tu xilas bibî, Îsa. Înşalah tu dê xilas bibî. Lê bi şêweya ku ez dibêjim.

– Ez nikarim bi ya te bikim beg efendî. Ez dê îtiraz bikim. Riya qanûnê çî ye, ez wê ya dixwazim.

– Vaye min rê nîşan da. Lê tu razî nabî. De hadê, fermo tu îtiraza xwe bike. Heke tu poşman nebûyî, tu dê bibînî!..

– Xwedê poşmaniyê nede.

* * *

Di eynî rojê de min îtiraza xwe bend bi bend –deh bend–, rêz kir, zulma karbi-destan û bêqanûniya wan nivîsî, li gel ku bi kurdî nivîsîn ne sûc e jî, tewqîfki-

rina min bi fen û fûtên karbidestan bû-
ye û herweha min dawa rakirina tewqî-
fa xwe nivîsî.

Çar roj borîn, 7ê teşrînê 1962an êva-
rê gava gardiyan Fadil efendî hat ko-
xûşa me bi qêrîn weha got:

– Muharîr! Tu li vir çi dikî? derke-
ve, yalah!...

Roja dinê bi serbilindî ez çûm ava-
hiya dadgehê. *Zabit Katibi* dosyaya
min da min. Min mêze kir: Wey ma-
likê, li min xerabê!...*** Tiştên ku li
bodruma Silvanê hevalê min Hemo
gotibû hemî rast bûn!...

Min miracaatî sawcî beg kir. Çi bi-
bînim? Rojnameya *Dîyarbekir Sesî* ya
ku spasnameya sawcî çapkiribû li ser
maseyê bû.

Midetek darbas bû. Bi qeymeqam
Alî Ihsan Utku û şeş karbidestan re
dawayên min hene. Ji pênc rojan care-
kê diçim dadgehê. Dawa hemî li dijî
min hatibûn vekirin. Heçî ez im, min
bi tenê daxwaznameyek ji bo dawayê
dabû. Daxwaznameya min ku di 13ê
îlonê 1963an de hatibû dayîn, ne diha-
te meşandin. Min, di *Silvan Sesî* de,
çend caran behsa vê daxwaznameyê
kiribû.

Li dawiyê 23ê sibatê 1963an de ew
dawa hemî ketin ber efûyê.

Ketin ber efûyê, lê xwendevanên
ezîz, hêja û qedirbilind, bibînin, da-
wayên ku dewlet tê buhurî sawcî çi
kir?

Hûn dê bêjin ma çi kir?

Qet!... Bi tenê daxwaznameya min

ya ku di 13ê îlonê 1962an de hatibû
dayîn, bin cil kir û bi tarîxa
4–8–1963an, bi navê min daxwazna-
mayeke sexte, bi destê meqamê sawcî
ji waliyê Dîyarbekirê re şand. Heyeta
karbidestan ya wîlayetê jî li ser wê
daxwaznameyê biryara "tu qisûrek
karbidestan çênebûye" da. Û nusxeye-
ke biryarê ji bo min û sawcî bi şewe-
yeke resmî hate şandin!...

Bi vî awayî mantiqa edaletê ya sawcî
begî cihê xwe girt. Ma daweya Îsa bi-
keve, dê yên karmendan nekeve?

Êdî biryara tesbîtkirina, ka kî biser-
ketiye hûn xwendevanên qedirşînas bi
xwe bidin.

DÎCLE-FIRAT 14-Gulan-1963

Ji tirkî: **SERDAR ROŞAN**

Di orjînalê tekstê de wiha hatiye nivîsîn:

* "Hey Hemo Xwedê te bêle. Welê ewê we-
ka xeberdana tebe. Rast dybêji tü."

** – Pysmam, ewê ku Liber ma'mura radybe
tüyî?...

– Herê welle ewe!

– Hun dybynyn ku porê wi jê nekyryne. Ewê,
ma'mura serê wi bi fyrrynyn!

– Çyma, qey ez ji We'me kü ji tirs; rûşweta
bydym wan mamura?.. Ewel Ellah Tu tyş ky
nykaryn bykyn!

*** Wey malikê Lymyn Xerabê!

DAXUYANIYÊK JI NÛDEMÊ

Wek me di destpêka weşana Nûdemê de jî gotibû; em azadiya fikrê, azadiya ferd, azadiya bîr û baweriyên cûda ji bo xebata xwe bingeh dibînin. Em bawer dikin ku wê civaka me bi riya pirdengiyê bi pêş bikeve. Di pirdengiyê de fikir û ramanên cihê hene. Fikir û ramanên cihê ew e ku endamên civatê ne mîna hev difikirin, lê herkes ji bo qenckirin û pêşdexistina civatê li gora taqet û zanebûna xwe têdikoşe. Ev têkoşîna bêhempa ku xwediyê dîrokeke dirêj e, piştî şoreşa Fransayê û bi pêşketina bajarvaniyê re rengêkî nû girtiye. Di her warê jiyandê de, ji bo pêşdexistina civatê, ji bo kirina siyaseteke tekûz, ji bo afirandina berhemên hunerî û edebî yên hêja rexne hatiye holê. Rexne destnîşankirina qelsî û kêmasiyên afirandinêr e; armanca rexneyê rênîşandayînek e. Rexneya objektîv divê ne li ser kinc û por û kesayetiya afirandêner were avakirin. Loma jî divê rexnegir di aliyê siyaset, civat, psîkolojî û mijara ku tê de pispor e an jî xwe pispor dibîne, zana be. Rexnegirekî zana ji polemîkên sivik direve, rexneya xwe bi zanistî û bi metodolojîk ava dike. Rexneyeke bi vî awayî asoya xwendevanan firehtir dike û ji bo afirandina berhemên hêjatir dibe çavkaniyeke baş.

Em jî dixwazin rexneyên ku di Nûdemê de têne weşandin -herçiqas ew Nûdemê girê nadin û bi tenê rexnegiran girêdidin jî- bi vê pîvana li jor be. Dibe ku carinan hin rexnegir ji vê pîvanê derkevin û rexne bibe bingehê berberî û dijminatîyê. Nûdem ji van celeb rexneyan dûr e. Em hêvîdar in wê nivîskar û rexnegirên me li vê yekê bifikirin û bi pîvanên rexnegiriya objektîv û zanistî, ji polemîk û berberiyên şexsî dûr rexneyên xwe binivîsînin û bikin ku rexneya kurdî li ser vê bingehê ava bibel! □

NÛDEM

JI BO ÇI EM DERDIKEVIN?

EDİP KARAHAH

Rojhilat ji sedsalan û vir de hatiye rihmalkirin û di encama vê ihmal-kirinê de bûye herêmeke mehrûmiyetê. Vê yeka ha, di dema Komarê de jî devam kiriye. Mensûbên kîjan partiyan dibin bila bibin, hemû siyasetvanên heta nuha hatine, ji bo ku gelê Rohhilatê û ronakbîrên wê çavtirsandî bikin, Rohhilat bi qesdî û sistematîk wek devereke taasûb û cehaletê û dijmina medeniyetê nîşanî raya giştî ya tirk û dinyayê daye.

Muesseseyên axatî û şêxtiyê yên bermayên sistema feodal in, wek tiştên ku bi tenê taybetiyên Rohhilatê ne, hatine pêşkêşkirin û di vî warî de propagandeyeke bi sistem hatiye kirin. Gava li bajarên rojavayê yên pêşketî, heta li Stenbûla ku navenda Tirkiyeyê ya çand û aboriyê ye jî, çalakiyên terîqetan ên cûr be cûr ku beşekî butçeya Perwerdeya Neteveyî yê mezin dixwin, ew qas pêşketibin û organîzekirina ayînen êşkere li meydanê bin, ma ne neheqî ye ku mi-

rov bi tenê behsa şêxên Rohhilatê bike ?

Ger em bèn ser mesela axatiyê, Hecî Emer Axayê Edeneyî bi tenê dikare Rohhilatê tevî axa û şêxên wê bikire. Ger gelek bûyerên ku di têkoşna neteweyî de çêbûne, bê bibîranîn, dê bi hêsanî bête qebûl kirin ku li Rojavayê û li deverên din tevgerên paşverûtiyê yên mezin derketine ortê.

Ji gava ku di 1945an de dest bi ceribandina demokrasiyê û hîlbijartina yekqedemeyî hatiye kirin û vir de, gelê Rohhilatê di hemû hîlbijartinan de nîşan daye ku parêzgerê maf û azadiyên demokratîk ê herî bi dil û can, ew e.

Di van demên ku ji bo maf û azadiyên demokratîk dest bi têkoşinê hat kirin de, siyasetvanên tengbîn tesîra tevgera demokratîk a ji Firatê û wê de, bi demagojiyên cûr be cûr wek talûkeyekê nîşan daye û bi vî awayî xwestiye gelê Rohhilatê ji mafên wî yên siyasî bêpar bihêle. Gelê Rohhilatê di her hîlbijartinê

de dengê xwe bi awayê herî bi îsabet bi kar anîye û bi vî awayî ew derewîn derxistine, îddîyên wan ên di warê talûkeyê de pûç kirine û di rojên têkoşîna demokrasîyê yên herî xerab de, bi aqlî-selîmbûna xwe, bi tecrûbeyên xwe yên dîrokî û bi tevgerên ji ber şertên jiyana ku tê jiyîn, nişan daye ku ew keleheke demokrasîyê ya rasteqîn e.

Hem tevî têkoşînên gelê Rojhilatê yên vê demê û hem jî tevî berxwedanên wî yên ku koka wan digihêje demên dîroka me yên berê, di dîroka me de tu tevgerên nuhîtiyê qedera Rojhilatê ya xerab neguhertiye. Ji Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî ya ku gelê Rojhilatê jî dil û can piştgiriya wê dikir û hêviya xwe pê ve girê dabû, ji bo me Kampa Sîwasê ya ku ji Rojhilatiyan pêk hatibû, erdên mayinkirî yên ling, mil û serên feqîr û fiqarayên Rojhilata Başûr difirîne û bûyera 55an, wek bîranîn man.

Kesên sîvîl û resmî li her deverê û hertim heqaret li Rojhilatiyan kiriye. Ji bo ku ev zîhniyeta xerab li eskerîyeyê jî bi cîh bibe, xebat hatiye kirin. Gelê Rojhilatê bi sedsalan ancax bi minasebera bac û xîzmeta eskerîyeyê hatiye bibîranîn. Gava lawên rojhilatê yên bi xîret li hember van rewşên hanê dengên xwe bilind dikin, desthilatdaran bi tehdîdên "herêmperest" û "cudaker"iyê yên ku dûrî rastiye ne, xwestiye dengên wan tavilê bibirin. Û gelek caran jî dengên wan birîne. Halbûkî helwêst û tev-

gerên hemû sîyasetvanên ku me li jorê behsa wan kir, ji bo cudakeriyê bûne numneyên tîpîk. Gava ronakbîrên Rojhilatî daxwaza pêşveçûna Rojhilatê kiriye, hertim dest bi eynî çîrokê hatiye kirin û tehdîdên "herêmperest" û "cudaker"iyê hatine dubarekirin. Gava mirov pêşveçûna herêmên Anadolîyê yên din dixwaze, nabe herêmperestî, lê gava mirov daxwaza pêşveçûna Rojhilatê bike, dibe "herêmperestî". Em vê -bêyî ku tu ferqan têxin navbera Rojhilatî û Rojavayî- ji teqdîra hemû hevvelatiyên xwe yên xwediyê eqlî selîm re dihêlin.

Rojhilatî ji ber helwêstên sîyasetvanan ên cudaker, mecbûrî dengnekirinê bûne û çareserkirina pîrsa xwe li hêviya sîyasetvanên ku Rojhilatê nas nakin, naxwazin rastiya Rojhilatê bibînin û dixwazin hertiştî bi qûndaxa tivingên cendirmeyan çareser bikin, hiştiye. Ji xwe, encama vê lihêviyemayîne bûye xeyalşikestin.

Rojnameya me di encama vê xeyalşikestinê de derdikeve. Karê rojnameya me yê yekem ev e ku ew ê ji bo pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî bixebite û di vê rêyê de cudabûnên ku di warê fikirî de bînan dîtin, ji orteyê rake û wan bike yek.

Rojnameya me, ji kîjan tebeqeya civakî tîn bila bînan (esnaf, tucar, axa, rênçber, karker û hwd) dê ji bo hemû hevvelatî û ciwanên Rojhilatî yên ku bi dil û can terefdarê pêşveçûna Rojhilatê

ne, vekiribe. Bi vî awayî ji bo lênerîneke hevbeş derkeve ortê û belav bibe, dê xebat bête kirin.

Ev rojname dê siyaseta partîtiyê neke. Ew ê li hember hemû partiyan objektîv û bê teref be. Lê em dixwazin vê jî diyar bikin ku bêtereftî û objektîvî ne ew e ku divê mirov li hember lênerîn û helwêstên partiyan ên pêşverû û paşverû pasîv bimîne. Rojnameya me dê piştgiriya fikirên ji bo xêra welêt û Rojhilatê ne bike û li hember fikirên dijber têkoşînê bide.

Armanca me dê ev be ku em ê bi ruhê yekîtiyêke ku li ser bingehê hezkirin û rêzgirtinê ava bûye, ji bo ku pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî wek dozeke welêt bête qebûlkin, bixebitin.

Dema ku em tê de ne, tevî ku temî-

nata wê ya qanûnî û hiqûqî tune ye jî dikare wek dema azadiyêke nîsbî ya fiilî (de facto) bête binavkin. Ev jî aliyekî ve ji ber wê qenaeta serokê Hukûmetê tê ku bi tecrubeyên di derheqa ku mirov hertim nikarin bi tahdeyê bêne îdarekirin pê re peyda bûye û ji aliyê din ve jî ji ber şûûra gelê me ya azadiyê ya ku li ser bingehê tecrubeyan çêbûye, tê.

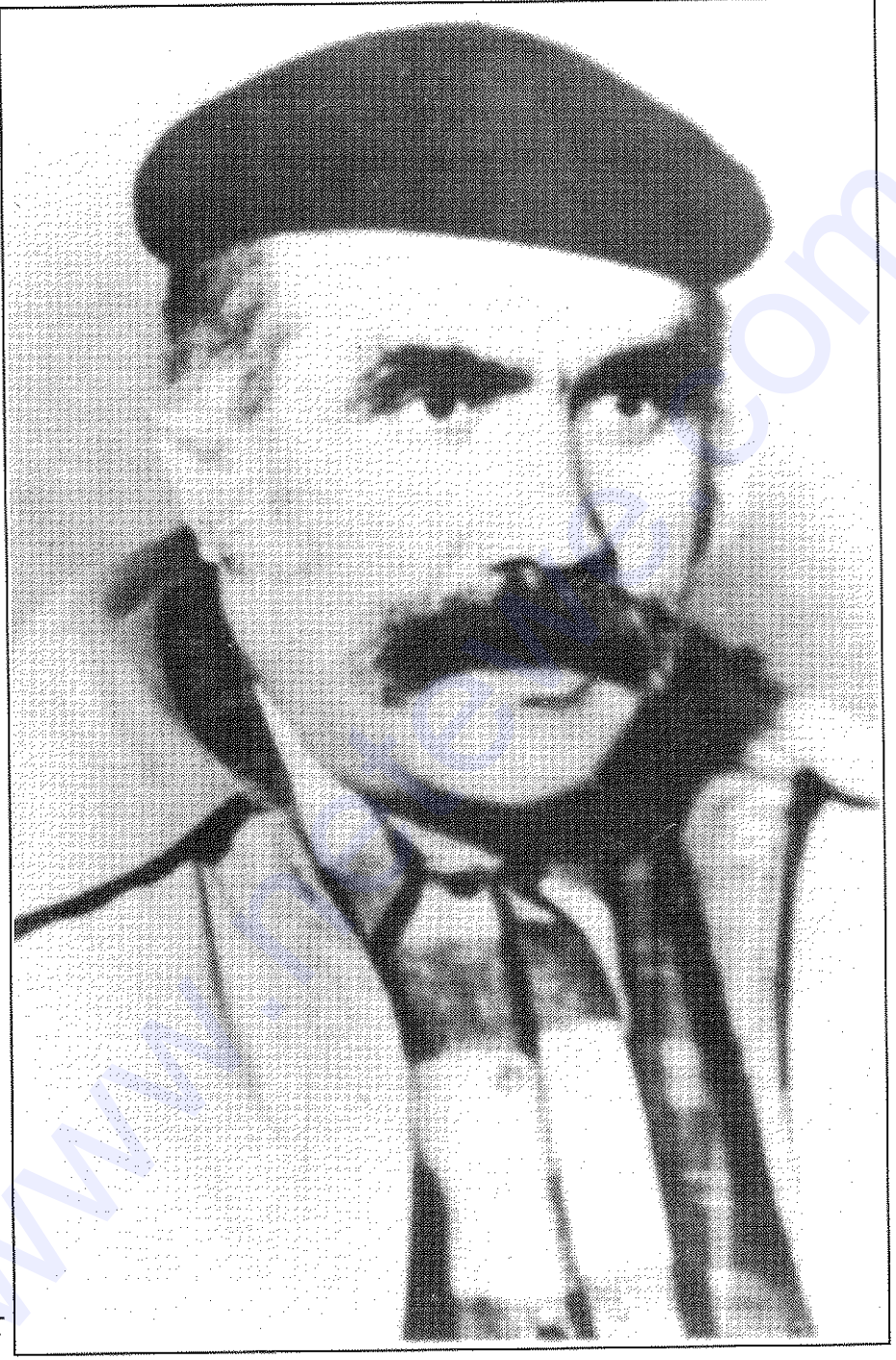
Li gorî baweriya me yek ji wan astengên bingehîn ên ku nahêlin Rojhilat bi awayekî bi rastî pêş bikeve, qanûnên antî demokratîk in. Rojnameya me dê piştgiriya têkoşîna ku ji bo rakirina van qanûnan tê dayin jî bike. □

DICLE-FIRAT, hej, 1, 1962

Ji tirkî: **MUSTAFA AYDOGAN**

Di warê geşkirina ziman û edebiyata kurdî de rola **BERBANG, HÊVÎ û KURDISTAN PRESSÊ** mezin e. *Berbang* û *Kurdistan Press* di destpêka salên 80 de li Swêdê û *Hêvî* jî li Parîsê derdiket. Niha, dawî li weşana *Hêvî* û *Kurdistan Press* hatiye, lê *Berbang* hê jî jiyana xwe ya weşanê didomîne û bi ser sed hejmarî ketiye.

Edip Karahan

BI MINASEBETA SEDSALIYA ROJNAMEGERIYA KURDÎ DÎSA LI SER *DÎCLE-FIRATÊ*

MUSTAFA AYDOĞAN

Pêşniyara ku bi minasebeta sedsaliya rojnameya Kurdistanê dibêje; bila sala 1998an bibe sala rojnamegeriya kurd, ji bo bicihanîna berpirsiyariyên di vî warî de pêşniyareke di cîhê xwe de ye. Xuya ye ev pêşniyar ji aliyê gelek rojname û kovarên kurdan ve jî maqûl hatiye dîtin û wan jî dest pê kiriye û bi awayên cuda cuda beşdarî pîrozkirina vê salê dibin. Bi derketina berhevoka herheyşt hejmarên *Dicle-Firatê*, fikireke bi min re çêbû ku divê ez bi nivîsên cuda cuda her carê li ser hin xusûsiyetên *Dicle-Firatê* binivîsînim. Ne ez bim jî divê hinin din bi vî karî re rabin. Ev proje hêdî hêdî di serê min de ber bi zelalbûnê ve diçû. Sala rojnamegeriya kurd ez di vî warî de bêtir bi hewes kirim. Û gava Nûdemê ji min xwest ku ez nivîsa Edîp Karahan a ku navê wê "Ji bo çi em derdikevin?" e, wergerînim, min xwest ez bi vê wergerê re, nivîseke bi qasî ku di çarçoveya kovara Nûdemê de hilê, li ser hin xusûsiyetên *Dicle-Firatê* jî binivîsînim: Mîrasa ku *Dicle-Firat* li ser ava bû; hin xusûsiyetên şertên siyasî yên wê demê; rewşa kurdan; Pêwîstiya ku *Dicle-Firat* derxist ortê, rola wê û perspektîvên wê; argûmentên wan ên di warê van perspektîvan de...

Ez dixwazim diyar bikim ku armanca vê nivîsê ne ew e ku ez ê bi awayekî berfireh perspektîvên *Dicle-Firatê* û argûmentên wê şirove bikim. Min di nivîsa

xwe ya berê (Ronakbîrek û Rojnameyek, Nûdem, No: 24, 1997) de xwestibû ku ez Dicle-Firat û Edîp Karahan bi awayekî bidim nasîn. Niha ez dixwazim hin xusûsiyetên vê rojnameyê yên din, bidim nasîn. Ji ber vê yekê divê ev nivîs ji aliyekî ve - tevî ku li ser hin nîqteyan bi awayekî kurt lênerîn tînin diyarkirin jî - wek danasîna Dicle-Firatê ya bi awayekî din bê nîrxandin.

Ji ber ku Edîp Karahan hem xwediyê wê û hem jî berpirsiyarê wê yê fiilî bû, ez nivîsên wî û perspektîvên di nivîsên wî de tînin pêşkêşkirin, wek temsîla xeta Dicle-Firatê dibînim. Ji ber vê yekê, ez ê hin xusûsiyetên Dicle-Firatê bi alîkariya nivîsên Edîp Karahan bidim nasîn.

Dicle-Firat berde wama pêla 1948an

Xusûsiyeta pêvajoya ku piştî serhildana Dêrsimê û heta 1948an hat jiyîn, ji her aliyê ve, di bédengiyêke mezin de wek xeweke giran xuya dibe. Herçiqas nemaze ji 1932an û heta 1946an bi saya Mîr Celadet Bedir-Xan Hawar (15 Gulan 1932-15 Tebax 1943) û Ronahî (1 Nîsan 1942- 1 Adar 1945) û bi saya Kamiran Bedir-Xan Roja Nû (3 Gulan 1943- 27 Gulan 1946) hatin weşandin jî lê ji ber ku hem ev kovar li derveyî welêt derdiketin û hem jî ji ber qedexeya di vî warî de ji derveyî çend ronakbîrên Bakur hayê tu kesî ji van hewildanan çenedibû, van kovaran wê demê nikaribû li perçeyê bakur rola xwe ya di warê şiyarkirin û xwenasîne de bileyzta.

Ancax gava di 1948an de li Stenbûlê "Dicle kaynagi" (*Çavkaniya Dicleyê*) hat weşandin, mirov dikare bibêje ku -ne pir xurt bin jî - hin tîrêjan berê xwe dabûn û xewa giran û êdî behsa îşaretên ku pêvajoya bédengiyê hêdî hêdî be jî ber bi qedandinê ve diçû, hatibû kirin. Piştî "Dicle kaynagi", kurdan dev ji hewildanên xwe yê weşanî bernedan û di 1950yî de dîsa li Stenbûlê "Şark Mecmuası" (*Kovara Rojhilatê*) û "Şarkın Sesi" (*Dengê Rojhilatê*) derxistin. Lê mixabin jiyana weşanî ya hemû kovar û rojnameyên kurdan bi emrê "îlahî" hertim pir kurt bû, ya rastî dihat kurtkirin.

Piştî girtina van rojnameyan, ji 1950yî heta heta 1958an di jiyana me ya weşanî de, tu gavên xurt ku bi qasî wan balkêş û bikaribin xîtabî hemû "Rojhilat"ê bikin nehatin dîtin. Di 1958an de li Diyarbekirê bi navê "İleri Yurt"ê (*Welatê Pêşketî*) rojnameyêke din derdikeve. Yek ji wan sedemên derketina wê rojnameyê ew bû ku heta wê demê "tu rojnameyên Ankara û Stenbûlê cih nedidan bûyerên Rojhilatê û derd û kulên wê" û ji ber vê yekê pêwîstî bi rojnameyêke weha hebû. Jiyana wê jî ancax heta Payiza 1959an dewam kir. Lê hemû gavên ku ji 1948an û pê ve hatibûn avêtin û tecrubeyên di vî warî de hatibûn jiyîn, ji

bo gavên bi dû xwe re wek mîras mabûn. Ji Payiza 1959an û heta ku Dîcle-Firatê dest bi jiyana xwe ya weşanî kir, di qada weşanî de tu gavên berbiçav nehatin dîtin. Ji wê demê û vir de, gava yekem, ancax di 01.10.1962an de bi Dîcle-Firatê hat avêtin. Dîcle-Firatê bi mîraseke ne pir xurt dest bi weşanê kir, lê ew mîras têra ku di warê pîrsa welatê xwe de bi mîrxasî weşanê bike, dikir.

Jiyana weşanî ya kurdan û daxwazên çî di wê qadê de û çî jî di qadên jiyane yên din de dihatin kirin, pêvajoya şiyarbûn û lixwevegerînê xurttir dikir. Dewlet bê midaxele nema û li gel zilm û zora li Kurdistanê, bêtir jî li kesên ku beşdarî jiyana weşanî dibûn dihat xezabê.

Şertên siyasî yên wê demê

Pêvajoya bêdengiyê ne bi tenê di qada jiyana weşanî de, lê herweha di qada siyasî de jî hat jiyîn. Ji destpêka pêvajoya ku min navê "pêvajoya bêdengiyê" lê kir û vir de heta demeke dirêj, çareserkirina pîrsa kurd jî siyasethanên ku li gor îdeolojiya resmî siyasethanên re hatibû hiştin. Wek di Dîcle-Firatê de jî hatiye diyarkirin, wan siyasethanan ne rastiya kurdan nas dikirin û ne jî dixwestin nas bikin. Metodeke wan hebû, ew jî qûndaxa tivingên cendirmeyan bû. Ji bo çareserkirina pîrsê, jî derveyî devê tivingê, tu rêyên din nehatibûn bikaranîn. Ji dema ku Komara Tirkiyeyê hatiye avakirin û vir de, her ev siyasethanê hatiye meşandin.

Di dema Partiya Demokrat de jî her eynî siyasethan, yanî siyasethana resmî ya dewletê hatiye birêvebirin. Lê di dema îqtîdara wê Partiyê de, kapitalîzm li Tirkiyeyê pêş dîkeve û ev pêşketin tesîrê li bakurê Kurdistanê jî dîke. Di civatê de guhertinên berbiçav xuya dibin. Ev guhertin bi guhertinên dinyayê yên di warê şiyarbûn û rizgarbûna neteweyan de derdikevin ortê re, tesîrê li ronakbîrên kurdan jî dîkin. Ji bo pêşdebirina doza gelê kurd wan dide fikirandin û ber bi livandinekê diajon. Ew dem jî aliyê şiyarbûn û rizgarbûna gelan jî demeke balkêş e. Çirûskên ku ji tevgera gelan diçûn ronahiya xwe dida welêt. Bi taybetî pêla ku li başûrê welêt rabûbû, jî bo şiyarbûna vî gelê ku hogirî xeweke giran bûbû, tesîreke mezin dikir.

Ber bi dawiya salên 50yî de piştgiriya Partiya Demokrat baş kêmbûbû. Siyasethana ku wê dimeşand dibû sedemên reaksiyonên mezin. Lê gava di hîlbijartinên 57an de jî bû partiya yekem û bi dû hîlbijartinan re bû hikûmet, êdî hem di civatê de û hem jî di nava ordiyê de dengê nerazîbûnê her diçû bilindtir dibû.

Siyasethana ku li ser bingehê înkâr û asîmilasyona kurdan hatibû avakirin, her di wê demê de jî berdeham bû. Di vî warê de jî bo bilêvkirina mafekî piçûk jî des-

tûr tune bû û her hewildanên di vê rêyê de bi tahde û zilma dewletê re rû be rû dibû. Di vî warî de ronakbîrên kurdan li gor îmkanan di ber xwe de dane, lê hertim siyaseta zorê û cezakinê li hember wan hatiye bikaranîn. Di 17ê Çileyê Pêşîn de 49 kurd, ji ber ku kurd bûn û mafê kurdan dianîn zimên, hatin girtin. Mixalefeta li ser navê pêşverûtî û demokrasîyê ya ku tiştê herî piçûk jî li hember hikûmetê bi kar dianî, ne ev bûyer dît, ne ew zilm û zora ku wan 49 ronakbîrên kurd anîbû zimên dît. Ew devera ku bûbû cîhê ceribandina zilm û zora nedît, ne ji aliyê hikûmetê ve dihat naskirin û ne jî ji aliyê mixalefetê ve.

Di dawîya meha Nîsana 1960î de li gelek deveran meş û mitîng çêdibûn û polîsan her metoda êrîşkariyê bi kar dianî. Partiya Gel a Komarê (*CHP*) bi amadekirina darbeyekê dihat tawanbarkirin. Tevî "birêvebirina awarte" jî meş û mitîng nedisekinîn. Meş û mitîngên ku ji 28ê Nîsana 1960î dest pê kir, heta 27ê Gulanê her berdewam bûn. Partiya Gel a Komarê bi piştgiriya ordiyê û xwendevanan ev mixalefet organîze dikir û serokê wê di wan rojan de ji hikûmetê re êşkera digot ku ez jî nikarim we xelas bikim. Di 5ê Gulanê de di serî de zabitên ordiyê û endamên Partiya Gel a Komarê di mitînga ku ji aliyê Partiya Demokrat li Kizilayê hatibû organîzekirin de li Menderes xistin.

Di hundurê dewletê de hêzên cuda bi hevdu ketibûn. Partiya Gel a Komarê piştgiriya mixalefeta civakî jî wergirt û bi hêza xwe ya di ordiyê de hebû, ji bo pêkanîna programa xwe ya di dema mixalefetê de hatibû diyarkirin, îmkana îqtîdarbûyîné bi dest xist. Û di 27ê Gulanê de komîteya (Komîteya Yekîtiya Nêrweyî- Mîli Birlik Komitesi) ku ji derveyî hîyerarşîya ordiyê hatibû avakirin, dest danî ser îqtîdarê.

Bi 27ê Gulanê re bi gelek kesan re hêviyek çêbûbû. Gelek kesan li ser navê demokrasî, azadî û pêşverûtîyê piştgiriya wê kir.

Bi 27ê Gulanê re û bi taybetî bi qebûlkirina Qanûna Bingehîn a nuh re (*09.07.1961*), di cepheya muxalîf de livandineke berbiçav çêbû. Çepê Tirkîyeyê jî dest bi livandineke mezin kir. Bi taybetî damezrandina Partiya Karker a Tirkîyeyê, rengekî nuh da siyaseta. Ev hin xusûsiyetên dema nuh a ku bi vê qanûna bingehîn re dest pê kir bûn. Van guhertinan bêşik tesîr li civata kurd û nê-maze li ronakbîrên kurd jî kir. Desthilatdarên 27ê gulanê "efûyêke siyasî" jî derxist. Lê bi "efûya wan a siyasî" re, herkes hatin berdan, bi tenê kurd di girtîgehê de hatin hiştin. Partiya Demokrat 49 kurd girtibûn û desthilatdarên 27ê Gulanê jî girtina wan domandibû. Li ser navê "pêşverûtîyê" û "dij-feodalîzmê" "55 axa"yên kurd ku yek ji wan jî Faîk Bucak bû, hatin sirgûn kirin û 400 kurd li

Kampa Sîwasê hatin civandin. Bi kurtî, xeta li hember kurdan a esasî qet nehatibû guhertin. Di Qanûna bingehîn de dîsa kurd tune bûn. Maf û azadiyên kurdan ên neteweyî û demokratîk dîsa tune hatibûn hesabandin. Qanûna bingehîn wek belgeyên Komarê yê beriya xwe -tevî ku li gora ya 1924an ji bo bikaranîna hin maf û azadiyên nisbî rê vekir jî- ji bo kurdan belgeyêke înkarkirina hebûn û maf û azadiyên kurdan bû. Projeya desthilatdaran a di warê çareserkirina pîrsa kurd de bi vê Qanûnê careke din eşkere bûbû. Mantiqê 1924an her berdewam bû. Sîyaseta Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî (Mili Birlik (daresi) ya bi 27ê Gulanê re derketibû ortê, di warê pîrsa kurd de tu guhertinin nuh neanîbûn û perspektîvên Partiya Gel a Komarê di vî warê de jî bûbûn bingehê Qanûna Bingehîn û bi vî awayî xeta nîjadperestî û kurdnenasî bûbûn xusûsiyetên wê demê jî.

Ev ji bo kurdan bûbû xeyalîkesteke mezin. Ji ber ku berê wek gelek pêşverûyên Tirkan, gelek ronakbîrên kurdan jî bi hêviyêke mezin li 27ê Gulanê nihêribû. Herçiqas li hember kurdan siyaseteke kurdnenas a li ser bingehê înkarkirina maf û azadiyên kurdan hatibû avakirin di rojevê de bû jî, kurdan zû bi zû xwe li mixaleftekirîneke dijwar ranekîşandibû. Ji ber ku li gorî wan, tevliheviya di nav ordiyê de berdewam bû û ihtîmala darbeyeke hêzên hîn totalîter û hîn bêtir dijminên kurdan hebû. Ev jî dibû sedema ku kurd li hember Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî bi temkîn bin. Lê tev vê jî sîyaseta 27ê Gulanê di warê lixwevegerîne û lêgerîna projeyên xwerû kurdî de, kurdan fikirandin.

Pêwîstiyek

Wek min li jorê jî anî zimên, kurd heta demeke dirêj dûrî pîrsa xwe mabûn. Hin hewildanên beriya darbeya 27ê Gulanê di rêya bicîhanîna vê pêwîstiyê de gavin wêrek bûn û ji bo gavên bi dû xwe re wek mîras diman, lê dîsa jî di vî warê de her tim pêwîstiyek hatibû hiskirin. Ev pêwîstî piştî 27ê Gulanê hîn bêtir diyar bûbû.

Li gorî Edîp Karahan divê êdî kurdan bi xwe dest biavêtana pîrsa xwe û li hember vê projeya kurdnenas projeya xwe ya kurdî pêşkêş bikira. Li gorî misteweya rojeva kurdan a wê demê û çarçoveya ku wan ji pîrsa kurdî re datanî, divê li hember qanûnên li dijî demokrasîyê têkoşîneke xurt bihata dayin. Divê mirov zor bida îmkanên qanûnî û ev pîrs bida mînaqêşekirin û di vê mînaqêşeyê de ji bo peydakirina fikreke hevbeş, li îmkanan bihata gerîn. Ji bo vê, wasiyeteke ku bikaribe xizmeta vê projeyê bike û dengê wê bigihîne her deverê pêwîst bû. Rêyêke taybetî divê bihata ditin.

Dicle-Firat encama xeyalşikestinekê û bi îdfaya bicihanîna pêwîstiyekê

Dicle-Firat bi îdfaya bicihanîna pêwîstiyekê weha û bersivdana daxwazên di wî warî de hebûn, derket ortê. Di vê mahneyê de, Dicle-Firat berhemeke ji wan berhemên hewildana ji bo peydekirina rêyêke taybetî ye.

Di nivîsa "Ji bo çi em derdikevin?" de tê xuyakirin ku heta nuha "tu tevgerên nuhîtiyê qedera Rojhilatê ya xerab ne gubertiye". Sîyaseta Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî, wek îqtîdarên beriya xwe kurd xeyalşikestî kiribûn. Hêviyên ku ji wê hatibûn kirin, pûç derketibûn. Piştî ku rastiya Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî eşkere bû û li hember kurdan siyaseteke ku ji yê berê ne pir cuda hat meşandin, Dicle-Firatê her di eynî nivîsê de weha digot:

"Ji Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî ya ku gelê Rojhilatê ji dîl û can piştgiriya wê dikir û hêviya xwe pê ve girê dabû, ji bo me Kampa Sîwasê ya ku ji Rojhilatîyan pêk hatibû, erdên mayinkirî yên ling, mil û serên feqîr û fiqarayên Rojhilatê Başûr difirîne û bûyera şan wek bîranîn man."

Ji ber vê yekê, mirov dikare bi hêsanî bibêje ku pêwendiyekê pir xurt di navbera sedemên derketina Dicle-Firatê û sîyaseta ku li hember kurdan hatibû meşandin de heye. Heta, ger mirov bibêje ku jiyana weşanî ya Dicle-Firatê raste rast encama reaksiyonên li dijî sîyaseta Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî ya di derheqa pîrsa kurd de ku kurd xeyalşikestî kiribûn, bû, dê ne şaş be. Dicle-Firatê xwestiyê bibe dengê vê reaksiyonê. Ji xwe, di nivîsa ku navê wê "Ji bo çi em derdikevin?" de jî ev îdfaya Dicle-Firatê û sedemên derketina wê pir eşkere tên zimên:

"Rojhilatê ji ber helwêstên sîyasetvanan ên cudaker, mecbûrî dengnekirinê bûne û çareserkirina pîrsa xwe li hêviya sîyasetvanên ku Rojhilatê nasnakî, naxwazî, rastiya Rojhilatê bibînin û dixwazî hertîştî bi qûndaxa tivingên cendirmeyan çareser bikin, hiştiye. Ji xwe, encama vê lihêvîmayînê bûye xeyalşikestin."

Rojnameya me di encama vê xeyalşikestinê de derdikeve."

Bi fonksiyona peydakirin û belavkirina lênerîneke hevbeş

Xebata ji bo pêşveçûna "Rojhilat"ê ji bo Dicle-Firatê xebateke bingehîn e. Di warî de, minaqeşekirin, peydakirina fikireke hevbeş û jîortêrakirina cudahiyên fikrî karên herî girîng tên hesabandin. Ji ber vê yekê, dîsa di nivîsa "Ji bo çi em derdikevin" de weha tê gotin:

"Karê rojnameya me yê yekem ev e ku ew ê ji bo pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî bixebite û di vê rêyê de cudabûnên ku di warê fikirî de bînin dîtin, ji orteyê ra-

ke û wan bike yek."

Her di eynî nivîsê de têtê diyar kirin ku rojname bêyî ku li ferqa sinifî binihêre, dê ji bo hemû hevweelatî û ciwanên ku bi dil û can dixwazin "Rojhilat" ango bakurê kurdistanê pêş bi keve, vekirîbe. Ev hevweelatî hevweelatiyên "Rojhilatî" ne û ev ciwan ciwanên "Rojhilatê" ne.

"Rojnameya me, ji kîjan tebeqeya civakî tîn bila bîn (esnaf, ticar, axa, rênçber, karker û hwd) dê ji bo hemû hevweelatî û ciwanên Rojhilatî yên ku bi dil û can terefदारê pêşveçûna Rojhilatê ne, vekirîbe. Bi vî awayî ji bo lênerîneke hevbeş derkeve ortê û belav bibe, dê xebat bête kirin." (hejmar 1- *Ji bo çi em derdikevin?*)

Ev gotin jî diyar dikin ku pirs "Rojhilatê" û terefdarbûna pêşvebirina "Rojhilatê" jî bo jiyana weşanî wek esas tîn qebûlkirin. Dicle-Firatê xwestiye di vî warî de fonksiyonekê bileyize. Wê xwestiye di warê pirs kurd de, di nav kurdan de îmkanên fikreke hevbeş bîn bidestxistin. Wê ne bi tenê jî bo peydakirina lênerîneke hevbeş, herweha jî bo belavkirina vê fikirê jî xwe berpirsiyar dîtiye. Ev jî diyar dike ku Dicle-Firatê jî bo peydakirina îmkanin weha û belavkirina lênerînen hevbeş ên ku pirs "Rojhilatê" wek bingeh werdigire, hewil daye ku wek platformeke kurdan a girîng rola xwe bileyize.

"Divê pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî wek dozeke welêt bête qebûlkirin"

Li gor siyaseta Dicle-Firatê menfaetên "Rojhilatê" bingeh e. Çi li gora menfaetên "Rojhilatê" be, ew ê piştgiriya Dicle-Firatê werbigire. Rojname herweha dê li hember fikirên ku li dijî menfaeta "Rojhilatê" ne têkoşîneke dijwar bide.

Lê gava Dicle-Firat her di eynî nivîsê de dibêje; *"Rojnameya me dê piştgiriya fikirên ji bo xêra welêt û Rojhilatê ne, bike û li hember fikirên dijber têkoşînê bide"*, mirov di derheqa gotina "welat û Rojhilatê" divê piçekî bifikire. Ger qesda Dicle-Firatê bi "Rojhilatê" welat be, gelo ev gotina "welat û Rojhilat" jî bo çi bi hevdu re hatine bikaranîn. Gelo welat û Rojhilat jî hevdû cuda ne? Ger weha be, em Rojhilatê fahm dikin, lê bi welat qesd kî der e?

Gava mirov her di eynî nivîsê de paragrafa ku armanca rojnameyê diyar dike dixwîne, mirov digihêje qenaetekê. Yanî Dicle-Firat dixwaze pirs "pêşveçûna Rojhilatê wek dozeke "welêt", yanî wek dozeke Tirkîyeyê bête qebûlkirin. Ev qesd bi vî paragrafê weha diyar dibe:

"Armanca me dê ev be, em ê bi ruhê yekîtiyeye ku li ser bingehê hezkirin û rêzgirtinê ava bûye, ji bo ku pêşveçûna Rojhilatê ya çandî û aborî wek dozeke welêt bête qebûlkirin, bixebitin."

Di gelek waran de lênerin ne zelal in. Gelek caran dijîtiyên berbiçav xuya dibin. Ji xwe li gora wan, armanceke Dîcle-Firatê jî ew bû ku wê dixwest di pirsên esasî de, şertên lênerîneke hevbeş amade bike.

Perspektîvên ku di warê pirsê kurd û Tirkîyeyê de diyar dibin, ne bi tenê xusûsiyetên Dîcle-Firatê derdixîne ortê, her weha xusûsiyetên salên 1960î jî derdixîne ortê. Ji ber vê yekê pir balkêş in. Tirkîye û Kurdîstan di gelek nivîsan de - tevî ku carinan di nav rêzan de tiştên bi vê re nelihvekirî tê xwendin jî - ne wek du welatên cuda, lê Kurdîstan wek herêmeke Tirkîyeyê tê pêşxêkirin.

"Pêşveçûna Tirkîyeyê tevahiyek e û pêşveçûna Rojhilatê perçeyek e. Pir êşkere ye ku perçe tabîî tevahiyê ye." (hejm. 2 - *Pêşveçûna Rojhilatê û lênerînen şaş*)

Di nivîsan de temaya yekîtiyê pir li pêş e. Ew yekîtiyekê dixwazin, lê ji bo vê yekîtiyê şertên wan hene. Di nivîsa hejmara 4an a ku navê wê "Li ser yekîtiyê û bihevrebûnê" de jî têtê diyarkirin ku berî hertiştî divê mirov destûrê nede ku hin hevvelatî li ser hin hevvelatîyên din desthilatdariyê deyne. Bêyî ku mirov li ferqa nîjad, dîn, mezheb û zimên binihêre, divê hemû hevvelatî li hember qanûnan wek hev bin.

Çarçoveya yekîtiyê "Mîsak-i Millî" ye û ev sînore pirsê kurd e jî. Di nav Mîsak-i Millî de paraztina xusûsiyetên cuda ji bo wan pir girîng e. Bo nimûne; gava gelê herêmekê bi zimanê xwe bipeyive û binivîsîne divê wek xeterekê neyê dîtin: *"Di nav civata Tirkîyê de, gava gelê herêmekê bi zimanê xwe bipeyive û binivîsîne, ev ji bo çi ew qas bi xeter tê dîtin, em nikarin vêya fahm bikin?"* (hejm. 2 - *Pêşveçûna Rojhilatê û lênerînen şaş*)

Mîn di vê paragrafê de, paraztina xusûsiyetên di warê zimên de fahm kir, lê divê ez diyar bikim ku mîn tu mahne neda gotina "di nav civata Tirkîyê de". Di vira de mirov dikare bi hêsanî bibîne ku di hîlbijartina gotinan de carinan gotinên ku dûrî ruhiyeta Dîcle-Firatê ne hatine bikaranîn.

Li ser ordiyê jî mirov dikare li hin gotinên xerîb rast bê. Ev di warê rola ordiyê de hem ji bo misteweya têgihîştina çepê Tirkîyeyê û hem jî ji bo ya ronakbîrên kurdan nimûneyeke balkêş e. Xuya ye di wê demê de, pêwîstiya serê kurdan li ser vê pirsê jî bi zelalbûneke baş hebûye.

Di Dîcle-Firatê de li ser ordiyê weha têtê gotin:

"Yên dixwazin ordiyê ji bo menfaetên xwe yên taybetî bi kar binin, ew ê ji aliyê ordiyê bi xwe ve bîn eciqandin." (hejmar 6 - *Qedera rejîma demokratîk*)

Ji xwe, bi minasebeta salawexta wefata Atatürk, weşandina sûretê wî yê di hejmarê rojnameyê ya duyem de û nivîsa ku li binê sûretê wî hatiye nivîsandin, li

ser rûpelê yekem wek pîneyekî xuya dibe.

Termînolojiya ku di rojnameyê de tête bikaranîn, tiştên ku çî li ser navê taktîkê, çî jî li ser navê stratejiyê tên gotin, çarçoveya ku ji bo pîrsa kurd tête danîn û tesbîtên di warê rewşê de diyar dikin ku bê misteweya mînaqêşeya pîrsa kurd, rewşa tevgera neteweyî, awayê nêzîkbûna pîrsê û bi giştî rojeva kurdan çawa ne. Rojname di vê mahneyê de jî belgeyeke pîr hêja ye.

Gelo argumentên Dîcle-Firatê çî ne?

Gelo Dîcle-Firatê di vî warî de, ji bo çî xetêke weha meşandiye û termînolojiyeke weha bi kar aniyê? Em pîr baş dizanin ku Dîcle-Firat û dorhêla wê mîxalîfê rejîmê bûn û bîngêhê jiyana wan a weşanî pîrsa kurd bû. Lê tevî ku hêviyên wan ên ji Birêvebirina Yekîtiya Neteweyî hatibûn kirin, pûç derketibûn û qenaeta ku divê êdî "Rojhilatî" bi xwe dest biavêjin pîrsa xwe û ji bo çareserkirinê fikireke hevbeş derxîne ortê jî bi wan re peyda bûbû, gelo ji bo çî mîxalefeteke xurt nekiribû, an nexwestibû bike? Min bi vê meqsedê jî li Dîcle-Firatê nihêrî û di hin hejmarên wê de, hin nîqte tesbît kirin ku bi vê pîrsê re elaqadar in.

Nimûneyên ku ez ê bidim -wek ku min li jorê jî diyar kir - dê ji nivîsên Edîp Karahan bînin hilbijartin. Ji ber ku xeta rojnameyê di van nivîsan de pîr eşkere ye û ya herî girîng jî nivîsên wî temsîla xeta rojnameyê dike.

Ez dixwazim bi nivîsa li ser "Turkeş û Sosyalizm"ê dewam bikim:

"Neşe em weha bihesibînin ku Turkeş bû îqtîdar. Em ê ji kirinên wî çend xalan rêz bikin: 550 Rojhilatî sirgûn. 4000 Rojhilatî ber bi Kampa Stîwasê. Li sînorên Rojhilatê 1000 erdên mayinkirî. Ev reqem nîşan didin ku ev kirin ji wan kirinên Turkeş ên ku di dema îqtîdara Yekîtiya Neteweyî de kiribûn, deh caran bêtir in. (hejmar 6- Turkeş û Sosyalizm)

Xuya ye wê demê tirseke mezin hebûye ku hin hêzên hîn totalîtertir dikarin bînin ser hikum. Li gorî Dîcle-Firatê gava rewşêke weha çêbibe, devera ku herî bêtir zerarê bibîne dê dîsa "Rojhilat" be.

"Em bi xwe ji pêşeroja civata xwe, ne bi hêvî ne. Di rojên pêş de, ihtîmala avakirina îqtîdareke faşîst a ku nîqteyên wê yên esasî an ji aliyê sîvîlan, an ji aliyê leşkeran, an jî ji aliyê sîvîl û leşkeran ve -têkel- bîne girtin, heye. Birêvebirineke Faşîst a weha dê di emrê xwe yê yekem de berê topên xwe miheqeq bide Rojhilatê." (hejmar 7- Eniya Demokratîk)

Ji ber vê yekê, di hejmara 6an de di dawîya nivîsa "Turkeş û Sosyalizm"ê de weha tê nivîsandin:

"Birêz Turkes ger tu berê di ser termên me re derbas nebî, tu ê nikaribî nîzama qanûna bingehîn ji ortê rakî û bê ser hikum."

Û piştî wê jî di navbera rejîmeke "dîkta û demokrasîyê" de terciha xwe tîne zimên: "Di navbera dîkta û demokrasîyê de, terciha xwe li aliyê demokrasîyê danîn, ji bo Rojhilatîyan pirsar man û nemanê ye." (*hejmar-7 demokratik cephe*)

Her di eynî nivîsê de, bi tercihê re, damezrandina eniyêke demokratîk wek pêwîstiyekê tê pêşkêşkirin û di derheqê beşdariya kurdan de jî weha tê gotin:

"Ger li Tirkiyeyê eniyêke demokratîk bête avakirin, Rojhilat dê bibe endama wê ya herî sadiq." (*hejmar-7 demokratik cephe*)

Di derheqê mixaleftekirîna û pirsên ku bala min kişandibûn de jî fikirên rojnameyê hêdî hêdî diyar dibin. Rojname ji aliyekî ve behsa siyasetên ku kurd xeyalîkeştî kirine û hêviyên ku pûç derketine dike û ji ber vê yekê dixwaze li ser bingehê menfaetên "Rojhilat"ê mixalefetê bike, ji aliyê din ve jî ji bo îqtîdareke hîn xerabtir çênebe, destê wê ji koalîsyonê nabe. Di vî warî de hem xeta ku tê meşandin û hem jî sedemên wê, weha tên diyarkirin:

"Dicle-Firat ji bo ku tu *fîrsetan* nede destê dijminên koalîsyonê wek ku heta nuha kiriye, ew ê ji nuha û pê ve jî bi giranî û hûrbijarî hereket bike.

....

Madem em dîktayêke nijadperest naxwazin û em li dijî dîktayê ne, wê gavê ger em ji koalîsyonê re zehmetîyan derxînin, ma ew ê neyê wê mahmeyê ku em dara bin xwe dibirin?

....

Dil dixwest ku Dicle-Firat bi awayekî hîn mukemmeltir derkeve, lê dil tiştêkî dibêje û aqil tiştêkî din. Û kapasîteya xebatkarên Dicle-Firatê têra ve mukemeliyê dike. Dicle-Firat bi giranî, lê bi awayekî ewle ber bi hedefa xwe ve pêş de diçe.

Nîşên nuh pê nîzanin, lê yên *Kevin* dizanin: Di dema Meşrûtiyê de demekê bi kurdî rojname û kovar derketin. Dibistanên kurdî yên "nimûne" hatin vekirin, lê dû re... Di rêya ber bi hedefê ve çûyîna de şîara Dicle-Firatê yekîtiya neteweyî ye û dê yekîtiya neteweyî bimîne." (*hejmar-7 demokratik cephe*)

Lênerîna ku li jorê hatin zimên, ji bo diyarkirina bitemkînbûna ronakbîrên wê demê pir balkêş in. Dicle-Firat xwediyê felsefeyêke weha ye. Li gorî vê felsefeyê xetêke siyasî pêşkêş dike. Li gorî ku diyar dibe, birêvebirên Dicle-Firatê nedixwest rêyên ku berê hatibûn ceribandin û li gora bawerîya wan, encam nedabûn an jî encamên pir xerab dabûn, dîsa biceribînin. Wan ew jî bîr nekiribûn û ji ber vê yekê, dixwest lingên xwe bi semt biavêjin û di bin ronahiya tecrubeyên

dîrokî de hereket bikin. Dîcle-Firat mixalefetê dike, lê li vê mixalefetkirina xwe baş miqate ye, da ku mixalefeta wê bi kêrî dijminên koalîsyonê neyê. Ji ber ku li gora baweriya wê, di şerê di navbera koalîsyonê û dijminên koalîsyonê de, dijminên koalîsyonê dê qet nebin tercîha wê. Yanî dijminê dijminê mirovî hertim ne dostê mirovî ye, lê dikare dijminekî hîn diwartir be...

Ger mirov li ser gotinên ku ji Dîcle-Firatê hatine wergirtin baştir bifikire, mirov ê bibîne ku di eslê xwe de Dîcle-Firat dizane bê daxwazên çî ye, dilê wan çî dibêje. Li gorî ku tê îdfakirin, li dora wê jî kadroyên ku kapasîteya wan têra biçihanîna van daxwazan dikin, hebûne. Lê dîsa li gora wan, dem dema bi îtîna û bi aqilî hereketkirinê bû. Li gorî ku ew îdîfa dikin, ew bi ya dilên xwe nakin û li gora tecrubeya "nîfşên kevin" li gora êqil dimeşin. Ji ber vê yekê, xwe realîst dihesibînin.

Şîara wan a "yekîtiya neteweyî" jî ji bo paraztinê wek mertalekî diyar dibe. Dîcle-Firat mixalîf e, mixalîfêke li ser navê kurdan. Kurdên ku behsa rewşa "Rojhilatê" dikin, di wê demê jî bi "herêmpereştî" û bi "cudakeriyê" tîna îthamkirin. Kurdan jî ji bo paraztinê, temaya yekîtiyê û di nava vê yekîtiyê de daxwaza pêşveçûna "Rojhilatê" ajotiye pêş. Li gor baweriya birêvebirên Dîcle-Firatê, rojnameya wan ji bo meşandina mixalefeteke bi vî rengî, wek platformeke realîst rola xwe leyiztiye.

Dîcle-Firat di perspektîvên xwe de çî qas bi heq derket, kîjan perspektîvên wê rast bûn, kîjan şaş bûn? Bi carekê hertişt redkirin, an jî bi temamî qebûlkirin, ne metodeke rast e. Di vî warî de, di salên 70yî de Xwedêgiravî hin qonax derbaskirî hatibûn hesibandin, lê di salên 80 û 90yî de, hin qonaxên ku derbaskirî hatibûn hesibandin ji nuh ve bûn mijarên minakeşeyê û xalên rojevê. Divê xûsîyetên wê rewşê di pêvajoya dîrokî de li gora şertê wê demê û bi misteweya minaqeşeya civaka me bîna şirovekirin û dersên pêwîst jê bîna wergirtin. Divê ronakbîrên kurdan bi awayekî hîn aktîvtir beşdarî hewildanên ji bo biçihanîna vê berpirsiyariyê bibin.

Di vê niqteyê de tiştek heye ku divê mirov tesbît bike. Ew jî ev e ku tevî xeta Dîcle-Firatê ya "biaqilî, hûrbijarî û bi semt" hereketkirinê jî sîyaseta desthilatdaran a li hember gelê kurd nehat guhertin û di 1963an de 23 kurd ku berpirsiyarê Dîcle-Firatê jî di nav wan de, ji ber kurdîtiyê hatin girtin û bi vî awayî jiyanê weşanî ya rojnameyê qediya.

"Ji nuha û pê ve, gava di îfadekirinê de heta dereceyekê zehmetî bête kişandin, em ê kurdî bi kar binin"

Gava min Dîcle-Firat dixwend, min bi carekê ji bîr kir ku bê ez bi kîjan zimanî dixwînim. Heta ku ez li xwe hay bûm ku ez bi tirkî dixwînim, min digot qey nivîsandin, ji ber vê yekê, bi te weha hatiye. Heta niha kêm kovar û rojnameyên kurdan yên bi tirkî hiseke weha xurt a bi qasî Dîcle-Firatê bi min re çêkiriye. Wekî din jî ger em di Dîcle-Firatê de, bala xwe bidin misteweya bikaranîna zimanê tirkî, em ê bi hêsanî bibînin ku Tirkîya wê, li gora wê demê Tirkîya ronakbîran e. Li gor gelek kesan sedem, hisên Dîcle-Firatê, rengê wê û ronahiya ku jê diçûrisî ye.

Em nuha jî di gelek civîn û kongreyan de, dibin şahid ku gelek ji me - kurdên Swêdê ne tê de- hîn jî rêya hêsan hildibijêrin û di warê bikaranîna kurdî de tehamulî piçekî zehmetiyê nakin. Şiyana xwe ya ji bo fêrbûna zimanên biyanî, ji bo kurdî bi kar naynin. Gava em di pêvajoya bi kurdîxavtinê de, piçekî zehmetiyê dikişînin, em dibêjin, "em di warê xweîfadekirinê de zehmetiyê dikişînin, ji ber vê yekê em dixwazin bi tirkî bidomînin". Lê tevî ku di warê bikaranîna zimanê kurdî ya bi nivîskî de dema me bi qasî ku mirov nikare bi salên 1960î re miqayese bike li pêş e jî Dîcle-Firatê wek me nekiriye. Wê tam tersê me kiriye. Dîcle-Firatê bi tirkî dest pê kiriye û planên xwe yên di warê kurdî de hêdî hêdî eşkere kirine. Di hejmara heftan de jî weha dinivîsînin: *"Ji nuha û pê ve, gava di îfadekirinê de heta dereceyekê zehmetî bête kişandin, em ê kurdî bi kar binin."* (hejmar 7- Swaro)

Ev rûpelên helwêsta lixwevegerînê ne. Ev xusûsiyeteke rojnameyê ya balkêş e. Divê li ser bête fikirandin.

Di beşa Dîcle-Firatê ya bi navê "Ziman-Edebiyat-Folklor"ê de, bi tenê nivîsên li ser ziman, edebiyat û folklorê kurdî hene. Ji derveyî wan, mirov li tu nivîsên din rast nayê. Ger mirov vê xusûsiyeta Dîcle-Firatê bi beşên "ziman û edebiyat"ê yên gelek rojnameyên me yên ku di dema me de di giraniyê de bi tirkî derdikevin re miqayese bike, mirov ê tevî îmkana û pêşveçûnên berbiçav jî ferqekê tesbît bike. Min di derheqê meyla Dîcle-Firatê ya di warê kurdînivîsandinê de berê nivîsibû. Ez naxwazim li vira dubare bikim. Lê ger ez mijarên herheyşt hejmarên Dîcle-Firatê yên "Ziman-Edebiyat-Folklor"ê li jêrê binivîsînim, hem xusûsiyeta rojnameyê ya di vî warê de û hem jî ferqa ku divê bête dîtin, dê baştir xuya bibin. Di vira de, van rûpelên Dîcle-Firatê ji sedî sed (%100) rûpelên ziman, edebiyat û folklorê kurdî ne. Em hemû dizanin ku hem hayê berpirsiyarê

Dicle-Firatê û hem jî hayê xebatkarên wê, ji edebiyata Tîrkiye û dinyayê hebû. Lê dîsa jî mirov ji derveyî ziman, edebiyat û folklorê kurdî nikare tu tiştekî din tê de bibîne.

Ziman-Edebiyat-Folklor : **Hejmar 1:** 1- Mele Ahmedê Cizîrî, 2- Koka kurdan I. **Hejmar 2:** 1- Şêx Ahmedê Xanî, 2-Koka Kurdan II. **Hejmar 3:** 1- Hecî Qadirê Koyî, 2- Koka Kurdan III. **Hejmar 4:** 1- Helbestên bijarte (*helbestên bi kurdî*), 2- Xaltîka Fersê (çîrok), 3- Edebiyat (li ser edebiyata kurdî -wergerek). **Hejmar 5:** 1- Ziman I (Li ser zimanê kurdî- wergerek), 2- Dînê û Dîno (çîrok). **Hejmar 6:** 1- Ziman II (dewama wergera hejmarê 5an), 2-Xecê û Siyamed, 3- Eşîrên Kurdan I (wergerek). **Hejmar 7:** 1- Eşîrên Kurdan II (dewama hejmarê 6an), 2- Swaro (çîrok). **Hejmar 8:** 1- Dîroka Kurdan, 2- Kurd û Dîn, 3- Heydo û Ferho (çîrok- xwerû bi kurdî).

"Tu dinivîni, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike. Tu şiyar dikî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike."

Wekî din jî ger em bala xwe bi awayekî din bidin rojnameyê, em ê di warê parazîna zimên -wek xusûsiyeteke "Rojhilatî"- û têkoşîna li dijî asimilasyonê de, li gelek nivîsan rast bîn. Ji bo rastiya Dicle-Firatê ya di vî warî de min ji hejmarê duduyan nimûneyek hîlbijart. Ez bawer dikim ku ev nimûne dê têra diyarkirina xusûsiyeta rojnameyê ya di vî warî de, bike.

"Berê ji bo ku Rojhilatî zimanê xwe yê bav û kalan, urf û adetên xwe ji bîr bikin, Rojhilat hat îhmalkirin. Îro ronakbîr û siyasetvan pêşveçûna Rojhilatê dixwazin. Li vîra, armanc dîsa di hundurê xwe de hilandîna Rojhilatê ye.

... Sedsal derbas dibin, fikir tîn guhertin, lê meqsed nayê guhertin. Tu dinivîni, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike. Tu ji şiyar dikî, ji bo çi? Ji bo zimanê xwe ji bîr bike." (hejmar 2- Pêşveçûna Rojhilat lînerînên şaş) □

MEDYA GÜNEŞİ GULVEDANA PÊVAJOYEKÊ BÛ...

OSMAN AYDAR

Gotinên li ser destpêkên nû pir in. Herkes li gor xwe wan şirove dike û encaman derdixîne. Û gavên weha ji bo wê demê û demên pêşerojê dikarin bibin wesîle yan jî bingehên plan û projeyên nû. Berî deh salan, di meha nîsana 1988an de, 90 sal di pey derketina rojnameya "Kurdistan"ê de, di pêvajoyeke ku zilm û zordestiya dîktatoriya faşîst a Tirkîyê dewam dikir de li Îstebolê derketina kovara Medya Güneşiyê destpêkeke weha bi mane û hêja bû. Ew, weşana yekem a kurdan bû ku piştî darbeya 12ê îlona 1980yê di warê legal de li Îstebolê derdiket. Medya Güneşi, bi zimanên kurdî û tirkî, ne bi dûzan be jî, heta hejmara 15an wekî kovareke mehane û piştî wê jî wekî rojnameyêke panzdeh rojî derket û ji bo projeyên nû bi hejmara 63yan (15-30ê nîsana 1995an) weşana xwe bi dawî anî.

Berî ku Medya Güneşi dest bi weşanê bike, di derbarê derxistina kovar û rojnameyên legal de di nav kurdan de hin munaqêşe hebûn. Hewldana ku ji aliyê hin ciwanên kurd li Îstebolê dest pê kir, perçeyek ji van munaqêşeyan bû. Xwediyên bîr û baweriyên cuda cuda beşdarî wan munaqêşeyan bûn. Nêrîn, pîrbabetbûn; ji yên ku digotin, "ne wexta wê ye", "dîsa legalîzm" bigre heta yên ku pêwistiya weş-

nekê bi her awayî danîn zimên. Dawiya dawî grû-
 beke ciwanên kurd, digel ku di derbarê hin îmka-
 nên maddî û teknîkî de hazirîyeke ji bo periyode-
 ke dûrûdirêj nehatibe kirin jî, bê dudulî biryar da
 û dest bi weşandina kovara Medya Güneşiyê kir.
 Pir wext neket navberê, yên ku rexneyên neheq
 danîn Medya Güneşiyê jî tê de hin welatperwerên
 kurd, ji gelek aliyên ve "sansûrkirî" dest bi weşan-
 dina kovar û rojnameyan kirin û ev pêvajoya gul-
 vedana rojnamegeriya kurdî, li gel girtin, kuştin,
 qedexekirin, cezakirin û her wekî tiştên weha, her
 berdewam e. Kurdên ku ew pêvajoyê tê bîra wan, di-
 zanin. Wexta hejmara yekem a Medya Güneşiyê derket, wekî bangê, hawarek,
 zilqîtek ji diyarên kurdan dengê xwe da û di dilê gelek kurdan de bû sebaba bawerî
 û hêviyêke nû. Herweha pirsên wekî "ew kî ne?", "çi kes in?" jî dû hev rêz dibûn.
 Belê, wê demê li dervayî welêt, li welatên xerîbiyê û di warê illegal de hin kovar û
 rojnameyên kurdan dihatin weşandin, lê weha rasterast li ber çavê generalên dev-
 bixwîn bi navê bîr û baweriyên neteweyî yên kurdistanî di warê çapemeniyê de
 derketina meydanê gaweke ciddî û bi cesaret bû. Hele wexta mirov di binavkirina
 tiştan de, di li dij derketina hin tabûyan de bê sansûrbûyina Medya Güneşiyê bîne
 ber çavan, dê qîmeta wê hîn baştir bê xwanê.

Wekî nuha tê bîra min, li gor hin kurdên me, Medya Güneşiyê bi politikayên xwe
 yên ne sansûrkirî dest "dişewitand". Carnan wusa dibû ku hinekan digot, "ma
 hewqas dibe?". Lê bû û digel ji aliyê dewletê girtina berpirsiyaran, komkirina hema
 hema hemû hejmaran, cezakirina bi hepsê û peran jî bi salan ev polîtîkaya Medya
 Güneşiyê dewam kir.

Ji aliyê naverok, wekî tê zanîn, Medya Güneşiyê him rexne lê hatin, him pesnên
 wê hatin dayin. Rexne û gotinên ne "dostane" jî hebûn, yên dostane jî. Di derbarê
 başî, kêmasî û çewtîyên Medya Güneşiyê de li gor zemîn û referansên şexsan dîti-
 nên cuda hebûn. Ev, bi aliyekî normal bû, çunkî pêvajoya ku Medya Güneşiyê der-
 ketiye û weşana xwe dewam kiriye, pêvajoyeke ku him di warê neteweyî de him di
 warê navneteweyî de bi bûyeran xemilandî ye. Di wê pêvajoyê de sistêm têk çûn,
 balansên siyasî yên dinyayê ser û bin bûn, rêxistin têk çûn, rêxistinên nû û cephe-
 yên nû ava bûn, hin hêvî têk çûn, hinekên nû şîn bûn. Çuqas baş, çuqas ne baş bû,
 ev munaqêşeyêke dîn e, lê ji zelzeleya nav û navbera îdeolojî û fikrên siyasî, partî,

MEDYA

SILOPI'DE HALK DIRENİŞİ

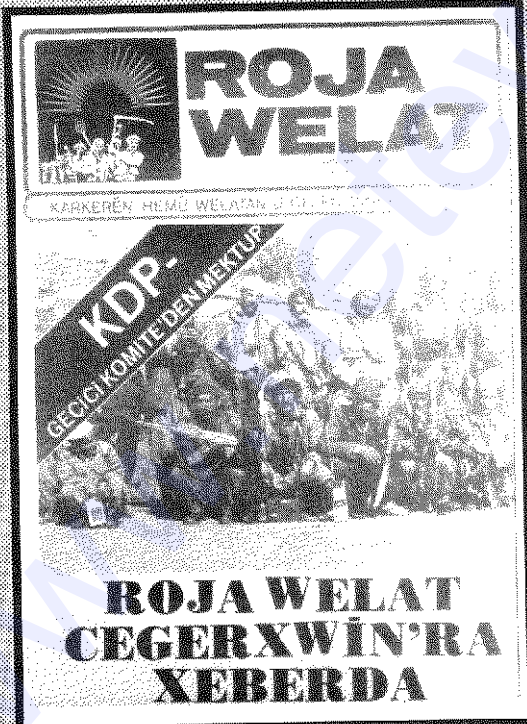

● KÜRDİSTAN'DA DEVRİM DİNAMİZİMİ
 VE BAĞIMSIZ ÖRÜTLLENME SORUNU

rêxistin, grûb û mirovan jî têr para xwe stendin. Bê şik van bûyeran, tesîr li ser rûpelên Medya Güneşiyê jî kirin.

Li ser xetên giştî perspektîfên Medya Güneşiyê hebûn û ew her dem bi awayekî xwe di rûpelên wê de nîşan didan. Lê di nav rûpelên wê de gelek dîtînen cuda cuda jî xwe anîn ziman, tiştên zîddî hev du jî hatin gotin, munaqşeyên jîndar çêbûn. Heta carnar wusa dibû ku, li gor qewlê hinekan, her rûpel ber bi aliyekî diçû û ew pirrengî dibû mijarê hin rexneyan jî. Ji ber vê yekê jî, ger mirov di çerçeweyêke giştî de li wê pêvajoyê binêre, dê rastiya Medya Güneşiyê bi başî, kêmasî û çewtîyên wê ve hîn baştir bê fêmkirin. □

Osman Aytar yek ji berpirsiyarên giştî yê kovara Medya Güneşiyê bû.

Kemal Burkay: "Riya Azadî û Roja Welat, helbet ji sifirê dest pê ne kirin. Çavkaniya wan berhemên neslên berî wan bûn, ew li ser vê bingehê çêbûn. Ew xe-lekeke teze bûn, li ser rê û şopa berxwedanê, li ser himê mirata çanda berê. Ew tiştên ku îro tene kirin jî, li ser him û berhemên berê ava dibin, ku di nav da xebata berî 12ê îlonê ji heye û bi vî awayî, xelekên teze tevî zincira berê dibin."

PIRSGIRÊKÊN ROJNAMEGERIYA KURDÎ Û MEDYA GÛNEŞÎ

CAN GULŞENOĞLU

Armanca vê nivîsê ne analîzkirina dîroka rojnamegeriya kurdî ye. Em ê di vê nivîsê de bi tenê li ser problemên esasî yên rojnamegeriya kurdî rawestin. Problema herî bingehîn bêdewletbûna miletê kurd e. Lewra bêdewletbûn, mecalê nade ku demokrasiyeke netewî û bi vê re jî, rojnamegeriyeke netewî saz bibe. Gava mirov îro li rojname, kovar û weşanxaneyên kurdan dinêre, hinek îstisna ne tê de, siya siyasetê li ser gişan e. Hinek dikarin bibêjin ma ne tiştêkî pîroz e ku hêzên siyasî pîbarî kar û barên kulturî dibin? Bersiva min ev e: Belê, ji bo miletekî bê dewlet sed carî pîroz e! Lê bi şertekî! Ku ew kar û barên kulturî politîze nekin û ji bo menfeetên xwe yên siyasî bi kar neynin.

Bêdewletbûn ne tenê sedema tunebûna an jî qelsbûna rojnamegeriyeke netewî û serbixwe ye, herweha sedema tunebûna saziyên perwerde û kulturî yên netewî ye. Gava saziyên perwerdekirinê yên netewî (akademî, enstîtu, unîversîte, konservatuar û hwd.) tunebe, miletek nikare di warê nivîskariyê de zêde bi pêş bikeve û wê jiyana wî miletî ya ramanî û kulturî qels be, wê nikaribe berhemên hevdem û berbiçav biafirîne.

Problemeke dîn ya bingehîn, ji do heta îro, problemên ekonomîk e. Ev problem hem ya kovar, rojname û weşanxaneyên kurdan e, hem jî ya nivîskarên kurdan e. Bi taybetî jî ev problem ya sazî û nivîskarên serbixwe ye! Wer xuyaye ku heta hej-mara xwendevanên kurd zêde nebe, wê ev problem neyê çareserkin.

Tiştên jiyana ramanî û kulturî ya miletekî dewlemend dike werger û rexne ye. Lewra herdu jî, pîvanê bi xwe re tîne. Mirov kare bi saya wergerê, sewiyeya civaka xwe ya kulturî bi civakên dîn re mûyekî miqayese bike û bi saya rexne jî xwe bi xwe bipîve. Ger îro baş neyê fêhmkin jî, "Nûdem WERGER" karekî gelekî pîroz e û wê valahiyeke mezin dagire. Niha jî em hewcedarî sazkirina mueseseye rexne ne.

Em werin ser "Medya Güneşi". Medya Güneşi piştî bêdengiyêke dirêj, ya piştî 12ê îlona 1980, di nîsana 1988an de dest bi weşana xwe kir. Medya Güneşi piştî 12ê îlonê kovara kurdan ya pêşî ya legal bû. Gava Medya Güneşi dest bi weşan xwe kir, tenê çend rojnameyên tirkî gotina "kurd" bi kar dianîn. Lê hîn kesî qala "Kurdistanê nekiribû. Ji bo vê yekê cesaret û bedelên mezin lazim bûn. Birêvebir û xebatkarên Medya Güneşiyê ev cesaret nîşan dan û bedelên mezin jî dan. Ew hatin girtin, îşkence dîtin, zor û zehmetî dîtin, ketin hepsan... Lê di dema xwe de bûn dengê gelê xwe û valahiyeke mezin dagirtin. Bêguman, Medya Güneşi jî xwediyê xetêke siyasî bû. Lê teva wê jî, helwesteke demokratîk ya ku hê kurdan nasnedikirin, nîşanî kurdan da. Pirsgirêka kurdî bi awayekî legal aktualîze kir. Zilm û zora li ser kurdan eşkere kir û bû dengê gelê xwe. Medya Güneşi tu ferq nexist navbera nêrî-nên siyasî û bû dengê hemû girtiyên kurdan. Herçiqas Medya Güneşi ne kovareke kulturî bû jî, wê ferq nexist navbera nêrî-nên siyasî û rûpelên xwe yê kulturî jî şair, nivîskar û hunermendên herçar pereçeyên welêt re vekir û bi wî awayî xizmeteke kulturî û hunerî jî kir.

Bi kurtî wê ruhê demê zefî kiribû û bersiva dema xwe da. Wê jî weke hemû kovar, rojname û berhemên kurdî, di rojnamegeriya kurdî de cihê xwe yê bi şeref û rûmet girt. Ew jî gulek ji baxçeyê kultura kurdan bû. □

ZAHMETIYÊN ROJNAMEGERIYA KURDÎ

SÜLEYMAN ÇEVİK

Berî ku ez behsa zahmetiya derxistina kovareke xwerû bi kurdî, bi taybetî jî behsa zahmetiya rojnamegeriya kurdî li Tirkîyê bikim, dixwazim hinek tiştên ku bi mijarê ve aleqeder in bibêjim.

Em tenê li weşanên ku kurdan derxistine û derdixin, yan jî xîtabî kurdan kirine û dikin mêze bikin, dibînin ku hinek tenê bi tirkî, hinek bi kurdî-tirkî, hinek jî tenê bi kurdî ne. Rojnameyek yan jî kovarek bi temamî bi zimanê biyanî derkeve û xîtabî kurdan bike jî ew weşan ya kurdan tête qebûlkin yan na?

Di derheqê vê pîrsê de ramanên cûrbecûr hene. Bi ya min jî mirov bi hêsanî nikare wan di rojnamegeriya kurdî de qebûl bike.

Herçiqas xwedî û xwendevanên wan kurd bin jî zimanê wan kurdî nine û ji zimanê biyanî re xizmetê dikin. Hundirê wan kurd be jî derê wan kurd nine. Weşanên wisa mirov dikare bibêje kirasê tirkî li xwe kirine. Kesên ji zimanê xwe re xizmetê nekin û ji zimanê biyanî re xizmetê bikin mirov wê wan di kûderê de qebûl bike? Netewên ji ziman û çanda xwe dûr ketine çiqas aîdî xwe ne? Ez naxwazim têkewim nav gengeşiyên ku di vê mijarê de dibin. Tiştên ku ez ê bibêjim wê gelemperî bin û çî kurî û çî nekurdî tevan ez qest dikim...

Bi vê salê, sed salkên rojnamegeriya kurdî biqede jî di warê rojnamegeriyê de tecrubeyên mezin li ber kurdan tunene û kurd di warê rojnamegeriyê de îro xwediyê qonaxeke bilind ninin. Kurdan zimanê xwe zêde di pirtûk, rojname, kovar, radyo û televizyonan de di vê sedsala borî de neşixulandine. Kurdî di nav kurdên Tirkîyê de di dibistanan de, yan jî bi awayê dersê di qursên ziman de nehatiye dayin, kurdî nehatiye xwendinê û nivisandinê... Em dikarin bibêjin ku kurd hîna nû rabûne zimanê xwe di van waran de bi kar tînin. Weke ku tête zanîn ziman di şixulandina di pirtûk, rojname, kovar, radyo û televizyonan de rûdine. Ji bona vê rûniştinê jî derbasbûna wextê lazim e. Zimanên dunyayê yên pêşketî piştî dehsalan, sedsalan bi şî-

xulandîna ziman, bi esasên xwe, bi qaîdên xwe cihê xwe girtine û di nav xelkê de belav bûne.

Kurd heger xwedî sazûmanên dewletî bana bêguman wê zimanê nivîskî bêhtir cihê xwe di nav xelkê de bigirta û wê di nav xelkê de bihata xwendin û nivîsandinê. Kurdî ji ber ku di zimanê nivîsandinê de zêde bi kar nehate bi qaîdên xwe, bi esasên xwe bi besî cihê xwe negirtiye. Bi rastî ev ji bo herkesî ne, lê ji bo gelek kesan wiha ye. Em dizanin ku gelek kurdên Tirkîyê nikarin bi zimanê xwe bixwînin...

Kurdên li cihê edebiyata nivîskî edebiyata devkî tercîh kirine û çîrokên xwe, destanên xwe, şîrên xwe bi devkî di nava xelkê de belav kirine. Îro hezkiriyên vî zimanî, divê rabin van qîmetên edebiyata kurdî derhal derbasî nivîsê bikin da ku ev qîmet wenda nebin...

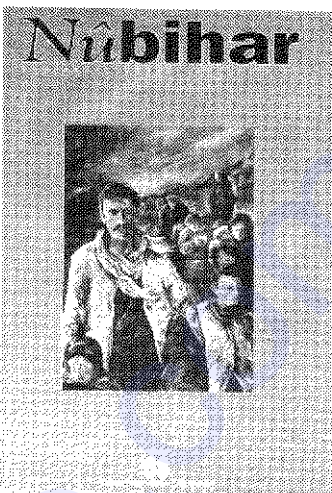
Weke ku me got herçiqas dîroka rojnamegeriya kurdî kevn be jî, ew çend rojnamegerî di nav kurdan de pêş de neçûye. Îsal bi sala 1998an rojnamegeriya kurdî sed salên xwe diqedîne. Di nav vî sed salî de piştî derketina rojnameya Kurdistanê ewqas sal bihurîn ka kurd di warê rojnamegeriyê de çi dikin û çi kirine? Dema em wê pirsê dikin, dibînin ku zêde tiştê xuya nabe. Di nav vî sed salî de kurdan gelek rojname û kovar derxistine. Lê zimanên van weşanan gelek caran kurdî nebûye. Bi zimanê biyanî nivîsîne û zimanê xwe avêtine taliyê.

Heger kurdên ku bi salan e weşangeriyê dikin, zimanê xwe bidana pêşiya îdeolojîya xwe, weke prensîbek bi kurdî fikrên xwe, berhemên binivîsandana îro rewşa ku zimanê kurdî tê de ye bêguman wê wiha kambax neba. Ez bahwer im ku wê zimanê kurdî bêhtir pêş de çûbaya...

Ji bilî vê, weşanên kurdî bi piranî bi awayekî amatorî hatine weşandin. Pirên wan di mudetên kurt de hatine girtin. Ji aliyê teknîkê ve amator bûne, ji aliyê naverokê ve tije nebûne. Di wexta xwe de derneketine. Van gotinana ji bo me hemûyan mirov dikare bibêje. Sebebeên van nexweşiyana tevan hene, mirov dikare gunehê van tiştan tevan li dijminê xwe bar bike, yan jî bavêje stûyê hinekan, lê ev ti carî me jî wê rewşa nexweş xelas nakin...

Pêşiyê dema me dest bi weşandina Nûbiharê kir, li Tirkîyê cara pêşî kovareke îslamî bi kurdî dihate weşandin. Di van salan de nivîskar û xwendevanên me çêbûn. Dema ku em ketin vê piyasê, nivîskar û xwendevanên me tune bûn, yan jî pir kêm bûn. Îro em dikarin bibêjin ku ev herdu jî heta derecekê pêk hatine. Nivîsên ku berê ji me re dihatin tev bi tirkî bûn, îro nivîsên tirkî qet nayên. Xuya dibe ku kême be jî, kesên ku edî dikarin bi zimanê xwe bixwînin û binivîsînin gihastine. Helbet ev nayê wê manê ku karê me hêsan bûye. Heta ku kurd li mekteban bi zimanê xwe nexwînin û nenivîsînin, li ser zimanê xwe meşxul nebin, bi zimanê xwe kovaran, pirtûkan, rojnameyan nexwînin, wê bi tirkî bifikirin û zimanê xwe bavêjin taliyê...

Çapemeniya kurdî, bi taybetî jî derxistina kovareke yan jî rojnameyek xwerû bi kurdî bi gelek aliyên ve zehmetiyên wê hene. Li vir ez dixwazim behsa hinek noqteyên ku girîng dibînim bikim. Zahmetiyên ku îro çapemeniya kurdî ya Tirkîyê di nav de ye di bin sê beşan de ez dixwazim rêz bikim:

Zahmetiyên ku ji hêla dewletê dertên

Tiştêke balkêş e, Dewleta Tirkîyê herçiqas behsa demokratbûna xwe, behsa hebûna heqên kurdan li Tirkîyê bike jî ev tenê di gotinê de heye. Eşkere ye ku piştî ewqas zahmetiyên salan, piştî ewqas mirin, îşkence, lêdan, hepsan û mehkemeyan hîna jî kurd nikarin sazûmanên xwe ava bikin, çanda xwe, zimanê xwe bijînin. Nikarin pirtûk û weşanên xwe bi serbestî biweşînin û li nav xelkê xwe, li welatê xwe belav bikin. Dewleta Tirkîyê bi qanûnên xwe dest û piyên mirovan li vê derê girêdaye û du dijminên xwe yên esasî, yanî kurd û îslam kiriye bin mercekê de her gav wan kontrol dike. Yan bi qanûnên xwe di heqê wan weşanan de dawan vedike, berpirsiyarên wan davêjin hepsan, sazûmanên ku weşana diweşîne mehkûmê cezayên perên mezin dike; yan jî weşanên ku berheve nebûne û dawa vebûne jî ji ber ku bi kurdî ne yan jî di heqê kurdan de ne bi kirinên xwe yên keyfî bi meûrên xwe nahêle werin firotin, bêne xwendin û li Kurdistanê werin belav kirin.

Zahmetiyên ku ji hêla kurdan dertên

Kurdên Tirkîyê îmkaneke wan î xwendin û nivîsandina zimanê kurdî nebûye. Herçiqas bi alfabe ya erebî di medresên xwe de hinek kurdan bi zimanê xwe nivîsandin jî, jimara wan li gor nifûsa kurdan gelek kêmtir bû û ji ber hinek sebebên îro hîna jî kêmtir bûye. Dibistan û mamosteyên wan nebûne ku bikaribin bi zimanê xwe bixwînin û binivîsînin. Îro em li rewşa kurdan mîze dikin dibînin ku ji bo xwendin û nivîsandina zimanê xwe amade ninin. Mirov dikare bibêje kurd bi temenê xwe nebin jî di xwendin û nivîsandinê de hîna zarok in. Herweha îro em dibînin ku kurd qîmeta zimanê xwe nizanin. Qîmeta tiştên ku wan dike kurd nizanin. Bi qasî ziman tu tişt tune ye mirovan ji mirovên din cihê bike. Kurd îro zimanê xwe wenda bikin, bibin mîna milletên din, tiştê ku wê wan kurd nişan bide çi ye?

Kurdan bêhtir bi gotinên hamasî û sloganîk ku wê weka ba bifirin û herin jiyana xwe borandine û diborînin. Kesên ku rabûne behsa zimanê wan, çanda wan dikin pir kêr in. Gelekên me nabînin yan jî nizanin ku encax bi parastina ziman û çandê wê kurd bikaribin li ser rûyê dunyayê bimînin. Em dizanin tiştên nivîsandî piştî gelek salan jî wê hebin, lê gotin wê bifirin û herin. Ji ber van cûr nerînan û mehrûmayîna kurdan ji nivîsandin û xwendina bi zimanê xwe, karê kesên ku bi kurdî çapemeniyê dikin zahmet e...

Zahmetiyek din, di dema me de kurd sê alfabeyan bikartînin. Li cihkî latînî, li cihkî erebî, li cihkî jî alfaba kirilî bi kar tînin. Kurdekî heger latînî dixwîne, bi fihri-maleke mezin nikare bi alfabeyên din bixwîne, heger bi alfabe ya erebî dixwîne nikare bi alfabeyên din bixwîne. Ev pirsgerêka li ber me ye û mîna her pirsgerêkeka kurdan kesek nizane wê çawa çareser bibe...

Zahmetiyek din di nav kurdên Tirkîyê de li ser bikaranîna alfaba latînî ye. Mixabin li ser bikaranîna "î" û "i" an û hinek herfên din wekhevîyek tune ye. Çapemeniya kurdî îro van herdu herfan bi du awayan dinivîsîne... Li gor min ev cûrecûr bikaranîn gelek çareser ji ber endîşeyên siyasî dertên. Herkes dixwaze ku kesên din werin ser gotina wan. Ji ber van nerînan di nav çapemeniya kurdî de hevkarîyek, alîkariyek tune ye. Wisa xuyaye ku gelek kes endîşeyên xwe yê siyasî li ser her tiştî digrin...

Zahmetiyên ku ji hêla aboriyê dertên

Îro pirsgerêke rojnamgeriya kurdî aborî ye. Hem çapemeniya kurdî, hem jî xwendevanên kurd feqîr in. Mirovên ku îrê çapemeniya kurdî taqîb dikin gelekên wan xwendevan in, ji hêla aboriyê ve dewlemnd ninin. Ew kesên xwedî hebûn in, dewlemnd in mixabin li weşanên kurdî xwedî dernakevin. Bêguman ew ditirsin ku dewlemendiya xwe, hebûnê xwe wenda bikin. Çapemeniya kurdî jî ber bêîmkaniyan nikare xwe nû bike, ji bo bala xwendevanan bikişîne tiştên nû bike, xwendevanên kurdî jî ji ber bêîmkaniyê nikarin ji çapemeniya kurdî re bibin alîkar... Kesek newêre îlanan, reklaman bide çapemeniya kurdî. Li her deverên dunyayê ji bona weşanek jiyana xwe bidomîne esasên gelemperî hene... Yan weşanek pir tete firo-tin zerar nake, yanê bi firotinê mesrefa xwe derdixe zerar nake. Yan firotina wê kêr be û mesrefa xwe dernexîne jî jî îlanan, reklaman distîne zerara xwe bi vî awayî ji holê radike. Yan jî li pişt weşanan kesên dewlemend hene, dibin finansorên weşanan û mesrefa weşanê digrin ser xwe... Lê çî feyde ji vana yek jî li cem Çapemeniya Kurdî tune ye... □

Süleyman Çevik xwedî û berpirsiyarê nivîsaran yê kovara Nûbiharê ye.

Rojnamegeriya kurdî ya piştî 12ê îlonê

FEHÎM IŞIK

Wek tê zanîn, bihara 1998an salvegera 100 saliya rojnamegeriya kurdî ye. Bê guman, di vê salvegerê de gelek konferans û civînên din jî wê bîn li darxistin û gelek rewşenbîr û nivîskar wê li ser vê babetê miqaleyan binivîstînin. Di vê salvegerê de, helbet wê rojnamegeriya kurdî ya li Tirkîyê bê gengaşkirin. Eşkere ye ku rojnamegeriya kurdî li Tirkîyê piştî 12ê îlonê dest pê kiriye. Berî van salên dumahî gelek salan jî, di kar û barê rojnamegeriya kurdî de, li Tirkîyê gelek karên hêja hatine kirin. Dikarim bêjim ku ya ku em li ser piyan hiştin, ev karên hêja yê pêşiya me ye. Lê ez di vê nivîsa xwe de, bi kurtî be jî, dixwazim li ser rojnamegeriya kurdî ya piştî 12ê îlonê rawestim.

Li Tirkîyê, bi taybetî piştî sala 1988 û 1989an kar û barê rojnamegeriyê di nava kurdan de careke din dest pê kir û kurdan dest bi derxistina kovar û rojnameyan kirin. Bê guman, têkiliyên kurdên li welêt û yê li derveyî welêt, wê demê ne ewqasî xurt bû. Kurdên li derveyî welêt, di warê rojnamegeriya kurdî de, hem ji aliyê teknîkî ve hem jî ji aliyê ziman û naverokê ve ji kurdên li hundurê welêt bi pêştetir bûn. Îmkanên kurdên li welêt ne weke îmkanên kurdên li derveyî welêt bûn. Bêşik, astenga herî mezin li pêşberî rojnamegeriya kurdî qanûnên dewleta Tirkîyeyê bû. Qanûna dewletê ya esasî û qanûnê din, destûr nedidan ku kurd li welêt rojnameyên bi zimanê xwe û kovar û rojnameyên li dijî kirinên rejîmê derxin.

Lê kurdan li hemberî hemû zordariyan dest bi derxistina kovar û rojnameyan kirin. Piştî 12ê îlonê kovara pêşî "Medya Güneşi" (Roja Medya) ji aliyê kurdan ve hate derxistin. Piştî Medya Güneşi kovareke din a mehane bi navê "Özgür Gele-

cek" (Pêşeroja Azad) derket. Van herdu kovaran jî di sala 1988an de dest bi weşana xwe kirin. Kovara "Deng" jî piştî van herdu kovaran, di payîza 1989an de derket. Bê guman, piştî derketina van kovaran gelek der û dorên siyasî û rewşenbîrên kurdan jî dest bi derxistina kovar û rojnameyan kirin. Hinek ji van kovar û rojnameyan ji ber bêîmkaniyê, hinek jî ji aliyê dewletê ve hatin girtin. Hinek ji kovar û rojnameyên ku niha dernakevin ev in: Medya Güneşi, Özgür Gelec, Toplumsal Diriliş, Serketin, Newroz Ateşi, Vatan Güneşi, Azadî, Dengê Azadî, Ronahî, Nûjen, Roj, Hevdem, Nûroj, Pêşeroj, Ülke, Yeni Ülke, Welat, Welatê Me, Halk Gerçeği, Yeni Halk Gerçeği, Govend, Özgür Ülke, Newroz, Yeni Politika, Özgür Politika, Demokrasi...

Bê guman piraniya van rojname û kovarên rojane, hefteyî, an jî mehane ji aliyê dewletê ve hatine girtin. Lê hê jî, hinek kovar û rojnameyên ku ji aliyê kurdan ve têne derxistin, hene û li hember hemû zordestiyên dewletê weşana xwe didomînin. Kovar û rojnameyên ku niha jî weşana xwe didomînin, ev in: Hêvî, Deng, Rewşen, Nûbihar, War, Ülkede Gündem, Azadiya Welat...

Bêşik rewşa kovar û rojnameyên em derdixin û yên din mîna hev in. Astengiya ku bingeha xwe ji qanûna esasî an jî ji qanûnên din yên dewletê digirin, li ser weşanên kurdî hê jî dom dike. Lê tiştê balkêş jî ev e, ku dewlet bi taybetî li Kurdistanê Tirkîyeyê kiryarên li dijî qanûnên xwe jî li hember rojname û kovarên li dijî rejîmê, bi taybetî jî li hember kovar û rojnameyên kurdî bi kar tîne. Ew naxwazin tu deng li dijî kirinên rejîmê derkeve. Ango dixwaze tenê dengê wî were bihîstin.

Bêguman ev yeka ha girêdayî pirsê kurdî ye. Dewletê heta niha hebûna kurdan qebûl nedikir. Niha nikare hebûna kurdan înkâr bike; lê di çareserkirina pirsê kurdî de jî, tu gavê navêje. Ew bi hemû aliyan ve şerê qirêj pêş ve dibe û hêvî dike ku pirsê kurdî bi vî awayî "çareser" bike.

Polîtîkaya ku dewleta tirk didomîne, her wisa jî xwe di warê rojnamegeriya kurdî de jî eşkere dike. Dewletê çawan gund û bajarên kurdan vala kir, gelek şewitand, bi milyonan kurd ji axa bav û kalan bi dûr xist û bi sedan rewşenbîr û welatparêz kuşt, wisa dixwaze ku ev kirinên wê jî neyê bihîstin. Bêguman, ew naxwaze ku zîman, edebiyat û çanda kurdî jî bi pêş bikeve. Astengiyên ku hê jî li ser rojnamegeriya kurdî tê domandin, bingeha xwe ji vê polîtîkaya dewletê digire. Girtin û qedexekirina kovar û rojnameyên kurdî, kuştin û zîdankirina rojnamgerên kurd, hemû bi polîtîkaya dewletê ve girêdayî ye û wisa tê ditin ku wê dewlet di demê kurt de vê polîtîkaya xwe ya qirêj neguherîne.

Helbet hertişt ne mîna roja ewil e. Di pêşketina rojnamegeriya kurdî de, berxwe-

dana kurdan, bi taybetî jî berxwe-
dana rewşenbîr û welatparêzên
kurdan tesîreke baş nişan da.
Kurd gav bi gav bi pêş ketin. Piştî
derketina kovar û rojnameyên
kurdan, peywendiyên kurdan
hem bi kurdên Ewrûpayê re hem

hêvi

haftalık haber yorum gazetesi

jî bi kurdên beşên dîn re çêbûn. Li welêt jî gelek kurd bi nêrîna rewşenbîr û welat-
parêzên kurdan ji rewşa xwe haydar bûn. Her wisa dewletê jî dît ku kurd bi zor û
zilmê ji mafê xwe naqerin; yanî kurd aştî û azadiyê dixwazin; perwerdeya bi zimanê
dayikê dixwazin; dixwazin bi gelên dîn re weke bira bijîn; şerê qirêj naxwazin...
Yanî bi gotineke dîn, tesîra rojnamegeriya kurdî, di van salên dawiyê de, di pêşke-
tin û polîtîzebûna kurdan decareke dîn jî çêbû û ev yeka nayê înkarkirin. Her wisa
di pêşvebirina ziman, çand û edebiyata kurdî de jî, rojnamegeriya kurdî li Tirkîye-
yê roleke pozîtîv leyst.

Bê guman li ser rojnamegeriya kurdî gelek tiştên dîn jî tên gotin û bihîstin. Di
serî de jî bedela vê xebata bi rûmet, hêjayî pesnê ye. Ji ber ku vê xebatê, vê berxwe-
danê heta îro bedeleke mezin daye. Bi dehan rojnamegerên kurd di vî warî de şe-
hîd ketine. Apê Mûsayê 70 salî di vî warî de bedela herî pîr bû. Lê hevalên weke
Mehmet Saîd Erten, Çetîn Abayay û Ferhat Tepe jî, hê di bihara jiyana xwe de ji
bo pêşketina rojnamegeriya kurdî, ji bo azadiya welêt şehîd ketin. Her wisa bi de-
han kurd di vî riya pîroz de hatin birîndarkirin; ketin zîndanên, ji axa bav û kalan
dûr ketin, bûn mihacir...

Gotina dûmahî; "Kurdistan" a Mîqdad Bedirxan, di 100 saliya xwe de, bi bedele-
kî giran be jî, ranewestiyaye, dengê wê nehatiye birîn. Ji niha şûn ve jî ev deng qet
nayê birîn. □

Fehîm Işık, berpirsiyarê giştî yê rojnameya HÊVÎyê ye. Rojnameya Hêvî ji heftê carekê li Tirkî-
yeyê derdikeve.

Li çiyân miribama

ŞÜKRÜ ERBAŞ

Li quntara çiyayekî hîn pîr biçûk bû emrê wan
Rahêjim wan zarokan ji cihêbûnan derxim
Wan bibim, rûyên wan bi şewqa rojê bişom
Êşa wan demekê bidim ber bê
Laşê wan mîna nanê şikeva tenik
Tiliyên wan di bîranînan de bişengî
Şehên baranê min li porên wan xista...

Paşê min ew li ber sobekê germ bikira.
Ev baxçe ye, min bigota, ev mal e, ev nivîn e
Ev mîndera şîrgerm ya dilê dayikê
Ev dengê ketî yê bavê bêhal
Ji malan heta kuçan, ji kuçan heta malan
Hemû listik li benda te ne
Hemû demsal bi te re bihar e
Wê êdî tu stran kederê nede
Wê ji tu pacan xerabî neyê...

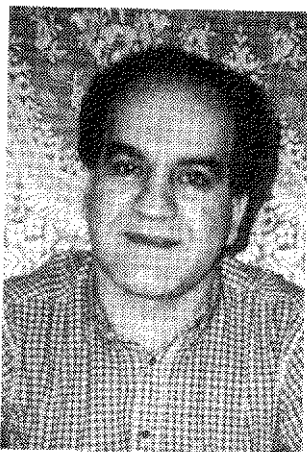
Ger min hemî hêsir ji bijankan bida hev
Min hemû çek li qadekê bişewitandiba
Paşê min mirî ji goran derxista
Li dora agirê ku zimanê wî li ezmên diket
Min demên windabûyî bi laşê xwe maçî bikira
Min hemû êş dageranda evîne

Ger nebe ez ê herim bi wan zarokan re li çiyân bimirim...

Ji tirkî: **ABIDÎN**

Ji pirtûka: Dicle Üstü Ay Bulanık

ROJNAMEGERIYA KURDÎ LI BAŞÛRÊ KURDISTANÊ Û ÎRAQÊ

SIDQÎ HÎRORÎ

Di nivîseka erebî de ku li jêr navê "El-Schafe el-kurdiye.." di hejmara 16ê ya kovara Karwan ya 1983ê de belav bûbû, tê gotin ku rojnameya pêkenînê "Germe û nerme" rojnameyeka kurdî ye û hejmara wê ya yekemîn li 16.05.1911ê weşiyabû. Belgeyê Yaqub El-Qesabî jî ku xwediyê nivîsê ye li ser kurdbû-

na wê rojnameyê navê wê ye kurdî ye. Herçende nivîskar bi xwe dibêje ku di prtûka "Tarîx el-schafe el-îraqiye" de ya Ebdulrezzaq El-Hesenî ku wî ew agadarî li ser wê rojnameyê jê standine, "Germe û nerme" bi rojnameyeka erebî tê destnîşankirin. Lê ev xuya dike ku hêj heta niha ew kovar bi çav nehatiye dîtin û lewma jî em nikarin wê wekî destpêka rojnamegeriya kurdî li başûrê welatî bi nav bikin.

Diyar e destpêka rojnamevaniya kurdî li başûrê welatî bi kovara Bang Kurd (Bangî kurd)ê dest pê dike. Ew kovareka siyasî û edebî û ayînî û komelayetî bû. Bi zimanê kurdî-tirkî li Bexdayê derdiket. Hejmara wê ya yekemîn li 08.02.1914ê derketiye. Pazde rojan carekê derdiket. 24 rûpelî bû. Pênc hejmar jê derketibûn û weha hemû hejmar li ser hev dibin 120 rûpel. Xwediyê wê Cemal Baban bû. Her di nîverasta eynî sala ku Şerê Cîhanî ye Yekemîn tê de dest pê kirî de kovar rawestiya. Cemal Baban, Elî Bapîr, Şukrî Fezîlî, Omer Nezmî, Behaeddîn şêx Nûrî Şîrwan,

Xakî Bexdadî, Fikrî ji nivîskarên kovarê bûn⁽⁴⁾. Di (Bangî kurd)ê de hesta netewî cih girtibû⁽⁵⁾. Bi anîna mînakên di hejmareka xwe de, kovar dixwaze hesta netewî li cem xwendevanên xwe bizoxîne û bala wan bikşîne ser giringiya xwendinê di jiyana gelan de, her wekî di nimûneyê jêrîn de:

"Meselen Japonya! Em qewme biçûke çî bû! Bxuda hiç nebû. Feqet bsayey se'î û teqdîr qîmet weqtekeyan dewletêkî ezîmî weku Rusyey şikan û tarumar kird.

Meselen Ingiltre. Emaneş weku ême insan in, feqet bo çî ew new'e îxtîra', û îca-de ke bsayey eql û fikiryar dîhîne wucud însanan şet deka û hemû kesê mecburî te'zîm û teqdîrî şexisyan deken"⁽⁶⁾.

Di warê dîroka kurdî li serdema îslamê de Şukrî Fezîlî nivîseka dirêj, bi tirkî di çend hejmarekên vê kovarê de belavkiribû⁽⁴⁾. Her weha di hejmara sêyê de helbesteka Saîb Zadeyî heye tê de bo nimûne dibêje:

"Bo tereqî milk û millet îtîhadman wacib e

Serftî 'xîret çak e ba 'xejbî nekeyn em fîrsete"⁽⁵⁾

Herweha dibêje:

"Kurd ciden hekîm xestekî em qewme ye

Ba le xwab 'xeflet û weşeta xeberman bêtewe"⁽⁶⁾.

"Heta dûmahiya Şerê Cîhanî yê Yekemîn, li başûrê Kurdistanê, çî rêxistîneka siyasî, pişeyî yan komelayetî ya kurdî peydanebû"⁽⁷⁾. Li dumahiya şerî efserên kurd yên ku tê de beşdarbûbûn vegeryan Kurdistanê û girupên siyasî yên biçûk ku armancên wan yên netewî hebûn, pêkanîn⁽⁸⁾. Pîrraniya wan di serhildana şêx Mehmûd Berzînciyî de li dijî dagîrkerê inglîz, yê ku Îraq wekî dewleteka erebî damezrandî, beşdarbûn.

Di wê serdemê de sefaretî birîtaniyê li Bexdayê dest bi weşandina rojnameya kurdî ya yekemîn "Têgeyîştinî Rastî" kiribû. Li ser rûpelên wê rojnameyê he-wildan dihat kirin ku kurd bîrî qayîl kirin ku dev ji daxwaza hebûna dewleteka xwe ya serbixwe berbidin û girêdana başûrê Kurdistanê bi dewleta erebî ya nû ve; Îraqê, qebûl bikin.

Hejmara yekemîn ya wê heftenameyê li 01.01.1918ê belavbû û ya dûmahiyê; hejmara 32ê, li 28.10.1918ê. Rojname di xizmeta siyaseta inglîzîyan de bû û propagende li dijî elman û osmaniyan dikir. Tê de daxwaz ji kurdan dihat kirin ku serokên eşîrên wan yên mezin hevkarîyê bi Birîtanyayê re bikin⁽⁹⁾ û kurd hemî milkeçên inglîzî bin. Raxistina grafîk ya ciwan ya rûpelên wê û hebûna wêne û şiklan tê de, xwendevan radikêşane xwe.

Li roja 28.06.1919ê hêzên inglîzîyan di-gel piştevaniya hêzên xwe yên esmanî

paytextê Kurdîstana Îraqê yê wê serdemê; Silêmaniyê vegirt û şêx Mehmûd ji girt û hat dûrxistin bo başûrê Îraqê û ji wê derê bo Hindê. Lê bi hindê xebata kurdan li dijî dagîrkeran ranewestiya.

Piştî şkestina serhildana şêx Mehmûdî li sala 1919ê, ingilîzan ji bo parastina berjewendiyên xwe û kartêkrinê li ser xelkê kurd Major Soan kirin hakimê Kurdistanê. Herçende Soan bes ji bo parastina berjewendiyên brîtanyayê tê-dikoşî, lê divêt mirov bibêje ji ku di dî-roka rojnamegeriya kurdî de damezrandina wî bo yekemîn çapxaneyê li bajarê Silêmaniyê bûyereka mezin bû. Rast e, bi vekirina wê, Soanî bes li ber bû berjewendiyên Birîtanyayê biparêze û propagandeyê bo siyaseta wê bike, lê piştî çendekê welatparêzên kurd ji şiyar rojnameyên xwe yên welatparêz pê çap bikin⁽¹⁰⁾.

Soanî ew çapxane ji Bexdayê anî Kerkûkê û ji wê derê bir Silêmaniyê û li wê derê, wî bi xwe digel çend kurdan, tê de kar dikir.

Di 29.04.1920ê de Soanî rojnameya bajarê Silêmaniyê ya yekemîn; "Pêşkewtin" çap û belav kir. Di du salan de ew heftename bi berdewamî weşiya. Li ser rûpelên wê parçe ji literatura kurdî ya wê serdemê dihatin belavkirin, lê her wesa nivîsên dijî kurdîniyê jî tê de cih digirtin, her wekî di hejmara roja 14.10.1920ê de ev nivîs cih digire: "Ke dengûbangî pêxemberêti Mehemmed El-

Mustefa (s'l'em.) be hemû layek û xelxely xiste dinyawe way lê hat ke xaqaan û selatîn heleqey bendeyetî ew serwere bixene gwê. Oxuz Xan ke lew wexte da gewretirîn selatîni Turkistan bû le piyawmaqulî kurd Bexduz nawî ser û sekut naşirîni narde xizmet pêxember (s'l'em).. Pêxember (s'l'em) ke çawî pê kewt le serû gwêlêkî qîzî kirdewe. Eşayir û qebayilî pîrsî, Bexduz wutî le ekrad im, ew hezretêy fermûy xway tebareken te'ala em tayefeye muwefeq be îtifaq nekat egîna 'alemêk le dest wan be teng dên. Îtir lew rojewe dewlet û selteneî gewre bo emane rêkne-kewtûwe pênc tayefe nebêt.." (11).

Soanî dixwest bi wî terhî kurdan weha têbigehîne ku wan ne çî caran yekîtiya navxweyî û ne jî dewleta xwe ya serbixwe dê hebe.

Her weha Soanî di hinde nivîsên di yên ji vî rengî de hewil dida kurdên gelek oldar qayil bike ku bo milltetekê wekî kurdan ku pêçêbûna wan ya birêvebirina xwe bi xwe nîne ya çêtir ew e ku bikevin bin hukmê miletekê dî û ew hezkirina Xudê ye.

Li meha heştta sala 1920ê Şerîf Paşayî daxwazên kurdan di hebûna dewleteka wan ya serbixwe û piştevaniya hevsozan bo wê çendê de pêşkêşî konferansa aştiyê kir. Vî karê Şerîf Paşayî jî aliyekî ve cihê şêx Mehmûdî li başûrê Kurdistanê xuttir û bi hêztir lê kir û ji aliyê din ve jî rewşenbîr û welatparêzên kurd li ser hindê haydar kirin ka çend ji bo kur-

dan, hebûna rêxistineka wan ya ku dikare roleke serêkî di xebata netewî de bileyîze, giring e.

Li 01.07.1921ê Mustefa Paşa Yamilkî rêxistina kurdî ya siyasî ya yekemîn; "Cemî'yetî Kurdistan" damezrand (12). Wê rêxistinê rojnameya xwe "Bangî Kurdistan" weşand. Wê rojnameyê ji 02.08.1922ê heta 08.06.1923ê dom kir⁽¹³⁾. Vê rojnameyê, li ser berperên xwe, gazî xelkê kurd dikir ku guhertinê di dîtin û jiyana xwe de bikin bo ku rizgarbûnê bi dest xwe ve binin, wekî mînak: di bin sernavê rojnameyê de her tim ev nivîs hebû: "Ziman gurz û rim raburd û îsta palewan ' îlme Sila'h destê sin'et bariqê tî'x westan 'ilm e"⁽¹⁴⁾.

Wê rojnameyê gazî kurdan dikir ku hişyar bibin û xwe bi zanistî ve mijûl bikin û ew jî mîna hemû milletên cihanê xwedî welat û dewleta xwe bin û di hejmara yekemîn de diyar dike ku ew rojname "*Xezeteyêkî millî û tercumanî efkar û xadimî gewmî kurdan e*". Di hejmara duyemîn ya 14.08.1922ê de li ser nûçeya ku dê delegasyonêk ji Bexdayê hêt Kurdistanê weha dinivîse: "*Lem rojane da şaî'eyek heye delên heyetîkî nazi'he le Bexdadewe dêt bo Kurdistan*".

1. *Tênageyn em heyete be emri kê dêt? Be tensîb çe kesî rêxirawe?*

2. *Nazanîn emane ke dên nesîhetî çîman deken?*

3. *Eger meqsudyan emebê nesîhetman biken tabî'î İraq bîn wextî xoy lam baş*

niye bêjrawe û fikrî kurdayetî heta bête reg da dekutê û (Bang Kurdistan) le gel me'arif bo tereqî û temwîrî kurdan se'î û kuşîş dekar emca le ber eme nazanîn em heyete nasi'heye bo dên û çî delên?"⁽¹⁵⁾. Ev jî digel nivîsên cur bi cur yên di wan hemî hejmarên wê rojnameyê de diyar dikin ku bîr û bawerên serbixwebûna kurdan û welatê wan ji armancên rojnameyê yên herî li pêş bûn.

Nivîskarên kurd di nivîsên xwe di Bangî Kurdistanê de bersiv li ser propagandeyên jehrîn yên dagîrkerî didan û didan zanîn ku kurdan jî mîna hemû milletên ser rûyê erdê mafê hebûna dewleta xwe ya serbixwe heye.

Ji ber xurtbûna xebata kurdî li dijî dagîrkerê, inglîz neçar bûn ku şêx Mehmuđî vebigerînin Silêmaniyê û îla-na Memleketa kurdî bikin.

Li 02.11.1922 birayê şêx Mehmuđî, şêx Qadirî hukumeta Kurdistanê pêkani. Li 24.12.1922ê Bîrîtanya û Îraqê mafê kurdan di hebûna hukumeta wan de pejirand lê di sinûrên axa Îraqê de⁽¹⁶⁾.

Li 15.11.1922ê rojnameya Rojî Kurdistanê wekî organa Memleketê dest bi weşana xwe kir. Sernivîskarê wê heftenameyê helbestvanê navdar M. Nuri (1898-1958) bû. 15 hejmarên wê derketin, ya dûmahiyê roja 03.03.1923ê derket⁽¹⁷⁾.

Heftenameya Rojî Kurdistan li çapxaneyê Soanî, ya ku inglîz negehiştin bi xwe re bibin Bexdayê, dihat çapkirin.

Di hejmara yekê ya Rojî Kurdistan ya 15.11.1922ê de nivîsek hat weşandin, tê de rexne li rojnameyeka erebî ku li Bexdayê derdiket û Kurdistan wekî beşekê Îraqê di nivîseka xwe de binavkirî kir.⁽¹⁸⁾ Evca li gor vê nivîsê girêdana kurdsitanê bi Îraqê ve ne pirsra kudî çareser dike û ne jî akincîbûna siyasî û gîografî bo Îraqê zamin dike.

Li ser rûpelên Rojî Kurdistan ideolojiya serbixwebûna Kurdistanê dihat raçandin û tê de êriş dihat kirin bo ser hemî yên ku li dijî bîr û bawerên serbixwebûnê radiwestan, bo nimûne di hejmara şeşê ya 24.12.19822ê de, di nivîsekê de di bersivdanê de li ser propagandeyên Îraqê û ingilîzan dinivîse ku Kurdistan nebes devera Silêmaniyê ye lê hemî axa gelê kurd e. Û her weha dibêje ku çî guman li ser sinûrên Kurdistanê nîn in û xwecihên wîlayeta Mûsilê kurd in. Û her di eynî nivîsê de nivîskar di-mîne heyirî ka çima miletekî din dixwaze wan deveran bigre yên ku bi sedan salan yên kurdan bûn. Û rexneyê li Konferansa Lozanê dike û dibêje ku daxwazên me bo konferansa Lozanê ne daxwaza berevanîkirinê ji kêmaniyekê bû lê mafê azadbûnê bû li ser axa welatê xwe.⁽¹⁹⁾

Du dewleta şer bû li ser wan deverên ku di vê nivîsê de hatibûn binavkirin, ew jî Turkiya û Îraq bûn, digel piştevaniyeka pirr xurt ya ingilîzan ku ew dever bibin parçeyek ji Îraqê.

Ew dever, ji aliyê stratejîk ve, ji wan dewletan re pirr girîng bûn û her weha ew bi gazê dewlemend bûn û çandinvanî jî tê de pêşkerî bû. Hîzîr û dîtinên di Bangî Kurdistan û Rojî Kurdistanê de diweşîyan, bûn egerên munaqeseyan⁽²⁰⁾. Desthilardarên Îraqê û ingilîzan propagande dikirin ji bo ku kurdan bi hindê qayîl bikin ku ji bo wan ya çêtir ew e ku ew otonomîya di çarçoveya Îraqê û di bin çavdêriya Bîrîtanyayê de qebûl bikin. Ew bi xwe, di rastiyê de, çî carekê, di hizra Bîrîtanyayê de nebû ku otonomiyê bide kurdan, lê dixwest bi rêya sozdanan rêyê li ber jinavbirina memleketê şêx Mehmudî xweş bike û intelektuelên kurd yên welatparêz ji têkoşîna wan bide paş û bi xwe jî ji aliyekî di ve jî, wê, bi hindê, provekasyona Turkiyayê dikir.

Xuya ye ku ew propagandeya li dijî hebûna dewleteka serbixwe ya kurdî yek bû ji egerên peydabûna xetêke di tevgera kurdî de, ku ji bo çareserkirina pirsra Kurdistanê, otonomî di çarçoveyê Îraqê de, bû armanca wan.

Ingilîz gelek ji hukumdariya şêx Mehmudî û intelektuelên kurd yên welatparêz yên ku bûbûn hilgirên bîr û bawerên netewî û dibûn egera hişyariya netewî û radiwestiyên li dijî paşketin û bindestiyê, ditirsîyan. Lewma jî li 24.03.1923ê êrîşa xwe birin ser Kurdistanê û paytextê wê, Silêmaniyê. Şêx Mehmud neçarbû ku vebikişe bo çiyayê

Sordaşî. Diyar e ku rola çapxane û rojanmegeriyê li cem wan ronakbîrên serdema hukumdariya şêx Mehmudî pîrr bi qîmet bûn lewma jî wan bi xwe re ew çapxane ji bajarê Silêmaniyê bir çiyayî. Li sala 1923ê di şkefta Gasneyê de rojnameyeka nihînî; *Bangî Heq*, derxistin.

Ew rojname pîrr bi nihînî dihat çap û belav kirin. Tê de agahdarî û nûçe dihatin weşandin û her weha rojnameyê, di nivîsên xwe de, daxwaz ji xelkê kurd dikir ku li dijî dagîrkerî bergiriyê bike⁽²¹⁾.

Berdewambûna êrişa leşkerê ingilîzan bo ser Kurdistanê, serhildayî neçar kirin ku xwe bigehînin çiyayên asê li ser sinûran digel Iranê û weha ew neşiyên çapxaneyê bi xwe re bibin. Evca çapxane careka din ket nav lepên ingilîzan û wan ew vegerand bajarê Silêmaniyê. Li 17.06.1923ê kurdan leşkerê ingilîzan ji Silêmaniyê derxist, lê vê carê ingilîzan parçeyek ji çapxaneyê, ku çapxane bê wê karnake, bi xwe re bir. Lê kurdan di hindurê du rojan de ew perçe çêkir û weha rojnameya serbixwe careka din dest bi weşana xwe kir⁽²²⁾.

Çend nivîskarên welatparêz, bi piştevaniya desthilatdarên Memleketa Kurdistanê, li sala 1923ê heftenameya *Umîdî Îstîqalê* weşand. Rojnameyê li ser rûpelên xwe daxwaz ji kurdan kir ku bergiriyê ji welatê xwe bikin û xebatê ji bo azadî û rizgarbûna welêt bikin. Tîraja

hejmara yekemîn 1000 bû.

Di wê rojnameyê de nivîskaran pîrsa yekgirtina kurdan li bin serkirdayetiya qiralê Kurdistanê şêx Mehmûdî anîn ziman, û her weha helwêstê xwe yê wekî yek li hember pilana Bîrîtanyayê bo girêdana Kurdistanê bi Îraqê ve berçavkirin.

Li meha şeşa 1924ê leşkerê bîritanî ji erd û esmanî êrişa xwe bir ser Silêmaniyê û ziyarên mezin gehandin xelkê. Hindek kesan, ji wan şêx Mehmûdî jî, xwe gihandin çiyayên asê. Umîdî Îstîqal jî rawestiya.

Ji 18.09.1924ê dagîrkeran dest bi weşandina heftenameya xwe ya probîritanî *Jiyane* kir⁽²³⁾.

Li sala 1925ê rojnamevan û dîroknas Husên Huznî Mukiryani (1893-1947) ew çapxaneya xwe ya ku li Elmanyayê kiribû û li sala 1914ê anîbû Şamê û li sala 1915ê li Helebê damezrandibû veguhaste Rewandîzê. Her di eynî salê de çapxaneyan li Silêmanî, Erbil û Bexdayê dest bi çapkirina rojname û kovar û pirtûkên kurdî kirin.⁽²⁴⁾

Li sala 1926ê li Silêmaniyê Komeleyeka kulturî- netewî bi navê "Komelî Zanistî Kurdan"⁽²⁵⁾ hat damezrandin û armanca wê vejandin û belavkirina edeb û kultura kurdî bû. Wê komeleyê kovara Zanistî li 1938ê, li Silêmaniyê weşand. Xwediyê wê Salih Qeftan (1884-1968) bû û her yek hejmar jê weşaiyabû.⁽²⁶⁾

Heta sala 1939ê li Silêmanî, Erbil, Rewandiz û Bexdayê gelek rojname û kovar weşyan, mîna: *Diyarî Kurdistan* 1925-1926, *Jiyan* 1926-1938, *jîn* 1939, *Zarî Kîrmancî* 1926-1932, *Peyje* 1927, *Ronakî* 1935-1936 û hwd. (27).

Ev hemî weşan, herçend e xwedî jiyekê kurt bûn, lê karîn weha bikin ku gelek kurd bi rêya wan, dîrok û edebiyata xwe nas bikin û bizanin ku wan jî wekî milletên din mafê azadbûnê heye. Her ew rojname û kovar belgeyek bûn li ser hindê ku zimanê kurdî jî dikare bibe zimanê fermî û edebî.

Mehnameya *Zarî Kîrmancî* 1926-1932 ji aliyê Husên Huznî Mukiryani ve li Rewandizê dihat weşandin. 24 hejmar jê derketin û bes bi zimanê kurdî diweşiya.

Heftenameya *Jiyan* li salên 1926-1938 derdiket. Heta hejmara 406ê berpirsya-rê wê Huznî Mukiryani bû û paşî roj-namevan û helbestvanê kurd yê navdar Pîremêrdî derxistina wê domand.

Van herdu kovaran senga xwe bêtir xistibû ser mafên mirovayetî û netewî yên kurdan. Li ser rûpelên wan rexne li paşketina civakî hat kirin, lê her digel hindê jî pûte dihat dan bi pîrsa şirînî û xweşiya zimanê kurdî.

Mixabin, ji ber gelek egeran û ji wan, yên siyasî û diravî, ew kovar nikaribûn bi awayekî bi serûber derbikevin.

Li sala 1932ê li Bexdayê Yekîti Lawanî Kurd hat damezrandin û wê kovara

xwe *Diyarî Lawan* derxist⁽²⁸⁾.

Li sala 1938ê li Silêmaniyê komeleya Birayetî hat çêkirin û wê xwe da ber pirsên siyasî û kulturî yên milletê kurd.

Li sala 1939ê li Silêmaniyê partiya Hîwa damezriya û armanca xwe kir têkoşîn ji bo serxwebûnê.

Rola van hemî girupan û bi taybetî ya dawiyê; Hîwa, di nav kurdan de mezin û karîger bû û kartêkirina wan ya mezin di hişyarbûna netewî de hebû. Hîwayê pîç pîç dest bi pejirandina otonomiyeka kurdî di hundirê Îraqê de kir.

Wan girup û partiyên, di organên xwe de, daxwaz ji kurdan dikir ku bikevin nav rêxistinên siyasî û welatparêz, yên ku xebatê ji bo bidetsveanîna mafên kurdan yên netewî dikin.

Salên çilan di dîroka başûrê Kurdistanê de, bi xwe re geşbûn û pêşketinê di jiyana siyasî û kulturî ya wê parçeyê de tinin. Ew salên xurtbûna tevgera kurd ya netewî bûn û salên duristbûna partiyên siyasî yên xwedî armancên netewî bûn, partiyên ku programên wan yên pêşketî di warê guhertinkariyên civakî de hebûn. Digel vê çendê, her bi eynî rihê, çend kovar jî derketin.

Yek ku ji çêtirîn kovarên wê qonaxê rê destnîşankirin Gelavêj e. Kovar di salên 1939-1949an de, li Bexdayê, bi zimanê kurdî derdiket. Wê roleka mezin di belavkirina bîr û bawerên pêşkeftinxwaz û demokratîk û di têkoşînê de li hember faşîzmê leyist. Bi rastî jî Gelavêj

stêra geşa rojnamegeriya kurdî bû. Sernivîskarê wê yê yekemîn nivîskar û siyasetmedar Îbrahîm Ehmed bû û piştî wî sernivîskarê wê bû rojnamevan, nivîskar û dîroknas Elaeddîn Seccadî.

Wê kovarê nivîskar, rojnamevan û intelektuêlên kurd yê navdar li dor xwe kom kirin, mîna: Pîremêrd, Mehemmed Emîn Zekî, Refîq Hilmî, Tewfîq Wehbî, Şêx Mehemmed Xal, Giyo Mukiryani ûwd.⁽²⁹⁾

Her weha, di wê qonaxê de, kovareka din jî, ya her bi eynî terzî baş û girîng derdiket, ew jî heftenameya *Jîn* bû, ku li Silêmaniyê li salên 1939-1963ê derdiket. 1714 hejmar jê derketin. Xwedî û rêveberê wê Pîremêrd bû.

Van herdu kovaran, hem ji ber jîdirêjîya wan û hem jî ji ber azadiya nivîsînê tê de, rola herî mezin di dîroka rojnamevaniya kurdî de li başûrê welatî leyîst.

Li 30.03.1948ê li Bexdayê kovara serbixwe ya siyasî *Nîzar*, bi zimanê kurdî û erebî derket. Sernivîskarê wê Elaeddîn Seccadî bû. Di wê kovarê de, mirov dibîne ka intelektuêlên kurd, di salên çilan de, çi Kurdistanek daxwaz dikir. Bo nimûne, di hejmara yekê de, sernivîskar armancên kovarê destnîşan dîke û ji wan vê bi nav dîke: "...Bi hêzixistina birayetiya kurd û ereban û pêşkeftina welatê me Îraqê".⁽³⁰⁾

Mirov dikare ji vê nivîsê bi encamêkê derbîkeve ku rojnamegeriya kurdî dest

pê kir ku Kurdistanê wekî parçeyeka Îraqê bi nav bike û ew bi xwe jî armanca Îraqî û nigilîzan bû. Hêjayî gotîne ye ku di guhertina armanca tevgera rizgarîxwaza kurd de li başûrê Kurdistanê kartêkirina partiyên ku piştî Şerê Cihanî yê Duyemîn hatibûn duristkirin hebû; mîna: Şoreş (Partiya Komunîst ya Kurd) 1945, Partiya Rizgarî 1945-1946 digel Yekêti Têkoşin ku liqa Partiya Komunîs ya Îraqê bû li Kurdistanê. Van partiyên rojnameyên xwe yê çep diweşandin û li ser rûpelên wan daxwaza yekbûna kurd û ereban di yek dewletê de li hember imperyalîzmê dihat kirin.

Li 16.08.1946ê ji yekgirtina Şoreş û Rizgarî, Partî Dîmoqratî Kurd ku paşî navê wê bû Partî Dîmoqratî Kurdistan, hat damezrandin⁽³¹⁾. Avabûna PDKê dîmahîya Partiya Komunîsta ya Kurd bû, lê ne dawîya kartêkirina siyaseta komunîstên Îraqê bû li ser tevgera siyasî û rojnamegeriya kurdî.

Mirov dikare bibêje ku salên sih û çilalan salên vejîna (renesansa) edebiyata kurdî bûn, wekî nimûne xwendingeha Goranî ya nû di helbesta kurdî de serhilda û di pexşanê de jî bi kartêkirina edebiyata cîran û ewrupî şewazên nû peydabûn.

Berhemên wan salan yê rojnamegerî bûn bîngeh û jêderên herî buhadar û hêja di dîrok, edebiyat û dîroka werabûna zimanê kurdî de.

Di salên çilan de hinek partî û girupan rojname û kovarên xwe yê n legal û nelegal derxistin. Piraniya wan ji aliyê dewletê ve qedexekirî bûn û yê derdixistin ji, ji aliya desthilatdaran ve tûşî derdeseriyên dibûn. Lê digel wê hemiyê ji belavkirina bîr û bawerên azadîxwaz û pêşketinxwaz girêdayî pirsên civakî-netewî nerawestiyân.

Ew rewş heta sala 1958ê berdewam bû, yanî heta jinavçûna Qirargeha Îraqê û damezrandina Komara Îraqê.

Di qonaxa yekemîn ya damezrandina Komara Îraqê de rojname û kovar bi hejmareka bêtir ji wan hemî pêncihsalên berî xwe de derketin.

Di wê qonaxê de, rojnameya *Xebat* ya ku heta 1958ê nelegal û paşî bi aşkerayî wekî organa Partî Dîmoqrati Kurdistanê derdiket, cihê herî mezin digire. Li berahiyê navê wê rojnameyê *Rîzgarî* bû, lê li sala 1953ê, di kongireya wê partiyê ya sêyemîn de, navê wê kirin *Xebat* û her ji 04.04.1959ê bi du verşonên cuda; hem kurdî û hem erebî derdiket. Heta sala 1961ê, ku tê de derxistina wê rawestiya, 462 hejmarên wê derketibûn.

Rojnameya dîtir ya wê qonaxê ya girring *Azadî* bû. Ew ji aliyê liqa Partiya Komunîst ya Îraqê ve li Kurdistanê dihat derxistin. Hejmara wê ya yekemîn ya legal li meha pêncê 1959ê li Kerkûkê derket.

Îmkana derxistina rojname û kovarên legal, bû egera mişebûn û pêşketina

wan. Kovarên taybetdar dest bi derketinê kir, wekî. Bilêse ya Neqabeya Mamestoyên Silêmaniyê. Herweha bo cara yekemîn di dîroka rojnamevaniya kurdî de kovareka taybetî bi pirsên cuda yê hunerî; *Huner li Silêmaniyê*, ji bo jinan kovara Afret û ji bo xwendinkaran *Dengî Qotabiyan* û *Çareserkirdinê Kîştûkal* û htd. li Bexdayê û Kurdistanê derketin.

Nexweşbûna danûstandinên kurdî-îraqî û destpêkirina şerê çekdar li sala 1961ê bûn egera ku desthilatdaran Îraqê bêtir ji 20 rojname û kovarên kurdî dayêxin û qedexe bikin.

Heta sala 1968ê navbeyn navbeyn rojname yan kovareka nû derdiket lê jî-kurt û tîrajekm bûn.

Li sala 1970ê, piştî morkirina lihevhatina Îraqê û kurda li ser otonomiyê bo Kurdistanê, desthilatdaran Îraqê hinek guhertin kirin û rê dan azadiya derbirinê, azadiya çap û weşandinê û hwd. Evca salên 1970-1974an salên bişkiftina rojnamgeriya kurdî bûn. Di wan salan de bêtir ji 35 navên nû di rojanmevaniya kurdî de peydabûn⁽³²⁾, û zimanê kurdî bû zimanê resmî li Kurdistanê. Ji nav rojnameyên wê qonaxê hêja ye ku mirov van navan bi bîr bîne: heftenameya *Hawkarî* ku ji 1970ê dest bi derketinê kir, mehnameya *Beyan* ji 11.1969ê, mehnameya kulturî *Rojî Kurdistan* ji 1971ê, *Roşinbîrî Nwê* 1973ê.

Rojnamevaniya wê serdemê ji bo ber-

sivdanê li ser daxwaz û pêwîstiyên xwendevanên xwe gelek cih da pirsar bergirîkirinê ji mafên kurdan yê netewî, li ser pirsar avakirina cihên di egerên şeran de hatibûn xirabkirin rawestiya, wê berevanî ji mafên kurdan li parçeyên din yê Kurdistanê jî kir, û herweha daxwaz ji desthilatdarên Bexdayê dikir ku arîkar û piştgirên hemî netewê kurd bin li hemî parçeyên Kurdistanê.

Mixabin di wê qonaxê de ji bilî rojnameya *Birayetî* ku organa PDKê û paşkoya rojnameya rojane *El-Teaxî* û hem ne jîdirêj û ne bi duristî rojane bû, çî rojnameyeka rojane ya bi kurdî nebû.

Rojnameya *El-Teaxî*, ku berî wê qonaxê bi navê *Rizgarî* û paşî bi navê *Xebatî Kurdistan* û paşî *Xebat* derdiket, jî 29.04.1967ê heta 11.03.1974ê, roja êrişar Îraqê bo ser Kurdistanê, bi zimanê erebî, derdiket⁽³³⁾. Ew jî rojnameyên ku herî li Îraqê dihatin xwendin bû, ji berku berevanî ji mafên hemî rûniştivanên Îraqê jî dikir.

Piştî destpêkirina şerî li sala 1974ê li Kurdistana Îraqê, du şeweyên rojnamevanî tîn ber çavan, ya legal ku ser bi hikumetê bû û ya îlegal ku ya opozisyonê bû. Rojnamevaniya legal, ew rojnamevanî bû ku ji aliyê dam û dezgehên dewletê ve, bi zimanê kurdî derdiket û wan rojname û kovaran, li ser rûpelên xwe, cih didan îdolojî û propagnadayên partiya Be'is ya hukumdar. Ew weşanname di çêtirîn û nûjentirîn çapxane-

yên Îraqê de dihatin çapkirin. Goya ew, siyaseta hukumetê û partiya hukumdar, di nav kurdan de belav bikin, lê di ser wê hemî sansûr û kabûsê tirsê de, wê rojnamevaniyê xizmeta kurdan di pêşdebirina edeb û zimanê wan yê zanistî de kir, tê de şewazên nû yê edebî dihatine pêş û dewlemend dibûn û herwesa jî xwendevanên xwe bi kultur û edeb û dîroka welatê xwe dan nasandin. Sansûra li ser heyî, bû egera ku di edebiyata wê de sembol cihî bigre. Xwe, bi rengekî ji rengan, mirov dikare bibêje ku di wê rojnamevaniyê de ya ku hukumetê derdixist, rojnamevaniyeka berxwedayî jî serê xwe hilda bû û zimanekî taybetî di navbera nivîskar û xwendevanan de peyda bûbû, herdu alî dişayan, pê, di hevûdu bigehin û oponyoneka hevbeş di hinek waran de ava bikin.

Rojnamegeriya îlegal, ew rojnamevanî bû ya ku partiyan siyasî û komeleyên pişeyî yê ku xebat li dijî desthilatdarên Îraqê dikir derdixist. Li ser hemî asteng û tengasiyên çap û weşandina wan, ew digehiştê xelkê û kartêkirina wê li ser xelkê kurd hebû. Ew rojnamegerî dikare bibe du beş: rojnamevaniya senteral ya ku ji aliyê serkirdayetiyên wan partiyan ve dihat derxistin; rojnamevaniya lokal ya ku ji aliyê liq û komîteyên wan partiyan li deverên cuda cuda yê Kurdistanê dihat weşandin. Wê rojnamegeriyê bi çavên kurdî rastiya jiyane li Kurdistanê berçav dikir û

armanca wê ya serekî ototnomî bû ji bo kurdan di hundirê Îraqeka demokratîk de.

Di salên 1976-1984an de şerê birakujiyê, yê di navbera hêzên kurdî de, di rojnamegeriya wan de jî cihê xwe girt û her ew şer û ew şerê gotinan di radyo û rojnameyên wan de bû egera dilsariya xelkê kurd û şervanên wan û devberdana gelek kesan ji endamtiya xwe di wan partiyan de. Paşî ew hemî partî di Bereyê Kurdistanî de gihane hev û şerê birakujiyê rawestiya. Rojnamegerî jî di naverok û babetên xwe de bêtir nêzîkî xwendevanan û daxwaz û pêwîstiyên wan bû û bû serkaniya informasyonên cihê baweriyê bo xwendevanên kurd. Lê armanca wê her ma otonomî bo Kurdistanê. Li ser rûpelên wan rojnameyan dihat diyarkirin ku yekgirtina hêzên siyasî yên kurdî rêka êkane ye bo bi destveanînan serketinan. Ji navên giring di rojnamevaniya wê qonaxê de: *Xebat* - organa PDK, *Rêbazî Nwê* - organa YNK, *Pêşeng* - organa PDGK, *Rêgay Azadî* - organa Partiya Sosyalist ya Kurd, *Berey Kurdistanî* - organa Berey Kurdistanî.

Li ser rûpelên wan rojnameyan û bi taybetî di *Berey Kurdistanî* de pirs û problemên tevgera rizgarîxwaza kurd û dîrok û paşeroja kurdan hatin munaqesekirin.

Gelek partiyên di *Berey Kurdistanî* de rojname û kovarên xwe yên bi zimanê

erebî jî hebûn. Li deverên di bin kontrola hêzên çekdar yên kurd de, herweha yeketiyan xwendinkar û lawên kurd jî rojnamegeriya xwe derdixist û ew rojnamegerî rengdana siyasîyên wan partiyan bû yên ku ew yeketî û komeleyên pişeyî pêvegirêdayî bûn. Digel hindê ku ew rojnamegerî ji aliyê hukumeta Îraqê ve qedexekirî bû û kesê ku pê re bihatana girtin tûşî çarenûseka reş dibû, lê xelkê hemcara û her yekî li gor meylên xwe yên partîyî û siyasî ew rojname û kovar dixwendin.

Piştî serhildana adara 1991ê û bi egera ketina leşkerê hevsozan bo nav wê parçeya Kurdistanê, pîraniya axa wê derê ket bin kontrola kurdan. Evca bo cara yekemîn piştî sala 1974ê azadiyên mezin li ber kurdan vebûn, û rojnamegeriya heta wan gavan îlegal bû, dest bi weşandina xwe ya legal kir.

Çend navên rojnamegeriya piştî 1991ê:

- Alay Azadî, organa Hizbî Zehmetkêşanî Kurdistan.
- Alay Şoreş, organa Alayî Şoreş.
- Azadî.
- Baban.
- Berey Kurdistanî, organa Berey Kurdistanî.
- Birayetî, PDK, rojnameya rojane
- Bûn
- Demokrasî, kovara siyasî-kulturî-civakî, serbixwe.
- Êsta.

- Gazî.
- Gelawêjî Nwê.
- Gulan.
- Heng.
- Herêm, rojnameya Hukumeta Herêma Kurdistanê.
- Karwan.
- Kurdistanê Nwê, YNK, rojnameya rojane
- Peyman.
- Raman.
- Rêbazî Nwê, organa YNK.
- Rêgay Azadî, Partiya Sosyalîst ya Kurd.
- Rêgay Kurdistan, organî Herêmi Kurdistan hizbî Şiyu'î Îraq.
- Rûnakî, organa Hizbullay Şorişgêrî Kurd.
- Serab.
- Serbexoyî, organa Pasok (Partî Serbexoyî Dîmokratî Kurdistan).
- Wêran.
- Xebat, organa PDK.

Ez li dûmahîya vê berpervedana bi lez bo rojnamevaniya kurdî li başûrê welatî çend navên rojnamegerî ji destpêkê he- ta destpêka salên heftêyan ku min ji "Raberî rojnamegerî kurdî" û nivîsine ji rojname û kovarine kurdî wergirtine, li jêr berçav dikim:

Rojname:

1. Têgeyiştinî Rastî 1918.
2. Pêşkewtin 1920.

3. Bangî Kurd 1922.
4. Rojî Kurdistan 1922.
5. Bangî Heq 1923.
6. Umêdî Îstîqlal 1923.
7. Jiyanewe 1924.
8. Diyarî Kurdistan 1925.
9. Jiyan 1926.
10. Yadgarî Lawan 1933.
11. Ziban 1937.
12. Jîn 1939.
13. Hawarî Kurdistan 1946.
14. Hetaw 1948.
15. Hewlêr 1950.
16. Ray Gel 1959.
17. Azadî 1959.
18. Xebat 1959.
19. Birwa 1960.
20. Dengî Kurd 1960.
21. Rastî 1960.
22. Kurdistan 1961.
23. Hewlêr 1962.
24. Raperîn 1963.
25. Dengûbas 1965.
26. Birayî 1967.
27. Rûnakî 1969.
28. Hawkarî 1970.
29. Jîn 1971.
30. Dengî Cûtyar 1971.
31. Birayetî 1972.
32. Bîrî Nwê 1972.
33. Birayetî 1974.
34. Paşkoy Birayetî 1975.

Kovar:

1. Bangî Kurd 1914.

2. Zarî Kirmancî 1926.
3. Peyje 1927.
4. Diyarî Lawan
5. Runakî 1935.
6. Zanistî 1938.
7. Gelawêj 1939.
8. Dengî Gîtî Taze 1943.
9. Nizar 1948.
10. Êre Bexdaye 1950.
11. Peyam 1952.
12. Hîwa 1957.
13. Hetaw 1954.
14. Şefeq 1958.
15. Pêşkewtin 1958.
16. Rizgarî 1959.
17. Dengî Qotabyan 1959.
18. Çareserkirdinî Kîştûkal 1959.
19. Bilêse 1959.
20. Newroz 1959.
21. Afret 1959.
22. Huner 1959.
23. Niştîman 1959.
24. Hîway Kurdistan 1959.
25. Rojî Nwê 1960.
26. Ronahî 1960.
27. Îraqî Nwê 1960.
28. Jiyan 1960.
29. Edîbî Îraqî 1961.
30. Nirkey Cutyar 1963.
31. Dengî Pêşmerge 1963.
32. Tûtî 1964.
33. Raber 1966.
34. Gizing 1967.
35. Kadir 1968.
36. Karî Millî 1968.
37. Silêmanî 1968.
38. Rizgarî 1969.
39. Tîşk 1969.
40. Beyan 1969.
41. Birayetî 1970.
42. Zanyarî 1970.
43. Gêtî Pûl 1970.
44. Defterî Kurdewarî 1970.
45. Xebatî Qotabyan 1970.
46. Hewlêr 1970.
47. Şorişî Kîştûkal 1970.
48. Çiya 1970.
49. Perwerde û Zanist 1971.
50. Nûserî Kurd 1971.
51. Birayetî 1971.
52. Dengî Mamosta 1971.
53. Rîwange 1971.
54. Rojî Kurdistan 1971.
55. Gizing 1972.
56. Estêre 1972.
57. Amanc 1972.
58. Bîrî Nwê 1972.
59. Nûserî Nwê 1972.
60. Kulîçî Edebiyat 1972.
61. Huşyarî Kirêkaran 1872.
62. Korî Zanyarî Kurd 1973.
63. Baba Gurgur 1973.
64. Bo Pêşewe 1973.
65. Roşinbîr 1973.

Çavkanî:

1. Beyan, 20/1987. Dr. Kemal Mezher Ehmed di "Kurdistan le salekanî Şerî Yekemî Cihan da", çapa Stokholmê ya sala 1990ê di rûpela 40ê de

- dibêje: "ji hejmara yekê heta hejmara sêyê pêkve 72 rûpel in, wate her hejmareka wê 24 rûpel bûn".
2. Dr. Kemal Mezher Ehmed, *Le salekanî Şerî Yekemî Cihanî da*, Stokholm, 1990, rûpel 40.
 3. Eynî çavkaniya jorîn, rûpel 40-41.
 4. Eynî çavkanî, rûpel 42.
 5. Eynî çavkanî, rûpel 42.
 6. Eynî çavkanî, rûpel 42.
 7. Dr. Kemal Mezher Ehmed, *Çend rûpel ji dî-roka gelê kurd*, Stokholm, 1991, rûpel 128.
 8. Nuri Şaweyş, *Mîn mudekîratî, Dîmeşq*, 1985, rûpel 8, bi erebî.
 9. Sabir Elî Ehmed, *Şe'bun bila sehîfe yewmiye, Kurdistan*, 1989, rûpel 27-28, bi erebî.
 10. Roşinbîrî Nwê, *Bexda*, 10.1979, hejmar 77, rûpel 31-34.
 11. Roşinbîrî Nwê, *Bexda*, 1979, hejmar 77, rûpel 32.
 12. Kemal Reûf Mehemed, Salih Qeftan û yekem govarî Silêmanî, *Karwan* 78, 1989, rûpel 119.
 13. Dr. Kemal Mezher Ehmed, *Çend rûpel*, Stokholm, 1991, rûpel 129.
 14. *Bangî Kurdistan*, hejmar 1-14, 1918
 15. Eynî jêdera jorîn.
 16. Rewşen, *kovar*, hejmar 2, payiz 1988, rûpel 28.
 17. Cemal Xeznedar, *Raberî rojnamegerî kurdî*, Bexda, 1973, rûpel 26.
 18. Edmonds C. J., *Kurd û turk û ereb*, Bexda, rûpel 272-273, bi erebî.
 19. Eynî çavkanî, rûpel 273.
 20. Eynî ya berê, rûpel 273.
 21. Fetah Abdulla T., *Problemy rozwoju i upowszechniania kultury kurdyjskiej w Iraku*, Warszawa, 1978, bi polonî.
 22. Dr. Kemal Mezher Ehmed, *Çend rûpel*, Bexda, 1991, rûpel 131.
 23. Cemal Xeznedar, *Raberî rojnamegerî kurdî*, 1973, rûpel 30.
 24. Edmonds C. J., rûpel 15.
 25. Kemal Reûf Mehemed, Salih Qeftan û yekem govarî Silêmanî, *Karwan* 78, 1989, rûpel 118.
 26. Eynî jêderê jorîn, rûpel 107.
 27. Cemal Xeznedar, *Raberî rojnamegerî kurdî*, 1973.
 28. Fetah Abdulla T., *Uniwersytet w sulejmani i jego rola w latach 1968-1978*, *Kultura i Spo-LECZENSTWO*, Nr 3-4, 1978 r, str. 336.
 28. Gelawêj, hejmar 1-9, 1943.
 29. Cemşîd Heyderî, *Çil sal be ser derçûnî yekem jimarey govarî Nizar, Berbang*, hejmar 8, 1988, rûpel 40.
 30. Elî Abdulla, *Tarîx El-Hizib El-dîmuqratî El-Kurdistanî îla el-mu'temer el-salis*, *Kudistan*, 1968, rûpel 151.
 31. Sabir Elî Ehmed, *Şe'bun bila sehîfe yewmiye, Kurdistan*, 1989, rûpel 12.
 32. *Xebat*, organa PDK-Îraq, Hejmar 600, 08.1989, rûpel 15-16.
 33. *Berey Kurdistan*, organa *Berey Kurdistanî*, hejmar 16, 01.1990, hejmar 20, 09 1990, hejmar 22, 11.1990.

XIZMETA XELÎLÊ ÇAÇAN Û MALBATA WÎ

WEZÎRÊ EŞO

Îsal, gava em 100-saliya rojnamegeriya kurdî didine kîvîşê, em navê camêrekî welatparêz, rojnamevan û nivîskar - Xelîlê Çaçan Mûradovê rehmetî bi dilekî baristan bi bîr tînin, yê ku di nava 24 salên (ji sala 1957a hetanî sala 1981ê) serokatîya radyoya kurdî li

Yêrîvanê kiriye. Ez dixwezîm di vê gotarê de bi cûrê bîranîna derheqa wî û karkirîna wî de gilî kim, çimkî min gelek salan bi wî ra kar kiriye.

Xelîlê Çaçan mêrekî maqûl î giran bû, pêra jî berbihêr û rûnerm. Wî bi xeysetê xwe yê qenc rûmeteke bilind qazanc kiribû.

Çaxê ez îro di derheqa Xelîlê Çaçan de dinivîsim, dixwezîm seba xwe û xwendevanên kurd zelal bikim, ka kîjan û çiqasî emekê wî di nava dereca pêşdabirîna çand û edebiyata kurdan de bi temamî û xwesma li Ermenîstanê. Pey mitalên demdirêj ra min sê şertên kêrhatî cuda û kîvîş kirine, nava kîjana de keda Xelîlê nemir gelek e.

Berê ewlîn ew teşkîldarekî dûrdîtî bû. Wî dora xwe-redaksiyona xebirdanên kurdî de-hêzên ronakbîr yê kurdên jêhatî civandin ser hev û herketê wan de xerckirinê bona hişyarkirina gelê kurd, yê ku îro li Kurdistanê şerê azadiyê yê çekdariyê

Xelîlê Çaçan teşkildarekî dîrditi bû

xweş kiriye. Wek welatpa-rêzekî şewat wî rê dida propa-gandakirina bîr û baweriyên rizgarkirina gelên bindest û xwesma yê kurd. Û wê derecê de wî carna nevs û qulixa xwe dikire bin qeziyayê, ji ber ku gelek caran sî-norê siyaseta dewleta Sovyet diteriband. Kî nizane, ku dewleta Sovyetê herdem dilê wan dewletên Rohilata Nêzik û Navîn dikirî, navbera kîjana de Kur-

distan hatiye perçekirinê, ku bi wê yekê meremên dewletên Roavayê yên xirab hindava xwe de tevlihev bike. Û hedê kesekî tunebû tixûbê vê siyaseta resmî serobin bike. Lê car-carna bi saya Xelîlê Çaçan ew tixûb ji bo karê gelê kurd bi fesal dihate teribandinê.

Xelîl Mûradov heretekê mezîn xerc kir seba bi hezara nimûnên hunurmendiya kurdan ya stranbêjiyê ji windabûnê xilas bike û ser qeytanê qeyd bike. Ez şahidê wê yekê bûme, ku bi çi teherî dengbêj û sazbandên kurd di redaksyona xebirdanên kurdî de dicivyan û gelek caran hema odeyên wê de cêribandin derbaz dikirin.

Dengê def, zurne, meya, bilûr, dihol û tembûra kurdî herdem li avahiya radyoyê bela dibû û xelkê digot: "Di redaksyona xebirdanên kurdî de her roj dewat û şayî ye..."

Bi saya Xelîl Mûradov bi sedan nimûnên stran û miqamên kurdî fonda radyoyê dewlemend kirin û îro radyoguhdar bi wana şa dibin. Xên ji stran û miqaman, hêna wî de gelek radyokompozîsyon (şano, piyes) hatin hazirkirin ser hîmê radyopî-êşên nimûnên zargotina kurdî, nivîskarên kurd û ermenî.

Xelîl Mûradov ji bilî vê karkirina teşkildariyê ya giran û bi rûmet, pêra digîhand ya efrandariyê jî miyaser dikir: wek rojnamevan û nivîskar. Ew xudanê 5 pirtûkan û bi sedan miqala ne. Lê çî heyf, ku pey mirina wî ra 16 sal derbaz bûne jî, lê heya niha jî pirtûkeke wî, ku pîranî nimûnên folklorê me ne, çapnekirî maye, ew jî wî çaxî, ku îro bi dehan çapxaneyên kurdî hene.

Bi saya welatparêzî û xerîbdostiya serokê radyoyê bû, ku gelek kurdên ji welatên derva û Kurdistanê li redaksyona xebirdanên kurdî diqesidîn û pê radyoyê dipeyivîn. Rehmêtî merd-merdane stranên kurdî dida kurdên Kurdistanê û bi wê yekê kareke mezin dida şuxulê propagandakirina hunermendiya kurdî ya dengbêjiyê.

Bermaliya wî - Eznîva Reşîd ji sala 1955a (ji destpêkê) hetanî sala 1982a peyvîkara (spîkêr) radyoya kurdî bûye. Kurê wî - Têmuur rojnamevan e. Bêtirî 20 salan di rojnamên "Riya Teze" û "Dengê kurd" û radyoya Yêrîvanê de kar kiriye, endamê Yekîtiya Rojnamevanên Moskow e. Keça Têmuur-Mîdiya, fakûlta rojnamegeriyê ya Ûnîvêrsîteya Moskow ya dewletê xilaz kiriye.

Bi tevayî 4 kesên vê malbeta rojnamevanên profesyonel 75 salan xizmeta çand û edebiyata kurdî kirine, gelek nimûnên folklorê me ji windabûnê parastine.

Em îro nivîskar û rojnamevanê kurd Xelîlê Çaçan Mûradov bêyî haziriya wî bi bîr tînin, lê baristaniya ber dilê me ew e, ku karkirina wî ya welatparêziyê wê ji bo gelekane bibe nimûne. Em îro gelekî dilşa ne ku serokê radyoya kurdî ew bû. Bi saya wî evqas nimûneyên zargotina kurdî gihîştin roja me û di şiyarkirina gelê kurd de roleke mezin lîst. Wê di dîroka çand û edebiyata kurdî de navê Xelîlê Çaçan bi tîpên zêrîn were nivîsandin. □

DERDÊ BÊDAWÎ

KEMAL FEWZÎ

Ez kîjan jana bîrî-
nên koçberiyê,
kîjan êşa rûpelên qe-
derê vekim! Hê jî tu
kes welatê min ê bê-
kes ku li ser kurdê di
rewşa şînê de ji bêzarî
û dilêşiyê digrî nabi-
hîze û guh nadê! Van
rojên dawî yên ger-
mahiya tîrmehê,
hemwelatîyên min ên
li Ruhayê, Mûsilê,
Mêrdînê, Diyarbeki-
rê, Edenê û Konyayê
ku laşên xwe ber bi
bêdawiya siya bédeng
ve berdidin, tînin bîra
min. Ez bawer im ku
ew heryek ji wan mi-
riyên bi giyan ên ku
pênc sal berê koçî de-
verên bêhewar kirin
niha di nav gorên ra-

westî û nediyar de, di bin perdeya jibîr-
kirinê de xemilî ne. Ez dîsan jî di van
rûpelên şînê de -tevî ku nikarim dengê
xwe bi pênivîsa xwe ya şikestî bigihînim
guhên kerr û bêhîs- dixwazim hinekî
din bigirîm.

Dîsan ev heyv bûn. Ev heyvên ku he-
jariya zivistanê di germahiya xwe ya
çavsor de vedişartin. Komeke penaber û
hejar a ku ji zarûzêç, jinûmêr û kal û ci-
wanan pêk dihat, li ber selexaneyê Ru-
hayê civiyabûn û pêl didan hev, diçeli-
qîn û hevûdû dehf didan. Dora wan ji
teref cendermeyên biçek û polîsan ve
hatibû wergirtin. Kî bûn ew mirov?

Ew malbatên kurd ên esilzade bûn ku
demekê di zozanên wan ên şingeh û
dewlemend de keriyên pez diçeriyên; di
daristanên wan ên zimrûdî de her weke
ku şîna îro ji berê ve bi bîr bînin, bilû-
rên biderd dinaliyan; di daristanên wan
ên zimrûdî de, kehêlan bi dengên xwe
yên pitrawaz ve dihîriyan.

Ew bûkên bêbira, bêbav, bêmêr û bê-
kes bûn ku mêrên xwe yên leheng ber
bi riya şehîdiyê ve dişandin û pişt re jî ji
bo gepek nan diketin ber pêstra miro-
vên ji mirovantiyê bêpar, numûneyên
nemerdiyê, kesên hemdîn lê dijminê
netewe û namûsê.

Ew diyên çavbihêsir û dilşewitî, ba-
vên porsipî û bi çavên bêmefer bûn ku
zarokên xwe di riya xîlafetê de bi serî-
mizdan dişiyandî riya mirinê!

Ew zarokên bêkes û tazî bûn ku bav

û birayên xwe di sînoran de ji dijmin
re, diyên xwe di riyên berfin de ji axê re
dihîştin!

* * *

Polîsan ji bo ku vê komikê ji hev bela-
bike, tim û dayîm ew qamçî dikirin û
cendermeyan jî ew bi sîngoyên xwe di-
tirsandin. Lê çi feyde! Komika ku ji bo
demekê ji hev bela dibû dîsa li hev dici-
viya, komî ser hev dibû, mirovan hevû-
dû dehf didan û bi ser hev dişidiyan.
Kesên ku canên xwe bi zor rizgar diki-
rin, di destan de tevî firaqeke ji axê çê-
kirî ji nav civatê xwe dikişandin; ê ku
qismetê xwe werdigirt cehd dida ku
xwe ji wir dûr bixe.

Wan, ji bo xwîna germ a ku ji qirika
mîhên serjêkirî diherikî bikirin, hevûdu
dişandin. Wey li halê wî ku destevale
vegere! Hoqqeyek xwîn bi 25 qurûşê zî-
vîn dihat firotin. Lê yên ku pereyên
wan tunebûn dê çibikirina? Xetera mi-
rinê ji wê re jî dermanek dida dîtin: Ji
hestiyên ku li zaboqan dihatin avêtin tu
şop nediman. Zarokên ku kom bi kom
li serê zaboqan civiyabûn hestiyên ku bi
dest dixistin, bi keviran hûr dikirin û
pişt re jî ew dixwarin.

Rojek ji wan rojên Ruhayê ya germ
bû. Dûrî bajêr li cihên xewle, di bin si-
ya darên bêpel de, jinên jinebî û miro-
vên xizan û bêkes bi birçîtiyê re tekoşîn
dikirin û dimirin. Li wan cihên bêdeng

ku riya tu rêwingiyên biyanî bi wir ve nedîçû, ciyên tenha ku tu kesan nedixwest bibîne û lê bigere, ji ber zılma mirovaniyê dengê nalînên kûr dihatin.

Dema karmendên belediyeyê berî şeveqê bazdidan ku li cesedên bêkefen bigerin daku wan veşêrin, di bin siyên tazî de çav bi komikek hestiyên mirovan diketin û bi paş ve vedigeriyan. Dihatin wir daku mirovên rojek berê dîtibûn veşêrin. Çi mixabin pirraniya caran cesed jî nedihatîn dîtîn. Tenê didîtîn ku kesên di nav ax û keviran de, di halê perîşaniyê de diperpitîn, her roj hê bêtir kêr dibûn. Ev rewş bû sedemê balkişandinê. Karmendên ku her roj diçûn van serdanên mirin û hejariyê û destvala vedigeriyan, êdî bêtir li dora xwe geriyan û bi dîqettir bûn.

* * *

Şeveke xerîbiyê ya kûr û jî heyveronê xeyidî, bi siya xwe ya çilmişî û westiyayî bajar nixumandibû. Karmendan ji bo meraqa fêrbûna rewşê bi karê xwe ve bazdidan. Ji koncaleke tarî û çivanek ve hinek deng dihatin bihîştin, dûmaneke zirav û lawaz bi aramî bi jor ve hildikişiya. Xuya bû ku li wir tiştek hîs kiribûn. Li wir birrek mirovên ku xwe dabûn hawîrdora agirekî dîtîn. Ew civateke perîşan a mirinê bû ku ji tirs a êriş a mirinê ya bêbext, bi perçeyek goştên bira yan jî xwişkeke xwe yên ku ji wan veqetiya-

bûn û bi riya bêdawî ve çûbûn, jiyana xwe xistibûn bin garantiyê.

Roja din dora wan rebenan xistin bin çemberê. Hê di nav de du roj derbas nebûbûn, ew rebenên ki li benda mirina hev bûn û bi van mirinan hinek din jî jiyana xwe dirêj dikirin, tev bi hev re bi carekê miribûn.

Di sala 1917 an de Ruha dîsa rojek jî van rojên germ dijiya. Çend tabûtên riziyayî ku ji çavan dûr û bi dizî dihatin girtin, di hêla din de bi erebeyekê ve bi meşa giran û çalak ve ber bi goristanê ve dihat şandin. Min pirsî. "Dîsan ew in" gotin.

Belê ew! Ên ku ji Bedlîsê, Mûşê, Wanê, Erzeromê diyar diyar koç kiribûn bi ser riyan ketibûn tune bûn? Ha ew in! Bêkesên ji axa Ruhayê ku li teselî û rawestina bêdawîtiyê digeriyan. Ax, belê ew! Lawên ji herêmeke bêxwedan bêyî ku gepek nan bibînin, bêkes û bêwelat miribûn. Ew bûn ku derdên niha ji me re weke mînak hiştine ku bidawî nayên. Û dê bidawî neyên. □

Jin, hej. 24, 1919

Ji tirkî: **MIHEMED DEHSIWAR**

GERMA DÛRBÛNÊ EVÎNÊ ÇÊDIKE

Ji lêvan şêranî kete lêvên min
ez têr jê rewa bûm
ji awir û nerînan
welat ji pêlên ava çavên te
birînê kûr digre û derman dike
Di hembêzkirinê de baranek xînavî
li germê mirî dibarîne û
jiyaneke nû jê re tîne.
Bayê bihara rengîn
dikeve goristana miriyan
wan ji mirinê hişyar dike
lê dema tu ji min dûr dikevî
ez bê hiş û raman dimînim.
Pênûs û tiliyên min
naramûsin ku
helbestan çêkin.
Çima mirin?
Çima dûrbûn?
Çima nedîtin?
Ku bi agirê wê dişewitin
Û dûmana tîbûnê
jê dide der û wînda dibe
Di nav êş û janan
Dûrbûn û nedîtin.

BÊWAR ÎBRAHÎM

GELŞA TESPÎTKIRINA ROJÊN ME YÊN TAYBETÎ

MEMDUH SELÎM BÊG

Di hejmara "Jî-
nê" ya 14an
de, bi munasebeta
pîrozkirina serêsalê,
gelşeke hêjayî mu-
naqêşeyê tê pêşkêş-
kirin:

Gelşa respîtkirina
rojên me yên tay-
betî.

Di vê nivîsa xwe
de ne ku ez ê van
rojan respît bikim;
ez ê girîngiya tes-
pîtkirina wan teyîd
bikim. Çaxa "Jîn"
serêsalê pîroz dike
lê ji bîranîna rojên
ta'î jî paş de namî-
ne. Bi rastî kurdan,
para xwe ji gelek
êşên van demeên
dawî girtin. Ev mi-
letê ku gelekî sadi-
qê wezîfeyên xwe

ye, ji hebûna wî ya maddî bêtir, hêza wî ya manewî saxlem e -him jî pirr saxlem e- ku di riyên Şerqê de ji rojhilat bigre her a bi rojava gelek mirî daye, gelek ezîyet û cefa kişandiye, lê li gel vê jî wek her milletê zindî dîsa jî elametên liberxwedanê nîşan daye û dide.

Em rojên wiha ta'î çuqasî dibînin bila bibînin, lê dîsa ewê yek jî nikanibe wezîfeyên me û pêşeroja me ya ronak ji bîra me bibe û ew rojên berê yên mezin û bextewar ku me ew wek netewe borandine bi me bi de jibîrkirin.

Însan dibêjin ku bûyer muweqet in. Di jiyana mirovekî de hin rojên jiyane yên borî, hin demên ku meriv kanibe wan bi kêf, bi dîqet bi bîr bîne, yanî hin bîranînen şîrîn hene! Bi taybetî jî gava meriv bi hev re rojêke aidî ferdekî ya jî aidî çend ferdên malbatê bi bîr tîne, ji meriv re dibe wek xemrevînyek ku dilê meriv pê fireh dibe; li hember rojên ta'î yên hatine dîtin û yên ku ewê werin dîtin hêz û ezmeke nuh dide ruhan!...

Ji bo civatên ji gelek însanan hatine meydane jî ev yek wiha ye. Qet civatek tuncye ku hin bîstikên(kat/dem) ku teşîrek mezin li ser jiyana wan ya tevayî û muşterek nekiribe nejiyabin.

Ferdên civatên ku nikanin xwe ji dîn(ol) dûr bihêlin, her roj wacibên xwe yên dînî bi cî tînin û rojên xwe yên taybetî yên dînî jî dikin wesîle ku ji Xwedayê xwe merhametê bixwazin. Di

rojên wiha dînî de gelek însan, xeydên xwe yên kevn ji bîr dikin û pêwîst dibînin ku di der heqê hemniyadên xwe de daxwazên baş niyaz bikin. Bi piranî jî rojên wiha di ruhê me de cezbkirineke îlahî şiyar dike. Em rojên wiha muqedes bi bîrkirineke ji xwe ber dipên.

Rojên me yên taybetî ên civakî ji me re dibin wesîle ji bo ku em bi malbata xwe re, bi hevalên xwe re, bi cîranên xwe li çolan, di nav mêrgan de, li cihên kêf û şahiyê bigerin, kêf bikin û hezkirin û kêfxweşiyên xwe ji hev re diyar bikin.

Ji bo netewan tiştê esasî yê girîng "rojên taybetî yên netewî" ne. Rojên wiha di jiyana netewî de hin pageh(seknok), hin merhele ne. Di van rojan de hemû şadî û derdên hatine dîtin û kişandin, bîranînen ta'î û şîrîn ên netewî, bûyerên dîrokî û jîna pêşiyar tînin ber çavên mirov û ji bo ku rojên ta'î dubare nebin û rojên bextewar ji nuh ve bêne jîyin hêzeke nuh tê mirov.

Rojên taybetî rojên kêfxweşiyê ne. Bi hev re kêfkin, şadî û ken bi qasî ku mafê mileta ye, yeko yeko mafê ferda ye jî. Di rojên wiha de ji bo miletan fersenda wan a xwenaskirinê heye. Di rojên din de kesên dixebitin, kesên ku bi endîşa jiyana şexsî meşxûl in, lê di "rojên netewî" de bi şexsiyeta netewî ya bilinde re, di dereca herî bilind de meriv dikeve tîkiliyê. Di deqîqeyên herî heyatî de, (mesela gava dixwaze mafekî

xwe bide guhdarîkirin) ruhê netewî wê rojê xwe nîşan dide û radibe pêdarê; wek ku bête îmtîthankirin.

Ew şairên ku dixwazin berhemên mezin bixulîqînin çawa ku muhtacî heyecanê ne, di ruhê milletande jî "heyecanên" wiha pêwîst in; rojên wiha taybetî îdmanên wiha ne ku hêza heyecana netewî dixin kerasekî pirr taybetî. Rojên netewî, bi renegekî wiha xulasayên serpêhatiyên borî ne ku di van rojan de wek rojêke here ava û ji ber çavan wenda bibe dîrokek tê jiyîn û ji dîroka ku ewê bê jiyîn jî xeber tê girtin.

Nasekî samîmî, Ewrûpiyekî dostê netewê me, rojêkê ji min re wiha gotibû:

- Rojên we yên taybetî pirr kêmin. Du cejnên (eydiyên) we yên dînî hene û ji rojêke-du rojan ne zêdetir jî rojên we yên netewî hene. Hûn van rojan jî bi hawakî xweşik nadin jiyandin. Kêmayiya rojên we yên taybetî, carê, nîşan dide ku hûn ne xebatkar in; ji ber ku yên pirr dixebitin li rojên bînvedanê (îstirahetê) digerin. Ya duduyan jî, îspat dike ku we xweza (tebîet) baş tetkîk nekiriye. Bêyî viya jî, dîsa îspata wê ye ku hûn fêrî teslîmîyetê bûne, hûn her tiştî di halê xwe de dihêlin, we di jiyana xwe ya netewî de tu bîstîkên (katên) girîng neborandiye. Vana hemû qusûr in, divê hûn rast bikin.

Bi qasî ku hişê min diçû ser min berstîv da hin aliyên van gotinan. Lê rastiya gelek aliyên wan jî qet nayê înkare.

Me got ku "jiyandina rojên netewî maf û wezîfa me ye." Ji bo ku em ji vî mafê dîrokê daye me feydeyê bibînin û vê wezîfa xwe bi cî bînin, divê em rojên xwe yên taybetî yên ji hev cihê tespît bikin. A ji dîroknas û ji xortan re mijareke ji lêkolînê re musaîd.

Bêyî rojên dînî yên taybetî, kîjan rojên kurdan yên netewî û civakî yên taybetî hene? Evana ji kîjan çavkaniyên dîrokî derketine, ji kîjan kanalên herikî ne hatine? Mesela wer xuya dibe ku sersal bi Newrûza Îraniyan re yek e; ev jî ber çî ye, ya jî were ye? Ji bo ku roja "Ala Kawa" vebûye wek rojêke taybetî bête qebûlîkirin, bêyî ku Kawa wek tarîx kurd be, ma gelo hin sebeb û netîceyên ji van sebebên peyda bûne jî tune ne? Divê bête gotin, "rojên kurdan yên civakî û netewî ev in, kokên wan yên tarîxî û sebebên wan jî ev in." Divê ev yek bête gotin û were ortê. Wek neteweyekî dîrokî, li ser me wezîfeye ku em rojên xwe yên taybetî bizanibin. Me he-ta nuha wezîfa naskirina xwe îhmal kir. Ji riyên xwenaskirînê yek jî zanîna rojên me yên taybetî ye û ya din jî divê em van rojana di wextê de bidin jiyandin. Ev her wisa nêzîkbûnek berbi rehên dîroka me ya medenî ye, destpêkek e.

Ez dixwazim bibêjim ku, em rojên xwe yên taybetî tespît bikin û wan di jiyana xwe ya netewî de bidin jiyandin. Kurdên ku xwe kêmin nas dikin û bi xelkê jî xwe kêmin didin naskirin, divê êdî

fêr bibin ku di dîrokê de çi bûne û îro çi ne. Naveroka nava vê gotina dirêj ev e:

Divê em xwe nas bikin û bi kesên din jî bidin naskirin, ji ber ku ev "xwenaskirin û dannasîna bi kesên din" dibe çareyek ku em qîmeta wezîfeyên xwe yênetewî bizanibin û mafên xwe jî bi ke-

sên din bidin qebûlkirin; ev çare jî ji bo ku em kanibin wek neteweyekî bijîn muheqqeq pêwîst e. □

Jin, hejmar 16, 1919

Ji tirkî: **ZINARÊ XAMO**

XWE BINAS...

CELADET ALÎ BEDIR-XAN

Belê xorto xwe binas, lê ne ser pelekî, xwe qenc, bi dehkere û bingeh binas.

Xorto! Heke te hejmara Hawarê a pêşîn xwendiyê, divêt bizanî û bête bîra te ko min ji Hawarê re bi vî deng û awayî dest pê kir û di xêza wê a pêşîn de gotibû:

"Hawar dengê zanîne ye. Zanîn xwe nasîn e. Herkesê ko xwe nas dike dikare xwe bide nas kirin". (Hawar, sal 1, hejmar 1, rûpel 1, yekşemb, 10 gulan 1932)

Îro ez vedigerim ser vê gotinê. Tu îro ji berê ji wê çaxa ko ev xêzên ha hatine çapkirin xwendatir û zanatir î. Belê ezê îro van gotinan ji te re rave kim, ji hev derxînim û mana wan bidim zanîn û te ji te re bidim naskirin. Da ko tu, hûn bi te-vayî, bikarin xwe ji biyaniyan re, ji cîhanê re bidin nas kirin.

Heyina te, heyina milletê te, tenê bi hatin nasîne tete pê. Hetanî ko tu meyfî naskirin, xwe medî nasîn, di nav koma milletan de cihê te nîne.

Ev kitêboka ha ji bona vê yekê hatiye nivîsandin. Belê armanca wê ev e: Te ji te re dane naskirin.

Tu kî yî? Ji kîjan millet û nîjadî yî? Zimanê te çi ziman e? Tu berê çawan bûyî? Îro di çi halî de yî? Jê çawan dikarî bifilitî?

Qenc bixwîne, rind bala xwe bide, hin berên wê jiber bike. Paş ko te ev xwend û seh kir, nas û hevalên xwe re bide xwendin û ji nexwendiyên re bi xwe bixwîne û bide zanîn.

Heke te holê kir, bi gotin û pendên min ve çûyî, tu xortê min î, xortê milletê xwe yî, sezayê şabaş û pesn î. An ne... ji xwe destên min ji te dibin.

Pendên Ayina Kurdaniyê

Xorto! Jîna te, jîna milletê me bi herawayî rojeke qewemandinê ye. Lê ev roj ne

mîna rojên din e. Saetên wê ne bîst û çar lê bêhejmar in, roj tê de bi carên bêpîvan diçit ava û hiltêt.

Tu di roja qewmandinê de zayî, tê de diji, heye ko di wê rojê de bimirî jî. Ji xwe tu jî jînê bêtir ji bona mirinê hatî dinyayê.

Ev jîn ji me re gerek e ji bona ko em di dema xwe de wê bidin ber çavê xwe û bimirin.

Xorto! Tu çilê miletekî kevn, nîjadekî mezin î. Pêşiyên te di rûpelên dîrokê, di gorinên gernas û camêran de raketî ne. Tu kurê kurdan, neviyê Medan, dahatiyê Ariyan î. Lê îro ne tu yî, dîlê, reben û belengaz, jar û qels, dewletek î û bindest î.

Lê te sond xwariye, li ser bext û xencera xwe. Sîbe tu yî aza serefraz, bextiyar, kamiran, serdest û bi serxwe bî. Te ev rê ji xwe re bijartiyê û tê re diçî. Hêj gelek neçûyî. Tenê çend sale in ko tu tê de yî. Carinan diçî, carinan disekinî şaş dibî, ecêbmayî dimînî, li dora xwe dinihêrî, xwe bi tenê dibînî, didî nependiyar.

Ev pêlek e em tevde bi riya çiyakî asê ve diçin. Herçend em ji cihê xwe ê pêşin dûr dikevin hawîr, çarnîkar fire dibin, ba tê de xurt e, pêşiya me pê da bandev û bahos e.

Belê rê, rêke asê, bi kevir, pêşiya me lat û ferşinî zinar, kop û gaz in. Lingên me de ne sol, ne pêlav dimînin. Carin hene, em kirasên xwe diçirînin û ji lingên xwe ên birîndar re pêreşkan çêdikin.

Bi destên me re çimên hesinî hene. Serên wan dikevin kuç û berên rê. Ew wan dialêsî, bi rêva û pê ew kurt dibin, em di ser wan re ditewihin, piştta me du ta dibit. Lê herçend çimên me kin, piştên me du ta dibin rêva me jî ew çend kurt dibit.

Rojin hene li me tarî ye, roja me girtiye. Lê em bi ruhnahiya dilên xwe hawîrdora xwe dibînin.

Şevin hene xew li me diçit, lê em di hişyarî û di ramana armanca xwe de canên xwe divesihînin.

Xorto! Te ji dîroka miletê xwe, karek li ser xwe girtiye. Ew barekî giran e. Ji xwe barên giran para mêran, para mêran barê giran in. Te ew li piştta xwe kiriye û daye kaşa çiyayên ko bi rê ve bilindtir û asêtir dibin.

Di wan de ne bervarine şeverê ne jî şop û rêça pêşiyar diyar in. Em bi xwe, bi ling, dest û neynokên xwe di wan kaşan de rênin nû vedikin, şopa xuşînok û dew-

likan dihêlin û pêş de diçin.

Di paş me de karwanekî dirêj, rêwîyên bê hejmar hene ko di wan neqeban re dê biborin.

Herçend hildikiştî û ji deştê dûr dikevî, diwestî, lê ew çend zexm û xurt dibî. Hawîr diguhire, tiştinî welê dibînî ko bi te nenas in. Ji dûr ve leylanan de, dinyake nû, ji bo te nû bi xwe kevn lê jibîrkirî, dibînî.

Ew der gulîstan, gulgeştêk e. Tê de avên zelal diherikin, mêngên rengereng wek keskesorên ezmanî diçirisin. Darên wê tev kesk û bişkivîne, xelkê wê delal, ciwan û xurt, herçî mêr zava herçî jin hêj nû bûk in. Ew dinya tu bi xwe yî, ew kurdanî ye.

* * *

Carinan lingên te dişemitin, dikevî xwîşeyan, di şawan re diçî, di ber zandoran re disekinî, li kûriya wan dinihêrî. Çavên te şeverêş tên, xilmaştî dibî, dilê te jibîr ve diçe, pêlekê li wê dimînî. Erd qelaç e, şînahî ne diyar in. Di dora te de tenê çend pel tihnav hene. Bi bihna wan di xwe dikî der, hişyar dibî û didî rê.

* * *

Xorto! Te berê xwe daye mizgefteke welê ko ji awîze û fanosên wê tenê ruhniya xweşiyê diherike. Tu tê de di ruhni û tariyên wê de bi xwe bihesî bir bibî, bîrewerî heyîna xwe bibî. Tu ê bizanî ko heta niho neyînê de bûyî.

* * *

Xorto! Armanca te rizgarî ye. Rizgariya welat û miletekî ye. Navê armanca te kurd e, kurdanî ye, Kurdistan e. Armanca te li ber te sekinî ye. Di şeklê mirovekî de ye. Tu lê dinihêrî, ecêbmayî dimînî.

Herê tu dibînî, dest, ling, mil, pol, parsû, paruhan hertiştên wî hene. Lingê wî yê rastê berepêş, yê çepê berpaş diçit. Laş di cihê xwe de ye. Xwe ne dide pêş, ne jî paş. Ji ber ko ji aliyekî pêş ve, ji aliyê din paş ve têtê kişandin.

Tu zanî çira xorto? Lewma ko herdu ling ne yek in. Navbera wan de yekîtî nîne. Divêt, tu bixebitî van herdu lingan bi aliyekî ve bilivînî.

* * *

Xorto! Çarnîkar girtiye. Di aliyên rojhilat, rojava û nivro de sê miletên din hene. Çav û guhên xwe bel kirine li te fedikirin. Lê ne ji bona qenciye. Hersê jî dijminên te ne.

Tu îro di bin nîrê wan de yî. Te dişidînin. Bi xwe ditirsîn. Ditirsîn ko serê xwe rakî. Ji xewa xwe a giran û kevn hişyar bibî û hertiştî bîr bibî.

Belê tu hêj ciwan î, zaro yî, nezan î, hov î. Lê bi xurtiya milên xwe bi wan dikarî. Ew gihaştî ne, pîr in. Mezin zexm û xurtirbûna wan nemaye. Her weku tu zêde bikî ewê kêmbikin. Gava pelên direxkan şîn dibin, yêndarên kevnare diweşin. Digel xurtiyên xwe ditirsîn. Ji ber ko xurtiya wan derevkî ye. Bi top û tivingan e. Lê bi xwe bi laş û canên xwe kal û komik in.

Belê xorto ew dixwazin ko tu ji wan re bibî xoşikî. Kirine serê xwe te daxewin. Zimanê te jêkin û yên xwe bi devê te ve bikin. Da ko tu nikarî kurdaniya xwe bi lêv bikî. Lê tu metirse. Ew nizanin ko avên erdê bi ziwakirina pingavên ruyê erdê naçike.

Dîsan nizanin ko kurd ne avzêmin, kanî ne. Bi dagirtina çem û rûbar bête girtin jî serê kaniyê nayê. Ew dizê û di ber bendan de dipingire, rojekê li wan tete hev di ser wan re diherike û wan di bin pêlên xwe de hildiveşîne.

Xorto! Tu ji bona hişyariyê dixebitî. Milet nivistiye. Di xew de ye. Ji lewra tete kuştin. Yêndar te di xewê de bûn. Ewan bi ser yêndar te de girtine. Ma mirovên hişyar ko di xwe dikin der tene kuştin.

Xorto! Rêya te dirêj, armanca te hêj dûr e. Lê tu bi rê ketîyî. Herçî ko bi rê dikeve digihe jî. Armanca te armanca çend nîşan e. Ne tenê armanca te û nîşan te. Gelek rêwiyên din dê bîn û bidin ser şopa te. Her rêwî riya armancê kurt dikit. Ê nû ji wê dest pê dikit ko pêşiyê wî li wê hiştiye. Rêya te ji ya nîşên din asêtir e. Ji ber ko gîsinê xwe dikî erdekî welê ko hêj tu gîsin lê neketine. Zeviya te beyar e. Divêt gîsinê te ji pola bit, destê te hesin.

Xorto! Bi ser kela me de girtine. Ji derve dijmin dirêjî me kiriye. Ji her milî erîş. Di hundurê kelê de şerekî din, bê eman û ji ê pêşîn mezin û diwartir heye. Şerê me bi hev du re ye. Di mal de jî dijmin.

Herê Xorto! Birîna me a mezin û xedar dexts e, berberî ye, jana dextsê ye. Em sîngar in. Ji derve serma li me dixê. Li hundur em bi janê dikevin. Di nav xwe de em çend ber in. Berekî kîçik serê xwe daniye li ser sînga miletî, Li hilavêtina dilê wî

guhdar bûye û ji xwe re bê deng û pêjn dixebite. Li dermanê nexweşê xwe digere.

Berekî din heye, li wan temaşe dike. Peyayên vê berê dibînin ko wan tiştek aniye pê û hero ditînin. Li wan didexisin. Hingê ew jî dil dikin tiştekî bikin. Lê mîna tiş-tê çêkirî an jî çêtir nikarin bînin pê. Lê heye ko bi awakî arîkariya çêkîroxan bikin û ê çêkirî pêşve bibin û bi ser xin. Lê dexsa wan nahêle. Ax ew jana xedar bi pêşîra wan girtiye, wan diêştine, dijuje.

Ji ber ko çênekirine û nikarin çêkin, naxwazin ên din jî çêkin. Çiku ji wan re ne pesn e, ji wan re pê tu nav û deng çênabe. Û holê çavê xwe didin xirabiyê. Ji nekêr-hatiya xwe bi tevr û bivir li ser avahiyên ko hinekî din lêkirine, radibin. Li wan dikevin, lê bivir û tevrên wan ne li avahiyan lê li ling û ejnûyên wan dikevin.

Tu zanî Xorto ew wek çî û kî ne?

Ew mîna wî mirovî ne ko serê xwe di ser stuyê xwe re tewandiye û li sînga ezmanê zelal tif dike. Tu bi xwe bîr dibî ne, ko gilêz li wan vedigere û dikeve rûyên wan. Ji xwe rêvîn bûn, yekcar dibin seg. Belê xorto! Dexisiyê tu kuştî, berberiyê tu mirandî, belaviyê tu kevandî. Hin hene dixwazin bixebitin, lê tu kes naxwaze li ber destê yekî din de bixebite. Dil û çavê herkesî di ser destiyê de ye. Herkesê dixwaze bibe axa, lê çavê tu kesî di peyatiyê de nîne. Ji lewra di nav me de axa nînin û herkes axa ye. Lê tu ê holê nekî. Tu bi awakî din bixwedî bûyî û hatî geHANDIN. Belê tu jî li meZINAHiyê bigerî. Tu jî dê bixwazî bibî axa. Lê ne bi vî rengî.

Xorto! Guh bidêr. Rind bala xwe bide. Berê pêşîn tu ê bêxî serê xwe ko tu xulamê millet û paleyê welatê xwe yî tu ê xizmeta wî bikî û ji bona wî bixebitî. Dîsan tu ê bizanî ko axayên rastîn ew in ko xulamîya milletê xwe dikin, ên din tevda axayên derewîn in.

* * *

Dema ko tu dixebitî qet li dora xwe menihêre. Heke ên din dixebitin an ne. Herçî ko dixebite karê xwe pêk ditîne [tîne] û karê tu kesî bi xebata yekî dîtir naçe serî. Herdar bi pelên xwe sayedar e, ne bi pelên darên dorê.

Tu ne bi tenê yî. Di dora te de hinên din jî hene ko dixebitin. Heke te tiştek pêk anî li dora xwe fedikire [fekire], li tiştekî welê bigere ko bi yê te bêtir û tekûz bibit. Hûn hemî ji bona avahiyekê dixebitin. Her kî ji we hîmê wî daniye Xwedê jê razî bit. Pesn jê re bit, heqê wî ye. Hûn jî herin dar û qirş, herî û kevirî peyda bikin. Dîwar an banekî wî çêkin. Navdidaniyê bidin. Lê ne ko bidexisin.

* * *

Tu ketiyî cînariya yekî ko avahiyek bi du mezelan aniye pê. Tu di xwe re wê xurtiyê dibînî ko bikarî avahiyeke çend tayîn û mezeln ber pê bikî. Li avakirina mala mezin bi xerabkirina a biçik dest pê meke.

Belê Xorto! Di dewra xwe de kêrn û zêde, biçik û mezin, civat, kom, civanokan dê bibînî.

Di dinyayê de tu tişt nîne ko tekûz bît. Di hertiştî de, nemaze di karên nû dest-pêkirî de, pirê caran, kêmanî heye. Heke te ew kêmanî dîtin, hima dirêjî wan meke. Lê bixebite ko tu bikevî nav wan, arîkariya danîyan bikî û wan kêmaniyan bi-edilî.

Hilweşandina sitûnekê hêsanî niye. Huner di rastkirina sitûna xwêl de ye.

* * *

Xorto! Holê bixebite, an bixwe çêke an arîkariya ewan bike ko çêdikin, ava dikin.

Lê heger tu nikarî bi xwe çêkî, ne jî arîkariya çêkiroxan bikî hingê bi ên çêkirî şa û kêfxweş bibe. Ji ber ko ew ji bona te, ji bona milletê te hatine çêkirin. Nav di wan bide, wan bipesinîne.

Xorto! Te dît ko bazekî kevroşkek girtiye. Mebêje, ma girtina kevroşkê jî tiştek e. Lê bêje te xezalek girtiye. Ji bona ko baz li xezalê bigere û bide pey wê. Xorto! Min got heke tu nikarî çêkî. Lê bawer bike, ewle be ko te dil hebe tuyê bikarî jî. Herçî ko dixwaze dikare jî.

* * *

Wekî tu dixebitî dexesker ji dora te kêrn nabin. Tu guh mede wan, gotinên wan damêne ber dilê xwe.

Heke di riya xebata xwe de şemîtî û ketî, tu zanî ew ê çî bikin. Mebêje ko ew ê bèn bi destê te bigirin, birînên te derman bikin. No, ew ê ji hev du bipirsin, gelo lingê wî neşikiyaye.

Bi xebata xwe bi nav û deng bibî. Xelkê qenc, xelkê welatparêz pesnê te dê bidin, tu ê giram bibî. Ên dexisok tu zanî dê çî bikin! Mebêje ko bi xelkê re çeplikan li te xin. No, dexsa wan nahêle. Ew ê bêjin: Ma evî çî kiriye, ji bona xwe xebitiye û bi nav û deng bûye, di herderî de pesnê wî didin. Ma ev jî tiştek e.

* * *

Xorto! Herçî ko bi te berberiyê dê bikin ji te bêtir in. Ji xwe di dewra gelekî de stîrî bi hezarî ne.

Ew di nav xwe de nexweş bibin, pev biçin jî, li te dibin yek, destên xwe didin hev. Ji ber ko ji te kêmtir in. Kêmaniya wan wan digihîne hev.

Ji xwe di tebêtê de ji welê ye. Tiştên qenc û hêja hindik in, nehêja û bêkêr zahf in.

Ma tu nizanî ko di gundekî de du sê hespên kihêl hebin, di garana wî de bi sedan ga û çêlek û dewarên reş hene. Li nik xelkê gundî ne piraniya garanê, lê hindikayiya hespên kihêl bi qedir û hêja ye.

Herwekî min got tu guh mede wan. Herçî ko eleyhdariya te dikin, li ber wan bikeve, ji wan mexeyide. Ew peyayên nekêrhatî û mivro ne. Nikarin, nizanin, ji lewra kurt û pist û kutkuta wan e.

Xorto! Xebata te mîna dengê ye. Ma deng bi pifkirinê tete vemirandin. Keda te mîna çirayekê ye. Ma çira kengê bi deng û pêjnê temirîye. Tu her bixebite, qet me-sekine, karê xwe bi ser xe.

Dengê te ko ji pifkirinê natirse ew ê her bilindtir, çira te ko bi pêjnê nalerize ew ê her geştir bibe.

Keçê! Di van gotinan de para te ne hindik e. Keçê! Tu keça wî camêrî, jina wî mirovî, diya wî xortî yî ko min şîret lê kir û kar û xebata wî şanî wî da. Belê keçê, ev xortê ha xortê te ye. Di mehdikê de te ew lorand. Di dawetê de te jê re tilîland. Di roja qewmandinê de te nav di wî da. Ji xwe tu berekê wî yî.

Keçê! Min ji te divêt, tu xortê min welê bixwedî bikî û bigihîni ko li pesn û şabaşan seza bit û lome jê mebit. Keçê! Tu di her kar û deravî de arîkara xortê min î. Tu ê pê re bijî, pê re jî bimirî. □

Hawar, hej. 18, 1932

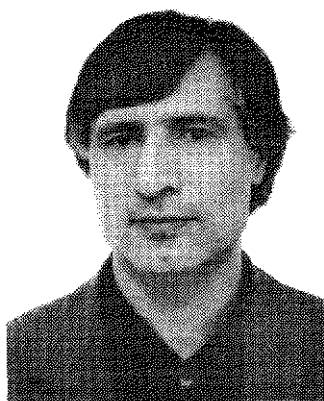
Ji tîpên erebî: **EMÎN NAROZÎ**

JİYAN Û RAMANÊN

MÎR CELADET BEDIR-XAN

ZERDEŞT HACO

Mirên Botan ki bûn? Mihemed Emîn Zekî di pirtûka xwe de: *Kurtiya Mêjûya Kurd û Kurdistanê*, wergera Mihemed Elî Ewnî, ya ku li Qahîrê sala 1936, derket, di rûpelên 142 - 146 de dibêje, di pey ku dewleta Eyûbîyan mîrî, ango hikûmeta Zenkî ji navê rakir, mîriyek, ango hikûmeteke kurdî ji Azîzan li Cizîra Botan hate çêkirin. Vê mîriyê Cizîra Botan û navçeyên wê di bin hêza xwe de birêvedibirin, heya mîriya Bayinderiyân, yên ku tirkuman bûn, hat û Botan xiste bin destê xwe. Belê vê mîriya Bayinderiyân pir dirêj ne kir, û **Azîziyan** careke di welatê xwe vegerand û xiste bin destê xwe.

Azîzî di welatê xwe de demeke dirêj, nêzikî du sedsalan serbixwe bûn û karî bûn azadiya xwe biparêzin, heya Osmanî hatin. Hingî ew ketin bin destê Osmanîyan.

Yek ji vê malbata Azîzan **Şerefxanê Evdilezîz** bû, yê ku di sala 1585an de mîrîti li Cizîra Botan dikir. Xwendegeha pêşî, ya ku li Cizîrê vebû, navê wê "Xwendegeha Sor" bû, û ew bi gotina Şerefxanê Evdilezîz hate avakirin. Ji vê xwendegehê piştî gelek nivîskar û helbestvanên navdar weke Ehmedê Xanî

derketin. Di sala 1821ê de Mîr Bedir-Xanê kurê Evdalxan kete cihê bav û bapîrê xwe. Ew hingî 18salî bû. **Mîr Bedir-Xanê Evdalxan**, mîrê paştî ji vî bavkî bû, yê ku hê li ser axa Kurdistanê mîrîtî dikir. Gava vî mîrî keys li Osmaniyan anî, wî rê li ber wan girtin û dest bi berxwedanê li dijî wan kir.

Piştî 21 salî, ango heya bi sala 1842 wî karî bû beşekî fereh ji xaka Kurdistanê di bin serekatiya xwe de bigihêne hev. Ji navça bakurê gola Urmiyayê heya bi Rawendûz û Mûsilê li başur, wî hemû bi dest xwe ve anî û kire yek. Wî perên zîvî bi navê xwe derxistin. Li rexekî "Mîrê Botan Bedir-Xan" hatibû nivîstn û li rexê di sala 1258 koçî hatibû nivîstn.

Gava ku mîr Bedrixanê Evdalxan gelek guhertinên nû di Kurdistanê de kirin û kara xwe ji bo Kurdîstana mezin kir, hikûmeta Osmaniyan bi hemû xap û rîpên xerab xwest, ku wî ji rê bibe. Piştî ku wan dît, ku mîr bi derew û tolaziyên wan behwer nake, wan leşkerekî mezin, bi serekatiya Osman Paşa şiyande ser wî.

Li ber çemê Zaytûnê, nêzikî gola Urmiyayê leşkerê herdû aliyan ketine singa hev. Piştî şerekî gelekî dijwar, yê ku tê de hijmareke mezin ji tirkan hate kuştin û tirk ber bi paş ve diçûn. Mîr Yezdan Şêr, kurmamê Bedir-Xan û serekê leşkerê kurdan, bêbextî li kurmamê xwe kir û xwe bi çend serleşkerên xwe ve gihande tirkan. Wî xwe ginhande tirkan û bi hêviya ku ewê êdî bibe mîrê Botan, şerê gelê xwe kir. Belê dişe leşkêrê Osmaniyan di şer de biserneket.

Hê ji nû piştî 8 mehan ji xap û derewên Osmaniyan, wan karî bû bi navê dî-nê misilmantiyê leşkerê kurdan bişikênin. Di şer de mîr Bedir-Xan dîl hate girtin. Osmaniyan ew, birayê wî yê mezin Mîr Salih, birayê biçûk Ased, herdû kurên wî yî mezin û birek ji endamên hikûmeta wî bi xwe re birine Stembolê.

Ji Stembolê ew sergomî ser girava yûnanî Krêtayê kirin û li wir cezayê ku Osmaniyan dabûyê xwar. Piştî ku cezayê wî ne ma, silranê Osmaniyan rê dayê ku here Şamê. Ew li Şamê ma, heya ku çû dilovaniya Xwedê. Li wir ew di goristana Şêx Xalidê Nexşebendî de, li taxa kurdan li Şamê hate veşartin. Li ser quba wî ev gotina ha hatiye nivîsandin: "Al-Fatiha, Mîrê Cezîra Botan, Mîr Bedir-Xan Azîzan, bila dilovaniya Xwedê li ser wî û xwediyên wî be, sala 1287 koçî."

Ji destpêka sala 1848an ve Osmaniyan dest bi sergomkirina zaroyên Bedir-Xan kiri bû. Piraniya wan anîn û li Stembolê hiştin, da di bin çavan de bimênin.

Mîr Emîn Alî Bedîxan (1851 - 1926) kî bû?

Hijmara zaroyên Bedir-Xanê Evdalxan giha bû 96 zarokî. Gava ew çû dilovaniya Xwedê ji van 96 zarokan 21 kur û 21 keç mabûn. Ji ber vê yekê kurên wî yî mezin berpîrsiyariya jinbavên xwe û ya xuh û birayên xwe yî biçûk dabûne ser milên xwe û li wan dibûn xwedî.

Di vê navê re mîriya dewleta osmaniyan berê xwe da zaroyên Bedir-Xan û xwest bi leystikên rêzanî di riya wan re, ji ber pir bûn û xwedî nav û deng bûn, kurdan li xwe kom bike. Ji ber vê yekê wê 13 ji wan kirine paşa û yên mayî kirine walî û zabit, lê ew li derveyî Kurdistanê danîn.

Tê zanîn, ku heya roja îro jî kesin ji malbata Bedir-Xanê Evdalxan li Mîsrê, li bajarê "Al-Fay-yûm" dijîn. Belê ew li wir ne bi navê "Bedir-Xan" tên naskirin. Li wir jî wan re dibêjin "Walî", ji ber ku ew di dema xwe de bûbûne waliyên wî bajarî.

Biser ku dewleta Osmaniyan gelekî xwe ji wan nêzik dikir û ji bo ya dilê xwe ew dikirine paşa û walî, belê zaroyên Bedir-Xan rojekê cihê bav û kalên xwe, Botan û Kurdîstana xwe ji bîr ne dikirin. Ew li kû derê bane, dilgermî û hijkirina wan ji Kurdistanê re sar ne dibû. Dilê wan ji tiştêkî tenê re lê dixist, ew jî rizgarkirina xaka bav û kalan bû. Ev evîna welêt û xebata bê westan di ber de hê bêhtir gur bû, gava wan dengê serhildanên Yûnan, Balqan û Ereban dibihîstin û hêviya wan bi pêkanîna armancên wan ji wan re nêzik dihate xuyakirin. Yek ji kurên mezin î Bedir-Xanê Evdalxan, Mîr Emîn Alî Bedir-Xan, bavê Celadet bû.

Mîr Emîn Alî Bedir-Xan di sala 1851ê de çêbû. Wî di xwendegeha Siltanan de, ya ku tenê ji zaroyên mîran re li Stembolê hati bû avakirin, beşê mafwariyê, ango hiqûq xwend û bi vê hişê wî weke mirovekî rewşenbîr vebû. Ew mirovekî gelekî jêhatî û şahreza bû. Wî karî bû êdî bi zaneyî bikeve meydana xebatê, nema-ze piştî ku ew li ser destê helbestvan û welatperwerê mezin Hacı Qadirê Koyî hati bû xwedî kirin. Vî helbestvanê mezin gelek ji rewşenbîrî, zanîn û hijkirina Kurdistanê xisti bû dilê Mîr Emîn Alî Bedir-Xan.

Mîr Emîn Alî Bedir-Xan berpîrsiyariya malbata xwe, weke kurê mezin, êdî girti bû ser milê xwe û di riya welatperweriyê re jî, rêçika bav û kalên xwe girti bû û keti bû xebata rizgarkirina Kurdistanê. Ji ber vê yekê di sala 1889an de wî û birayê xwe Midhet ji Stembolê berê xwe dane Kurdistanê. Wan li bajarê

Trabzunê komcivînek bi beg û axayên kurdan re lidarxist û arîkariya komcivîneke giştî dikir, da hêrîşeke jinişkaneve berdine ser tirkên û Kurdistanê rizgar bikin.

Belê berî ku ew dest bi şer bikin, tirk di riya casûsên xwe re bi wan hisihan û hêzeke leşkerî gelekî mezin bi ser wan de girt. Herdû rex ketine şerekî dijwar bi hev re. Ji ber mezinahiya hijmara eskerê tirk, yê ku hê ji pêşî ve agadrî li ser hêza kurdî kom kiribûn, wî, karî bû di şerê ku di çiya û qelaçên navbera Trabzun û Erzerûmê de çêbûn, biserkeve.

Bi vê ketina Mîr Emîn Alî Bedir-Xan û ya birayê wî Midhet di sala 1879an de, rewşa zaroyên Bedir-Xanê Evdalxan li Stembolê gelek lawaz û qels bû. Ji ber berî vê serhildana Emîn Alî Bedir-Xan û ya birayê wî Midhet, du birayên wan î din jî, Osman Paşa û Hisên Kinan Paşa ji çavên dewleta Osmaniyan keti bûn.

Vê yekê hişt, ku Siltanê Osmaniyan, Siltan Abdulhemîd bi xwe bikeve kar, da zaroyên Bedir-Xan di bin çavan de bihêle û dest li ser wan danî, da ew bê emrê hikûmetê nikari bin xwe tevbîdin. Tirkên hêza malbata Bedir-Xan, ya ku wê demê digîha 3000 mirov li Stembolê dizanî û dixwest rê hê ji pêşî ve li ber her revgereke wan, bigire.

Bedir-Xanî ne tenê di nav gelê xwe de xwedî nav û deng bûn, belê dan û standinên wan corecor bûn û bi gelek cihên din ve hebûn, weke mînak têkiliyên wan bi rûsan, frensizan û îngilîzan re hebûn. Nemaze Ebdulrezaq Necîb Bedir-Xan, serekê beşê bixêrhatina mihvanên Siltan xwedî têkiliyên corecor bû.

Ji tirsê vê yekê Siltanê Osmaniyan biryar stand, ku mala Bedir-Xaniya li nav Empêriyoma Osmaniyan ya mezin ji hev ter û bela bike. Da karibe vê leystika xwe bibe serî, lê malbata Bedir-Xan ji armancên xwe yê siyasî re bikarbêne, mîriya Osmaniyan ew bi xwe ve girêdidan û ew di dewletê dixistin berpirsiyarên mezin, ji bo mînak Emîn Alî Bedir-Xan, Bavê Celadet bû bû mifetişê dadgeriyê li Stembolê, Enqera û Qonyayê. Belê bi ser vêqas nêzîkbûn û xweçêkirina dewleta Osmanî zaroyên Bedir-Xan dev ji ya xwe bernedan. Piştî ku wan dît, ku ri-yên eskerî li ber wan hatine girtin û di vî warî de hew dikarin xebatê ji welatê xwe re bikin, wan dest bi xebata çandî kir, da bikarin bi vî awayî gel û netewa xwe biparêzin.

Ji ber vê yekê em dibînin, ku wan sala 1898an li Misrê rojnameyek bi Kurmancî derxistin û navê wê kirin "Kurdistan".

Gava sala 1906an serekê nûçebihîzê Siltan, ango serekê istixbaratan, Ridwan Paşa hate kuştin, Siltan ji xwe tirsîha û got, ku zaroyên Bedir-Xan in, yên ku bi wî karî rabûne. Bi taybetî navê Abdulrazaq Necîb Bedir-Xan û navê Elî Şamil Bedir-Xan di pîrsa kuştina serekê nûçebihîzê Siltan de dihate gotin. Li ser vê yekê wî fermanek derxist, ya ku li gor wê zaroyên Bedir-Xan di nav sînorên dewleta Osmanî de werin dûrkerin. Bi vê wî Abdulrazaq Necîb Bedir-Xan û Elî Şamil Bedir-Xan sergomî bajarê Trîpolîsê li Lîbyayê kirin.

Di vê sergomkirinê de dewleta Osmanî bavê Celadet Bedir-Xan, Mîr Emîn Alî Bedir-Xan û birayê wî Salih Bedir-Xan, bavê Rewşen Bedir-Xan pîreka Celadet, sergomî Sparta kirin.

Sala 1908 Siltan Abdulhemîd di bin bandora tevgera gelên di bin destê Osmanîyan de dihate mecbûrkerin, li gor bendên destûra dewletê ya sala 1876an bikarbêne. Naveroka bendên vê destûrê li ser azadî, dadmendî û wekhevîyê dinav hemû gelên empêriumê de bû. Piştî ku bendên vê destûrê ji nû ve hatine hişkerkirin, ew welatperwer û rewşenbîrên kurd, yên ku bi destê mîriya Osmanîyan ji Stembolê hatibûne dûrkerin, dîsa vegehiha. Bi wî awayî Mîr Emîn Alî Bedir-Xan ji dîse vegehiha Stembolê û li wir dîsa kete xebata geşkirina rewşenbîriyê di nav mirovên gelê xwe de.

Sala 1908an Mîr Emîn Alî Bedrixan, Ceneral Şerîf Paşa, kurê Ubeydullahê Nehrî (Abdulqadir Efendî) û Ceneral Ehmed Zul Kafal bi hev re komeleyek li Stembolê avakirin û navê wê kirin "Komela kurdî ji bo bilindayî û pêşveçûnê". Piştî ku sala 1909an ev komele ji rexê cûnta "Tirkên Yekbûyî" ve, yên ku hikûmet bi dest xwe ve anî bûn, hate qedexekirin, van welatperweran komeleyeke din avakir û navê wê kirin "Komela kurdî Ji Bo Weşana Zanîne". Yek ji çalakiyên vê komelê ew bû, ku wê xwendegehek li taxa Cenberî Taş vekirin û Ebulrehman Bedir-Xan kirin mudîrê wê.

Piştî ku zaroyên Bedir-Xan û serekên kurdan î din ji hev cida bûn, wan komeleyeke nû bi navê "Komela kurdî Ji Bo Kar û Barên Cîvaki" avakir.

Gava Siltanê Osmanîyan dît, ku hedan bi dilê zaroyên Bedir-Xan nakeve û xebata wan nayê rawestan, wî careke din fermana dûrkerina wan derxist. Heçî Mîr Emîn Alî Bedir-Xan bû, ji xwe ew her serê demekê dihate sergomkirin, weke mînak wan ew şiyand van bajarên: Ek-ka û Nablus li Filistinê, Salonîkî li Yûnanistanê û bajarên tirkên weke Anqera, Sparta û Qonyayê.

Gava ku kemalîst di sala 1922an de ketine Stembolê, wan fermana kuştin û sergomkirina welatperwerên kurdan da. Ev fermana ha bi taybetî liser Bedir-Xaniyan bû, ji ber wan digot, ku ew li xirakirina dewletê digerin. Di nav navên ku di wê fermanê derketin, navê Mîr Emîn Alî Bedrixan û her pênc kurên wî Sureya, Celadet, Kamîran, Sefder, Tewfîq û kurê Sureya yê mezin Heqî jî tê de bûn. Li gor vê yekê ev welatperwerên ha mecbûr dibûn zû xwe vêşêrin û ji Stembolê birevin. Mîr Emîn Alî Bedrixan tev kurê xwe yî mezin Sureya karî bû xwe bigihêne Misrê û li bajarê Qahirayê bi cih bibe. Heqî Celadet, Kamîran, Tewfîq, Sefder, Tewfîq û Heqî bûn, wan di Sûriyayê re karîbûn ji destên kemalîstan birevin.

Sala 1926an Mîr Emîn Alî Bedir-Xan li bajarê Qahirayê çû dilovaniya Xwedê. Wî li dû xwe 6 kur û keçek hiştin. Navê keça wî Mezyet bû. Navên kurên wî li pey hev ev bûn: Sureya, Hikmet, Celadet, Kamîran, Tewfîq, Sefder û Bedir-Xan bûn.

Piştî kemalîstan paşnavê Bedir-Xaniyan guhertin, navê hinan ji wan, yên ku li Tirkiyayê mayî kirin "Çinar", yên hine din kirin "Korayî" û yên li Misrê mayî, bû "Walî". Yên din î mayî bi paşnavê xwe yî berê, ango bi paşnavê "Bedir-Xan" man.

Mîr Celadet Bedixan (1893 - 1951), jiyan û ramanên wî

Mîr Celadet kurê Mîr Emîn Alî Bedir-Xan e û neviyê mîrê paşî yê Botan, Mîr Bedir-Xan e.

Herdû jinên bavê wî, ya pêşî û ya paşî çerkes bûn. Celadet kurê jina didiwan bû. Navê diya wî, "Senihe" bû. Piştî birayê xwe yî mezin Hikmet, Celadet li Stembolê di roja 26.04.1894an de çêbû.

Wî li Stembolê salên xwe yî pêşî jî derbaskirin. Ew di maleke dewlemend, mezin û xwedî nav de mezin dibû. Wê demê bavê wî Mîr Emîn Alî Bedir-Xan mirovekî dewlemend bû. Ji derveyî wê ew mirovekî gelekî welatperwer û rewşenbîr bû. Ji ber hikûmeta Osmaniyan dest li ser wan danî bû û wan nikarî bû vegerin Kurdistanê, bavê wî deriyên xwe ji denbêj, çîrokbêj û helbestvanên kurd re vekirî bû û ew ji Kurdistanê dikişandine ba xwe, da zaroyên wî hîn ziman, tor û rabûn û rûniştina kurmancî bibin. Ji derveyî wan wî mamosteyên zimanên din jî ji zarokên xwe re digirtin, weke mînak ji zimanê yûnanî, frensizî,

inglîzî û rûsî re, da ji bona zaroyên wî van zimanên cihanê yî giring zanibin.

Ji ber xebata bê westan, ya ku Mîr Emîn Alî Bedir-Xan di ber rizgarkirina Kurdistanê de dikir, her wekî ku min lipêş jî got, hikûmeta Osmaniyan ew ser gom dikir. Mîr Celadet jî bi bavê xwe re gih li Stembolê, gih Edirna, gih li Qoniya, gih Enqera, gih li Filistinê li Ek-ka û Nablus û gih li Salonîki li Yûnanistanê bû. Wî di xwendegehên van bajaran de xwendina xwe ye sereta û ya amadeyî, ango lîsa bire serî. Belê ew li dûriyê li kû bana dilê wî bi welatê wî ve girêdayî dima. Ev rih û dilevîniya welêt malbata wî hê ji zarokiya wî ve di dilê wî de çandi bû. Raste ew li sergomiye dijîn, belê dildariya welêt ew kêliikeke nediberdan.

Gava Mîr dibe 18salî, dikeve fakulteya cengdariyê, dixwêne û weke zabit jê derdikeve. Piştî di cenga cihanî ya îê de beşdar dibe. Wî di rojnameya xwe "Ronahî" de, hijmar 25, sala 1944, nivîsiye, ku di sala 1917an de di yekîtiyeke leşkerên Osmaniyan de nêzîkî gola Urmiya zabit bû.

Herwekî ku min li banî jî got, piştî ku kemalistan di sala 1922an de Stembol xiste destê xwe, wan fermana kuştina weltperwerên kurdan û di nav wan de jî navê Mîr Celadet Bedir-Xan derxist.

Wê demê Celadet û birayên xwe revîne Elmanyayê. Li Elmanyayê jî dilê wî ji tiştêkî tenê re lê dixist, ew jî rizgarkirina Kurdistanê bû. Ji ber vê yekê wî di rex xwendina xwe re, xwe tev tevgera pêşmergeyên Elmanan dikir, da tev wan hînî şerê pêşmergeyatiyê bibe.

Gava serhildana Şêx Seîdê Pîran di sala 1925an de destpêkir, wî yekser dev ji hertiştî berda û çû xwe tev serhildanê kir.

Piştî şikestina serhildana şêx Seîd ew careke di vegehiha Elmanyayê û xwendina xwe di beşê mafwariyê de, ango di hiqûq de bire serî. Wî dixwest hê li Elmanyayê bimêne û nameya doktora binivîse, belê bavê wî Mîr Emîn Alî Bedir-Xan li Mîsrê nexweş keti bû û ew ji ber vê yekê bi bavê xwe ve çû.

Piştî ku bavê wî Mîr Emîn Alî Bedir-Xan li Mîsrê sala 1926an çû dilovaniya Xwedê, ew li Mîsrê ne ma û berê xwe da Bêrûtê, mala mamê xwe Xelîl Ramî Bedir-Xan. Belê li wir jî hedan pê ne diket, nemaze piştî ku serhildana Şêx Seîd têkçûbû, ji ber vê yekê ew hat û xwe gihande welêt û têkilî bi serek û girgîrekên kurdan re kirin. Wî xwest careke din kurdan li hev bicivîne û rêxistineke nû avabike, ya ku hemû kurd xwe tê de bibînin û bi hev re şoreşeke mezin ji bo

rizgarkirina Kurdistanê rabin. Piştî xebateke bê westan wî karî bû di roja 05.02.1927an de li bajarê Bihemdûn, li Libnanê civînekê ji serek û girgirekên welatperwerên Kurdistanê re lidarbixe. Di wê civînê de dev ji hemû komelên berê berdan û komeleyeke nû bi navê "Xoybûn" avakirin. Di wê demê de dilvîn hebû li Çiyayê Agrî dest bi serhildanê were kirin. Ji ber vê yekê wan Îhsan Nûrî Paşa rêberê giştî yê vê serhildanê danî.

Konê Reş, birêz Selman Osman, yê ku min piraniya agadriyên vê mijarê ji wî girtine, di pirtûka¹ xwe de dibêje: "Ka em navê hinekan ji wan ên ku komela Xoybûn avakirine bi nav bikin, bêçawa rehmaiyê Cemîlê Haco roja 24.01.1990 li bajarê Tirbesipiyê ji min re gotiye:

Mîr Celadet Bedir-Xan, Haco Axa û kurê wî yî mezin Hesên, Hemze Beg Meksî, Zaroyên Bozan ji kehniya Ereban û gelek axa û girgirekên kurdanî din, nemaze ewên ku wê gavê ji Tirkiyayê revî bûn."

Konê reş di pirtûka xwe de berdewam dike û dibêje: "Li bajarê Tirbesipiyê Mîr Celadet xebata di nav welatperwerên kurd de dikir û bi taybetî bi Haco axa û zaroyên wî re... bi vî awayî Mîr di nav mala Haco de nêzîkî sînor dijî û gelek roj li gundên wan derbaskirin, weke li gundê Mizgeftê, gava mihvanê Çeçanê Haco bû. Konê Reş dibêje: "Li wî gundî latek hebû, Mîr diçû û li bin siha wê rûdinişt. Ji ber wê yekê ew lat heya roja îro bi navê "Lata Mîr" tê binavkirin. Car bi car ew ji gund diçû bajarê Hîsiçe û li wir wî bingihê rêzimana Kurmancî danî.

Hikûmeta Ferensa hingî Haco axa dûrî hidûd kiri bû û li Hîsiçe dest li ser danî bû. Gava Mîr dihate Hîsiçe, ew dihate ba Haco axa.

Ji Sûriyayê Mîr piştî vê çû û xwe gihande şoreşa Agrî, da ji bona li teniştê Cîneral Îhsan Nûrî Paşa û Îbrahîm Paşa Têlî li dijî leşkerên tirkî bikeve şer.

Gava şoreşa Agrî di sala 1930î de şikest, serdarên şoreşê hew dikarîn li bakurê Kurdistanê bimênin. Ew revîn û çûne Îranê. Wê demê Mîr Celadet jî çû Îranê. Li Îranê ew çû û bi darî Şahê Îranê, Şah Pehlewî ket û xwestina arîkariya kurdan jê kir. Belê Şah ber bi daxwaziya wî ve ne hat û ji wî re got, ku ew dixwaze ji dêla wê ve wî bike qunsulekî Îranê li welatekî ewropî, belê Mîr ev yek ne kir. Gava Şahê Îranê dît, ku Mîr li Kurdistaneke yekgirtî û serbixwe digere, wî ew destqeydkirî ji Îranê da derxistin û şiyande Îraqê.

Ingilîzan, yê ku hingî dijminatîya kurdan dikir, serdariya Îraqê dikir. Gava

Mîr Celadet giha Îraqê wan ew yekser xiste bin çavan, ji ber wan dizanî ew kî ye û tirsan wan jê hebû. Heya kurdên Îraqê bi xwe jî ji tirsan Ingilîzan ne diwêrîn tengî wî bdin. Ji ber vê yekê Mîr careke din vegeriha Sûriyayê.

Di 25.08.1930 de hikûmeta Ferensayê hemû endamên komeleya Xoybûnê ji ser hidûd rakirin û ew sergomî Şamê kirin, di nav wan de Mîr Celadet Bedir-Xan, Haco axa û zaroyên wî, Dr. Ehmed Nafiz û birayê wî Nûreddîn Zaza, Qedrî Can, Ekrem Paşa, Mihemed Cemîl Paşa û Hemzayê Meksî ...

Li Şamê Mîr Celadet giha wê yekê, ku kurd bi rengekî giştî ji rexê xwendinê û zanînê ve gelekî bi paş ve mane. Wî êdî çara rizgarkirina Kurdistanê di hişyar-kirina giştî ya gelê kurd de didît. Wî digot, ku gelê kurd hînî xwendin û nivîsandinê bibe, wê rewşa tehl e, ku ew tê de dijî nasbike û rabe çareyeke giştî jê re deyne. Mîr dizanî, ku heya gel bigihe vê hişyariya ha, xebateke dirêj û dijwar divê. Wî dizanî, ku ev hişyarkirin jî tenê di riya zimanê gelê kurd re kare were kirin. Tenê di riya hînbûna nivîsandin û xwendina zimanekî kurdî netewî yekgirtî re gelê kurd wê kari be bi hebûna xwe weke neteweke serbixwe bihise. Û ji bona lêkirina avayiya yekkirina zimanê kurmançî divê alfabêta weke kevîrê pêşî ji vê avayiyê re were danîn.

Ji ber vê yekê wî êdî xwe da çêkirina alfabêteke kurdî, ya ku wî bingehê wê hê di sala 1919an de danî bû û xwest rojnameyekê bi wê alfabêta jî Kurmancan re derxe. Mîr Celadet di rojnameya xwe "Hawar" de, ya ku wî piştî derxistinê li ser danîna alfabêta dinivîse, ku di sala 1930î de, ji ber ku hikûmeta Sûriyayê li Şamê dest li ser wan danî bû, wî xwe şev û roj daye rêzimana alfabêta kurmançî. Mîr Celadet dixwest, ku kurd kul û derdên xwe, çîrok û helbestên xwe û wêjeya netewa xwe êdî bi zimanê xwe binivîsin û ne bi zimanê derveyî weke erebî, fari-sî û tirkî.

Di roja 26.10.1931ê de wî destûr ji hikûmeta Sûriyayê stand, da rojnameya xwe "Hawar" derxe. Di 15.05.1932an de wî hijmara pêşî ji Hawarê da çapkirin û wî heya bi roja 15.08.1943an 57 hijmar jê dane derxistin. Piştî HAWARê, Mîr kovarek din bi navê "Ronahî" da çapê. Ronahî roja 01.04.1942an derket û heya bi sala 1945an 28 hijmar jê derketin.

Mîr di hijmara 20an de sala 1933an li ser roja bibîranîna salekê ji derketina HAWARê vê yekê dinivîse:

"Govara HAWAR bingehê zimanê me daniye. Divê em zanibin ku ziman hî-

mek ji hîmên hebûna me ye. Bê ziman em nikarin bi gelên din re weke gelekî azad, yê ku bi serbilindayiyê hatiye naskirin, bijîn. Ji ber hemû gelê dinyayê jî li ser zimanê xwe halo difikire. Ew gelê bindest, yê ku zimanê xwe ji bîr ne kiriye, weke yekî ku di hebsê de girtî be, lê mifta deriyê hebsê di destê wî de be, roja ew bixwaze, kare derkeve. Belê ew gelê ku zimanê xwe ji bîr bike, weke yekî ku di hebsê de girtî be, lê mifta hebsa wî di destê dijminê wî de be, dijmin deriyê hebsê lê naveke. Vêce heçî em kurd in, hê mifta me di dest me de ye. ”.

Bi 3 mehan berî ku Mîr Celadet kovara xwe HAWARÊ derxe, wî li bajarê Hîsiçe komelyek avakir, ji bona ku ew li wan kurdên ku ji bakur di serhildanên kurdî de revî bûn û hati bûn xwarê, xwedî derkeve. Bepirsiyarên vê komelê li Hîsiçe Hesênê Haco û li Şamê Dr. Ahmed Nafiz Beg bûn.

Ji roja pêşî ve, gava ku Mîr Celadet giha bajarê Şamê tiştêkî wî ne bû. Rewşa wî ya diravî û armancên ku ew ji bo wan dixebitî gelekî ne li gorî hev bûn. Hemû milk û mewdanê wan î, ku hebû di sergombûnên wan de tert û bela bû bû. Bi taybetî piştî ku kemalîstan sala 1924an dest li ser hemû hebûna wan danî. Her tiştê ku hikûmeta Fransayê dixwest bidiyê, wî ne digirt, da ji bo ew nikari bin wî bi xwe ve girêbidin. Di wê demê de Melîk Abdullahê Haşimî ew xweste ba xwe û xwest cihêkî bilind di dewletê de bidiyê, belê mîr ew jî ne girt, ji ber wî dixwest di bîr û behweriyên xwe de serbixwe û negirêdayî bimêne. Kula wî ya pêşî û paşî kurd û Kurdistan bû.

Li vir tê xuyakirin, ku Mîr Celadet odeyeke biçûk, hîn û nizim li Şamê çetir didît, ji girêdaneke li ser hisabê armanc û behweriyên xwe.

Sala 1935 Mîr Celadet keçmama xwe Rewşen Bedir-Xan, ya ku li Şamê mamoste bû, anî. Piştî hevanîna wan, wan mala xwe li Şamê guhste taxa Salihiyê û rewşa wan hinekî bi perên mamostayetiya pîreka wî Rewşen Bedir-Xan baştir bû. Di 21.03.1938an de keçek ji wan re çêbû û wan navê Sînem Xanim lê kir. Di roja 09.11.1939an de kurek ji wan re çêbû û wan navê wî kire Cimşîd.

Di vê dema paşî de êdî pîreka wî û kurê wî Cimşîd arîkriya wî di derxistina kovara HAWARÊ de dikirin, ango tîp li hev siwar dikirin û dibirin çapxanê.

Sala 1939an Mîr bû mudîrê şirketa ferensî ya Cigaran "Rêci".

Sala 1947an hikûmeta Sûriyayê rê li ber vekir, ku di hilbjartinan de beşdar bi-be û bikeve parlementoya Sûriyayê. Belê gava wan dît, ku ewê li navçeyên Kurdistanê gelek dangan bistîne, wan ew girt û careke din vegerandine Şamê.

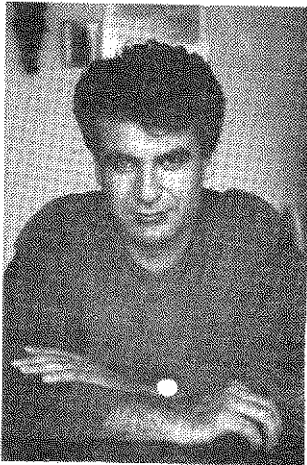
Di 15.07.1951ê, seet 9 sibehî Mîr Celadet Bedir-Xan li gundê Hêcanê, li nêzikî Şamê çû dilovaniya Xwedê.

Heya roja îro çîroka mirina wî wilo tê gotin, ku ew li ser devê bîrê rawesta bû û bi qedera Xwedê wefat bû. Belê ez dixwazim îro niha û li vê derê bixim bîra rewşenbîr û lêkolînerên kurdan, ku gelek goman û şika min li ser vê çîrokê heye. Gava mirov xwe bi jiyana Mîr Celadet Bedir-Xan û malbata wî mijûl dike, mirov welatperwerine kurd dibîne, ku xweşiya gelê xwe û rizgarkirina kurd û Kurdistanê di ser her tişt re digirtin. Dijminê kurdan jî ev yeka han baş dizanîn û di Mîr Celadet û malbata wî de dijminên xwe yî herf mezin didîtin. Ji ber vê yekê ez di wê bîr û behweriyê de me, ku mirina Mîr Celadet ne mirin bû, belê ew kuştin bû. Ku mirov fermana kuştinê, ya ku kemalîstan sala 1922an li dijî Mîr Celadet û malbata wî û nameya Mîr Celadet ji Kemal Atatürk re dixwêne, gava mirov derxistina wî destqeydkirî ji Îranê û tîrsa Ingilîzan jî li Îraqê û Fransîziya û Ereban li Sûriyayê dibîne û mirov Mîr Celadet û hişyarbûn û hişê wî yî tûj têne bîra xwe, mirov tucaran nikare behwer bike, ku Mîr bi wê hesaniyê, li ser devê bîrê rawestiha bû, bîr ji bin ve xuriha bû û deng ji xizana avê hat û avê Mîr bi xwe re avête binê bîrê. Divê lêkolînerên kurdan bixin bar ji xwe re û li sedemên rastî, yên ku hiştin Mîr ji nav gelê xwe winda bibe, li arşîf û belgeyên daîreyên nûçebihîz, ango istixbaratên dijminan bigerin.

Ez di dawiya gotara xwe de dibêjim Mîr Celadet Bedir-Xan îro jî sax e, ew di nav me de ye û ew ê di dilê gelê Kurdistanê de herheyî be. □

¹Salman Osman, Al-Amir Celadat Badirxan, Hayatuhu wa fikruihu, rûpel 52

XENDEK

E. H. MIHEMED

Hewayek tije dû û gemar, tarîtiyek bêwext û giran derve zavt kiribû; A., bi piyanoyek kevnar, melodiyên xemgîniyê, evîniyê û tenêtiyê lêdixist. Mûmek di xwelidanka li ser kêleka klavya piyanoyê de vêxistibû. Pêlên dûyê cixarê li ber ronahiya mûmê

wek ritmên reqsa balerînan bilind dibû, lê ne spî heşîn... Dîwana Melayê Cizîrî li ber destê A., li ser piyanoyê wek repertûara evîne disekinî; wêneyê Ehmedê Xanî yê bi dîwarê kêlekê ve hilawistî, wekî berê wî li bişkojên piyanoyê be, xuya dikir!.. Mûmê aliyekî yê rû, piştê dest û tiliyên A. û bişkojên piyanoyê ronî dikir û gewdê A. li ber ronahiya mûmê siyêke mezin dixist hundur!..

Ji nişka ve dengê piyanoyê, bi gîrînek wek ya dengê motora minîbusên sîxoran hat birrîn...

A. bi dilekî xof, hêdîka deriyê balkonê vekir û ji jor de li kolanê nerî; farên trim-pêl û teksiyan di kolanê de diçûn û dihatin, tarî û xumama giran diqelaştin û xunava baranê li ber ronahiya faran dibiriqî. Tiştê ku A. jê bi xof bû vê gavê bihurî bû.

Di vê navberê de, di oda aliyê din de B., pirtûka Çirokên Hezar û Şevkê dix-

wend.

B., pirtûk da hev û deriyê oda xwe vekir û ber bi A. ve çû; nêrî elektrîk vemiriye û mûm vexistiye û A. wekî xeyaletekî di hundur de bêdeng digere.

–Tu çima wiha xemgîn û bi xof î? Qey tu ditirse ku ewê van rojana xwediyê malê me ji xênî derxîne?

(Ji berko xwediyê xênî gotibû heta du rojan derkevin.)

– Herdu jî rast in, lê belê yek ji wan jî ji bo min ne xem e!

– Wê çaxê em biçin metbexê, ji xwe re xwarineke xweş çêkin; tu birçî yî.

Tevde çûn metbexê; çawa ronahiya metbexê vexistin, bû pire pira baskên du kevokan. Kevok jî bêlîs û hêlin di tariyê de wenda bûn.

B: Waye di sarincokê de pir cûreyên pincar û sewzên ter hene, em dikarin xwarinek pir xweş çêkin û çaxê ez ji kar hatim min hinek masî û şûşeyek araq jî anîbû.

– Belê, dizanim heke mirov çêke, mirov dikare tiştên gelek xweş çêke. Mixabin hinek tiştên din min rehet nahêlin. Dizanim, ez ê bi vî halê xwe her birçî, bêcîh û bêwar bim, lê divê ez çarçikên van wêneyên tevlihev ku di kûrahiya heşê min de digerin, ji hev vavêr bikim û bi hev ve girê bidim.

A. çû oda pirtûkxanê, maseyek piçûk ser tije kovar û pirtûkên belawela bûn, di nav tevliheviye ser masê de kompîtûrek kevn a barbar jî hebû.

A. lampa li ser masê vexist û berî dest bi nivîsandina tiştina bike, wekî ketibe xendekeke kûr, welê di kûrahiya hişê xwe de, di herikandina hevokan de, li Metran û li coya ku Metran digot, "di ser re bazdîdim û bazdîdim!" digeriya.

Metran kî bû? Çima di ser coyê re bazdîda? A. ji danasîna coyê dest pê kir û ev tekstê jêr nivîsî:

Aveke boş ji quntara çiyê derdiket û di coyek fire de diherikî ser zevî, rastî û bostanên li dorûberên avahiyê. -lê tişteki xerîb bû, avahiyên wî welatî giş berewak, kun û kulek bûn, avahiyên qet hemetî li jiyana malbatî û jiyana hundurî nedikirin. – Li gorî mal û avahiyên, ewqas çiklên coyên piçûk yên cuda cuda jî ji coyê mezin belav dibûn. Her malekê coyê wan ya taybetî hebû.

Av bi dorê bû, dor dihat kê wî/ wê av berdîda ser coya xwe.

Ji ber ku avê binco dixwar, serkevanên coyan pir nazik dibûn ji xwe coyekî saxlem, qayim tune bû. Bi pêgavekê çaxa mirov di ser kîjan coyê re bazbidaya, dê ax û herî, an jî kevir ji teniştaya coyê têketana coyê. Co wekî damarên laşê mirovan, li hawîrdor belav dibûn, jîn û rih didan herêmê.

Di ser coyê re bazdan îhlalkirineke mezin bû! Kê bêrêziyek bikira dihat wê manê ku wî/wê di ser coyê re baz daye. Berî Metran hinakan di ser coyê re baz bidana

jî, lê li kiryara xwe xwedî dernediketin. Ji xwe hatina Metran a dinyayê jî belkî ne hatinek bixêr bû!

Şeva ku dayika Metran ketibû ser destê pîrikan, şevê sar û wekî ji xemgîniyê dagirtî be dikir bêwiqaet biqede, avahî hîn di bêdengiya tariya şevê de wenda bûn, nîv seet mabû ji berbanga sibê re, bayekî sar xezan, gelgele, qirş û qewalên payizê li ber xwe dibir, nalînên zayîna jinekê tevî tariya şevê û dengê bê dibû; wê gavê ronahiyek melûl di kun û kulekên avahiyekê re da der, bi ronahiyê re, nalîna çikên zayîne û xûrmînî û fîzîniya gulleyên mirinê li nav hev ketin!

Bilbeqeke xwîne di serê Canê re avêt, yekê jî xwe di jêra wê re avêt, yek diherikî mirinê, yekê jî jiyana av dida, ji aliyê bilbeqa jiyane ve navika zarokekî jê kirin.

Gulleyên topan, ronahiya avahî vemirandî bû, kes li dorûberê nema bûn, kun û kuleken li avahiyan hîn zêdetir kiribûn, lê hîn jî findikek (mûm), di navbera zarokekî di pêçekê de û serê dayika wî de veketî bû. Nalîn û pêjn ji dayîkê biliya bû, laşê wê cemidî bû, xwîna ku li ber serê Canê, li paş balîfê bibû gol, li ber ronahiya findikê hîn dibiriqî, çaxê bê li pêtika findikê dida û bi aliyê sebî ve dişkand, rûyê wî yê çermisorî xwiya dikir û xirt xirt ji gewriya wî dihat...

Bi şeveqa sibê re, mirovên derûdor û ciranên Canê, ew bi dilekî bi keser û bi şewat binax kirin.

Kesekî ne pirsî: "Çima? Ev çi top baran bû?"

Ji ber ku pirsên wiha bêmane bûn, tişteki rûtîn bû, di tariya şevê de ronahiyek ji ku derê ve bidana der, dihat gullebaran kirin.

Xelef weke ku hinav lê biqerise û dest û lingên lê bêne girêdan, wesa sebiyekî piçûk ma bû di nav destên wî de, ji ber wê çendê diviya rojekê berf rojê ji xwe re jinekê bîne, da ko hem lawê wî xwedî bike, hem jî mala wî bi serûber bike. Ji Xelef re behsa Hindê hat kirin.

Hindê jî, hîn bûka salê bû, mehek mabû ku sala wê biqede, lê ma bû jinebî, zaroka wê jî ji ber çûbû. Zilamê wê bi pêlêkirina mayînekê miri bû. Piştî du meh di ser mirina zilamê wê re derbas dibê, berê wê jî ji ber diçe. Ji xwe, ji tîrs û ji xofa "ecuc mecucên" mirovxwer, kêm ber û berhem bi sexlemî dixulîqin. — li vî welatî mirin, ne ji êşê û ne jî ji pîrtiyê ye.-

Rojekê, bi hawayekî bêxemil û xêlî, Hindê ji Xelef re dibin.

De axir roj, meh, sal û dem tûj û dijwar derbas dibûn; her çiqas lawik hîn sebî bû jî, Hindê dêmarîtiyek pir xedar jê rê dikir û navê wî jî kiribû Metran (weke kesekî ne ji ola wan)

Metran bêtir bi pêsîrên mitriban, qereçiyana hatîbû xwedîkirin. Carna jî hinek ji-

nên cîrana yên xwedî xêr danekî şîrê xwe didanê. Lê tevî şîr û pêstîrên xulqiyetên cuda cuda jî, Metranê piçûk tu carî tênedibû.

Pîştî Metran bi çapelka çû û pêve êdî ew bi xwe li çara têrbûna xwe digeriya, çaxê didît ku li nêzikî wî, cewrikên dêlikê pêstîrên maka xwe girtine û dimêjin, ew jî diçû bi hewldaneke ji xwe zêdetir, devê xwe tavêt pêstîrên dêlikê û dimêt. Mirov digot qey ew jî cewrikekî dêlikê ye, ne makê û ne jî cewrikan qet bela xwe di Metranî nedidan.

Wek gelek carên dî, dêlikê xwe dirêjî erdê kiribû û cewrikên wê jî li dora wê dilîstin; Metran jî, wekî ku di germiya himbêza dayika xwe de, ji pêstîrên dayika xwe têr şîr mêtî û lê hîn serê pêstîrî di devê wî de mayî li ber bedena dêlikê, di xew re çûbû. Di nav pelçim û tayên dara tuyê re, tîrêja rojê dida lameka wî, xunavek xwêhdan li ser enî û firnikên pozê wî dibiriqî, xwedî rûyekî girover, sorqemerê gir û tîjî û stuyekî stûr bû, porê serê wî yê mezin bi meqesê hatibû qusandin û serê wî ketibû ser zikê dêlikê yê vale û pêstîrek qermeçî di nav lêvên wî yên gjî de bû. Temerîka li ser eniya wî şêrnayiyek pir xweşik dida rûyê wî. Qirêj û girêza li ser sorayiya giroveriya hinarkên rûyê wî wek erdê avî yê ku bêav mayî telîş telîş bûn. Destê wî di nav pirça dêlikê ya nerm de winda bûbû.

Diyar bû ku Metran qet li ber himbêzek wiha nerm û germ raneza bû. Bêzar û bêzîman, derdê bêdayikîyê giran bû.

Hindê jî xulqiyeteke pir xerîb bû, dê çi çax bi çi hawayî ji kê hiz bikira, dê neyarê kê ba, ne diyar bû. Ew jî ketibû xefîkekê, çiqas xwe dilivan sîxên xefkê ewqas zêdetir di nav rih û bedena wê re diçûn.

Carina difikirî, digot qey hemî kes ji delaliya wê diheside, wê çaxê her kes li ber çavên wê xirab dibû, ew tenê baş bû! Her gav kostumek li xwe dikir û yek jî ji xwe dikir. Hemî cureyên sorav û spîavan diceribandin. Carina digot: - Ez ji deh mêran xurttir û cengawertir im.

Carina jî digot:

– Xatûnek wek min delal û liberketî tuneye.

Lê tu mirêkan têra wê nedikir, belkî ji delaliya wê an jî ji hêrsa wê mirêk dişikes-tin. (Xelef halxweş bû an na ji destê wî nedihat hinde mirêk bistîne.)

– Gotina pêşiya ye:

– Mêr ew in ku bi hirçan re rakevin, an nexwe her kes dikare bi xatûnan re rake-ve.

Hindê jî tişteke ji hirçejînîtiyê re nehiştibû! Dîsa li ber mirêkê bû, ronahiya rojê bi kuna avahiyê re dida qolincên wê, qetekî siya wê diket ser aliyekî mirêkê û digot:

– Kî weke min ciwan, delal, tenik û zirav e ?

Her çend Hindê ev gotin çend caran dan pêy hev jî, lê mirêkê her bi ya xwe dîkir: Gewdeyekî firehî ji bilindahiyê zêdetir, goştê bi zik û xavikên kêlekan ve, xwe di bin cil û kembera komkirinê re jî berdidan xwar, stuyê wê di nav zexmîtiya milên wê de winda dibû, rûyekî wek devê bêrekê xwar û sehn û aliyekî rûyê wê wek şewitî be, welê reşqemîtî bû û du çavên şaş, mirov digot qey çavên wê di nava eniya wê re derketîne, pozekî wek şelimekê û lêvinin şitol pê ve bûn, diranên wê ji diranan zêdetir wek kêliba bûn.

Her ku mirêkê "dîdar" rast nişan dîkir, esabên Hindê jî xira dibû, qirçînî ji diranan dihat, çav lê sor û zîl dibûn, destên xwe yên hirçînî kirin kulm, givaştin û bi qewetek wek ya hespekî rehwan, herdu kulmên xwe danîn mirêkê, mirêk zûl zûl bû, Hindê wek hirçeke birîndar kir hîrînî û destên xwe avêtin devê xwe û çû ber kulekê, gilîza devê wê tevli xwîna destên wê dibû.

Xire xira nefesa Hindê, bi xwiyakirina Metran re kêmbû, weke ku fersenda tohildana êşa xwe bibîne, welê bi lez û bez çû, perçeyek ya gulla topê, wek qetekewirekî li wê erdê bû, dest avêtê û dawêşand, bi lêketina derbê re dêlikê kir qarîn û bazda. Ferxikên wê jî dan dûv, serê lawik jî zing û li erdê ket...

Hindê wek dest bavêje cewrikekî heram, welê bi destên lêwik girt û kaş kir.

Li ber coyê du quleteynên avê hatin çêkirin, yek zelal, yek jî şêlo bû û Hindê tev li kincan Metran sê caran di ava şêlo û çar caran jî di ya zelal da kir û her car jî digot:

– Ya Rebî tu vî heramî helal bikî.

Bi wî awayî dervê Metran hat helal kirin! Lê şîrê heram û herîmî ketibû hundurê wî, mixabin çare ji helalkirina hinavê wî re nehat dîtin. Tenê, biryar hat stendin ku Metran bi kesekî re xwarinê nexwe û firaxa wî ya xwarinê jî her tim cuda be.

Ji mêtina şîrê herimî bû, ji çi bû, Metran ji sal û mehên xwe zûtir mezin dibû, gewdê wî jî tijî dibû.

Carekê, cardin şev bû, heyv li asîmanan zîz dibû, ronahiya wê di kun û kulekan re tariya hundurê avahiyê diqelaşt, pisîkê ji sitêra (kulîn) tije lihêf û doşek, xwe avêt ser dîwarê di nava avahiyê de, -dîwar nedigiha maxan, bi qasî niv bejnê ji zemînê bilindtir bû-, di ser dîwêr re jî bazda ser cîhê Metran û bi zimanê xwe yê sorî tenik rûyê wî alast.

Metran ji xew rabû. Tîrêja hîvê di kuleka jor re dida hundur. Metran di kuleka li dîwarê kêleka xwe re cîhê ku tîrêja heyvê didayê dît, Hindê, wek hirçekê li ser piştê dirêj bûbû, her du destên xwe avêtibûn pişt stuyê xwe, hingilê (memik) wê di qe-

lişteka binçenga kirasê wê re fiştiqî û daheliya bûn, gewdê wê baş xuya nedikir, tenê hingilê wê yê mezin, li ber ronahiya tîrêja hîvê baş xuya dikir.

Ji birçibûnê bû, ji "heramiya" hinavê wî bû, ji çi bû, nizanîm. Carekê, Metran bi zikişkê di kulekê re çû ber Hindê û hêdîka destê xwe avêt hingilên wê û serê hingilê wê yê reşheşînî weke ku mara mêtibe, xist devê xwe, da ber niqa û mêt.

Hindê, wek nîv di xewn û xeyalan de û nîv şiyar be û evîndarê wê li ser sînga wê be, welê teziweyê xweş bi laşê wê de çû, xwe vekêşa.

Metran her çendî dimêt lê şîr jê nedihat, bîhneke dijwar a pîs ya dohn û xwîdana giran ximximgên wî şewitand û kuxiya, Hindê bi hawayekî ne li ser hişê xwe çengê xwe yê stûr danibû ser stuyê wî, lêwîk xwest serê xwe bi paş de bikişîne, lê Hindê şiyar bû, rewş fêm kir û kir qîrîn, avahî hejîya!..

Xelef ji nav cihê xwe yê ku li ber lingên Hindê bû, pekiya û rabû ser xwe, bê-hemd pê li qumça ronahiye kir û ji nişka ve bû xurmîn û gurmina guleyên topan!..

Nobedarê li ser barûya (qûle) pêşberî avahyê bû, baş nizanibû ka ronahî li ku derê veketibû, hema ji nişka ve fermana lêreşandinê dabû. Baş bû ku Xelef zûka ronahî vemirandibû.

Hindê, şûşa merhema nermkirina laş ya li ber serê xwe, hema çawa bi dest xisti-bû, welê bi serê Metranê piçûk ve danibû, xwîn, hêsir û merhem li ser rûyê wî tev-lîhev bûbû.

Xelef biziya bû:

– Keçê, keçê, çiyê, çi bû ?

– Cewrê te ez lewitandim, eve bû cara çendê di ser coyê re baz dide, tiştê xerab dike, ji bûyîna xwe, ji heyvanê xwe de heram e, yan tu yê wî ji malê derxî bidî hînekan, yan jî ez nabim jina te ? Ecêb e, kesekî bi çavên serê xwe dîtiye ku cewrikekî wiha piçûk, van kêtrên (sucên) wiha xerab bike?!

Xelef bi serê xwe yê mezin û stûr ve şeqiz mabû, tişteke jî vê rewşê fêm nekir û got:

– De ka hema tu çi dibêjî kêfa te ye, delala min.

Ji bédengiya dorûber, diyar bû ku bi xurme xurm û gurme gurma topan vê dawiyê tilafeta mirovan çênebû ye, hema hinekî avahî xerabûbûn, tenê yê xwîn jê hatibû Metran bû.

Xelef ma heyirî, zilamekî navsere bû, porê serê wî yê mezin ji pişta burhên wî ve nediqetiya, porekî risasî zivir wek sîxên jêjû, her mûyekî wî ji hinda xwe ve radibû, rûyekî pehnî stûr, çavên ingilîz û qurmûçekên rûyê wî wek tiliyên destan stûr bûn.

Xelef pêş (hilm) li ser pêşê dida cixarê, lawikê piçûk jî malê derxe, bavêje ber se-

qam û sermayê, ne karê aqil û wijdan e, lê li aliyê din miriyê laşê Hindê ye, laşê Hindê wek hezekê bû û ew jî têde dixewirî, di xewrê de bû.

Lê çi piçûk, çi mezin, Metran di ser coyê re baz dabû. Qewirandin li ser eniya wî nivîsî bû!

Dem, şev, roj, meh, sal... wext û guhertin, wext û jiyana, ji bona Metran, mana wextê çi bû?

Zarokekî piçûk, seqem û kelek dojhê, avek sar yeke germ, Metran wek pola qayim bûbû li pêşber mercên xirab.

Her çendî piçûk bû jî lê mirovên li hawîrdor dixwest ku zarokên xwe ji Metran biparêzin û nehêlin zarok jî bi wî re biherimin û weke wî di ser coyê re baz bidin, lê zarokên bi çaxa wî re û jê mezintir lê kom dibûn û ew ji xwe re wek mîr û pêşvan didîtin.

Lê leqaba wî ya, "di ser coyê re bazdidim û bazdidim!" her li wî bû. Ji ber ku wêlê dihat zanîn ku wî di ser coyê re baz daye, lewra ji malê hatiye derxistin. Hêdî ew ferxeşerekî bi serê xwe bû, diviya ku ew hemî pêdiviyên jiyana xwe, bi jîrîtiya xwe bi dest xe.

Ferxikên dêlikan û yên pisîkan pir bala wî dikêşandin, xwarina ku bi dest dixist, gelek caran dibir bi wan re par ve dikir.

Metran ji bo hewcedariyên xwe, êdî li her derê digeriya, ling dida ber xwe. Lê belê ji ber ku ew jî "baxçe" hatibû derxistin, lema jî tu cara nikaribû biçûya nav wî baxçeyê ku li rexa avahiyan bû.

Baxçe, li ser devê riya çûyin û hatinê bû, û tije darteam û fêkî, xox, mişmiş, sêv, incas, karçîn (hirmî), hinar, hejîr û hîn gelek texlîtên mewan... xemleke îremî... Çaxa ku dinya germ dibû, li raserî birka (hawiz) li kêleka rê kolikek (holikek) her çar aliyên wê vekirî dihat avakirin. Di wexteke kurt de, ev baxçe gihastibû û hilperikî bû. Bi hewandin (fetihandin) û kedê an bi kirîn an jî wek mîrat mabû ji xwe-diyê xwe re, ne diyar bû. Lê baxçe wek cîh û war ev çend sal bûn bêtir bi navê Hindê dihat bi nav kirin, navê Xelef zêde ne li pêş bû.

Rojekê Metran, ber co ber co qederekî çû û şûnde, li ser kendalê raserî coyê rûnişt. Co kûr bû, kendal nêzikî sê metran ji avê bilindtir bû, ji çar şaxên coya mezin, çiklê herî mezin bû, ji tirêja rojê şewqa avê dida serçavê Metran. Av diherikî, Metran lêva xwe gez dikir, wekî kerba wî li tiştê vebûyî û bixwaze kiriyara di dilê xwe de bike.

Ji nişka ve germiyekê laşê wî girt, te digot qey bela li hespekî rehwan siwar bûye û daye dûv wî, welê xwe kir gurz û di ser coyê re baz da, bi bazdana wî re ax û ke-

vir tevde di coyê wer bûn; co pengiya (gumiya), pengav mezin û şêlo bû, xendek û çal tije av bûn.

Metran piştî qederekê li paş xwe ve û li pengavê nêrî û bi qêrîn û bi hêrs got:

– Di ser re bazdidim û bazdidim!

Pengav, pêl, xendek û co li paş man. Metran bi ber toz û dûmana riya xwe ket.

Av ji ser hin ciyan hat birîn, hinek cîh jî di bin avê de man...

Di vê nevbeynê de Hindê jî di nav "baxçe" de digeriya û terheke dara mêwê ya ter di destê wê de bû, dişkênand, wekî ku ji terhê re bibêje, terhê ka ez ciwantirî im an tu û terh jî li pêşber hewldana wê, bê mefer û bê bersiv bimîne û ev jî bibe sedemê qet qet kirina terhê!. Bi kerbek dijwar terh di nav destên xwe de dikir qet, hindî dît ku, av di coyê hilnayê, pêl xwe tawêje bin kolikê, û bêqam diherike ser baxçe, av nedihat hezîmkirin, kolik pêl bi pêl ji rewşa avahiyê derdiket, bi teybetî jî "bexçika" ku şahidê jiyana wê ya veşartî bû, ketîbû ber pêlên av û heriyê!

Hindê kir qêrîn û hawar:

– Hey wax, avareş bi ser me de hat!

Erd hişik, asîman sayî, Hindê bi ber pêlên avareş ket!

A. dê nivisandina vê çîrokê hêj bidomanda yan na ez pê nizanîm, lê belê, nêzikî destê sibê bûbû, A. bi qerpe qerpa pehinên ku li derî diketin û bi zirîniya zîl û bi wîse wîsa dengê telsizên sîxuran ji cîhê xwe rabû, berî ku derî veke çû pencere vekir û wekî ji binê xendekê kûr de li asîmanan binêre û rûyê wî ber bi rojhiletê ve be.

Asîman bi rengê kirasekî heşînêtarî, bi tonên lacîwert û xerîrî tevlihev bû, heyv wek rûyê keçeke delal a çardeh salî li ser rengên tîr dibiriqî, pêlek ewrê spî li doraliyê heyvê direqisî, çi dîmeneke delal e? Mîrov ji erdê hildikşîne asîmanan! Deriyê hesinî bi qirrîniya fişekan vebû. Erd, asîman, bajar kuç û kolan gişt mîsmît, bêdeng û bêdengvedan bûn, "mirîşkek" ji ya cînanan jî xwe şiyar nebû! □

BRADER: "HUNER PERÇEYEK JI JIYANA MIN E"

Brader di sala 1958an de li gundekî Mêrdîne bi navê *Mûsika* hatiye dinyayê. Wî xwendina xwe ya destpêk û navîn li herêma Mêrdîne xwendiyê û paşê li Wanê dest bi koleja tendurustiyê kiriye. Ew ji ber stranên xwe li Wanê tê girtin û çend mehan di zîndanê de dimîne. Brader paşê xwe bi hemû hêza xwe dide hunerê. Çi bigire ew ji sala 1976an û vir de bê navbir stranên dibêje. Braderê ku ji mêj ve ye li Holandayê diji, bi stran û awazên xwe cihêkî taybetî di dilê guhdarên kurd de çêkiriye.

Nûdem: *Te kengî û di bin kîjan şertan de dest bi hunerê kir? Çi bû ya ku tesîr li te kir, ku te got: "Ez ê li tembûra xwe bixim û bistrêm?"*

Brader: Li gorî tecrubeyên ku min ji jiyana fêhm kirine, her hunermend gava ku tê dinyayê, ji xwe hunermend e. Dilê wî, xwîna wî, rehên wî huner e; yanî di bingeha wî de huner heye. Mirov dikare nehêle yek bibe hunermend. Mirov dikare rehên wî, fêhmên wî, kabîliyetên wî, bi tesîrên tiştin din kor bike. Lê di bingeha yekî de cewhera hunerî tune be, tu tesîr nikare wî yekî bike hunermend. Mumkun e fêrî ilmê akademîk bibe, û fêrî hinek instrumentan jî bibe, lê ew kes nabe hunermend. Yanî ger mirov pêncî salî avê bikelîne, ew av nabe qehwe. Lê ger tu avê bikelîni û qehwê tevê bikî, ancax hingî ew bibe qehwe.

Ji bo hunermendekî bi kar anîna instrumentan bi awayekî tebiî tê holê. Ji xwe instrumenta herî girîng dengê însanan e. Lê ji bo rengê huner pirsar tesîrê tê holê. Ez ji bo xwe bibêjim: Ger ez li Afrîkayê bihatima dinyayê, belkî min jaz an jî bluz bigota. Ger ez li Amerîkayê bihatima dinyayê, dibe ku min muzîka rock çêbikira û hwd...

Ez gelekî dilşa me ku ez li gundê Mûsika hatime dinyayê û li ber destên Silo Reşê mezin bûme. Bavê min dengbêj bû. Carinan dengbêj dihatin mala me û stranên gelerî û folklorî digotin. Wek Kinikê Bernîştî, Mahmûdkê Tembûrvan û yê din. Her sal yek ji aliyê Serhedê dihate mala me. Navê wî Teyar bû. Gelek stranên xweş digotin. Wek strana Evdalê Zeynikê, Hemê Mûsikê, Bedew Canê, Derwêşê Evdî û hwd. Tesîra wî camêrî bi qasî tesîra bavê min li ser min çêbû ku ez îro stranên gelerî distirêm.

Hunermendên me yên gelekî hêja hene. Hurmeta min ji wan re heye. Ez dikarim bibêjim ku kek Şivan ji me re riyeke nû vekir û gelek tesîr li keç û xortan kir û ku ew stranên kurdî bibêjin. Di eslê xwe de dema ku Şivan li bakur derket, li başûrê biçûk Mihemed Şêxo hebû, lê tesîra Şivan tişteki din bû. Ger min di sala 1975an de li Şivan guhdarî nekiribûya, belkî ez di sala 1976an de li bajarê Wanê ji bo stranên kurdî neketima hepsê. Li aliyê din Îhsanî, Zamanî, Mahsûnî û Sûlarî hebûn. Lê ew demek bû. Em hemû hatin guhertin. Dem hate guhertin. Ez hatim guhertim. Ev bûn çend sal ku ez li Ewrûpayê dijîm. Êdî dengine din li ber guhên min in. Eric Clapton, Joe Cocker, Van Gelis, Bob, Jimi û hwd... Tu bivê nevé ev tesîrê li mirov û xebata mirov dike. Lê hew du hunermendên kurdan hene, ku gava ez li wan guhdarî dikim, ez li ber dengên wan mest dibim. Ew jî Şakiro û Mihemed Şêxo ne. Rehmetyê Tahsîn Taha jî gava me hevdu nas kir û têkiliyên me geş bûn, gelek tesîr li min kir û çûna wî tesîreke din li min kir. Bi rastî jî Tahsîn Taha gelekî ji navê xwe mezintir bû. Ez gelekî li Brader jî guhdarî dikim. Ez ji bo du tiştan li Brader guhdarî dikim. Yek ji bo ku ez kêmasiyên wî bibînim, ya din jî ji bo ku ez gelekî ji dengê wî hez dikim.

– *Tu li dûriyê çî dikî? Tu bi çî dijî?*

– Ev çend sal in ku ez li Ewrûpayê karê hunerê didomînim. Ew êdî bûye perçakî jiyana min. Karekî din ji min nayê ku ez bikim. Û rastiyeke din jî heye, ji bo ku mirov bikaribe bi karê hunerê jiyana xwe derbas bike, ew jî hunermendiyeke din jê re lazim e. Ez dizanim hunermendên me hemî birçî ne. Em bi vê razî ne. Lê tiştin hene nayên qebûlkin. Ew jî goliktî ye. Hunermend û golik gelekî ji hev cuda ne. Partiyên me yên siaysî vê têkel dikin. Dema dengbêjên odan û mitribên axan derbas bûye. Her hunermend xwedî maf e ku di nava rêxistinanan de bixebite û aktîv kar bike. Ev karekî welatparêzî ye. Lê nayê wê manê divê hunermend bibe golik û papaxanê wê rêxistinê. Rêxistin xîtabî sinif an tebeqeyekê dike. Lê hunermend xîtabî gel bi giştî dike.

Îsal li gel karê muzîkê ez karekî din jî dikim. Ji aliyê produksiyonê holandî ve pêşniyaza aktoriyê ji min re hat û min qebûl kir. Em niha filmekî kurdî bi hev re çêdikin. Di şertên îroyîn de, jiyana kurdekî nîvxiwende li Holandayê tîne ber çavan.

Yanî ez dikarim bibêjim ku jiyana min e, ya te ye, ya wî ye... Wê film di televizyonên Holanda, Belçîka û Almaniyayê de were weşandin. Ev serê şeş mehan e em pê mijûl in. Heta niha tu rojnameyên kurdî, pardon, tirkekurdî, cih nedane vê bûyerê.

– *Qey nebihîstine, nizanin...*

– *Zanin, zanin. Lê mumkun e di rûpelên wan yên çandî de cihê vala tuneve(!).*

– *Hunera te li welêt çawan bi pêş diket û li xerîbiyê çawan bi pêş dikeve? Ferq heye*

Brader: "Pêşketina muzîka mîletekî bi jiyana wî ya sosyal, aborî û siyasî ve girêdayî ye"

an na? Ger hebe, çi ferq heye?

– Li welêt çavkanî gelek bûn. Ev ji bo pêşketina hunermendekî îmkaneke bîngehî ye. Îmkana din a bîngehî jî temaşevan û guhdar in. Em hunermendên xerîbiyê ji van herdu nîmetan dûr in. Lê li xerîbiyê azadiyek biçûk heye ku ferqê dixwe navbera vir û welêt. Mesele niha tekstên min, miqamên min hemî li ber çavên min in. Ez çi gavê bixwazim, ez dikarim bê tirs tekst û melodiyan çêbikim. Lê li welêt ne wisa bû. Gelek tekstên min hê di qulikên dîwaran de ne. Tirs û xof hebû. Lê dîsa jî xwezî bi welat û ne bi vî serbestiya pûç û vala...

– Di derheqa muzîk û muzîknan, dengbêj û hunermendên kurdan de bêviyên te çi ne?

– Pêşketina muzîka mîletekî bi jiyana wî ya sosyal, aborî û siyasî ve girêdayî ye. Muzîka me jî aliyê çavkaniyên xwe ve gelekî zengîn e. Lê em ji van çavkaniyan îstifade nakin, an jî em nikarin jê îstifade bikin. Ev jî girêdayî jiyana me ya sosyal, aborî û siyasî ye. Gelek hunermendên me dixwazin herin li gundan bigerin û muzîka me ya otantik derxin holê. Lê rewşê welêt dest nade. Ger însanên me di xema ruhê xwe de bin û di xema nanê xwe de bin, wê çi tesîra wî li ser muzîka wî hebe û çi tesîra muzîka wî li ser wî hebe? Tiştên ku ji ber van nexweşîyan difilite jî, li bazara "Unkapanî" tê firotin û herimandin. Tevî vî rewşa xerab jî muzîka me ji me

pêşdetir e. Bi taybetî li Kurdistana başûr ketiye warekî akademî. Pêwîst e hunermendên me yên li Ewrûpayê dev ji dexesî û karyera xwe berdîn û destên xwe bidin hev. Dem dema ekîban e. Dema kolektîvbûnê ye. Divê tevgerê hunermendan ya li derveyî rêxistinan were avakirin, bi hev re çalakiyan bikin, konseran li dar bixin, kaset û sêlikan derxin. Û ger bikaribin bi hev re kovareke hunerî û hebekî magazînî derxin. Muzîknas ew in ku gava berhemeke muzîkê derkete piyasê, ew jî bi pênuşa xwe tahlîla wê berhemê bike, ku xwediyê berhemê lezeteke din jê bigire. Carinan tahlîla berheman jî berheman xweştir e. Ev yeka ha jî hê min di nava me kurdan de nedîtiye.

– *Muzîka te bi xwe?*

– Ez pêşiya xwe vekirî dibînim. Ez dixwazim muzîka do û îro bi hev re bimeşînim. Belkî ne xweş e, lê rastiya min ev e. Yanî aliyekî min Evdalê Zeynikê ye, aliyeke min jî Millitano ye. Ez hêvîdar im wê rojekê muzîknasên me cesaret bikin û ji bo raya kurdî tahlîla berheman bikin.

– *Civata kurdan di warê muzîkê de çawa ye?*

– Hunermend û civat dûrî hevdu ne. Ji ber vê yekê hevdu nas nakin. Salekê carekê bi munasebeta Newrozê û çend çaran bi munasebeta şevên kulturî hevdu nas nakin. Em bi wê jî razî ne ger mirov bikaribe berheman pêşkêş bike. Gava guhdarên me dengê tembûrê dibihîzin nikarin li cihên xwe rûnên. Ew tavilê radibin govendê digerin. An jî ew rûdin û sohbetê dikin. Gundî, karker, entelektuel, siyasî hemî dikevin sohbetê pirdeng. Li aliyekî din cirûda zarokan e.

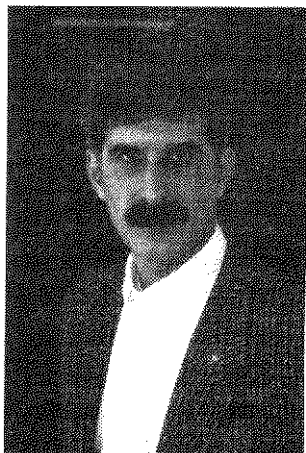
Ez heyrana wî hunermendî bim ku ew têlên tembûra xwe neqetîne û bernama xwe zû biqedîne(!).

– *Têkiliyên we hunermendan digel rêxistinên siyasî çawa ye?*

– Ger hunermendek di partiyekê de be û ji bo wê partiyê papagan be, borîzan be, di nezera wê partiyê de ew hunermendekî pir hêja ye. Dengê wî, tembûra wî gelekî xweş e. Te divê bila dengê wî weke zîqînya derî be. Ji aliyê din ve, ew hunermend çiqasî xweş bibêje bila bibêje, ji bo partiyên din wek dengê tenekê ye. Ji xwe ne hunermend e. Di vê rewşê de ger alîkariya hunermendekî bikin mala wî dişewitînin. Heta hebe jê re dikin serhevdî. Wêk meseleya "Deh pere û mêrikê cihû". Mêrikê cihû hemî malê xwe dayê, Hemowalîse hê digot "lê deh pere". Ma ne me alîkariya te kir?... Ew karê hunerî her gav dikare vala biçe.

Bi kurtî rêxistinên me di vî warî de gunehbar in. Hîn partî hene hunermendan ceza dikin. Ne ji ber gotinên wan. Yanî çima weke wan nabêjin û nafikirin. Paşê ew mafê hunermendan nadin wan. Ji bo şevên xwe yên kulturî an jî ji bo Newrozê bang me dikin, lê em têr diçin û birçî vedigerin. Ez çi serê we biêşînim, gelek problemên weha hene. □

NUHO AN JÎ KALO

ŞEREFXAN CIZÎRÎ

Dengbêjê hêja Bavê Kinê, Reşîtê Omerî xwediye repretuareke fireh û piralî bû. Mirov dikaribû ji gelek heremên welêt stran û epopan li ba Bavê Kinê bibîne. Wext dihat, Bavê Kinê muzîka govend û şahiyân lêdixist. Wext dihat, qerf dikirin û mirov di-

kenandin. Wext dihat, şerê di navbera aristokratên eşîrên kurdan de digotin. Li gora civata ku ew lê dibû mêvan, daxwaziyên guhdaran ji xwe re bingeh digirtin. Guhdar li ba Bavê Kinê pir bi qîmet bûn. Têkiliya (diyaloga) di navbera hunermend û guhdaran de zêde baş bû û ewqasî jî têra xwe tije bû. Carna strana "Şeref-dînê Mîrê Mewaliyan", carna "Lê lê dinyayê", carna "Cembeliyê Mîrê Hekariyan", carna "Sekvanê Xurikî", carna "Sadûn Axayê Omerî", carna "Tajdîno", carna "Salîslan Bavê Elî" carna "Hemê Gozê", carna "Çeto" carna "Nuho an jî Kalo" digot, erê mirov dikare vê lîstê pir dirêj bike. Lê ewqasî hewce nake. Dikarim bibêjim ku Bavê Kinê deryaya hunerê bû. Wexta ku ew bi kemaşa xwe re dibû yek, roj dibû saet, saet dibûn deqîqe, deqîqe dibûn saniye. Di vê pevgirêdanê de, gotina wextê ji navberê dihate rakirin. Wext weke ava çemê Firatê diherikî û hemû kelemên li ber xwe ji hevdu belawela dikirin. Wext, di sohbeta bavê Kinê de mîna bayê

kur bi lez dibuhurî. Di sala 1980 de, berî cûnta leşkerî li Tirkîyê, ez li Nisêbînê bû-
bûm mêvan. Piştî çend salan li Swêdê min pir beriya welatê xwe kiribû. Zibêrê Ev-
dela, (kesekî jî malbata axayên eşîra Omeriya ye û kurê meta min e), li ba min mê-
van bû. Me bi hev re biryar da ku em şevêkê bi Bavê Kinê re derbas bikin. Zibêrê
Evdela di adinî rojê xebar şand ji Bavê Kinê re û ew jî ji nav herêma Omeriya hate
civate me li Nisêbînê...

Reşîte Omerî mirovekî dirêj, bi bejin û bal bû. Tiliyên wî ên ku li ser darikê ke-
mançe diçûn û dihatin, wek mûman dirêj bûn. Ew tiliyên tenik û dirêj belkî mil-
yon car li ser darikê kemançe çûbûn û hatibûn. Di tenikbûna tiliyên wî de hestên
hunermendiyê dida der. Di rûyê wî de pir qermîçonk hebûn. Di her qermîçonkê
bi xwe de zanebûna salan kom kiribû. Ji qermîçonkan hunerekî kemilî raber dida.
Him di gewde û him jî di rabûn û rûniştina wî de, mirov dikarîbû li ba Bavê Kinê
bi gelek awayan huner bidîta. Gelek caran tê gotin; "Her hunermend wek hunerê
xwe ye." Lê di rastiya hunerî de, huner jî dişibiya hunermendê ku ew diafirand. Bi
kurtî huner û hunermend hevdû temam dikirin, wek goşt û hestî bi hevdû ve gire-
dayî bûn...

Bavê Kinê ber bi êvarî hate nav civata me. Civat tenê bi malbatî bû. Wek her gav
hunermendê hêja li "cihê edebê" rûnişt. Di stran û epopên xwe de Reşîto gotina
"cihê edebê" gelekî bi kar dianî. Gotina "cihê edebê" di eslê xwe de hiyerarşiya eşîr-
tî û kultura feodalî rave dikir. Bi kurtî di civata eşîrî û feodalî de herkes nikarîbû li
her derê rûništa. Cih hebû ji bona sermiyanê eşîrê bû, cih hebû ji bona mêvanan
bû, cih hebû ji bona berdevkê sermiyanê eşîrê bû, cih hebû ji bona sermiyanê bavi-
kan bû, cih hebû ji bona rîhsîpiyan bû, cih hebû ji bona xelkê bû, cih hebû ji bona
xulaman bû, cih hebû ji bona naşîyan bû, cih hebû ji bona dengbêj û çîrokbêjan
bû û hwd. Hiyerarşiya cih an wek hiyerarşiya civatê bû. "Cihê edebê" ji bona her
kesî eşkere bû. Herkes pêwîst bû li "cihê edeba xwe" rûništa. Pergala civata eşîrtî
wilo hatibû damezirandin.

Zibêrê Evdela gelekî hej strana "Nuho" an jî "Kalo" dikir. Di vê stranê de Zibêrê
Evdela pir tişt jî ji yana xwe didîtin. Tifaq û hezjêkirina di navbera xal û xwarziyan
de, yekîtî û piştgirtiya wan di vê stranê de dihat zimên. Xal û xwarzêtî jî pir aliyan
de, bi mînakên pir zelal dihat xemilandin. Xal dihatin îdealîzêkirin. Di strana "Nu-
ho" an jî "Kalo" de, jiyan û pratîka Zibêrê Evdela, li ber çavên wî ducar dibû. Kalo
xalê Zibêrê Evdela tanî bîra wî û Nuho jî dibû ew bi xwe. Stran û jiyan, huner û
realîta sosyal xwîn didan hevdû, hevdû geş dikirin û dibûn alîkarê hevdû. Mirovan
jiyana xwe di huner de didîtin û jiyan bi xwe jî dibû huner...

Reşîtê Omerî hate cem me, li "cihê edebê" rûnişt û keysa xwe jî ji gotinê re xweş kir. Reşît bi hestekî xurt û bi kêfeke mezin hatibû civata me. Hêdî hêdî û hûrik hûrik dest bi gotinên xwe ên hunerî kirin. Dengê Reşît bi atmosfer û herka stranan re xurt dibû û dikemilît. Wek dîrokvanekî têgihîştî bûyerên sosyal li dûv hevdû radixistin û yek bi yek avaniya neqîşandîna civata kurdan derdixist pêş. Wîlo got;

"Ez Reşît im Bavê Kinê me
Gurçika gê me
Şairê dinyê me
Ew ê ku min nahewîne mala xwe
Ez bi zorê mêvanê wê malê me!"

Li welatê Hesenan û Heyderan dîsa çerxa dinyayê berûpaş dizivîrî. Fitneyî ketibû nav eşîrên kurdan. Sermiyanê Hesanan, Heyderan û Cibriyan bi navê Xalit Axa dihat naskirin. Xalit Axa mirovekî degel û çavsor bû. Hemû tişt tenê li gora daxwaziyan xwe dimeşandin. Exlaqê eşîrtî avêtibû aliyekî û bi rêvebirîna eşîran jî tenê li gora kêfa xwe dimeşand. Ji her eşîrê jinek jî xwe re anîbû. Jinên herî bedew ên Xalit Axa bûn. Kengî bixwesta milkê hemû eşîran, Xalit Axa karîbû ji xwe re bibira. Dilê wî bibijiya kîjan jinê, qîz an jî pîreka zewîcî, ew bi zorê ji xwe re tanî. Xelit Axa zilamekî fenek bû û kesên wek xwe jî li dor xwe vehewandibûn. Serokê hemû fenek û keleşan, serxulamê Xalit Axa, mêrkuj, şewîrmend û cengawerê eşîrê jî Hemê Zerê bû. Di navbera Xalit Axa û Hemê Zerê de av nikarî bû derbas bûbûya...

Mirovan malê Xalit Axa bavêtana nav ava çeman, ew ê ava çeman biçikiya! Yanî Xalit Axa ewqas dewlemend û maldar bû. Xalit Axa fêris, box û beranên eşîrê li dor xwe vedihewandin. Bi van kesan zorbetî û xerabî bi eşîrê dikir. Fêris, box û beranan jî, ji bitirîya dinyayê gelek mekrohî dikirin. Dem zivîrî û derbas bû, sal bi dû hev de hatin, di navbera Xalit Axa û pismamê wî Nuho de fitneyî hate kirin. Di nava her du pismaman de nexweşî peyda bûbû û her du jî li ber hevdû û mahna bûn. Di dawîya dawî de, ji ber encamên pîr hêsanî Xalit Axa rabû berda Nuho û ew ji nava eşîrê qewirand. Norm û pîvanên eşîrê avêtin nav lingan. Hesenan, Heyderan û Cibriyan dengê xwe li dijî vê neheqiyê dernexistin. Nuho îcar mêrê bi tenê bû. Ew û darê rîma xwe bûn. Nikarîbû berberî bi Xalit Axa û tevî eşîrê re, bi tenê bida meşandin. Xalit Axa hemû kes û malbatên eşîrê li dijî Nuho sor kiribûn. Nuho ji bêçaretîya xwe mecbûr ma, rabû mala xwe bar kir û çû konê xwe, qonaxekê durî ê Xalit Axa danî.

Çerxa cîhanê dîsa wek hercar dizîvirî. Bihar hatîbû û dinya xweş bûbû. Du mitîrbê eşîrê li herêmê, ji xwe re li xelatan digeriyan. Serdana konê Nuho jî kirin. Nuho wek mirovekî adil, pir qedir û qîmet da van mitirban. Nuho û mevanên xwe heta berê sibehê lawje, şer û stranên kêf û evîne bi hev re gotin...

Xwişkeke Nuho hebû jê re digotin Gewre Xatûnê. Gewre Xatûnê qîzek bi çi awayî û bi çi terzî bû?

"Yeke anî bi deq û poz çelak e
Yekê xemil datîne
Paşil tuştîrê û kemal keroşk e
Bisk bi tîlê û peşmal şîne
Ser bi zêrê û diran sedefê
Kesî mirovê wilo nedîtine
Zendik zer in koçerî ne
Diran hûr in birincî ne
Tu dibêjî; weke qeşayê di qirika wê de danîne
Di nava serê wê de çil û şeş kezî ne
Tilîyên xwe ji mûm û şîmayê birîne
Siphan ji Xwedê re
Tu dibêjî; newqa xwe ji keroşkê û çavên xwe ji xezalê dizîne
Xûrmîn dikeve toq û benîyan
Şewq û şemala vê xezalê davêje çol û çîyan
Davêje ser deryayê li ser piştî gamasiyan
Tu dibêjî; Yarebî Xwedo!
Ez bixwim û vexwim û li vê xibşa xezalan bimeyztînim!"

Heta mirov dikare behs bike Gewre Xatûnê bedew bû. Ew kevoka ferxîn bû û ew xibşa xezalan bû. Ew gulbarîn û lîvşekirî bû. Ew wek mîkewa li ser hêlîne bû. Bejn Gewre Xatûnê wek darê rimê zirav bû, newqa wê wek tayê rihanê bû. Wek şiveke hêzeran di nav avê de bû. Çavên Gewre Xatûnê wek ên xezalan, wek libên zeytûnan bûn. Gewre Xatûnê bi qasî bedewbûna xwe jî bi aqil û tîgîhiştî bû. Di binê konê birayê xwe de pîrî caran bi tenê mabû. Wexta ku dengê kemaşa mitirba kir, hema bi dizîka çû aliyê oda mêvanan, li ser kursiyekî rûnişt û li mitirban guhdarî kir. Gewre Xatûnê bédeng çûbû oda mêvanan. Li gora pîvanên eşîrî Gewre Xatûnê nikarîbû li oda mêvanan rûnişt. Lê ew dîsa derbasî hundir bûbû. Wexta ku mitirb

çav li Gewre Xatûnê ketin; devê wan xwar bû, çavên wan beq bû û bi ser hev de şe-
lişîn. Nema zanîbûn ew ê çi bikin. Ji şaşiya xwe kemaşa xwe berûpaş girtin, ji be-
dêla ku berbîpêş li kemaşa xînin, berbîpaş dest pê kirin. Huner li vir betal bûbû û
tenê çîzwîz ji kemaşa wan dihat. Nuho fêm kir ku li dora wî tiştek bûye. Li dora
xwe nerî û çavên wî li Gewre Xatûnê ket. Wê gavê fêm kir ku mitirbên me çima
berûpaş li kemaşa xwe dixînin. Bi îşareteke piçûk ji Gewre Xatûnê re da fêm kirin
ku ew divê derbasî aliyê malê bibe. Gewre Xatûnê derbasî aliyê malê bû. Piştî ku
ew rabû, hêdî hêdî hişê mitirbên me dîsa hate serê van û wek hercar hunerê xwe
bêqisûr berdewam kirin. Heta berê sibehê mitirban ji Nuho re lêxistin û stran go-
tin.

Di adinî rojê de Nuho gelek xelat dan mitirban. Nuho dixwast ku wana mem-
nûn bike. Axayê ku têketa nava devê mitirban mala wî xerab dibû. Bi taybetî kesên
xesîs ji destên mitirban xelas nedibûn. Kesê ku mitirban bi başî behsa wan bikira jî,
nav û dengê wan zû li odên ciwamêran belav dibû. Nuho ew yeka ha baş zanîbû.
Li gora kultura eşîrî gerek axê tucaran dilê mitirbên xwe nehiştibana. Nuho ew
adeta eşîrî jî baş fêm kiribû.

Xweşikbûna Gewre Xatûnê hîn jî di dilê mitirban de mabû. Ji Nuho destûr
xwestin ku herin xatûna xwe bibînin û ji bona pîrekên xwe hîn xelatan bistînin.
Nuho baş fêm kir ku mitirban biryara xwe dayê ku ew careke din Gewre Xatûnê
bibînin. Hema wîna jî nemerdî nekir û got;

"Heçî hûn mitirb in, hûn ewladê eşîra me ne. De kerem bikin derbasî aliyê malê
bibin."

Mitirb derbasî aliyê malê bûn û silav li Xatûna xwe kirin. Heta rojnîvro ji Gewre
Xatûnê re lawje û stranên evîniyê gotin. Wek gayê ku li trêne binêre, li himberî
hîzn û cemala Gewre Xatûnê ew matmayî mabûn. Di dawî de xatir ji Xatûna xwe
xwestin û têra pîrekên xwe jî xelat girtin. Lê ji hev re jî gotin;

"Xwedê teala diwazdeh xweşikbûn dane dinyayê, yazdeh ji vana danê Gewre Xa-
tûnê û yek tenê jî li hemû qîzên dinyayê belav kiriye!"

Gera mitirban her berdewam bû. Konaxa ku wana nû berê xwe dabûne oda Xa-
lit Axa li nava Hesenan, Heyderan û Cibriyan bû. Wek her gav oda Xalit Axa tije
bû, fêris û egît, betil û pêhewan li hev civiyabûn. Li dinyayê çi kêma û çi zêde ye,
çerxa dinyayê çawa dizivire, pêhewan û fêris kî ne? Li ser wê yeka ha diaxivîn. Mi-
tirbên eşîrê jî li oda Xalit Axa li "cihe edebê" runiştin û dest bi hunerê xwe kirin...

Piştîre gotin zivirî û hate ser xweşikbûn, qenciye û xerabiyê... Mitirban behsa
merdî, qencî û bedewbûna Gewre Xatûnê jî kirin. Hema heta ku ji wan dihat wes-

fê wê didan û qala edeb, aqil û marîfeta Gewre Xatûna dikirin. Gotinên wan zû bala Xalit Axa kişand. Gewre Xatûnê jê re bû kul û ket e dilê wî.

Pîrekên Xalit Axa di demên derbasbûyî de gelek caran dilê mitirbên eşîrê hiştibûn. Kul û xezeba wan pir ketibû dilên mitirban. Fersend ji bo wan, ew fersend bû. Dest pê kirin li oda giştî, seba pîrekên Xalit Axa bikin.

Xalit Axa bi awayekî fedîkoyî pîrsa Gewre Xatûnê kir û got:

"Ma ew ê wîlo jî li dinyayê hene? Na. Hûn mitirb jî ku we wêfên hinekan da, hûn wana dibin ber perê ezmanan. Na. Heger we seba wana kirin, hûn wana dixin bin heft tebeqê erdê. Xwedê mirovan ji we bisitîrîne".

Bi van gotinan, Xalit Axa dixwest ku ser meselê binixwimîne. Di bawerîya Xalit Axa de ku mitirb dîsa hewedariyê dikin. Lê mitirban vê carê hewedarî nedikirin. Kêm gotibûn lê zêde ne gotibûn. Ji Xalit Axa re gotin; heger tu ji me yeqîn nakî, here ji pismamên xwe Nuho bipirse. Gewre Xatûnê xwişka Nuho ye.

Xalit Axa heta niha ne bihîstibû ku tu xwişkên Nuho hene. Ne tenê Xalit Axa, hin zilaman jî nizanîbû ku xwişka Nuho heye. Li ser hebûn û nebûna Gewre Xatûnê pir gotin hatin kirin. Di dawî de Hemê Zerê gotina xwe li serê derziyê xist û ji Xalit Axa re got; ew tibabeke ku te û Nuho we hevdû nedîtiye. Bişîne dû pismamê xwe û jê re bibêje ku te bêriya wî kiriye. Ji Nuho re bibêje; aliyekî porê te qusandî be û aliyê din jî ne qusandî be, ecele bike were. Nuho mirovekî diltenike, ew ê gotina te neşîkîne û zû bê. Heger ew hate vê derê û ku mesele jî rast be, piştî ku ji hespê xwe daket em ê serê wî jêkin û Gewre Xatûnê ji li te mehr bikin. Lê ku ji hespa xwe danekeve, kesek nikare tiştektî ji Nuho bike. Îcar tu jî heta ku ji destê te bê wîna ji hespê daxîne û dûra jî karê te xelas dibe...

Civatê şewra xwe kirin yek. Du siwar şandin dû Nuho. Piştî demekê siwar gihan bin konê Nuho. Gotina xwe jê re gotin û zû veşeriyên bin konê Xalit Axa. Nuho di dilê xwe de got ku; îcar pismamê min li min hatiye rehmê, ez divê herim cem û dûv re jî li nava eşîra xwe veşerim. Nuho karê xwe û çûnê kir. Hespê xwe kar kir. Li ber kon kir ku lê siwar bibe; Di wê nave re Gewre Xatûnê pêjna tiştinan kiribû. Berî ku Nuho bimeşe, Gewre Xatûnê xwest ku bi birayê xwe re biaxive. Nuho li ser piştê hespê xwe, li xwişka xwe guhdarî dikir. Gewre Xatûnê got:

"Birayê mino, çavê mino. Mebêje xwişka min pîreke û tiştê nîzane. Berî ku tu here gotineke min bi tere heye. Xalit Axa zilamektî bêbext e. Gelek egîtên weke te bi bêbextî kuştine. Heger ku tu li ber devê konê Xalit Axa ji hespê xwe dakevî, ew ê bêbextiyê li te bikin. Here birayê mino here, lê ji hespê xwe danekeve û li bin konê Xalit Axa jî ranekeve."

Gotinên Gewre Xatûnê ketin kerika guhê Nuho, wî lingên xwe li zikê hespê dan û weke bayê bakur ji ba Gewre Xatûnê winda bû.

Navê hespê Nuho Zerdiko bû. Ji roja ku ji dayîka xwe bûbû, Zerdiko bi cehê kutayî, genim û kizinan hatibû xwedî kirin. Zerdiko hespekî esîl bû. Ji Nuho û pê-de kes nikaribû lê siwar bihata. Wek ba dibeziya. Di bezê de hevalê teyrik û tilûrên ku difiriyan bû. Heta ku mirov çavên xwe girt û vekir, Zerdiko giha deriyê konê Xalit Axa. Xulaman hespê Nuho girtin û Xalit Axa jî pêrgî wî de çû. Piştî silav, kilam û bi xêrhatinê, Xalit Axa xwest ku Nuho ji hespê dakeve û bê li bin konê wî rûnê. Nuho û Xalit Axa bîstikekê li ber hev dan. Lê Nuho ji hespa xwe daneket. Gotinên Gewre Xatûnê di bîra wî de bûn. Nuho got: pisman, ez ji Zerdiko dana-kevîm erdê. Heger hewcedariya te bi malê dinyayê hebe, malê min malê te ye. Heger pere û zêr ji te re lazim bin, dîsa ez ji te re amade me. Na, heger tu li min hatiyî xezebê, tu pismamê min ê mezin î, vaye şûrê te û vayê serê min. Ez rêzana eşîrê qe-bûl dikim. Fermo! Ya na zû mesela xwe ji min re bibêje, ka derdê te çi ye? Ez divê ecele vegerim ser mal û milkê xwe. Îro Xwedê neke, heger hinek bên talanê min bi-bin, wê çaxê him ji te re û him jî ji min re, dibe kêmasiyek mezin. Vêca derdê xwe zû ji min ra bibêje... Xalit Axa fêr kir ku Nuho ji hespê xwe danakeve. Mesele bi kurtî jê re got:

– Min bihîstiyê ku xwişkê te heye, rast e an na?

– Erê, rast e.

– Ma xwişka te xweşik e, baş e, çawa ye?

– Îdare ye. Qîzên Axa çawa bin jî, di stûwê wan de namînin.

Dilê Xalit Axa bi vê bersivê hênîk nebûbû.

– Ciwamêr, baş jî birayên pîsan e, de ka ji min re bibêje bê ew çiqasî xweşik e?

Nuho hebekî bêyî dilê xwe û hinekî jî bi hêrs got;

– Ciwamêr, heta tu bixwazî xweşik e, wek wê li vê dinyaya gewrik kesek tuneye, lê ez nizanim bê ka derdê te çi ye?

Xalit Axa lê vegerand û got;

– Derdê min ew e; de ka vegere mala xwe, dest û lingên Gewre Xatûnê hine bike, çek û xemla wê lêke û wê ji min re bişîne.

Nuho bi carekê ve sar bû. Bî hêrs:

– Ev tiştên ku tu dibêjî ne kwîran dîtiye û ne jî keran bihîstiyê. Vê yeka ha kesên tîredîn jî naecibînin. Ew ne li gora adetên me eşîran e. Heger tu Gewre Xatûnê dixwazî, dotmama te ye, were weke adetê wêna bixwaze. Em ê jî dest û lingên wê hine bikin, xemla wê lêkin û ji te re bikin bûk. Tu çima bi tiştên beredayî daw di-

ke? Tu çima gamêşan li pêşyan diqelibîni?

Pîştî van gotinan, Xalit Axa nerchetiya xwe anî zimên û bi carekê ve got;

– Ez nikarim wilo bikim, serê ku neêşe pêwîst nake mirov destmalê lê girêde? Min ji te re got ku here û Gewre Xatûnê ji min re bişîne. Ez Gewrê Xatûnê niha dixwazim. Nuho bi dû ku hinekî sekinî, got:

– Ewa ku tu dibêjt zor e.

Xalit Axa di bersiva wî de bi zimanekî nexweş:

– Zor yan na, divê tu vêna wilo bikî...

Wexta ku mesele dibe darê zorê, Nuho edeb, qedir û qîmet datîne aliyekî. Dinya îcar serûbinî bûbû. Rêzana hemû tiştan xerab bûbû. Neheqî bi ser heqiyê ketibû. Piraniyê zora meraniyê biribû. Nuho xezeba xwe komî ser hev kir û biryara xwe ya dawiyê da. Çavên wî sor bûbûn, ava reş bi ser çavên wî de hatibû xwar, tevzînok bi laşê wî ve hilkişiya bûn, weke gayekî ku şerab vexwaribe, dest bi pîkolê kiribû... Hema bi carekê ve li Xalit Axa vegeyriya û jê re bi zimanekî hişk got:

– Heger tu serê min jênekî, malên min mîrate nekî, mal û milkê min li eşîrê belav nekî, heger tu Gewre Xatûnê bi darê zorê li xwe mehr nekî, ez wiha wiha bi her sê jinên te bikim...

Ew gotina wî a dawî bû. Nuho gotina xwe got û lingên xwe li zikê Zerdiko xistin û weke ba ji ber çavên wan winda bû. Xalit Axa bang xulam û xizmetkaran kir ku Nuho bigirin. Lê awana berê qewle xwe kiribû. Kesî xwe ji cih nelivand. Hemê Zerê ji Xalit Axa re got;

”Ciwamêr, mêrik Gewre Xatûnê bi xweşikayî da te, lê belê te xwest ku tu bi darê zorê daxwaziya xwe bi cih bîne. De îcar mêrê çê be û meselê hal bike...”

Xalit Axa dengê xwe bi dû Nuho de bilind kir û jê re got;

”Ez ji niha û pê de te ji nava hemû tixûbên eşîrê diqewîrînim û de here cehenemê, bila îcar çavên min tucarî nema rûyê te bibînin...”

Dengê Xalit Axa gîha Nuho, wî jî hespê xwe da sekinandin û ji Xalit Axa re bi zimanekî nerm:

”Ciwamêr, heger te ji serî de wilo gotiba, hewce nedikir ku me ew gotinên bêrê bidana rûyê hev û me hevdu bişkenanda. Ez ê ji welatê Hesenan, Heyderan û Cibriyan derkevim û herim deverekê ku tu qet nizanibî ew derê kuderê ye.”

Pîşt re jî Nuho zû ji ber çavên wan winda bû...

Nuho bar kir. Pîştî çend şev û çend rojan ew gîhaştin mêrga Xirbêzil. Xirbêzil li biniya çiyayê Omeriyan li deşta Nisebînê bû. Dêdora Xirbêzil hemû şinahî bû. Mêrga Xirbêzil tije gîha, hindeko, gul û nefel bû. Ava çemê Serêkaniya Omeriyan

jî, di ber Xirbêzil re derbas dibû. Nuho konê xwe yê çardeh stûnî li vir danî, ala şer di konê xwe de çikiland û heywanên xwe jî berdan nav mêrgê. Bi kurtî, Nuho ti-babekî li nav mêrga Xirbêzil ma. Dem hatin û çûn. Rojekê ji rojan ticarên berxan hatin bin konê Nuho. Nêzîka şêst berxên neqandî ji Nuho kirîn. Berxên Nuho de-qandî bûn. Ew li hemû welatê Hesenan, Heyderan û Cibriyan dihatin nas kirin. Ev kesên ticar di dawî de çûne bin konê Xalit Axa ku jê jî berxan bikirin. Xalit Axa xwediyê bi keriyên pez bû. Xalit Axa berxên Nuho nas kirin û ji ticaran daxwaz kir ku jê re bibêjin ka ew berxên kê ne û wan ew ji kuderê kirîne. Bi bertîl û tirsê Xalit Axa cih û warê Nuho fêr bû...

Xalit Axa hema piştî kirîn û firotina berxan karê xwe û şer kir. Delêlî berdan na-va eşîrê û got;

"Em ê herin serê Nuho jêkin, malê wî mirate bikin û li eşîrê belav bikin, Gewre Xatûnê bi darê zorê ji Xalit Axa re bînin bin kon û bikin bûk..."

Xalê Nuho Kalo jî bi vê yekê hisiya. Kalo bi rastî kal bû, bi nav sala de çûbû. Ne-ma wek zamanê berê şer û ceng jê dihat. Pîreka wî Mîrê Xatûnê dest pê kir û nav di Kalo da;

"Kalo, guhê te bi guharo, serê te bi şaro, de rabe di hewara xwarziyê xwe de here. Nuho niha bi tenê ye."

Lê belê Kalo zû bi zû xwe neda ber barê xwe. Lê Mîrê Xatûnê gotina dawî jê re got; "Ya tu ê herî alîkariya xwarziyê xwe, yan jî ez ê nema ji te re bibim jin."

Mîrê Xatûnê Kalo li şer sor kir. Kalê bi temberî, bavê Hesên û Hisên jî, di dawî de bi ser xwe ve hat û germ bû...

Kalo pêşî xwe ediland û dûv re jî çû oda Xalit Axa. Cengawer û pêhlewaniyên Xalit Axa hemû li odê civiya bûn. Şêwr û mişêwra xwe datanîn. Kalê cindî xwediyê pîlanên hûr û kûr bû. Ji civata Xalit Axa re wiha got;

"Ez jî yek ji we me, hûn dizanin ku Nuho xwarziyê min e. Tenê daxwaziyek min ji we heye; gava ku we serê Nuho jêkir, malê wî mîrate kir û Gewre Xatûnê ji Xalit axa re anî, ez jî dixwazim ku hûn Hespê Nuho, Zerdiko bidin min. Zerdiko zaro-ka mihîna min a Qemerê ye. Qemerê wek min bi nav salan de çûye, nema bikêrî şeran te. Ez tenê Zerdiko ji we dixwazim, wekî din malê Nuho hemû ji we re..."

Xalit Axa daxwaziya Kalê cindî qebûl kir û Kalo jî kete nav refên şervanan...

Piştî çend şev û çend rojan, Xalit Axa û hezar û hefsed siwarên Hesenan, Heyde-ran û Cibriyan, nivê şevêkê li derdora mêrga Xirbêzil konê xwe vegirtin. Nivê şevê ye, şev tarî ye, hin dibêjin; "Em ê nuha bigrin ser konê wî" Hin dibêjin; "Ew dika-re ne bi tenê be." Hemû kes fikrên xwe dibêjin. Kalo jî pîlanên xwe li dar dixê. Ka-

lo got; "Em nikarin hema wilo zû herin û bigirin ser konê Nuho. Nuho mêrxasekî mezin e, ew tucarî bi tenê namîne. Em divê bimînin heta sibehê, heger mêvanên Nuho hebin, ji xwe mêvanên mezin tucarî li bendî taştê namînin. Ew ê zû herin. Na heger li ba wî tu kes mêvan tunebin, wê gavê em ê bi rehetî Nuho bigirin û wî bikujin."

Gelek mirov, piştî çend roj rêwîtiyê westiya bûn, ew ji hal de ketibûn û qewet di wan de nemabû. Ji ber vê yekê pir kesan xwestin ku bi a Kalo bikin. Xalit Axa biryar da ku, ew divê bimînin heta sibehê. Şervan westiya bûn. Li gora wî Kalo rast digot. Şervan hemû ketin erdê, xwe li ser mêrgê dirêj kirin û zû raketin. Kalo rahişt kurk û abayê xwe û çû li devê deriyê konê Nuho xwe dirêj kir...

Hespê Nuho Zerdiko, gelekî hîrehîr dikir. Zerdiko dixwest ku qeydên xwe bişkîne. Ji ber ku bêhna diya xwe Qemerê kiribû. Hîrehîr û keft û lepta Zerdiko, Gewre Xatûnê ji xewê şiyar kir. Gewrê derketê devê deriyê kon, dît ku bi hezaran hesp li dora konê wan in. Li ser darên rimên şervanan çûkên şevê dixwendin. Dê weledê xwe avetibûn. Gewre Xatûnê xalê xwe Kalo ji li devê deriyê kon dît û şaş bû. Bicarêkê re jê re got; waweylê, ma ew çî ye xalo! Ev hemû kif ne, dawa wan çî ye?.. Kalo bi kurtî ji Gewrê re got;

"Em hemû xêliyên te ne. Em hatinê te ji Xalit Axa re bi darê zorê bibin û serê Nuho jêkin, malê wî ji mirate bikin û li eşîrê belav bikin..."

Piştî hin gotin û lavlavan, Kalo mesele bi dirêjayî ji Gewrê re got; "Metirse ez xalê te me û ez li piştî Nuho me. Ji ber wilo ez hatime û ez hevalê xwarziyê xwe me. De here Nuho ji xewê şiyar bike, bila ew ji karê xwe û cengê bike. Tu jî here du çewal pişkulê devan deyne û çend baqê qirşan jî bavêje ser, dohnê gazê berde ser û agir berdêyê û bike ku virîna agir di ezmana re derkeve. Hawinê vala û mitik deyne ber xwe û bikute, çing û hey çing... Heta ku li me bû sibeh, wê çaxê Xwedê mezin e. Heger ku dîsa ranebûn, dîsa Xwedê mezin e..."

Gewrê çû binê kon, weke ku xalê wê jê re gotibû kir. Nuho ji xewê şiyar kir û mesele jê re got. Dûv re agirek dada ku virîna wî di ezmana re derkeve û hawin û mitikê vala danî ber xwe, çing û hey çing...

Deng çû Kalo û wî jî got; heyla ez bi qurbanê, ev şîretên xalo ne...

Kalo bangî Xalit Axa kir. Xalit Axa ji xewê rabû ser xwe û agir dît. Kalo hema wê gavê jê re got; ma min ji te re ne got ku binê konê wî tije ye. Belkî dehhezar siwarên cengê dibin kon de hene. Vêca divê em heta ro bê bêriya, bisekinin û piştî ku mêvanên wî çûn, em ê dûra bigirin ser konê wî. Xalit Axa dîsa bi a kalo kir û فرمان da ku heta ro bê bêriya kes ji xewê şiyar nebe...

Di vê navberê de Nuho Zerdiko ji şer re hazir kiribû. Zerdiko di cihê xwe de keft û lept dikir û xwe ji şer re hazir dikir. Nuho hespê xwe ji bona şer diediland û zîne Entabî li ser piştê wê dikir. Hema di wê gavê de jî rahişt şûr û mertalê xwe û wê gavê, bêhna şer kete pozê wî. Xwîna wî îcar germ digeriya. Nuho rima xwe a du mofik jî di teniştê şûr mertal de danî. Bi biriqandîna royê re Nuho lingên xwe xistin pela Zerdiko û lê siwar bû. Nuho xwe berda meydana cengê. Di vê cengê de mirin hebû, tirs hebû lêbelê li dijî neheqiyên bi serketin jî hebû. Nuho bi ronîya royê re kete nava Hesenan, Heyderan û Cibriyan di xewê de. Du kemînên Hesenan, Heyderan û Cibriyan di xewê de kuştin û şervan jî îcar hêdî hêdî bi xwe dihişyan. Êrîşa Nuho ji nişkekê ve hatibû. Ewên ku ji ber vê êrîşê şelişibûn, ewên ku hîna nîvxewî bûn, ewên ku digot hacûc û macûc hatine talanên me, xwe zû dane ser hevdû û bi carekê re hemû li ser serê Nuho bûne yek. Weke ku Bavê Kinê, Reşîte Omerî jî dibêje; li ser serê Nuho qal û ceng bû. Meydana şer bûbû weke deryaya bêbinî...

"Yên bi çek û bi destê vala.

Tevî şivan û gavanan.

Li ser serê Nuho Ferman e".

Ere li ser serê Nuha bi rastî bûbû terpitoz û ferman...

Kalo dîsa pîlanên xwe hûr li darxistin; Ji Hesenan, Heyderan û Cibriyan re bi zîmanekî xweş axivî; em hemû mirov, pîsman û xwarziyên hev in. Tu derdê eşîrê bi hevdû re tune. Nuho û Xalit Axa pîsmamê hev in, ka bila ew her du tenê bi hevdû re şer bikin. Ez û Hemê Zerê jî li hevdû. Vaye şûrê min û waye rima Hemê Zerê. Kî zora kê bibe ewê yê din bibin mezinê hemû eşîrê. Ma wê çima xelkên bêguneh bêne kuştin?.. Gotin geriya, bû xilbexilb, şewir hatin danîn û di dawî de jî gotina Kalo hate qebûl kirin.

Li meydana cengê Nuho û Xalit Axa, Kalo û Hemê Zerê ketin pêxêla hevdû. Kesî jî eşîrê navbendî nekir. Qewlê wana wilo bû. Di wî şerî de şûr û mertal, rim, gurz, destlepk û hwd, hatin bikaranîn. Şer gelekî dirêj bû lêbelê ez bi xwe naxwazim meselê li vir dirêj bikim. Nuho zora Xalit Axa bir û Kalo jî zora Hemê Zerê bir. Eşîran şewra xwe kirin yek û ji hev re gotin:

"Kî ji we xurt be em raya te we ne, ma ya me çi ye?". Riya serokatiya eşîrê jî Nuho re nû vedibû. Ji bona ku aşîtî pek bê, Kalo Gewre Xatûnê li lawê xwe Hisêyn mehr kir. Malê Xalit Axa li nava eşîrê belav kir. Pîrekên Hemê Zerê li xwe û yê Xalit Axa jî li Nuho mehr kirin. Nuho piştî vê bûyerê bû sermiyanê her sê refên

eşîran. Hemê Zerê û Xalit Axa neheq bûn, çavsor bûn, bê exlaq bûn, kêft bûn û li ser vê riyê jî çûn dinyaya gewrik. Şerê Nuho an jî Kalo bi wî awayî dawî lehat...

Di dema eşîrî de stran û epopên popûler, ji bûyerên ku pergala eşîrê xerab kirine dest pê dike. Destpêka bûyera li ser xerabkirina rêzana eşîrî avadibe û eşîran jî, ji adet û toreya xwe hêdî hêdî bi dûr dixînê. Ew ji pergala xwe bidûrketin, dikare di mijara jinan de, li ser mal û milkê dinyayê, li ser çavsoyîyê, li ser neheqiyê, li ser nakokiyên dîni, li ser heyfê û hwd. dest pê dike. Stran û epopên kevnare qîmetê dema xwe û demên ku bihurîbûn tanîn zimên. Di rastiya xwe de ew nakokiyên han hemû jî polîtîk bûn.

Ew bûyer û stran dikarin bi hêsanî bibin senaryoyek ji filîmekî re, dikarin bibin romanek fireh li ser civata eşîriya kurdan... Tîşteki din heye ku divê ji mirovan re pir eşkere be. Di edebiyata devkî ya xelkê kurd de, tîpên civatî kesên pir xurt in. Him karekterên xerab him jî karakterên baş, xwediyê desthilardariyeke kesîn e. Struktura(avahiya) civata eşîrî rê dide van tîpên xurt ku derkevin pêş. Tîpên xerab, xerabên xeraban e, tîpên baş jî başên başan e. Di edebiyata devkî de qarekterên zêif tune ne. Heger hebin jî, ew rolên sereke nalîzin. Helbet xerabî û başî li gora civatên berbiçav têne guhertin. Di civata eşîrî û feodal de û di civatên kapîtalîstî de, pîvanên xerabî û başiyê ne weke hevdu ne. Li gora exlaqê eşîrî Nuho him başiyê temsîl dike û him jî di dawa xwe de heq e. Dîsa li gora exlaqê eşîrî Xalit Axa xerabiyê dike û neheq e. Li vê derê mirovekî xerab bûye serokê eşîrê, ew serok jî divê li gora pîvanên exlaqê eşîrî bê guhertin. Xalit Axa bêbext e, normên eşîrî avetîne nav lingên xwe, di desthilatdariya Xalit Axa de tirs heye. Xalit Axa, ji bona kêfa xwe a şexşî, tore û adetên eşîra xwe aniye pênc peran û hwd.

Kalo jî di vê bûyerê de tîpekî enteresan e. Kalo di rastiya xwe de ji derb ketiye. Ew nema kare şeran bike û civatan bizivîrine, tevgeran lidarxîne û serokatiyê bike. Di dema şer de serokatiya eşîran divabû ji hêla fizîkî de hinekî li ser xwe bana. Kalo bi nav salan de çûbû. Kalo xwediyê tecrûban bû. Aqil û zanabûna Kalo, bi mêrxasî û hêza Nuho re dibe yek û biserdikeve.

Li aliyê din Kalo weke serokekî ku li piştta perdeyê û ne xuyayiye xwe dilivîne. Şer û bûyer li gora pîlanên Kalo dimeşin. Kalo him li meydana şer û civatê ye him jî veşartî tevgerê dike. Kalê zemanan bi rastî weke rejîsorekî di filîmekî de, di vê bûyera Nuho û Xalit Axa de tevger kiriye. Ev rastî nişanî mirov dide, ku di bin hişmendiya civata kurdan ya eşîrî de, hergav kalekî zemanan heye. Ev kalê zemanan, wexta ku rêzana eşîrî xerab dibe û eşîr ber bi tunebûnê de diçe, derdikeve nav civatê û rêzana eşîriyê ji nû ve tekûz dike. Di civata eşîrî ya kurdan de mirovan hîna jî

ev hêviya xwe tucaran winda nekirine. Hergav bawer kirine ku wê hin kes, eşîrê ji nû ve li ser hevdû kom bikin. Ev kes, kesên îdealîzekirî nê. Di dema xerabûnê û paşveçûnê de, hêviya eşîran hergav zindî maye û li benda kalekî an jî xortekî zema-na ye. Hêviya ku eşîra van mirovan careke din li hevdû vegere, tucaran zû bi zû namire. Ev hêviya xurt, eşîran hergav konservatîf dike. Wan xweparez dike. Avaniya eşîrî hîna xurtir dibe û ew bi wî awayî jî mekanîzmên xwe ên parastinê derdixînin pêş. Ev hêviya ku ewê eşîr careke din li xwe vegere, di nav hişmendiya eşîrên kurdan de mexel ketiye, reh daye û cih girtiye. Di vê pevgerêdana kulturî û civakî de, kal an jî xortên zemanan dibin weke garantiya bext, tore û exlaqê baş di nava eşîrên kurdan de. Kal û xortên zemanan dibin weke sîgorta ji bona civata eşîrî.

Ji aliyê din de jî tiştekî din heye. Di bûyer û strana Nuho an jî Kalo de, rastiyeke sosyal heye ku dikare gelek caran ji ber çavan winda bibe. Di edebiyata devkî ya kurdan de, xerabî bi xwe ji nava refên eşîrê derdikevin. Serdest û arîstokratên eşîran, ji hêla exlaq û îdeoloji, qîmet û praktîka sosyal de, hemû weke hevdû tevgerê dikin. Nakokiyên di navbera arîstokratan de li ser bûyer û praktikên xuyayî derdikevin meydanê. Li vir ne tenê nakokiyên çîneyetî, lêbelê nakokiyên kesayetî, malbatî, pîvanên exlaqî, çavsorî, dilketin û danûstandinên bi pîrekan re û hwd. dikarin rolên sereke bilîzin. Bi kurtî, sitîla birêvebirana eşîran jî gelekî girîng e. Nuho û Xalit Axa pismamên hevdû ne. Nakokiya di navbera wan de li ser çewtiyên Xalit Axa dest pê dike. Koka nakokiyê ji nav malbata wan derdikeve. Helbet kesên ku fitneyê jî dikin di nava eşîrê de hene. Ew jî rola xwe dilîzin. Lê kirin û daxwaziyên Xalit Axa jî qet nayêne xwarin. Ewê ku li gora şerefa eşîretî tevgerê bike, nikare kirin û daxwaziyên Xalit Axa qebûl bikin.

Di vê bûyer û stranê de nakokiyên sosyal, ne di navbera çîna arîstokrat û çîna xulaman de ye. Nakokî di nav arîstokratan bi xwe de ye. Şer, şerê wan û xulam jî tenê alîkariyê dikin. Hişmendiya çîneyetî hîna li vir pêş de neketiye, çînen sosyal hîna jî hevdû baş veneqetiyane. Hişmendî, di vê pevgerêdana berbiçav de, ne hişmendiya çîneyetiyê, lêbelê hişmendiya eşîrî ye. Lê dîsa jî heger mirov bê alî li mesele meyze bike û wijdanê xwe jî xerab neke, divê mirov di vê pevgerêdanê de bibê dilxwazê Nuho. Çima? Ji ber ku Nuho mezlûm e û Xalit Axa jî çavsor e. Ji ber ku Nuho mêrxas e û Xalit Axa jî fenek e. Sixletên Nuho sixletên başiyê ne û sixletên Xalit Axa jî, sixletên mekrohiyê, xerabiyê û çavsooriyê ne. Divê li gora sixletên mirovan, huner jî biryara xwe ya rûspikirinê an jî ya rûşekirinê bide. Ji ber wilo jî, di vê Xalit Axa ji aliyê huner de bê mehkûmkirin. Hunermendê me Reşîtê Omerî, Bavê Kinê jî di hûnandina bûyeran de, vê xetê dide meşandin. Hunermend, cihê xwe li

ba kesên ku sixletên van baş in digire. Bi kurtî, heger tekoşîn ne li ser hîmê çînayetiye jî bimeşe, di vê huner dîsa cihê xwe baş diyar bike. Ji ber ku huner divê ji aliyê sosyal de, hunerbûna xwe nîşan bide. Ji xwe hunerbûna sosyal jî di vê yekê de veşartîye. Realîzma hunerî di vê mijarê de kom bûye. Ma hunerê ku nikaribe li ba mezlûman û li ba sixletên baş cihê xwe bigre, bi rastî ka hunerî di kuderê wî de ye?

Di edebiyata devkî ya xelkê kurd de, rola jinên kurd piraniya caran gelekî zelal tê hûnandin. Di edebiyata xelkê de jin, ne weke ku tê gotin tenê darê şikestî ne. Jin hergav kaniya moral in. Ewa ku mîrxasiya zilaman jî derdixe pêş dîsa jin e. Jin weke ku pir caran tê gotin tenê ne pepûk e, ne reben e, ne evdal e. Di strana Nuho de Gewre Xatûnê ne pepûk e, di strana Sekvanê Xurikî de Qumrî Xatûnê ne reben e, Seyrê Xatûn ne evdal e, di şerê Hemê Gozê de, diya Hemo ne şikestiye, di strana Medîna mala Melê de, Medîna li hemberî kevnepereştiya dinî tekoşîn daye. Di strana Derwêşê Evdê de, Adle, ku qîza Temir Paşayê Milî ye, li dijî pîvanên serdestên demê derketiye û lawikê Yezîdî ji xwe re neqandiye û hwd. Her çiqas ev kesên ku me li vir anîn zimên, jinên arîstokrat û serdestan bin jî, dîsa ew ji aliyê dîrokî de, ji bo nasnameya netewî ya pîrekên kurd, karin mînakên pozîtîf ava bikin.

Li vir tenê dixwazim balê bikşînim ser nasnameya netewî û gelî. Nasnameya jinên zehmetkêş mijareke din e. Lê tiştek jî divê ji mirovên kurd re pir eşkere be: Ew kesên ku hayê wan ji kultura civata kurdan tune be, bawer dikin ku jina kurd hergav kole bûye, hergav reben bûye û şikestî maye. Lê di rastiye de ew ne dîtineke dîrokî ye, lêbele dîtineke ketûberî ye. Ewên ku nîşanê baş nizanibin, gelek tifingan vala berdidin. Kesên ku nîşanê baş ditefsilînin tifingên vala bernadin. Bi raya min ew dîtî jî rastiya dîroka civata kurdan pir dîr e. Ev dîtî nihîlîst e, nezan e, qure ye û tifingên vala berdide!... □

"KURDISTANA ENFALKIRÎ DÎSAN TÊ ENFALKIRIN!"

*Ta wek agirê bin kayê bin di gel yêk
Eger lehi be leşkerê we, bi qirşek*

Hacı Qadirê Koyî

XELÎL DUHOKÎ

Ebdula Pêşew, di nav texa hejar û tepeseran de mezin bûye. Lewre jî ew bi hemî hêz û şiyânên xwe berevaniyê ji mafên wan re dike. Ew bihayê azadiyê dizane, ji ber vê jî li dij dijminan dixebite û he-wil dide ku pîlanên wan têk bide.

Belê, ew helbestvanekî kurdperwer e. Armanca wî ya herî girîng, serbestiya gelê kurd e û rizgarkirina Kurdistanê dagîrkirî ye. Vê armancê hemû aliyên jiyana wî dorpêç kiriye. Lê dema mirov helbestên wî yê-kevin û xortaniyê dixwîne, xuya dibe ku, ew di derya çavên şoxekê de xeniqîye. Di evîna xwe de bi ser neketiye, bêhêvi bûye û birînên kûr di laşê wî de ve-bûne. Dr. Marif Xeznedar dibêje:

- Resenayetiya Pêşewî di hindê de ye ku, wî bi evîniyê dest bi vehandina helbestan kiriye, çimkî jiyana bi evînê dest pê dike. Paşê hizirkirin di bûnê de peyda dibe. Ango felsefe û paşê jî hizir û giyana netewayeti. Di qonaxeka diyarîkirî de, ev netewayetiye, evînê û hizirkirina di bûnê de, digirîte xwe û hunermendê serketî ew kese ku, evînê û felsefê di gel armancên netewayeti de biguncîne. Pêşew yek ji wan hel-

bestvana ye.⁽¹⁾

Erê piştî ku gula evîna wî diçirmise, êdî hemî evîn û dilovaniya xwe, ji bo gelê kurd û texa hejaran terxan dike. Ew zû ji welatê xwe derdikeve, derbeder û mişextî welatên biyanî dibe. Hema ji têgehiştina xwe û heta nuha jî, li xerîbiyê di-jî, lê welat herdem di nav xwîna wî de bûye.

Helbest li cem Pêşew, berî her tiştî, helwêst e. Ew bi rêya helbestê, dixwaze gelê xwe hişyar bike û li dij kêmasî û astengan jî bipeyive û xelkê pal de ber bi serhildan û xwepêşandanê. Ew bi hemû hêz peyama xwe digehîne xelkê. Ew helbestê dike nan û av. Dike azadî û xweragirtin. Dike xebata germ û pêşveçûn. Ew pênûsa xwe tûj dike û peyvan dike fişek û bi nav çavên dijminan ve datîne. Ew heta ser hestikên xwe girêdayî doza pîroz ya gelê kurd e. Helbestên wî bi xem, azar û nalînên xelkê kurd ve xemilandîne. Dr. Marif Xeznedar dibêje:

- Her mirov çêja nav derûna xwe di helbestên wî de dibîne. Hemû kurde hêviyên xwe tê de peyda dikin. Xudîkek e ku hejar û bêxwedî êş û azarên xwe tê de dibînin.⁽²⁾

Pêşew, xoştiviye û ji mêj ve cihê xwe di dilê gelê kurd de girtiye. Ew bi helbestên xwe, herdem di senger û çeperên kurdayetiyê de bûye. Lewre jî, helbestvan û rexnegirê Îranî yê bi nav û deng, Seyid Elî Salih, di lêkolîneke xwe de husan pesnê Pêşew dide û helbestên wî disengîne:

- Pêşew dizane ku helbest rengdana paqijî û dilsojiya zarokane ye. Helbestên wî şeweyeke din ya giftûgoya mirovane ye ku di axiftin û diyaloga rojane de heye. Ew bi tenê perdê ji ser ruhê veşartî ya hest û atîfê ladike, bi rengêkî wisan ku piştî xwendina helbestan, tu wilo dizanî ku tu jî, vê sozê, vî hestî, vê dîmen, derbirîn û peyamî dizanî, lê nayête bîra te. Erkê Xudayî yê şairî jî, ew e ku wan zanyariyên windabûyî û ji bîrkirî, ji tariyê rizgar bike û ronahiyê bidê. Belê, Pêşew yek ji helbestvanên herî xoştiviyan gelê kurd e.⁽³⁾

Ew bi zimanekî sivik û rewan dinivîse. Her kes bi hêsanî dikare bigihîje mebest û armancên wî. Zimanê wî xweş û sade ye. Di gelek helbestên wî de, form û neverok, pir bi hêz in û serketî ne. Mûzika wan nerm e û hêdî xwe tavêje guhên mirov. Ew yek ji helbestvanên rêza yekê ye û cihê wî baş xuya ye û pîraniya xwendevanên Kurdistanê dagîrkirî, wî nas dikin. Çimkî ew ji mêj ve ye ku li derveyî welat dijî û di gelek fêstivalan de jî helbest xwendine û ji wan hinek jî veguheztine tîpên latînî. Helbestên wî yên tercumeyî zimanên, erebî, farisî, tirkî, rûsî, swêdî, danmarkî û îtalî jî hene.

Mamoste Hejar, ku zimanzan û nivîskarekî kurdperwer bû, bi forma klasîk û

"Pêşew helbestvanekî rastgo û bi cerg e"

naveroka modern dinivîsî, pir bi helbestên Pêşew dilxweş bû û di hevpeyvîneka xwe de wilo basa wî dike:

- Helbestên Pêşew serbest in, lê pir mana ne û naveroka wan ciwan e. Erê, ew helbestvanekî baş e.⁽⁴⁾

Dîsan Hejarê nemir, di cihêkî din de jî dibêje:

- Berevacî hizir û boçûnên gelek kesên din, ez bi helbestên Ebdulla Pêşew daxbar im û peywendiyên min li gel bi hêz in û xebata wî cihê rêzê ye. Erê Şêrko Bêkes xelata **Toxoliskî** wergirtiye, lê eger biryar di destê min de buya, min ê ew xelat daba Ebdulla Pêşew. Ji ber ku di nav helbestvanên ku bi forma serbest dinivîsin, e wî cihêkî bilind heye.⁽⁵⁾

Belê, wî bi evîne dest bi helbestan kiriye. Ew aşiq e û di derya çavên şoxekê de xeniqiye. Lê di civatên paşdemayî de evîn qedexê ye. Nemaze di ya kurdî de. Yê hejar nikare bi hêsanî bigihîje ya dewlemend. Adet û torên kevin, kirêt û nejhêhatî, rê li ber evîna wan digirin û hemû kuçe û kolanan jî kontrol dikin û dîtîne li wan dikine hizret. Lê evîn her wisa bûye û evîndaran jî, gelek caran rêyên çareserkerîna giriftariyên xwe ditine û xweştî û azadp peyda kirine. Çawa ku tevayiya evîndarên dinê li ber xwe didin û riyên dîtina ji fêsiad û bekroka dûr, peyda

dikin û derdên dilên xwe derman dikin. Lê glek carên din jî, dikevîne ber hing û dingên xem û azaran. Pêşew jî yek ji wan evîndara ye ku, ew jî bi agirê evînê şewitiye û negehiştiye mexsed û miradê xwe. Ew di vê helbesta xwe de, rewşa dilê xwe ya çirmisî û ruhê xwe yê damayî, xuya dike:

PIRSYAREK

Li bîra min e,
Sal: Dawiya şêst û şeşê bû.
Bajar: Zend û bask bû.
Zivistan: Bazinekî reş bû.
Êvar bû.
Bo cara yekê,
Min hest bi bertengiya bajarî kir.
Te jî ew heste kir.
Dûr çûyn...
Li kuçeyekê, gehiştin hev
Reng zerpetixî.
Bêhinteng
Ji sîbera xwe ditirsayn
Dar û dîwaran, çav hebûn!
Dar û dîwaran, dev hebûn!
Lê em, yaxî bûyn û me lanet
Li xelkê bajarî kir!
Me lanet li çavê bajarî kir!⁽⁶⁾

Her çend adet û tîtalên xerab, asteng û kosp in di rêya bextiyariya evîndaran de, lê dîsan ew paqij in, kerb û kîn tijî dilên wan nabe. Ji ber ku ew dizanin sedemên azar û êşên wan, kes û karên dilreq, adtên kirêt û nezanîn e. Civata me bi hemû hêza xwe li dijî evînê ye û nahêle evîndar xweşiyê bibînin û bigihîjin armancên xwe. Li vir, dema keçikê bi zorê didine mêr, evîndarê wê dikare gelek karên nebaş encam bide. Dilê zavê reş bike û serê malbata wê jî şûr bike û wan di nav civatê de bê rûmet bihêle. Lê ji bo xatirê evîna xwe ya paqij û dilovan ew vê yekê nake û jiyana wan jî têk nade. Ew bi tenê derdê dilê xwe vala dike û hestên xwe nişan dide.

JI DESTÊ MIN TÊ

Ji destê min tê,
Demjimêra bextiyariya te rawestînim.
Ji destê min tê,
Gustîla tiliya te pavêjim.
Nama bextê te bişewitînim!
Ji destê min tê,
Hemî tiştan eşkera kim!
Kîjan şeva te, xweş û geş e,
Wê şevê pîftî çiray kim!

* * *

Erê cana min.
Ger min bivê,
Demjimêra bextiyariya te rawestînim.
Ger min bivê,
Gustîla tiliya pavêjim.
Nama bextê te bişewitînim!
Belge li cem min hene!
Hezar belgên eşkera û xuya
Belgên çar salên evîniyê
Lê çi bikim!
Evîna te, nehingek e
Xwîna min ya firayî dixotin.
Evîna te, rûbarek e,
Kerba min ya reş dişotin.⁽⁷⁾

Mezînan gotiye: "Ber li cihê xwe bi seng e." Demê mirov ji welatê xwe derket û derbederî kolanên biyaniyan bû, hîngê çi tam û çêj di jîyanê de namîne û tenêbûn, barê here giran e li ser dilê mirov yê çirmisî. Belê, Pêşew gelek ji mêje ve ji welatê xwe derketiye. Her çend ji bo xwendina bilind bar kiribû jî, lê dîsa vegera wî ya welêt, astengeka mezin bû. Çimkî faşî li ser hukim bûn û wî ji ne dixwazt di riya wan re vegere û tekeve bin kontrola wan. Ji ber vê jî, dema xwendina xwe temam kir venegeriya, ji ber nexwest vegere himbêza faşîzmê. Êdî neçar ma ku riyên jiyên

û paryê nan peyda bike. Wî li Lîbyayê kar kir û paşt jî, li Fînlandayê bû akincî û nuha derdê penabriyê dikêşe. Belê, ew pirniya xortaniya xwe ji welatê xwe dûr dijî, dîtina kes û karan, dost û hevalan, gund û bajarên Kurdistanê lê dibe hizret û bi tenê di xewnan de diçe seredana welêt. Çimkî welat di xwîna wî de ye. Werin em vê helbesta wî bixwînin û derdên wî binasin.

ÇEND PEYV DI DERBAREYÎ DILÊ MIN DE

Dilê min mîna vagona tirênê ye
Hezar û yek rawestgeh hene.
Li her rawestgehekê disekine,
Rêwiyekî li wir dihêle.
Rêwiyekî din dêl wî ve wî radike.
Lê her ji demê dilê min bûye vargon
Rêwiyekî xeyidî tê de ye.
Li qulaçeka vê dinyayê.
Naête xwarê. Naête xwarê.
Ev rêwî li pey navê xwe sergerdan e.
Ev rêwî li pey çavê xwe sergerdan e.
Ev rêwî, birîna min e.
Ev rêwî girmijîn û girîna min e.
Ev rêwî Kurdistan e.
War û hêlîna yekem, evîna min e.⁽⁸⁾

Ew ji dil dixwaze, rewşa aloz û kembaxa gelê kurd, ji bo zarokan vegere. Ew dixwaze van karesat û wêrankirinên li welatê wî çê dibin, bike çîrok û helbest, ji bo ku zarok ji bîr nekin û her dem li ber çavên wan be. Ew dizane ku, dijminê gelê kurd har û dirinde ye, hemû riyan bi kar tîne, ji bo ku çi şûnewarên wî welatî jî nemînin. Bajar û gundan dişewitînin. Kultur û şaristaniyeta me binax dikin. Her tiştî berze bikin. Lewre ew zaroka agehdarî hemû rûdanan dike.

Belê, wî duwazde ders ji zarokan re nivîsne û divê neyêne ji bîr kirin. Di nav xwîna wan de bê û biçê, ta ku tola xwe bigrin û berevaniyê ji doza xwe ya adilane re bikin. Ew dizane zarok, xort û mêrên pêserojê ne û avakirina wî welatê talan û wêrankirî, wê bikeve ser milên wan. Ew wan hişyar dike û rihên xebat û xweragirtinê, di dil û mejiyên wan de diçîne. Bi hizreke kûr û bi form û navero-

keka geş û bi hevok û peyvên resen, van dersan divêhîne û ji zarokên Kurdistanê re dibêje:

Zarokno!
Hûn in ên ku pengavê bişilqînin.
Hûn in ên ku bîvelerza
sibe kaniyê biteqînin.
Hûn in ên ku sibe sinorên çekirî dişikînin.
Xekekên zincîra qetyayî,
Girê didin û dişidînin.
Hûn in ên ku sibe li Qamişlî
Li Diyarbekira şêx Seîdî
Li Silêmaniya birîndar
Li Mehabada Qazî
Baweriyê bi yek felsefê tînin.
Hemû têdîgehên:
Ewê kurd be, bereyê nû be.
Divê xarna rêya yekgirtina kurda pê be.⁽⁹⁾

Li her welatî gora serbazê wînda heye û sîmbola qehremanî û mêrxasiya wî welatî ye. Lê mixabin welatekî me yê azad û serbixwe nîne, çimkî dijminan ew dagîr kiriye û paşê jî hemû berhemên wî ên sererd û binerd gişt talan kirine. Ew sedan sal in ku gelê kurd xebateka gerim û bê rawestan dike, lê hîn jî ji dest û pencên dijminan rizgar nebûye. Her kes dizane ku bi sedhezaran şehîdên Kurdistanê hene û tu dikarî li her bosteka axê, gora şehîdekî bibînî. Dijminan her çi çekên sotin û qirkirinê, yên giran û yên qedexê jî tê de, li dij gelê kurd bi kar anîne. Ev çend serfîhildan û şoreşên kurdî ne ku li ber çavan bi xwîn, wêrankirin û şewitandinê tê diêin, lê gelê kurd her li ber xwe dide û bi bindestiyê razî nabe. Pêşew di vê helbesta xwe de, ji tevayiya cîhanê re dide xuyakirin ku ew Kurdistan şehîdên wê pir in û her kes dikare wan bibîne. Belgeyên vê yekê jî li hemî cih û deverên welatê me hene. Belê, dema wêfdek, xurûbek were seredana welatê me, ew racegulên xwe li kîjan cihî deynin jî, ew cih gora Leşkerê Wînda ye...

LEŞKERÊ WINDA

Dema heyetek diçe cihekî

Ji bo gora Leşkerê Wînda,
 Dibe tacegulekê.
 Eger sibe
 Heyetek bê welatê min
 Ji min bipirse:
 "Kanê gora Leşkerê Wînda?"
 Ez dê bêjim:
 - Ez benî!
 Li kenarê her coyê
 Li ser sekuya her mizgeftê
 Li ber deriyê her malê,
 Her dêrê,
 Her şikeftê,
 Li ser zinarê her çiyayî,
 Li ser dara her baxçeyî,
 Li Kurdistanê,
 Li ser her bosteka erdî,
 Li ser her gezeka esmanî,
 Me tirse!
 Hinekî serê xwe biçemîne û
 Tacegula xwe deyne.⁽¹⁰⁾

Dijminên gelê kurd, berî sedan sala, xelkê me ji cih û warên bab û bapîran derxistinê û mişextî deverên dûrî Kurdistanê kirîne û carna ji berê wan dane çol û biyarên germ û hişk. Bi vê pîlanê dixwazin kurdan ji hev cihê bikin û kûratiya sitratîcî têk bidin û xelkê me di nav xwe de bihelînin. Bi niyaza hindê ku me bikin ereb, tirk yan faris! Hin caran warên me şewitandine û hin caran ji xelkên xwe anîne li ser cih û warên me bi cih kirine. Helbet ev ji bo wan xewneke, lê berdewam hewil didin. Nemaze di van sih salên dawiyê de, li Kurdistana başûr encam dayîne. Belê, pîlanên wan ji bo bi erebkirina kurdên başûr, ji mêj ve dest pê kirîye. Ji aliyekî ve bi hezaran gundên li ser sinoran bombebaran kirin û ter hişk bi hev re şewitandin, xelkê me veguhaztin ordogayên berteng û kirin bin kontrola leşkerê faşî. Bi hezaran ji veguhaztine deverên jêrî Îraqê û bi dehhezaran ji ereb anîne ser gundên me û ji xwe re talan dikin. Pîlan û nexşa erebkirina kurdên başûr bi germî dihat meşandin û bi hemî rê û şîyanên xwe li dij gelê kurd dixebitîn. Dixwaztin kurdan ji mey-

danê rakin û doza pîroza wan ji binax bikin. Ev rûdan û birîn bûne sedemên nivîsîna çendîn çîrok û helbestan. Nivîskarên xweragir û kurdperwer, bi hemû hêzên xwe li dij van pîlanên genî rawestiyên. Lê dîsan jî, faşiyên Îraqê dikanîbûn gelek qonxan bibirin û erebkirina kurdan pêş de bibin. Wek li bajarên Ênsîfînê, Akrê, Ênzala, Sêmelê, sincarê, Kerkûkê û Xaneqînê. Qanûn derxistin ku yekî kurd ewê nikaribe erd û xaniyan bikire. Ewê nikaribe hotêl û xaringehan bi navê xwe çêke. Pere didan kurdên ji wan bajarên - nemaze ji Kerkûkê - derkevin û li bajarekî din jî erd pêşkêşî wan dikirin. Dixwestin bi hemû riyên kurdan ji hev belav bikin. Lewre vê rewşa aloz û bi tirs Ebdulla Pêşew hejand û ev helbest vehand. Werin em bi hev re bixwînin:

BI EREB KIRIN

Ji esmana nehata me
Ne mêvan im.
Berî dîrokê,
Kaniyek bûm li vira der bûm.
Berî dîrokê,
Agîrek bûm li vira hêl bûm.
Bar kin, herin !
Ji bilî min, kanî kesên din têr av nakin!
Ji bilî min, dargûz li kesê din sîberê nakin!
Bar kin herin !
Tovê we li zeviya me şîn nabe, dimre.
Mêrga me di bin piyên garana we de agir e.
Heta dartûya me jî ewê biazire
Colankê ji bo zarokên we ranagire!
Bar kin herin !
Fêkiyên darên me, xav û kal in,
Ava me şor e,
Hingivê me di devê we de tal e.
Bar kin herin !
Bar kin herin !⁽¹⁾

Dîrok şahid e ku berî nuha bi hezaran sal em li ser axa Kurdistanê jiyan e û belge-

yên me jî hene. Belê, hêştan dewletên deverê û sinorên niha tune bûn, dema ev welat hebû. Kes nikare vê rastiye binax bike û navê kurdan ji nexşeya cihanê bibe. Lê mixabin ji serê sedan salan ve ye ku ev welat hatiye dagîr kirin. Di demên Osmanî û Sefewiyan de û heta digehîje dema Şerê Cîhanîyê yekem, ku bi vî rengî sinor hatin kêşan û welatê me di nav çar dewletan de dabeş kirin. Kurd gelekî aşîxwaz e û bi dirêjîya dîrokê, zulm û sitem li tu gelên din nekiriye. Lê berdewam tadayî, wêrankirin û sotin pişka wî bûye. Ji lewre vê jî tim berevanî li hebûna xwe kiriye û heta niha bi sedhezaran şehîd pêşkêşî vê doza xwe ya pîroz kiriye. Di gel hindê jî, gelê kurd alayê biratî û dostaniyê bilind kiriye, lê dijmin bi agir û asinî bersiva wî daye. Ji ber hindê jî, ew neçer maye ku, dest bavêje tivengê û xwe ji hêrişên hov û dirinda biparêze. Bi dehan karesatên diltezîn û xwînwawî hatine serê gelê kurd, ew jî bi destên rijêmên cîran, yê ku Kurdistan dagir kirine. Bo nimûne: Qirkirina geliyê Zîlan û ya Dêrsimê, serbirîna Mehabadê, karesata Helebçê, hêrişên enfala û reva mezin ya sala 1991ê. Ewe hemû bi serê gelê kurd hatin. Ji aliyekî ve hemû birînen kûr in di dilê kurdan de û ji aliyê din ve jî pîneyên reş in bi navçavên biratiya saxte û mirovatiya bêdeng ve! Lê dema kurd daxwaza azadî û serxwebûna xwe dikin, êdî ew şofinist û regezperist in, cudaxwaz û terorist in! Belê, Pêşew vê helbestê divêhîne û ji tevaya gelên cihanê re didê xuyakirin ku kurd dixawzin ji pencên hovan rizgar bibin. Serbest û serbilind bijîn. Ew mirov in û xwe diparêzin.

ÇIMA ŞOFİNIST IM ?!

Ev e Vêyetnamî,
 Bo Vêyetnamê serê xwe diçemînin.
 Felestînî, ji bo dilopeke avê,
 Bo her kevrekî felestînê,
 Dijîn û dimrin.
 Eger ez jî daxwaz bikim
 Di Kurdîstaneke azad de
 Serbest bijîm wek mêran
 Neku parçekirî li bin nigan.
 Çima şofinist û xwepêrist im ?!
 Çima şofinist û xwepêrist im ?!(12)

Ew kurdperwerekê dilsoz e û Kurdîstaniyekî xemxur e. Ji bo wî Kurdîstan yek e û

çi cudahî di navbera axa pîroz de nîne. Serê yekî li Qamişloyê diêşe, xwe jê re dike Espirîn. Destê yekî li Mehabadê dişkê, xwe jê re dike gulte û gopal. Yek li Diyarbekirê dikeve zîndanê, xwe jê re dike betanî û êzink. Ji bo birçiyên Silêmaniyê, xwe dike nan û av. Ew Kurdistanî ye û di hevpeyvîneke xwe de, vê rastiye dide xuyakirin:

- Ez xwe bi xelkê Qamişlo, Mehabad, Diyarbekir û Silêmaniyê dizanim. Çend pîtey bi Hevlêrê dikim, hinekî jî xemxur û guhveçiniyê dengûbasên her bosteka axa Kurdistana mezin im.⁽¹³⁾

Ew ji bo Kurdistana azad û serbixwe dixebite, dinivîse û baweriya wî bi bilindkirina Alayekê heye ku ew li ser tevaya çiya, avahî û deverên Kurdistanê li ba bibe û xwe bihejîne. Ew di helbesteka xwe de, dilê xwe wisa bê perde û bi eşkera-yî vala dike:

ALA

Dostên min! Baş bizanin.

Dijminên min! Baş bizanin.

Mîn çuqasî bawerî bi Zerdeşt, Avêsta û Xwedê heye.

Hezar carî pêtir

Mîn bawerî bi bilindkirina Alayê heye.⁽¹⁴⁾

Bi dehan boblat û karesatên mezin û dilşewat, di dîroka nêzîka gelê kurd de hene û hemûyan jî bi destên rijêma faşîst û xwînrêj ya Îraqê encam dane. Her kurdek, belku her mirovekî ku navê Sedam bihistibe, yekser dibêje: "Bikuj û xwînmijê gelê kurd e." Ma kî dikare karesata Helebce, qirkirina Enfala 1988 ê û heta digîhê reva mezin a bihara 1991 ê, ji bîr bike. Mîrov bêje celad, bikuj, sozanî, xwînrêj û Hîtler jî hêşta kê m e. Belê, di gel van sitema jî, dîsan pirniya partiyên Kurdistana başûr, serok û nûnerên xwe dişînin cem Sedam û wî maçî dikin! Belê, ew maçên wan dilê pirniya xelkê kurd êşand û birînên wan jî kûr kirin. Heta dostên gelê kurd jî, hêbetî man û gelek nêrazîbûna xwe jî, beramber maçên wan diyar kirin. Ev yek bû sedem ku çendî ronakbîr û nivîskarên kurd li dijî binivîsin. Ebdulla Pêşewê şaîr, di helbesteka xwe de, bi hemî hêza xwe li dijî seredan û maçîkirina serokên kurdan, bo Sedamê hov û dirinde, radiweste û lanetan lê tîne. Belê, Pêşew helbestvanekî rastgo û bi cerg e.

Ew berdewam helwesta xwe beramber tevayîya rûdanên gelê kurd destnîşan dike. Hemescîd Hesen dibêje:

- Pêşew şairekî bi navûdeng e, rastgoyî û netirsî xesletên eşkere yên helbestên wî ne, wan maçên serokên kurdan ew hejand û bêhna wî teng kir, neçar ma ku di helbesteke xwe de, hest û helwesta xwe bide der.⁽¹⁵⁾

Ew helbesta xwe bi vî rengî dest pê dike:

MAÇ

Ewê te givaştî dest nebû
Ejdehayekî pêncser bû.
Ewê te maçî kir rû nebû
Dariştina yasa daristanê
Dîwarê Berlîn
Simê kerî bû.
Ewê dikeniya dev nebû
Navrana qehpê
Binzîkê kûçîk
Sopeka Hitlerî bû.⁽¹⁶⁾

Pêşew gelek salên jiyana xwe li xerîbiyê borandiye û vê dûriyê dilê wî helandiye û birînên wî kûr kirine. Ew bi dirêjîya bîst salan li derveyî welat maye. Bîst salên mişextiyê, dûr ji kes û karan, ji heval û dostan, ji gund û bajêrên Kurdistanê. Ew di hevpeyvîneka xwe de dibêje:

- Bîst salên mişextbûnê, ji bo min xwendingehêka xoştiyîya Kurdistanê û xelwêgehêka nêzîkbûna neteweyî bû.⁽¹⁷⁾

Ew di helbesteke xwe de vê evîna mezin, bi vî rengî xuya dike:

Zevî distire ji bo baranê.
Çiya ji bo teyrê baz
Rûbar û çem ji bo nerawestanê.
Roj ji bo asoyê
Agirperês ji bo atêşgehê
Ba ji bo takê darê
Stêr û heyv ji bo spêdê
Ez jî ji bo te Kurdîstana min.
Ez jî ji bo te.⁽¹⁸⁾

Ebdulla Pêşew, dûr ji warê xwe jiya ye. Çimkî welatê wî di bin kontrola faşîyan de bûye û wî jî neşiyaye vegere. Êdî xewnan pê ve dibîne. Dilê xwe xweş dike hêviyên xwe geş dike. Her ew "Eger" bi xwe ronahiyê dide ruha wî û baweriyên wî bi vegere mukum dike. ew mirovekî geşbîn e û li benda rojekê ye ku bi serbilindî û azad vegere. Çimkî ji bo wî, çendîn rêyên vegere hebûn, lê diviya bû serê xwe biçemîne û bikeve bin sîbera faşîyan! Wî ew nekir û derdê xerîbiyê kêşa û li benda roja geş ma. Belê, mirov ji vê helbesta wî xuya dike ku, welat di nav xewna wî de ye. Lewre ew dixwaze vegere û mîna berxikê sava, têr giya paqij ya deşt û zozanên Kurdistanê bixwe. Ji her kaniyekê, qurçeka avê vexotin. Mîna sivora, li ser dargûza bilîze. Ew hemî rojên zaroktiya xwe bi bîr tîne. Jiyan her ew e ya ku li ser gir, zîr û kolanên welat dibore. Ji lewre mezin dibên: Şam şekir e, lê welat şêrîntir e. Belê, eger welat û axa pîroz, ew qas şêrîn û xweş neba, ewê çawa hewqas xelke xwe li ser bidana şehîdkirin? Jiyan bê welat nabe, werin em bi hev re vê heilbestê bixwînin, ka çawan ji kûratiya dil û mejiyê wî derdikeve.

EGER EV CARE BÊME VE

Eger vê carê bêm:

Siharan, dê wek berxekî sava

Xwe di nav giya paqij de,

bigevizînim û têr giyayê tîj vecîm.

Ta biwestim û dê laşê xwe

Di xunava sar hisîm.

Eger vê carê bêm:

Wek sivorey, dê li ser dargûzên bilind bigerim.

Mîna ewrekî nizim,

Ezê li ser mêrgên kesk, çerxan vedim.

Wek şengebiyê, dê bi ser rûbarî de

Bi ser giş zinaran de, xwe şûr kim.

Ax! Bes vê carê bêm!

* * *

Eger vê carê bêm:

Ezê ji serê memkên her kaniyekê,

Qurteke av vexome.

Ezê hemiyân bikime diya xwe.
Di her şikeftê de,
Ezê şevêkê, serê xwe li ser kevrekî deynim û
Gişan bikime landika xwe.
Eger vê carê bê...⁽¹⁹⁾

Wî bi dirêjîya bîst salan, welatê xwe di xewna xwe de didît. Lê xewna ruhê wî ya westiyayî aram nedikir û dilê wî yê damay ena û geş nedikir. Ji ber hindê jî, dema Kurdistan rizgarbû, ew bi vî rengî pesin dide:

-Xweştirîn rojên jiyana min, rojên serhildan û rizgarkirina bajar û gundên Kurdistanê bûn.⁽²⁰⁾

Belê, piştî bîst salên dûriyê, ew digihîje hêviyên xwe û di nêzîktirîn delîve de vedigere Kurdistanê, ji bo ku ji nêzîk de xebatê bike û rolekê di pêşveçûna gelê xwe de bibîne. Lê hezar heyf û mixabin ku, şerê birakujiyê, dîsan destpê dike û hêviyên wî dikuje. Ew bi hemî hêza xwe li dij şerê birakujiyê ye. Nikare vî şerî qebûl bike û bi baweriya wî, çî sedem nînin ku divê şerê birakujiyê bête kirin, divê neête kirin. Çimkî ji zîyanê pêvetir tiştekî ji bo gelê kurd naîne. Lewre ew bi aşkerayî dibêje:

- Li cem min, çî tiştek pakanê jî bo şerê birakujiyê nake. Pîstirîn şer, namerdtirîn şer, bênamûstirîn şer, şerê birakujiyê ye.⁽²¹⁾

Belê, ew vê carê bi çavên xwe şerê xwekujiyê dibîne. Wî qet bawer nedikir ku ev şerenîxa partiyên kurdî - nemaze piştî peydabûna vê delîva dîrokî ji bo gelê kurd- bigihîje vê rewşa aloz û wêrankar. Ev cara yekê ye ku Kurdistana başûr bi vî rengî dikeve jêr kontrola kurdan. Ew bi xwe bibine hakim û perlemanî xwe helbijêrin û dewletê jî bi rê ve bibin. Hemî dinê bi çavekî din temaşayî doza kurdî dikir û wesan hizir dikirin ku, kurd dikarin dewleta xwe ava bikin û demokrasîyê jî bi çespînin! Ji bo vê çendê jî bi her awayî alîkariya kurdan kirin. Ji aliyekî ve, kurd ji êrişên Sedam parastin û xetta (parelela) 36an danîn û ji aliyê din ve jî bi dehan rêxistinên mirovayetî hinartin û bi sedan gundên wêrankirî avakirin û Kurdistan xistin rewşek baştir û pêşketîtir. Lê dîsan mixabin ku, partiyên kurdî, bi vî şerî, ruhê xelkê me jî kuştin, hêviyên wî binax kirin û êdî her kes hewil dide ku vê kurdistana xweş çol bike û bi çî rîya hebe jî xwe bigehîne welatekî Ewrûpa. Belê, xelk ji ber van karên ne kurdane û ne mirovane direvin û di dawiyê de Pêşew jî Kurdistan hêla. Çawa dikare bimîne:

-Li Bajarê Hevlêrê derkerina derve mêrxasiyek bû. Min bi çavên serê xwe bira-

Birakuji, weşanên Avesta

kujî dît... Her dil e û tê kuştin. Her beraet e û tê wergirtin. Her mal e û deriyê wê tê şikandin. Her xanî ye û tê talan kirin. Her xortê kurd e û li ser bîr û baweriyên xwe ji mal tete deranîn û bê serûşûn dibe. Her namûs e û tê kirêt kirin... Kurdistana min ya Enfal-kirî dîsan tê Enfal kirin!⁽²²⁾

Çîroka evîna Pêşew û Kurdistanê, mîna eşqa qaremanên çîroka Somersit Momî lê hat: Sûre û Salî, du evîndarên mezin bûn. Deng û basên wê evîna gerim li wan dîrûbera belav bûbû. Carekê keştivanekî pêwistî bi karkeran hebû, êdî wî Sûre serxweş kir, di gel xwe bir û ji wê giravê dîrêxist. Êdî vegera wî zehmet bû. Bi dirêjîya 30 salan keçik li benda wî bû. Di delîvekê de Sûre tê giravê. Lê evîndara wî ne mîna berê xweşik û rind mabû û ew jî pîr, qelew

û kirêt bibû. Xemên evîne û derdê dîriyê hind êşandibû ku, dema di odekê de gehiştin hev, hevdu nas nekirin. Her yek bi aliyekî de çû!

Belê, dema Pêşew jî, piştî 20 salan vegeriya, dît ku welat wêran bûye û şerê birakujiyê jî birîn kûr kirine. Êdî bi dilê şikestî, ji Kurdistanê derdikeve û vedigere Ewrûpa. Lê ne vala û bê helwest. Berî ku derkeve li bajarê Hevlêrê semînerekê dide û tê de, helbestên agirîn li dij birakujî û partiyên kurdî dixwîne. Tif û lanetê li wan kesan tîne ku dibine sedemê wî şerê qirêj û xwekuj. Ew bi vî rengî li ser şerê birakujiyê dinivîse:

BIRAKUJÎ

Di vî nîştimanê çarereş de,
Çi maye we dabeş nekirî, mîna rezê xwe?
Her bi şehîda serê me bilind bû,
We ew jî kirin wek pezê xwe!?

Ditirsim pêûsekê helgirim.
 Ditirsim kirasekî li xwe kim.
 Rûyê we reş be.
 We reng jî, dabeş kirin!
 Bêjim: Xwendkar yan qutabî ?
 Jin yan afret?
 Rûyê we reş be.
 Ta peyvên nav ferhenga jî,
 We dabeş kirin.
 Du kinarên zêyê nemiran,
 Xanî û Hacı jî, we dabeş kirin.
 Ax, av û agir jî, we dabeş kirin.
 Ka we çi hişt?
 Ka we kî hişt?
 Ta we qehpe, diz û rêbir jî dabeş kirin.
 Mîna zirtekê gakuji, we niştimanek kire du beş.
 Bajar bi bajar, gund bi gund,
 Li her malekê, we agirdan jî kire du beş.
 Xelkê dîrokek heye,
 Me du dîrok hene.
 Hemî dinê serokek lê bela ye,
 Me ji wan jî, du hene! ? ⁽²³⁾

Xelk Ebdula Pêşewî wek helbestvanê netewê kurd dinase. Ew simbola kurdayetiye ye û niha jî, li ser helwêsta xwe maye. Wî di nav tu rêxistin û partiyên kurdî de kar nekiriye, lê tevan rêz û hurmet jê ra girtiye. Ew li dij tevaya dagîrkeran xebitiye û her partiyeka kurdî, kêmasiyeka netewî kiribe, wî li dij nivîsiye û her kesê ku li dijî doza kurdî bûye, wî lanet û tif lê barandîye. Ew ji bo gelê kurd dinivîse, nemaze ji bo rênçber û hejaran. Lewran ew di dilê pirniya xelkê kurd de ye û cihên tiliyên wî jî, li ser nexşa helbesta nû ya kurdî heye.

Pêşew, helbestvanekî xwedan taqet û şiyânên bilind e. Zimanê wî cemawerî ye û ji bo hejarên gelê kurd dinivîse. Diruşmê wî yê here mezin, kurdayetî ye û ji bo kurd û Kurdistaneka azad û demokrat dijî. Helbest li cem wî, berî her tiştî helwêst e. Mîna pîraniya şairên welatparêz, pêtir pîtey bi naverokê dike. Lewra jî, carna helbestên wî peyvîneka normal e û ji qalibê xwe derdikeve û dibe gota-reka siyasî. Lê ew wê çendê jî, bi bawerî dike û wê rastiya xwe jî naveşêre.

Ebdulla Pêşew, di sala 1947ê de, li gundê Bêrkot, li nêzîk bajarê Hevlêrê ji da-
yîk bûye. Du salî bûye demê bavê wî mirî ye. Zaroktiya wî hewqas tal û dijwar
bûye ku naxwaze bîne bîra xwe. Her li wî bajarî xwendina xwe qedandiye û di
sala 1970 - 1973an de, mamostayî kiriye. Dûre çûye Sovyeta berê û di sala
1985an de, şhadetnama doktorayê li ser edeba kurdî wergirtiye. Her ji destpêka
sala 1961ê û vir de, helbestan dinivîsîne. Niha jî li welatê Fînladayê penaber e.
Min helbestên di vê lêkolînê de, bi kar anîn, ji tîpên erebî û kurmanciya jêrî ki-
rîne tîpên latînî û kurmanciya jorî. Hêviya min ewe ku, xwendevanên kurman-
ciya jorî, feydeyê jê bibînin û cîhana helbestvaniya wî, ji nêzîk ve nas bikin.

Heta niha wî ev berhemên jêr çap kirine:

1. Firmêsk û zam. Helbest, 1967.
2. Bitî şikaw. Helbest, 1968.
3. Şewnamey şairêkî tînû. Helbest, 1972.
4. Şew niye xewintan pêwe nebînîn. Helbest, 1980.
5. Sedan sale. Belavoka helbestan, 1982.
6. Duwazde wane bo minalan. Helbest, 1985.
7. Birakuji. Helbest, 1994.

ÇAVKANÎ:

1. Pêşgotina dîwana Birakujiyê 1997.
2. Her ew çavkanî, 1997.
3. Kovara Rabûn. Hejmar 9, sal 1994, rûp 67 - 68, Swêd. Soma ji farisî wergerandiye kurmanciya jêrî.
4. Rojnama Xebat, hejmar 610, sal 1991, rûp 9. Kurdîstana başûr.
5. Kovara Rêgay Aşî û Sosyalist. Hejmar 26, sal 1991, rûp 147.
6. Şewnamey şairêkî tînû. Helbest, 1972, rûp 68, 69.
7. Her ew çavkanî, rûp 50 - 54.
8. Şew niye xewintan pêwe nebînim. Helbest, 1980, rûp 58, 59.
9. Duwazde wane bo minalan. Şam 1985, rûp 9.
10. Her ew çavkanî, rûp 28.
11. Her ew çavkanî, rûp 25, 26.
12. Her ew çavkanî, rûp 22.
13. Rojnama Kurdîstanî Nwê. Hejmar 2692, sal 1992, rûp 6. Kurdîstana başûr.
14. Duwazde wane bo minalan. Şam 1985, rûp 23.
15. Kovara Xermane. Hejmar 3, sal 1991, rûp 20.
16. Kovara Xermane. Hejmar 3, sal 1991, rûp 19.
17. Rojnama Alay Azadî. Hejmar 20, sal 1992. Kurdîstana başûr.
18. Rojnama Berxwedan. Îlûna 1991 ê, rûp 22.
19. Şewnamey şairêkî tînû. Helbest, 1972, rûp 73 - 79.
20. Rojnama Alay Azadî. Hejmar 20, sal 1992. Kurdîstana başûr.
21. Birakuji. Hevlêr 1994, rûp 6.
22. Birakuji. Hevlêr 1994, rûp 7,8.
23. Birakuji. Hevlêr 1994, rûp 15-18.

ÎHSAN CULEMERGÎ:

”Cembelî warisê textê mîrekiyê ye”

MUSTAFA ALADAG

M. Aladag.: *Tu dikarî xwe bi me bidî naskirin, Îhsan Culemergî kî ye?*

Î. Culemergî.: Ez di sala 1944'an de li Culemergê hatime dinê. Malbata min ji eşîra Xaniyan e. Min di sala 1965'an de li Amedê zanîngeha mamostetiye qedand. Min 8 salan li bajarên Kutahya, Uşak û Hekaryê mamostetî û rayedariya perwerdekariya gel a fermî kir. Di sala 1973'an de ji ber pîrsgirêka netewî ez hatim surgûnkirin. Li ser vê bûyerê min jî dest ji karmendiya fermî berda û serbest xebitîm. Ez piştî 20 salan ji nuh de mamostatiya fermî dikim. Ez niha li Culemergê rûdinim.

– *Te destana Binefşa Narîn çawa berhev kir? Ji kê û ji ku alîkarî girt û te çima ew mîna romanekê nivîsand? Gava te ev roman nivîsand te çi dijwarî kişand?*

– Barîna zimanê kurdî ji aliyê nivîskî ve dewlemend nîne. Bes gencîneyeke bi gotinên devkî ve têr û tije ye. Her wekî hişakekê ye ber destê nivîskarên kurd. Gelê kurd piraniya destanên xwe bi rêzikên strana ve daye raçandin û neqîşandin. Strana Cembelî ye ku ew bûyer gihandiye me. Ev stran li her herêmekê cuda cuda di hate gotin. Ew gotinên ku li devera Hekarya winda bûne, min ew li herêma Behdînan dîtî. Yê ku li derdora Behdînan nedihatî bihîstî jî di devê denbêjen Botan de bûn. Dema ku min ew berhev kirin, têra raçandina romanekê berhev bûn. Min gotinên dengbêjekî kurdê Ezdî (Silêman Xirşanî) yê mîrîrbekî gerokbeyzade (Hesen Elî Xencer) yê dengbêjekî Dihokî (Usivê Ebû Xorta) û yê hin kesên din kom kirin. Bêguman lêkolîna wê zehmet e. Tîrsa metîngeriyê û qirêja bindestiyê mirovan xweş nade axaftin. Nivîskar her tiştekî mîna ava bîrê bi zora mîla hildikîştine. Bazirgan û bikirên ziman û çanda bindestan kê in. Xasma herêmên eşaîrî. Ew bajarê ez lê rûdinim û min serpêhatiya Cembelî lê nivîstî, ber çavên çeteyê dewletê nivîsandina zimanê kurdî ji bazirganiya afyonê zêdetir sûc e û darazandina wê

jî zêdetir e. Ma ev ne dijarî ne?

– *Min pirtûka te xwend û gelekî jê bez kir. Te him destaneke kurdî berhev kiriye û him jî ew mîna romanekê nivîsandiyê. Tu xwe romannivîs an jî lêgerîner dihesibînî?*

– Ez lêgerîne maka hin xebatan dibînim. Roman-nivîs û nivîskar di hin cihan de lêgerînavan in. Bê şik hin cûdahiyên wan jî hene. Hemî lêgerîner nikarin bibin nivîskar û romannivîs. Lê belê hin caran ro-la nivîskar û romannivîs jî wekî

ya lêgerîneran e. Ez bi nivîsîna pirtûkeke piçûk ve xwe ne nivîskar û romannivîs û ne jî lêgerîner dihesibînim. Ger wusa bûya wê çaxê hostayên dîwara jî dê bigotana em jî mîmar in. Karê nivîskar û lêgerîneran karekî domdirêj û berfireh e. Dara ew diçînin jî têr fêkî ye. Berhema min hê wek şutulekê ye. Ger tu min mîna masiyekî di nav selika masiyên edîban de bibînî, wê demê dişem bi vî awayî xwe bidim nasîn. Ez ne masiyê rûbarê Dîcle û Ferêt im, ne jî yê gerava Wanê me. Ez di nav bor û sêpelên rûbarê Zê (Zapê) de mezin bûme. Giranî û firehiya ber û milên min jî li gor kûrahiya gerên wî çemî ne.

– *Te di pirtûka xwe de zimanekî herêmî bi kar aniyê. Çima zimanekî herêmî? Ma*

Îhsan Culemergî: "Cembeliyê Hekarî û Binefşa Narîn berê aşiq û evîndarên kurdan ji mîtolojiyê kirine rastî"

ev ji bo yekîtiya zimanê kurdî ne xelet e?

– Li ba teşîrêsekê çî rîs hebe tevnê bi wê diraçîne. Jiyana min bi temamî li devera Hekarya derbas bûye. Beriya heft salan dema min ew pirtûk nivîsîbû, li ser tevin û teşîya min ewqas rîs û reng hebûn. A din jî min xwest di nav van rûpelan de hinek peyvên devera Hekarya careke din vejînim û raberî xwendevan û zimanzanên kurd bikim. Hem devoka Hekariya ne devokeke tevlihev e, ew zêde nehatiye bişavtin. Xelîl Xiyalî beriya gelek salan gotiye ”dawiya zaravayê kurmançî dê li ser devoka Botan û Hekarya raweste”. Ez bi xwe alîgirê zimanê neteweyî me. Min li gorî zanîna xwe cîh cîh bazdaye aliyê Botan û hin peyvên nuh jî min xistine nav. Him hevalê pêşgotina wê nivîsî û him jî hinek hevalên din gotin: “Xwezila gişk bi devoka Hekarya bûya”. Xuyaye gişk ne bi devoka Hekarya ye. Piranî bi devoka Hekarya hatiye nivîsîn. Yekîtiya zimên ne karekî sivik e.

– *Girîngiya destana Binefşa Narîn û Cembeliyê Hekarî di edebiyata kurdiya devkî de çî ye?*

– Girîngiya destanekê bi dirêjbûna temenê wê re tê pîvan. Ger ev destan ne girîng bûya ji çend sed salan heta niha ji ser zimanê gelê kurd ji Mûsilê, heta Serhedê û Dêrsimê belav nedibû. Di ferhengên kurdî de hember navê Cembelî “Lehengê eşqa kurdî” tê nivîsîn. Hem naveroka mijara wê, hem strana wê ya tamxweş ew daniye cîhekî girîng. Destana Cembeliyê Hekarî û Binefşa Narîn berê aşiq û evîndarên kurdan ji mîtolojiyê kirine rastî. Beriya Cembelî evîndarên kurd li dinya din (axîretê) digihîştin evîndarên xwe. Lê Cembelî û Binefşe dane xuyakirin ku viyana rast ew e ku li vê dinyayê tê jîyan. Gelê kurd bi qirna şevên dirêj, di rojên dîlan û cejnên de guhdarî li vê destanê kirine.

– *Di destanên evîndariyê de bi piranî evîndar di dawiya destanê de nagihîjin hev. Ev bûyer destanan dramatik dîke û balkêşiyê dide wan. Lê di destana Cembelî de ne wisa ye. Ji bo çî ev bûyer wek destan tê hesibandin? Şert û şûrtên destanan çî ne?*

– Di destanên evîndariyê yên beriya Cembelî û Binefşe de aliyê efsanê giran e. Rêka gihîştina wan ya li vê dinyayê hatiye birîn. Ji ber ku evîndar ne rasteqîn in. Cembelî zilamekî xwedan bawerî, xwenda, mêrxas, xîretkêş, sebatkar û rastgo ye. Ji ber rastdîtîna riya aqil hildibiêre. Ne zilamê hiş û xiyala ye. Dixwaze pireya tabûyan jî bişkîne. Lê evîndarên ku berî wî jiyane ji tabûyan pir tirsiyane. Stûyên xwe zêde li ber şûrê qederê çemandine. Em vê li ba Cembelî nabînin. Şukirina Binefşe xerabûna perda keçariyê nake xemeke giran. Naxwaze ji riya êqil derkeve. Cembelî egîdekî mêrxas e, lê ji bo bigihîje evîndara xwe ew şivaniyê jî dîke. Rêka wî bi qasî ya Mem û Zînê û evîndarên din bi asteng û alozî jî nîne. Fitne û fesadên mîna Be-

ko li ber singa Cembelî nîn in.

Li gorî min, sedemên herî girîng ku bûyer kirine destan ev in; Tê zanîn ku qiralê Îngîlîza Edward beriya çend salan ji bo evîndara xwe terka textê qiraliyê kir. Cembelî beriya çend sed salan ew dergêh vekirîye. Bavê wî hukumdarekî kurda ye û ew kurê wî yê tenê ye. Yanî Cembelî warisê textê mîrekiyê ye. Dest ji vê ber dide û dikeve pey keçeke koçer. Ma ev ne sedemek e ku bûyerê bike destan? Li ku derê hatiye dîtîn ku kurê mîran ji bo evîndara xwe kulavê şivantiyê avîtiye ser milên xwe? Ji bilî wê, mêrxasî û lehengiya wî jî sedemek e. Nav barê destanan de aliyê giran lehengî ye.

– *Di pirtûkê de hinek tiştên modern jî derbes dibin. Mîna hîsa neteweyî û mafê jinan. Gelo di dema destana Binefîşa Narînê de ev tişt hebûn ku te di pirtûkê de qal kirîye?*

– Ev pîrsa te min di nav rexneyên hin hevalên din de jî dîtîn. Ji bo wê ez dixwazim bersiva wê berfireh bidim. Mîrekiya Hekariya di tixûbê Împaratoriya Osmanî û Sefaviyan de bû. Li gorî peymanan wan û Osmanîyan, nîvhukumeteke kurd bû. Diravê wan hebû û li ser navê xwe xutbe didane xwendin. Ew Osmanîyên ku sê parzemîn dagir kiribûn, bi dilê xwe ev mafan nedabûn mîrên Hekarya. Ya yeke-mîn ev giraniya herêmê ya wê rojê bala hin hevalan nakîşîne. Wê nîvserxwebûna dirêj ji aliyê çand û wêjeya kurdî de jî gelekî fêkî gihandine me. Prof. Qanadê Kurdo di pirtûka xwe ya Dîroka Edebiyata Kurdî de cîh daye 13 hozanên kurmanc. Ji wan 13 hozanan 7 heb ji Hekaryan in. 6 heb jî ji hemû kurmancên din in. Wê demê bajarên wekî Amed, Mûsil û Riha jî dîsa mezin û li cîhê xwe bûn. Lê mirov di aliyê çanda kurdî de tu berhemên girîng li wan bajarên nebûn. Ji ber ku rewşa wan ya siyasî cuda bû. Waliyên Osmanî dema diçû şerê Sefaviyan Hekariya didîtîn. Lê kurdê Amedê û Wanê her dem di bin zilm û zordariya wan de bûn. Wan nedihîştin çanda kurdî pêş ve here. Edîbên kurd di nav mîrekên kurdan ên serbixwe de berhemên baş afirandine. Dr. Sadiq Bahadîr Amêdî ji bo devera Hekarya dibêje “Ew cîh warê zanistî, camêrî, xweşmêr û toreya kurdî bûye”. Dûrmayîna dijminê biyanî kêm be jî doza qewmîyetiya kevn tevna xwe raçandîye. Ma qey seydayê Xanî ji stêrkeke din hatiye vê deverê û gotiye;

Ger hebûya me îttifaqek
Vêkra bikira me înqiyadek
Rom û Ereb û Ecem temamî
Hemîyan ji me re dikir xulamî

Seydayê Xanî bi xwe dibêje; "Her giyayek li ser reha xwe şîn dibe". Ew tiştên di derbarê qewmîyetê de di serê hin mirovên din de jî hebûn. Lê wî kire nav rûpelê pirtûka xwe. Mirov bîr û baweriyên xwe ji der û dora xwe hildide. Berxwedana Kela Dimdimê di salên 1610-20'an de ye. Yanî 30 sal berî bûyîna Ehmedê Xanî ye. Xanî Mukrî, zilamekî herêmfî ye û graniya wî jî tenê li devera Mukriyan tê dîtin. Ji herêma Hekarya, Botan û Behdînan bi sedan mêrxas û egîd bi dil beşdarî berxwedana kela DIMDIMÊ bûne û hatine kuştin. Li rêzikên destana Kela Dimdimê binihêre:

Hat lawikê Hekarî
 Şûrê wî xwîn jê dibarî
 Got; Qebala min ordiya Nîzarî
 Hat lawikê Ertûşî
 Şûrê wî xwîn jê dibarî
 Got: Qebala min ordiya berojî.

Ma heger xîreteke qewmîyetiya kevnar li ba xortan nebûya karê wan li ber Kela DIMDIMÊ çi bû? Mîrê Hekarya yê Botanê û yê Behdînan gelek ji Xanê Biradostî mezintir û xurttir bûn. Kelîna xwîna qewmî berê wan mirovan dabû berxwedana Kelê. Bêhna qewmîyetiya kevn ya Benî Îsraîlî û Erebi ya di nav kitêbên pîroz Tewrat û Quranê de jî tê pozê mirovan. Hem di serê Cembelî de dîtina qewmîyetê di rêza duyemîn de ye. Di rêza pêşiyê de, evîndariyê hêlîna xwe çêkiriye. Dema birc û kelatên Hesênkeyfê dibîne "Mezinahiya xaka kurd û bindestiya wan tê bîrê". Lê dîsa jî serkaniya vê îlahamê jî seydayê Xanî ye. Ev rêzikên wî dide ber dirêşan.

"Bifikir ji Ereb heta ve Gurcan
 Kurmancî ye bûye şîbhê bircan"

Li Amedê xancî dipirse; "Ma hûn nikarin bi hev re dostanî û yekîtiyê çê bikin?" Piştî bersiva wî dest ji van gotinan berdide û dibêje: "Ew êşeke giran e ne jana îro ye, ya qirn û çaxa ne". Serê Cembelî û hin giregirên navên wan di pirtûkê de derbas dibin de, hin dîtînen qewmîyeta kevn hene. Ew jî ji bo devera mîrekî kurd ku yekî niv serbixwe pêwîst e ku gelek kêmasî neyêne hesabandin. Mîn ji bo zimanê romanê dewsa peyva qewmîyetiyê peyva netewî bi kar anîye. Ez bawer dikim ew dibe sedemê xelettêgihîştinê.

Navê du jinên bi nav û deng jî di pirtûkê de derbas dibe. Ji wan yek Helîme Xatûn e ku mîratiya Hekarya kiriye. Ya din jî Atiye Xanima Bosnayî ye. Ku ew jî çêkera konfederayona eşaiîriya baskê rast û baskê çep e. Ger di vê deverê de jin nebûna xwedî maf ew ê çawan nebûna bûbûna mîr, rayedar û rêvebirên gel. Him kurdan beriya hezar salan gotiye: “Şêr şêr e, çi jin e çi mêr e”

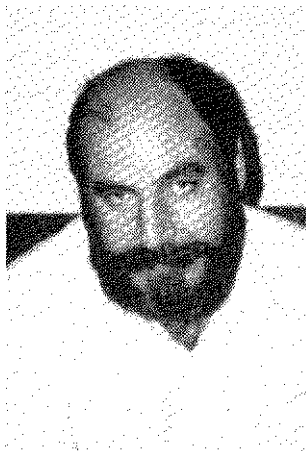
– *Te ji zargotîna kurdî romanek afirandî ye. Li gorî te vê gavê rewşa zargotîna kurdî çi ye?*

– Qedexkirina zimanê kurdî, valakirina 3000 gundên kurdan û koçberiya gelê kurd ya bajarên mezin û welatên biyanî ziyaneke mezin daye zargotîna kurdî. Bi milyonan mirov ji bingehên xwe hatine qetandin û dara zargotînê gelek pelên xwe dawêşandiye. Warê zargotînê ji bo nivîskarên kurd pir girîng e. Ger strana Cembelî di destê me de nebûya me nikaribû ev bûyer derbasî edebiyata nivîskî bikira. Zargotin qotika me ye ronahiyê ye. Em xwe di wê de dibînin. Lê mixabin li aliyekî asimilasyon, li aliyê din jî koçberî wê dide windakirin.

– *Têkiliyên te bi Nûdemê re yek û yek nuh dest pê dîke. Tu ji bo Nûdemê çi difikirî? Rexneyên te hene. Heger hebin, çi ne?*

– Min heya niha du hejmarên NÛDEMÊ xwendine. Kovareke dewlemend û rêzbiind hate ber çavên min. Ez bi xwendina wê pir kêfxweş û dilşa bûm. Xwezil min hemû hejmarên wê xwendibûna. Ez naxwazim ev gotinên min wek rexneyan, lê mîna daxwazên biratî û hemwelatîyekî werine pejirandin. Devera Hekarya ji bo mirovên cîhê mala wî û cîhê karê wî ji hev dûr be, dibêjin “Mal Hemkan, banahî li Çemkan”. Hemkan û Çemkan du gundên ji hev dûr in û hevrazê nav û deng SÎWARA XELÊ di navbere wan de ye. Rewşa NÛDEMÊ jî hinekî nêzîkî naveroka vê gotinê ye. Ger derfetên wê hebin, bila weşanxana xwe ji Çemkan bar bike û were rex mala xwe ya Hemkan, dê pir baştir bibe. Lê ez dîsa jî ji bo vê xebata bi rûmet û bargiran xwediyê wê Firat Cewerî û hevalên wî yê xebatkar û zehmetkêş pîroz dikim. Ez wek giraniya çiyayê CÊLO ji wan re silavan dişînim û dîsa ji bo wan serkeftin û pêşveçûnê dixwazim. □

EM ÇAWAN GIRAMIYÊ BIDIN MIRADO?

TOSINÊ REŞÎT

Berî kurtedemekê hejmara Nûdemê ya 21ê gihîşte min. Tiştêkî şabûnê ye ku pirs û problemên di kovarê de tên bilindkirin û ronîkirin, di çarçeva armancên kovarê yê bingehîn de, roj bi roj firehtir û kûrtir dibin. Nûdem pirsên çanda kurdî bi piralî raberî xwendevanan dike. Vê carê strana kurdî bûye tema. Di vê hejmarê de çend gotarên hêja li ser strana kurdî hene.

Ev bêtîrî sî salî ye, ez û xanima min Nûra Cewarî stran û awazên kurdî berhev dikin. Van salên dawî herdu keçên me Zozan û Aza jî ketine bin vî barê giran. Me bi qasî deh hezar stran û miqamên kurdî, yê folklorî berhev kirine û em hê jî berhev dikin. Ji ber vê jî ez dixwazim hinek fikrên xwe di derbarê van gotarên çapbûyî de bibêjim.

Strana kurdî, çawan bi tekst, wisan jî bi awaz pir dewlemend e. Bi baweriya min ew beşê folklorê me yê lape hêja ye. Çawan Şivan Perwer jî li cihêkî gotiye, zordaran gelê me ji xwendin û nivîsandinê bêpar hiştine, me jî ji neçariyê derd û kulên xwe, hesînê dilê xwe, giş bi stranan dane der.

Em bêne ser gotarên çapbûyî. Sidqî Hirorî di gotara xwe ya strana berxwedanê

de bi nimûna starnên Tehsîn Taha cih û rola strana berxwedanê di jiyana gel de tîne ber çavan. Bi rastî jî strana berxwedanê îro perçekî jiyana gelê me ya pir girîng e û ji bo hişyarkirin û geşkirina hesînên netewî roleke pir mezin dilîze.

Zeynelabidîn Zinar di gotara xwe ya "Starana kurdî û pêvajoya wê ya dîrokî" de dinivîse: Stran ew tişt e ku bûyerek ji aliyê dengbêjan ve bi kêş û nikil, bi dengê qalind û dirêj û tewîndar tê gotin. Stranên bi vî babetî bê muzîk in, lê di şûna muzîkê de gelek tewin têne kişandin...

Berî giştî ne rast e ku stran bi dengê qalind bê stran. Eger mirovê distrê bi rastî dengbêjê hosta be, marîfeta wî ya sazbandiyê heye, ew dikare bi dengê zirav jî bistirê. Ya duwemîn stran bê muzîk nabe. Stran berî her tiştî sazbandî ye, muzîk e, ew bi awaz, qeyde, miqam û melodî tê stran.

Ger stranên kurdî bê muzîk in, wisan e semfoniya Bethoven û Çaykovskî, operayên Verdî jî bê muzîk in. Nîrxê strana kurdî berî her tiştî awaz, muzîka wan e ku pir dewlemend e, kûr e, pirreng û pirceleb e. Ev ne baweriya min tenê ye, ev baweriya sazbandnasên profesyonel e, çî yên kurd, çî yên biyanî. Hê jî problemeke kurdnasiyê ya mezin e, lêkolîna stran û awazên kurdî ya zanyarî bikin û vê dewlemendiya çanda me raberî gelê xwe û gelên mayîn bikin. Stranên kurdî serbilindiya çanda me ye. Lê ji talebextan re heta gelek ronakbîrên me jî bi çavêkî biçûk li vê pîrsê dinihêrin.

Di gotara Z. Zinar de şaşiyek jî heye ku ez bawer dikim ewê ji têberdana teknîkî be. Jêderka(çavkaniya), Xalo ez girtî me li xerîbiyê ku xwediyê gotarê çawan perçeyek strana Kawis Axa ya li ser Şêx Mehmûd raber dike, ne rast e. Ew jêderk ji strana "Elî Xarziya" ye ku dîsa Kawis Axa distirê.

Şerefxan Cizîrî di gotara xwe ya "Bûyer, huner û henermend" de ku esseyeke felsefî ye, bi nimûna Reşîdê Omerî û strana wî: Sadûn Axa, cih û rola hunermend di sîstema eşirtiyê de tîne ber çavan. Ev ew dem e ku xortên sosyalîst hê çanda gelerî li gor ya pêşverû û paşverû par nedikirin. Ş. Cizîrî di gotara xwe de analîza pêwendî û têkiliyên navbera hunermend, eşîr û malbatên serekeşîran tîne ber çavan. Ew têkilî bi sedsalan hatîne çêkirin û di vê sîstemê de herkes cihê xwe dizane. Ji ber vê jî Reşîdê Omerî, dengbêjê eşîra Omeriya, wek masîyê di avê de aza ye û dikare bêje: Ez şairê dinê me/ Yê ku min nehewîne mala xwe/Ez bi zor mêvanê wê malê me.

Pîrsên di vê gotarê de tîne ronîkirin ji bo dîroka çanda kurdî pir girîng in û ez hêvîdar im wê zanyarê me yê jêhatî vî karî bidomîne.

Ez dixwazim hinekî dirêj li ser gotara Süleyman Demir, ya bi sernivîsa "Ji bo giramiya Mirado" rawestim. Gotar, ew mikurhatina nûnerekî nivîşa şoreşgerên kurd

yên sosyalîst e, ku di dema xwe de, di salên heftiya de giramiya hêja nedane huner û hunermendên gelêrî, li wan xwedî derneketine, li dijî zordariya dewletê ji wan re nebûne pişt.

Hema di vê hejmeta Nûdemê de em dixwînin, Eyşe Şan di nava bêdengî û tenê-tiyê de, ji welatê xwe dûr, li Îzmîrê wefat kiriye. Ev yek dide kifşê, wekî em îro jî li hunermendên xwe xwedî dernakevin. Ez bawer nakim Eyşe Şan ji wan hunermendan kêmtir bû, ewên navên wan di van gotaran de derbas dibin.

Lê, em vegerin ser gotara Stileyman Demir. Gotar balkêş e, bi kel, bi dil û can hatiye nivîsandin. Ew dinivîse: Mirado muzîka kurdan a ji her babet tesîra biyanî dûr û pak digirt. Muzîka bav û kalan digot. Lê, li gor mantiqê siyasî û dîrokî yê dema wî, hemû tiştên kevin, "kevnar û nebaş û paşverû bûn". Ji ber ku nivîşê nû, bi helwesta xwe ya nihîlîst, destûra hilweşandinê dida dijminan û asimilasyona wan, ya bi plan. Nivîşê nû ji dana destûrê bêtir, bi wê helwesta nihîlîst alîkarîya wan dikir. Û nûnerekî wî nîşî bi dilşewarî kûr dinale: "Ax çi tofan bû... çi talankerî bû, çi zalimî û bextereşî bû, çi êş û şermezarî bû." Ji bo ew zalimî, bextereşî, şermezarî, bête lêborîn, S. Demir, pêşniyaz dike: "Ez hêvîdar im ku wê kurd rojekê peykerê wî çêbikin, herin mala wî peyda bikin, ji nû ve jê re bi dilê wî raxin, bi tabloyên gund û bajarên ku wî ji wan hez dikir, bixemilînin, lê deynin û bikin muzeya wî." S. Demir bawer dike ku "Kîjan milletê din be wê wilo bike." Na, hogirê hêja, ez di vê pirsê de ne bi te re me. Milletên mayîn wê wisa nekirana û divê kurd jî wisa nekin. Bê guman ez ne li dijî im ku peykerê Mirado û hunermendên wekî wî werin çêkirin, malên wan bikin muze. Lê ev pirsê duyemîn e. Ne divê em giramiyê ji bo stran û awazên Mirado bidinê, ne wisa ye? Eger wisa ye pirsê yekemîn ew e ku mîrata Mirado li dû xwe hiştîye, stran û awazên wî, çi qas ji destên me tê ji windabûnê biparêzin, bikin hebûna gelê kurd ya heta hetayî. Ji bo vê jî divê em niha (sibe wê dereng be) bikevin herêmên Nîsêbînê, Midyatê, Hezexê, Stewrê, Kercewsê, Batmanê û Qamişloke, gund bi gund, bajar bi bajar bigerin, kasetên dengê wî, gişan berhev bikin. Paşê wan dengbêj û hunermendan bibînin, yê stranên Mirado dibêjin, divê li wan herêman mirovên wisan hebin, starnên Mirado ji wan jî derbasî ser kasetan kin. Paşê divê tekstên stranan bêne nivîsandin, notayên stran û awazên wî bêne nivîsandin û bi gotareke li ser jîyan û hunera wî, bi tevahî mîna pirtûkê be çapkirin. Ger em îro wî karî bikin, ewê sibê ji Mirado re peykerê be çêkirin, lê dema em nekin, piştî bîst-sî salên din bes ji gotara te wê nîşê nû bizanibin ku hunermendekî wisa hebûye, lê wê ev yek ne bes be ku peykerê ji wî re be çêkirin. Û nîşê bîst-sî sal şûn de bê, ewê ji bo me bêje "çi nîşekî nezan bûye, ku çanda xwe nepa-

rastiye". Ji talebextan re ev wek sî salî ye ku em vê yekê dibêjin, lê yên guh bidin me kêma in. Em giş bi Evdalê Zeynikê serbilind dibin. Yaşar Kemal wî dike Homerosê kurdan. Lê Homeros bi Ilyada û Odyseya xwe bi hezar salan ma. Yunaniyan bi hezar salan ev epope parastine, gîhandine rojên me û kirine serbilindiya gelê xwe. Lê ji Evdalê Zeynikê çi maye? Û ji bo yê maye jî wî nebe em çi dikin? Em tu tiştî nakin. Lê ji bo ku Evdalê Zeynikê ji bo nîşê pêşerojê nebe gotineke vala, divê îro pêşewitiyên çanda kurdî her yek li herêma xwe li gund û bajaran bigerin, ji dengbêjan stranên Evdalê Zeynikê gişan berhev bikin, tekst û notên wan binivîsin û wek pirtûk çap bikin. Îro hîn em dikarin tişteki bikin. Ger me ev karê ha kir, baş e, ger me nekir Evdalê Zeynikê nabe Homerosê kurdan.

Z. Zinar gotara xwe wisa temam dike: "Berî ku ez dawî li vê nivîsa xwe bînim, dixwazim vê bibêjim ku strana kurdî îro li ber mirinê ye. Lê mixabin û sed carî mixabin, ew stranbêjiya bi şaneşin niha li bakurê Kurdistanê ketiye ber xirxira mirinê û dengbêj nema dikarin dengbêjiya xwe bikin, ne kes êdî hewesa xwe li wan tînin û ne jî ew şevbuhêrk mane. Ji ber ku asimilasyona dijmin bê pertav di van çend salên dawî de tê meşandin; ji hezar û sêsedê bêtir radyo û televizyonên tirkî daketîne holê, her roj bi sedan kovar û rojaname tînin belavkirin. Ji van zêdetir û tiştê herî sosret jî ev e ku niha çar kurd nikarin li ba hevdu şevbuhêrkekê bikin, lewra civata ji du kesan zêdetir hatiye qedexekirin!

Îcar ray û tevdiira vê yekê ev e ku hemû roşenbîr û siyasetmedarên kurd xwe seferber bikin; çiqas stranên ku hene bicivînin û tîxin şerîdan, sêlik û belgeyan û wan ji mirinê rizgar bikin."

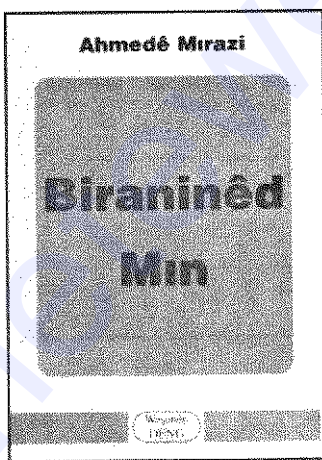
Belê divê em folklorê xwe bi giştî û sazbandiya xwe ya gelerî bi taybetî, ji mirinê rizgar bikin.

Tiştêki berbîn e, wekî li başûrê Kurdistanê hinek kar hatiye kirin, pirtûkên stranên Hesên Zîrek, Elî Merdan, Resûl Bêzar Gerdî û çendekên mayî bi notayên wan ve çap bûne. Stranên wan û wisan li dengxanên mîna radyoya Bexdayê ya başa kurdî de tînin parastin. Lê hunerê dengbêj, hunermendên wek Mirado hê jî bêxwedî mane û divê em li wan xwedî derkevin.

Bi wê yekê re tevayî ku em stranên xwe ji mirinê û ji windabûnê biparêzin, divê lêkolîna wan stranên ya zanyarî bê kirin. Taybetiyên sazbandiyên (muzîka) kurdî bêne dîtin, ewên ku sazbandiya me ji ya gelên cîran cihê dikin. Hema ew taybetî gerek bibin bîngê, hîm, binax ji bo hunermendên kurd yê profesyonel, yê îro û yê pêşerojê.

Gelên pêşketî stran û awazên xwe yê gelerî wek sed, sed û pêncî salî berê berhev

kirine, notayên wan nivîsandine û çap kirine. Gelên li dor me, yê agaha min pê heye ermenyan, gurcan, ev kar sed sal berê dest pê kirine. Lê em hê jî di guhê gê de ne. Şermezariya mezin ew e ku ronakbîr, rêxistin û weşanxaneyên kurdî hê jî giraniyê nadin vî karî. Ez bawer dikim, ku piştî bîst-sî salên din ewê pêşewitîkî çanda kurdî wê wek S. Demir binivîse: Ax çi tofan bû ! Çi êş û şermezari bû ku me di dema xwe de guh neda karê berhevkerin, lêgerîn û çapkirina stranên kurdî. Me hebûneke çawan jî destê xwe berda, winda kir. □

Ev hersê pirtûkên *Weşanên Dengê* dikarin ji navnîşanên jêr werin xwestin:

Deng Yayınları
Tarla başı Cad. No: 32 / 4
Beyoglu-Istanbul

Ziya Laçın
Postfach 131831
41045 Wuppertal-Almanya

DÎSA ÇEND GOTIN LI SER ZIMANÊ ROJAN HAZIM

LALEŞ QASO

Birêz Rojan Hazim, bawer bike gava min nivîsa te a ku di Nûdemê hejmara 24an de derçû, xwend, mîna ku ez ji dara tewafê bikevim wilo li xêx û mişayix û melayiketan ecêbmayî mam! Bawer bike, min li ser navê te fedî kir.

Ezbenî mesela me ziman bû. Helbet mirovê ku ji xwe re biecibîne dikare siqefnameyan binivîsîne. Ew tişteki din e. Belê mesela me ne ku te ê li ser şexsiyeta min binivîsanda; min bike zimandirêj, sefilê fikrê, çîçik û filan û bêvan. Te, nivîsek di Nûdemê hejmara 19an de nivîsîbû. Ez jî wek xwendevanekî vê kovarê, li ser pergala zimanê te di hejmara 21ê de hinekî sekinîbûm. Çawa heqê te heye ku tu wek nivîskar an feylezof di kovarê de binivîsînî, heqê xwendevan jî heye ku li ser ziman an li ser hin dîtinên te di vê kovarê de binivîsîne. Dibe ku tu deryaya zanistê bî, ev ji bo kurdperestekî wek min serbilindayî ye; belê wî heqê nade te ku îcar tu jî li ser navê zanistê heqaretê bikî. Dibe ku min çewt nivîsî be ma nabe qey? Çawa nabe! Dibe ku ez bi zanyariya te a bêhempa agahdar ne bûbim, min tu wek xwe şagirtî dîtibe û zimanê te rexne kiribe. Ma na be? Belê dibe! Dibe ku min xwe serserkî avêtibe çala genim, îcar ma dibe ku mirov însanekî li ser kodikek genim di hindurê çalê de bikuje û temamê genim di xwîne de bihêle! Îcar çi yanî?

Baş e ku te bi xwe nivîsiye. Te xwe ji ber hin gotinên min engirandiyê û tu bi xwe wan gotinan pêşkêşî xwendevanan dikî. Tu dinivîsînî:

"Çend nimûneyên sefaleta fikrî ya xwendevanî. Her di serî da ez dê çend gotinên wî yên orjînal yên reşkirî rêz bikim." Û tu rêz dikî:

"Hevok xwar saz bûne. Ne vêl e gelo? Ahenga zimên xera nake gelo? Ziman nexweş kiriye. Ziman dîsa bi ser hev de guvaştî ye. Bêjeyên pircêb. Çawa biru-

kubûne! Ziman pir selixandî ye! Çewt nivîsiye. Bi ku de şeg bikin? Hevok çendî vêl in. Pir belawela ye. Bi kurmancî nabe. Li kurmancî nayê. Di kurdî de nabe. Di kurdî de tune ye.

Xwendevanî nivîsara min ya nêzikî deh rûpelî, bi navê zimanzanîyê, bi van gotin û termen li jorî, rave kiriye! **Eve çi sefalet e!**

Yanî niha bû çî! Ez heyran Hazim, ma çêdibe ku ji bo van gotin û termên li jorîn mirov ji "Xwendevanî" re "Çûçelok, kurk, qirereşk, zimandirêj" û hwd. bibêje? Ev çawa ronakbîrî an feylezofî ye! Baş e, gava min pesnê zimanê te bida te ê di bersiva min de ew siqêfname binivîsanda gelo? Bawer nakim. Te xwe tam daye dest ezbenî. Bêhna xwe fireh bike, ez ê hema bêhnikek din bêm ser mesela bê min "demagojî," li te kiriye an min rast gotiye. Min hîç ne dixwest ku dawiya rexneya min wilo bizivire. Belê te rê li devjenkê girt. Min dixwest ku bi te re tenûrê bisincirînim. Belê te lehî li tenûrê rakir. Dawet belav bû reqş bi min û te êdî nema dibe. Ez nikarim bi te re derxînim serî.

Birêz Rojan, ne ez te ne jî tu min nas dikî; ne min bi te re ne te bi min re xwariye û vexwariye. Îcar ji ber hindê çênabe ku "Dilreşî" yeke min bi te re hebe. Çimkî berî her tiştî ez te nas nakim. Ji bîr meke gerek te "zikreş" bigota, ne "Dilreş." Hîn ji serî de te gotin çewt bi kar aniye. Neyse ez ê li ser bê tu çiqasî nizanî zimên bi kar bînin nesekinim. Berî ku ez ji bîr bikim, digel ku C. Bedir-Xan botî bû û bingehê edebiyata kurd a klasîk mentîqa Botan bû, wî camêrî gramereke botanî ji me re çênekir. Ew ji devoka botiyan reviya û gramera xwe li gor kurmanciya giştî saz kir. Tu ji bîr dikî ku gramera wî di nav kurdan de rûniştiye. Tu ji bîr dikî ku bi deh milyonan kurmanc wê tucarî bi devoka botiyan nepeyivîn û nenivîsînin. Dev ji devoka xwe berde û bibe alîgirê zimanekî giştî. A te ne karekî întelektuelî ye ezbenî. Di zimanê me ê nivîskî de xelkê me ê sooran, "Belam, belê," zaza û kurmac "belê" û tu jî "belêm" bi kar tînin. Gerek te jî wek me hemiyan binivîsanda. Zimanê te ji zimanê kurmancan ê nivîskî bi carekê ve cihê ye. Tu tadeyê li xwe dikî ezbenî.

Ku em bêm ser mesela xwe û te û zimên.

Berî her tiştî ez ne mirovekî zimanas im. Belê ji bo ku mirov zimanê yekî wek te rexne bike, îcar hîç pêwîst nake mirov zimanas be; yan jî hinekî gramere bi zanibe. Çimkî di vekîta te de mantiq tune. Xwe aciz meke, ez ê bêm wê derê.

Tu di kovara Nûdemê hejmara 19an de agadariyek wilo dide xwendevanan:

"Nota Nûdemê: Li ser daxwaziya nivîskêr, em têkilî zimanê wî nebûne."
Yanî çî? Tu ewqasî zimanzan î ha!

Nûdemê ne baş kiriye ku têkilî zimanê te ne bûye. Nûdemê bi vê yekê neheqî li xwendavanan kiriye. Kovar ne ji bo xwediyê kovarê û nivîskarên kovarê, ji bo xelkê kurd derdikeve. Li gor saloxdanan li dor sê hezar mirovî xwendevanên vê kovarê hene. Ne heqê te heye ku tu bibêjî, "têkilî nivîsa min nebin" û ne jî heqê Nûdemê ye ku têkilî nivîsan nebe. Wezîfeya redaksiyonê çi ye? Redaksiyona ku wê nikaribe têkilî zimanê te bibe, gerek têkilî zimanê nivîskarên din jî nebe. Gelek nivîskarên ku dixwazin wek te devoka mentîqa xwe bi kar binin hene. Gelo wezîfeya redaksiyonê tenê hemalî ye? Yanî her nivîsa ku jê re hat yekser tê-xe çapê û belav bike? Yek din, ser çavan, bila bi devoka te nelîze. Belê dîsa jî heqê te tune ye ku tu bibêjî "têkilî nivîsa min nebin." Di nivîsên te û ên me hemiyan de berî her tiştî, tîpên zêde û kêmanî hene. Redaksiyon bi kêmanî divê bêjeyên wilo serast bike. Mesele di vî warî de tu di rûpelê 13an rêza 17an de, "nimûne," di rûpelê 19an rêza 3an de jî "nimune," di rûpelê 13an rêza 19an de "hemu," di rûpelê 16an rêza 8an de "hemû," di rûpelê 16an stûna duduyan rêza 5an de "bi van xasyeta" û hwd. dinivîsînî. (Hejmar 19) Bi vî awayî gelek şaşiyên te hene. Îcar ev karê redaksiyonê ye û tu jî dibêjî ku ez qebûl nakim. Ev çi nefsmezînî ye!

Di nivîsa te de mantiq tune û tu nahêlî ku redaksiyon jî têkilî nivîsa te bibe. Tu, di rûpelê 12an rêza 9an de "manayekê," di rûpelê 13an rêza 1ê de "manayake," di rûpelê 19an rêza 6an de "maneke" dinivîsînî. Te ev bêjeya ha bi vî awayî gelek caran nivîsiye. Ez ji te re dibêjim ku tu bê qûral dinivîsînî. Tu, di rûpelê 14an stûna duduyan rêza 19an de "heta," di rûpelê 16an rêza 15an de "hetta" dinivîsînî. Bi vî awayî "heta" te ev bêjeya ha heft carî û bi awayê "hetta" jî heşt carî nivîsiye.

Tu, di rûpelê 21ê rêza 1ê de "welatê xwe..." û dîsa di vî rûpelî rêzên dawî de "welatekê bi dest diêxe" dinivîsînî. Ez ji te re dibêjim ku zayenda "welatê" nêr e. Û zayenda "welatekê" jî mê ye. Û tu jî min bi zimandirêjayiyê tawanbar dikî ezbenî. Wilo bersiv nabe. Hem tu şaşiyên gramerî dikî û hem jî ji ber ku ez te bi vê yeka ha agahdar dikim, tu pêl min dikî.

Tu, di rûpelê 13an rêza 26an de "ew li milekê" û di rûpelê 21ê rêza 16an de "li milê dî" dinivîsînî. Bêqûral e ev. Zayenda "milekê" mê ye. Û zayenda "milekî" jî nêr e. Yekê ji xwe re hilbijêr e. Ya milê + milekî û ya mila + milekê binivîsîne. Wilo kêfî nabe. (Hejmar 19)

Birêz Hazim tu dibêjî ku;

"Xwendevan li ser hindêk bêjeyên ku bi forma nêr an jî mê bi kar hatine jî di-

sekine û dibêje ku, bo çi 'dem' nêr bi kar hatiye?" Û tu di vî warî de rûpelekî dinivîsînî. Ezbenî tu min bi "demagojiyê" sûcdar dikî û tu bi xwe li ser navê min demagojiyê dikî. Min tiştêkî wilo nenivîsiye. Yanî bi rastî ewqasî jî nabe! Wilo dixuye ku nivîsê pir tesîr li te kiriye. Ev yeka ha jî ji aliyê psîkolojîk de te xweş rave dike. Min ne gotiye ku ji bo çi Hazim "dem" nêr bi kar aniye. Ez baş dizanim ku "dem" li hin mentîqan nêr û li hin mentîqan jî mê tê gotin. Wek vê gelek gotinên din jî hene ku li hêlekê mê û li hêlekê nêr tên bi kar anîn. Ey xwendevanîno, li hejmarê Nûdemê a 21ê li nivîsa ku min li ser zimanê Rojan Hazim nivîsiye dîsa binerin. Eger min tiştêkî wilo gotibe ez ê pîvazeke bûnîsrî bi guhê xwe ve daliqînim. Yana çî!

Birêz Hazim, tu min bi **"sefaleta fikrî"** tawanbar dikî û tu dibêji:

"Dîsa xwendevanê me serê xwe ji ber gotin û hevokên min li dîwaran dide! Çi ye? Rawestek! Ev gotine jî ji nav hevokê mûçînk kirîye, ser û çavên paragraf û hevokê pelixandîne, bêje ji manaya ku di hevokê da xuyayî, dûr kirîye! Hevoka min ev e: Jiyan ne rawestek e. Jiyan bi serê xwe bizav e, tekoşîn e. Li vê derê mexseda bi kar anîna ne rawestekê anku jiyan nasekine, bizav e an jî jiyan ne sitatîk e, dînamîk e. Bi gotineke di; rawestek ne li şûna, belêman bi manaya statîkê bi kar hatiye! Vêca xwendevanî ew bêje, ji wê manaya xuyayî ya di nav hevokê da, bi mexsedeke neqenc dûr kirîye. Aşkera ye ku gotina ne rawestek e bi manaya ne statîkê bi kar hatîye. Li vê derê rewşa jiyanê hatiye ravekirin. Belêman xwendevanî ji ber negatîvê û dilreşîya xwe, ew bêje li zimanê xwe alandîye û ne polemîkeke stêw jî, bi timamî zimandirêjî li ser kirîye."

Baş e ku te bi xwe a min jî nivîsiye. Min ji serî de gotibû ku te bi siqêfan rê li devjenka ilmî girtiye û ez ê tiştêkî ilmî ji te re nebêjim. Belê ez hîç nikarim gotina "zimandirêjayê" daqurtînim. Ji ber hindê ez mecbûr im bibêjim ku, li gor pîvanên ilmî di vir de nivîs pêşker e yanî "belîrleyicî" an meqseda dil pêşker e? Helbet nivîs pêşker e. Rexnegir wê li ser gotinan an li ser meqseda dilê te bisekinne? Helbet wê li ser gotinan bisekine. Gotina te a li ser kaxetê "objektîv" meqseda dilê te ê nediyar jî "subjektîv" e. Tu fêm dikî bê ev "sefilê fikirê" çi dibêjî? Îcar tu dinivîsînî ku, "Jiyan ne rawestek e. Jiyan bi serê xwe bizav e, tekoşîn e." Û tu bi danîna du niqteyan (. .)du carî dawî li hevokê tînî. Yanî hevokekê diqedîne. Te berî wê, piştî wê çi gotibe rexnegir elaqedar nake. Em ê niha vê hevokê deynî û bi awayekî gramerrîave bikin:

"Jiyan ne rawestek e." Di vir de jiyan kirde (subjekt) û rawestek jî pêvebera

(komplementa) lêkera bûyinê ye. Îcar pêveberên lêkera bûyinê dikare navdêr an jî rengdêr bin. Rengdêr rewşa dînamîk û navdêr jî rewşa statîk dide. Di vê çarçovê de du mînak:

1)Heso jîr e.(dînamîk)

2)Heso textor e.(statîk)

Heso kirde, jîr - textor pêveberên lêkera bûyinê ne. Îcar di vir de gava ku em pêvebera bêjeya **rawestek** û **jîr** û **textor** didin ruyê hev, em dibînin ku rawestek ne li jîr, li textor dinere. Yanî rawesteka te bûye navdêr. Yanî bûye navdêrekî wek birek, tevşo, kelbetan, frên û hwd. Hevoka te maneyeke dînamîkî nade. Ji ber ku rawestek wek navdêr bi kar hatiye, nade. Di şûna "**ne rawestek**" de gerek rengdêrekî guherbar û domdar (dînamîk) bi kar bihata. Balkêş e, ez zorê didim wî ku "rawestek" di hevokê de navdêr e, (statîk) e. Û ew jî dibêje ku min rawestek bi maneya dînamîk bi kar aniye. Îcar gava yekî din bi awayê dînamîk zorê bidêyê, ew dikare bibêje ku min bi maneya statîk bi kar aniye. Eva te ne pîvaneke ilmî ye. Helbet ez baş dizanim ku te "rawestek" ne bi maneya frên nivîsiye. Belê ji xwe problema min jî bi te re ew e ku tu dev ji wan gotinên bêmana berde!

Birêz Hazim te di hejmara 19an de "Ronakbîr kedkarê mejî ye,ew bi karê mejiyî ve mijûl e... Berhemên mejiyî."nivîsbû. Û min jî gotibû ev gotin li zimanê me nayên, bi kurmancî nabe û hwd. De îcar ka em ê binerin bê te çawa bersiv daye min, hêja ye ku em hemû bi hev re bixwînin.

"Di dawiyê da jî dîsa li ser hevokan disekine û li ser vê hevoka min (ew bi karê mejiyî ve mijûl e) wisa dinivîse: 'Ez fêm nakim bê çima tu nabêjî, ew bi karekî întellektuelî dadikeve an mijûl dibe' .

*Niha eve gotine? Ev çî ji xwe razîtî ye? Mirovê ku ji **etîka** gotinê misqalek têhn wernegirtî wisa dibêje!! **Hem paşê ev tarz gotine jî bi serê xwe sefaleta fikrî ye!** Du mirovên cuda tarîf, teswîr anjî ravekirinê wekî hev anjî bi yêk qalib bêje û hevokê nakin! Herkes tişteke bibêje û termên ku ji nava dil û mejiyê xwe dibişkivin, teswîr û rave dike û tîne ziman. Ziman ne matbû ye ku mirov qalibên bêje û hevoka hilgire û di nava nivîsarê da bi cih bike!.. Ez karê ronakbîriyê wisa rave anjî teswîr dikim! Kesek dî li goreyî xezîneya gotinên xwe cudatir rave dike. Belê wêca têgihîna van ravekirina jî, **kapasîteya zanabîyê dixwaze. Mirovên jî zanîne dûr helbet fêm nakin!** Xwendevanê me dîsa ji zanabîya li ser zimanê dûr wisa dibêje: 'bi karekî întellektuelî dadikeve.' **Xwendevanî bi vê gotinê jî êdî bi timamî***

xwe kiriye stûna sefaleta fikrî!

Erê ezbenî bersiva min bide. Pêwîst nake tu xwe bikî taca zanistê. Ji xwe xuya dike. Ravekirina bêjeyan tiştek e û lêkirina bêjeyan tiştek e. Yanî axaftin û nivîsandin tiştek e û ravekirina wan tiştek e. Ez ji te re dibêjim ku tu bi kurmancî nikarî bibêjt **"Ronakbîr kedkarê mejî ye, ew bi karê mejîyî ve mijûl e!"** Tu çima gotinan bi vir de û wir de dibî û heqaretê li min dikî? Bi zimanê te, ez tiştekî "konkret" yanî darîçav datînim, û ji te dixwazim ku tu jî li gor pîvanên "morfoloji"ya zimên û hevoksaziya zaravayê kurmancî min bibersivînî, ku gelo bi rastî mirov dikare bibêje **"Ronakbîr kedkarê mejî ye, ew bi karê mejîyî ve mijûl e"** weh!

Birêz Hazim tu dibêjt:

"Xendevanê nivîsarê di nav halê agresîvîyê da, pîranî zimanekî nekubar, bêrêz û vulger bi kar anîye. Yek du cara jî gotina 'birêz' bi kar anîye! Ew ne awayê mirovê zana û bi xwe bawer e."

Ê ne tu nizanî bê te bi xwe çî zimanekî kubar û birêz û xweş û maqûlane bi kar aniyî! Naxêr, min ne du carî, tam çar carî ji te re **birêz Hazim** gotiye. Ma çar carî ne bes e qey ezbenî? Baş e ser çavan, ez ê graniya xwe deynim ser birêzan.

Birêz Hazim, tu ji min re dibêjt:

"Demagojiya xwendevanî ya li ser vê xalê jî bi tinê sefalet e! ...Xwendevanê me li milekê zirbîna xwe hilgirtiye destê xwe..."

Îcar ev **zirbîn** çî ye! Min ev gotin fêm nekir. Dengê wê jî bi min pir nexweş hat! Hema çibe bila ji te re be. Ez rica dikim ku tu vê gotinê êdî tucarî bi kar neyînî.

Birêz Hazim, tu dibêjt ku xwendevanî:

"Vê carê jî hawara xwe gihandîye Celadet Bedir Xan. Ji ber ku navê Celadet jî bi awayekî feodalî û prîmîtîv bi kar anîye, divê kurt li ser bisekinim. Wisa dibêje xwendevan, 'Xwediyê vî zimanî Celadet...' Ev tarze tercîbeke helbet! Belê ne terzê mirovê pêşketî ye. Ev tarze herweha şikandîna rûmet û mezinahîya Celadet Bedir Xan e jî. Ew ne xwediyê vî zimanî ye! Ew kedkarê herî mezin yê vî zimanî ye! Li aliyê dî jî, ew ne tabû ye! Bi navê qedir girtina mirovên hindê birûmet, gotinên wisa, bi yek gotinê sivikî ye!"

Birêz Hazim, hem tu dibêjî "tercîheke helbet" û hem jî tu wî mirovê ku ew tercîh ji xwe re kiriye sergende û beredayî dibînî. Baş e ser çavan.

Berî her tiştî ez ne mirovekî pêşketî me. Yanî ez tam kurdperest im. Digel ku tu li Ewrûpayê dijî, tu nabînî ku dinyaya me hîn jî tije xwedan û şeytan û pêximber in. Binere ezbenî, ez Ehmedê Xanî pêximberê xwe û Celadet Bedir-Xan jî xelîfeyê vî pêximberî qebûl dikim. Eger te heta niha ji nivîsên min ev aliyê min ê paşverû yanî reaktîoner -kêfa te ji van gotinan re tê- fêm nekiribe, te çewtîyeke mezin kiriye! Qey tu Celadet wek otorîte qebûl nakî? Tu nekî wê bibe çî yanî! Tu ji kê hînî vî nivîsê bû? Ezbenî, ma îro li meydanê ji bîlî C. Bedir-Xan tu otorîteyên me hene? Ez dibêjim na. Baş e, gava ez hewara xwe negihînim wî camêrî, ma ez ê bigihînim kê? Eger gava ez xwe nekim bin qapûtê wî, ez ê çawa bikaribim zatên wek te qanîh bikim ku dev ji "kerdî" û "kîrê" hekarî berdî û bi "ku" û "kû"ya Mîr Celadetî binivîsîn? Binere bê tu di gotara xwe a bi ser-nivîsa "Krtîkerî û Etîk" de çî dibêjî.

"Emê bêne ser gotinên *kî* û *kû*! Li hêla Hekarî û Behdîna di şûna *kû* derê da *kî* derê bi kar têt. Serda jî her bi wê manayê, ev formên *kerdî* û *kîrê* jî bi kar tèn. Bo nimûne: Tu dê çîye *kerdî*? Anjî tu dê çîye *kîrê*?" Û tu vê mesela *kû* û *kîrê* dirêj dikî û diçî. Erê ezbenî tu çima min fêm nakî! Ez ji te re dibêjim ku C. Bedir-Xan gramera me ne li gor devoka "kerdî" û "kîrê" hin mentiqeyan saz kiriye; tu çima dev ji devoka xwe bernadî, tu bi "ku" û "kû"ya kurmanciya giştî nani-vîsînî û te bi "kerdî" û "kîrê" hekariyan girtiye û tu habela dinivîsînî waweylê!

Birêz Hazim, tu ji min re dibêjî:

"Xendevanî xwe kiriye stûna sefaleta fikrî!. Xwendevanê me jî mala wî ava be, hema qet çu tişt nebihîstîye! Ew adeta di geraveke sefaleta fikrî da mele-vanîya dike!" û hwd.

Erê yanî niha tu bi Xwedê kî ev jî gotin e! Baş e ser çavan. Hema berî her tiştî ez dizanim ku navê serokwezîrê Swêdê Göran Persson e. Îcar gava li min biqewime ez ê bikaribim navê serokwezîrê Danîmarkayê jî hîn bibim. Ezbenî ew "teza" te bi kêr nehat. Hem li gor ilmê psîkolojîyê mirovê ku sefilê fikirê be, zir ehmeq e. Û zir ehmeq jî tucarî nikarin navên tişt û miştên biyanî ezber bikin. Naxêr ew nebû, tişteki din bibêje.

Birêz Hazim tu ji min re dibêjî:

"Di çîroka *Sonika kirêt* ya H. C. Andersen da; wekî sona *kurk* dem têt û ji ser

hêkên xwe radibe, çûçelok ji bêka derdikevin û gotina wan ya pêşiyê dibe ev: 'Dinya çende mezin e!'

Helbet heqê wan hebû wisa bêjin. Ji wê dinyaya tenge hêkê derketibûn û hatibû dinyayêke firehtir. Dayika wan lê vedigerîne û wisa dibêje:

- Ma hûn dinyayê hindê dizanin! Dinya heta serê dî yê bexçeyî dirêj dibe. Ji wê derê jî pêda, heta zeviyên qeşeyî dirêj dibe...

Belê vêca heke xwendevanê me jî piçekê xwe bilivîne dê bizane ku dinya û helbet Kurdistan jî ne tinê gund anjî bajarkê wî ye"

Tobe ya rebî de were û saft bike! Yanî niha tu bi qedirê Resûlê Ekrem kî çi elaqa min û van çîçik, mirîşk û dîk û elok û filan û bêvanan bi hev re heye ez nizanîm!

Baş e ser çavan. Di vir de pir vekiriye ku tu dixwazî ez ji te re bibêjim, kurkên gundê me ji kurkên gundê we bêtir dikirin xutxut, hêkên gundê me ji hêkên gundê we mestir bûn û her çendî çîçikên gundê we mezin bûn jî, belê ji ber ku tepoxî bûn wek çîçikên gundê me ne gerok bûn. Tu vê dixwazî ne wilo? Ê ne ez ê wilo nebêjim. Ez ê tişteki din bibêjim.

Di sala 1981ê de li Beytulşebabê gundê Kelatan, çend rojekî ez bûbûm mêvanê Miho Dijwar. Rojekê min dît ku jina wî a mezin bi hêz:

"Vî dîkilî fro jî hindik mabû ku çavê Hitikê birijanda. Bavo em ê ji ber vî dîkilî qe ji vî gundî bar nekin!.."

Ji min werê dîkil teyrek e. Min jî di bersiva wê de;

"Hiç mereqa meke ez û Miho em ê sibehe wî dîkilî bikujin. Ma nizm an bi-lind difire?.."

Birêz Hazim ez li mentîqa te hînî navê dîkil bûm ku dîke. Îcar ev jî dide peyî-tandin ku çîçikên gundê me bi rastî pir gerok bûne. Eger gava tu zorê bide min ez ê xwe berdim çiyayê Bezînan û gund bi gund li nav mamxuriyan û hwd. bigerim. Gelo tu hatiya mentîqa min nav omerî û bûblaniyan? Siçilîlê bi nav û deng e! Gerek te dîtibe.

Birêz Hazim vê carê jî tu ji min re dibêji:

"Li ser vê nezaniya xwandevanî mirov dikare tinê wê anekdota qirereşê (Corvus corone) bêje; gerçî ev anekdote piranî li ser hevrik anjî hevrikan tête gotin, belê qeydî nake bila vê carê li ser me be! Ji qirereşê rewşa çûçeloka wê pirsîne û wê jî gotîye ku çûçeloka wê li ber dilê wê wekî çûçika ankayê ye. Anka, anjî zumrudî anka firindeya herî sipehî û bedew e, lê di rastiyê da nîne. Ew di xewn û xiyalan û

di çîrokan da heye. Belêm digel hindê jî, ew bûye sembola sipehî û delalîyê! Vêca berê herkesê li ber dilê xudan gelekî sipehî û şîrîn e. Ahenga zimanê nivîsara min jî, li xwandevanî xweş neyêt jî, li ber dilê min ahenga herî xweş û şîrîn e. Niha hûn werin ji min bipirsîn ka ahenga zimanê xwandevanî, ku hetmen bo wî jî anka ye, bo min çawan e? Zimanê wî yê şikestî, bo min hind bêaheng hat, belêm dîsa ve ji ber hewcetîya berpirsyarîyê, min sebir û xweşbînî nîşan da û li ser reşbelek(!) a wî hinde dirêj nivîsî!

Belê! Vêca xwandevanî xwe kiriye hem dozger, hem dadger û li milê di jî xwe kiriye şexulîslam anjî ayetullahê fitoyê. Xwandevanî fitû nivîsîye! Camêr rûniştîye û tixûbê dev avêtina nivîsarê jî bezandîye û xwe bi xwe fitû daye ku dev bavêje ahenga zimanî jî!

Welatê me tije pez û dewar û teyrûtilûr in. Kultura me a li ser heywên bêhempa ye. La Fontaine bi xwe ewqas çîrok ji kurdan girtine. Pêwîst nedikir ku te ji ansîklopediyên, "Corvus corone" bigirta, xwe bigihanda teyrê Ankayê ku bi dû mirina Mûsa pêximber de bûbû dijminê zarokan, zarok dikuştin û dûra jî bi nifira Xenzal pêximber neslê wî ji dinyayê difefe. Erê çima tu bi çîrokên civata kurd li min naxînî û tu bi "Corvus corone"ê ansîklopediyên ewrupî êrîştî min dikî? Di vir de du tişt derdikevin meydanê, ya tu kultura civata kurd nizanî û ya jî tu bi van bêjeyên wek "Corone" jîritiya xwe şanî me dikî!

Birêz Hazim, dibe ku tu ziman bizanibî, belê tu nizanî binivîsînî. Îcar gava ku mirov hem nizanibe binivîsîne û hem jî bi zimanekî biyanî bifikire û binivîsîne, nivîs pir beloq dibe. Dibe ku tu vê yekê nebînî, xwendevan dibîne. Tu bi tirkî difikirî û dinivîsînî. Hem tu ê herk û ahenga zimên xerab bikî û hem jî gava yekî wek min li xwe qewimand, tu ê jê re "zimandirêj" bibêjî. Tenê hema ji xwe re li vê gotinê binere:

Tu, min bi nefsmeziniyê sûcdar dikî û tu dibêjî; "... Ew vê îdentîtetê û xebata xwe, wekî çekeke şantaj û reşkirinê bi kar nayînin. Ew *dilnizm* û sade ne" Ezbenî di kurdî de *dilnizm* tune ye. Yanî ne "tenê li gund û bajarkê" min. Li Hekarê jî kurd wilo nabêjin. Tu ji tirkî digirî. Tu, "Alçakgönüllü" ya tirkî wek "Dilnizm" pêşkêşî xwendevanan dikî. Di tirkî de "Alçak" nizm e. "Gönül" jî di derbarê dil de tê nixandî. Di kurdî de *nefspiçûk*, "Alçakgönüllü" ya tirkî bi xwe ye. Yanî gava me got, "Bozo mirovekî *nefspiçûk* e, ew bi tirkî dibe, "Bozo *alçakgönüllü* bir adam dir"

Baş e, çî heqê te heye ku tu di şûna bêjeyên kurdî ên rûniştî de, bêjeyên fitqo-

yî dixî zimanê me?

Baş e brêz Hazim, tu gotara xwe a di hejmara 24an de bi 23 rûpelan diqedînî û sernivîsa wê jî bi vî awayî lêdikî, "**Krîtîkerî û Etîk**" Hîn ji serî de tu çewt lêdikî. "**Krîtîkerî û Etîk**" Yanî çi? Tu hem xwe însanekî zimanas dibînî û hem jî tu gotara xwe bi gotinên biyanî ku di şûna wan de tam bi kurdî hene nanivîsînî. Di vir de du tişt tên bîra mirov, ya tu dixwazî zanatiya xwe pêş me bikî û ya jî tu ziman nizanî ezbenî. Ez ji te re dibêjim ku tu di warê zimên de ne çêker, xerabker e. Di vir de tenê dengê yanî fonemek (ji ber ku kêfa te ji van gotinan re tê fonem dibêjim), bi kurdî ye. Ev tîpa ha (û) bi serê xwe tu maneyê nade. Ê, a, o û hwd. çi be ew jî ew e. Di nav soranan, zazan û kurmancan de "**Krîtîk**" wek **rexne**, "**Etîk**" jî wek **tore û exlaq** hatiye qebûl kirin. Ronakbîrên kurd hemû "**Rexne, tore, exlaq**" dinivîsîn. Sernivîsa te gerek wilo ba, (**Rexnegirî û exlaq**) **an jî (Rexnegirî û Tore)** Îcar gotara te bi gotinên wilo tiye ne. Binere ez ê careke din ji te re îspat bikim ku a te ne zimanasî ye, tişteki din e. Temaşe bike bê te çi û ne çi di vê gotara xwe de nivîsiye:

"Kiritîk, etîk, desantralîze, primît, ekstremîzm, spontane, dîskalîfiye, erozyon, egoîst, amator, profesyonel, konsantrasyon, kadastraf, handîkap, pozîsyon, şematîk, konkret, abstrak, sendrom, siyanet, dîskusyon, metodê empatiyê, operasyon, egosant-rîzm, waqiyayî klînîk, evolusyon, hîpernegatîv, agresîv, kategori, matbû, anekdot, reaksiyon, polemîk, kronîk, îndîrekt, negatîv, pozîtîv, aktuel, tansiyon, komentar, argument, norm, jîmnastîk, objektîv, projektor, orjînal, refleks, proses, fonksiyon, mekanîzma, kontrol, aktîv, brans, statîk, dînamîk, element, îdentîtet, micid, tec-bîz, ekol, estetîk, formul, mucehez, sîstematîk, tema, perspektîv, kompozîsyon, tekst, vulger, fonetîk, morfolojî, sînonîm, etîmolojî, nuans, aksan, jektor, şantaj, oksîjen, motivasyon, portre, analiz, obje, pasîv, îzole, paragraf, metal, prepozîsyon, relatîv, detay, mîsyon, muzmîn, hîpermiyop, ajîtatîv, propagandatîv, alternatîv, komple, barometre, metronom, word bilind" û hwd. Hîn jî hene belê min ewqas nivîsî.

Berî her tiştî di prensîbên zimanasiyê de mirovekî zimanas, di nivîsekê de nikare ewqas gotinên biyanî binivîsîne. Baş e brêz Hazim, eger zimanasî û întelektuelî bi zanîna van gotinan be, ha ji te re çend gotin jî ji tûrikê min: Word perfekt, word nizim, mîcrosoft word, ready set go, anpassa, înfoga, fiender, kwit, window û hwd. Te dît bê ez çawa ne kêmfî te me.

Bêhnîkekê bîponîje û li min guhdar bike: Dema ku min an yekî din wek van gotinên te ên ewrupî, gotara xwe bi gotinên erebî an tirkî nepixand, gelo tu ê nebêjî ev çi kafîstanî ye! Yanî gava min got îzaca, nesrullahî, wettînî wezeytû-

nî, summe, kizabiyyîn, qedesellahûsirrehû, zalîke, ell beqere, besell, sennora, ya hebîbî, meter, muxerebbîn, welemyelid, lemyûled, qulhû, şitgûl û hwd. gelo tu ê nebêjî ev çawa cesaret e! Mirov çawa dikare ewqasî zimanê miletekî piçûk bi-xîne! Mirov hin gotinên biyanî dixê zimanê xwe, belê ne bi vê ecêbê!

Birêz Hazim ez ji te dibêjim ku tu ahenga, heta exlaqê zimên xerab dikî.

Binere tu di rûpelê 64an rêza çaran de wilo dinivîsînî:

"Xudanê nivîsarê di nav halê agresivîyê da, piranî zimanekî nekubar, bêrêz û vulger bi kar aniye."

Ez jî ji te re dibêjim ku mirov nikare bibêje, "Xudanê nivîsarê **di nav halê agresivîyê da...**" Gava em li ferhengên biyaniyan li bêjeya "Aggressus" a latîni ku di frensî de wek lêker (aggređî) û wek rengdêr (agresîv) bi kar tê dinerin, em dibînin ku tam kurdiya "agresîv" (**êrişker e**). Îcar wî çaxî jî nabe ku mirov bi kurmançî bibêje, "Xwudanê nivîsarê di nav halê **êrişkeriyê da...** zimanekî nekubar bi kar aniye."

Tu zimanê me bêmîrêş dikî. Ji sed mînakên mînakeke din: Tu di rûpelê 54an rêza 8an de, "Taybetîya **krîtîkê** ya herî girîng..." dinivîsînî. Baş e ez ê jî vê gotina te bi erebî û tirkî li dengê kurdî siwar bikim ka bê wê çendî xweş bê guh:

Taybetîya **neqîdê** ya herî girîng...

Taybetîya **eleştîriyê** ya herî girîng...

Erê çima tu nabêjî, "Taybetmendîya **rexneyê** ya herî girîng..."

Dema ku di kurdî de **krîtîk = rexne** be û rexne jî di zimanê me de rûniştî be, tu jî mecbûrî wek me hemîyan binivîsînî? Helbet em ê gotinên biyanî derbasî zimanê xwe bikin. Belê ne gotina "**agresîv, krîtîk, word bilind**" û hwd. Careke din em ê li sernivîsa rûpelê 57an binerin bê ka te çi nivîsiye?:

"Kritîkerî û elementên îdentîtêya krîtîkriyê" Yanî çi? Te di vir de ne tenê gotinek biyanî lêkiriye; te bi gotinên biyanî hevokek li dengê kurdî siwar kiriye. Tu ne baş dikî ezbenî. Îcar ji ber ku ez van çewtîyên te ên mezin şanî te didim, heqê te tuneye ku tu ji min re "zimandirêj" bibêjî?

Ji bo xwendevanan gotina dawî:

Ez ji xwendevanan hêvî dikim ku nivîsên min û ên birêz Hazim bidin ber hev û bi çavekî rexnegirî bixwînin. Hazim di kovara Nûdemê hejmara 19an de gotarek bi sernivîsa "Ronakbîr û Ronakbîrî!" nivîsîbû. Min jî di hejmara 21ê de li ser zimanê wî gotarek nivîsîbû. Li himber vê, birêz Hazim di hejmara 24an de bi sernivîsa xwe a "Kritîkerî û Etîk" min dibersivîne. □

REXNE Û REXNEGIRÎ

N. ZAXURANÎ

Weke ku tê zanîn, bi berhemkirina berhemên edebî re, rexneya edebî jî mîna heval û hogirekî, di nav pêvajoya hunerî bi xwe de peyde bûyiye. Ji bo vê yekê jî, karmendiya (wezifa) rexneya edebî ew e ku li ser analîzkirina berhemên edebî kar û xebateke bêhempa li dar bixe, li ser wan bi gelek alî bikole, da ku bi vî awayî jî xwendevan di derbarê mijarên berhemên edebî de bibine xwediyê agahdariyeke bi reng hunerî.

Ji xwe, ji ber hoyên ku têne zanîn, edebiyata me ya netewî ji aliyê rexneya edebî ve li gor edebiyata netewî ya welatên din yên ku di warê rexneya edebî de bi pêş ketine gelekî qels e. Mînak; li welatên Ewrûpa Rojava, ji destpêka sedsala nozdehan ve bi geşbûn û balbûna edebiyata netewî yan van welatan re, di serpêhatina dem û dewranan de, hêdî bi hêdî rexneya edebî jî şax da. Ev yeka ha, li welatê me jî bi geşbûna şaxên hunerî yên cur bi cur re li ser dînamîkên xwe ber bi xemilandina xwe ya edebî ve diçe. Ango bi saya berhemkirina berhemên hunerî, rexneya edebî jî tê afirandin. Bela vê yekê jî, herdem tevgerên edebî bi xwe re rexneya edebî jî anîne pê.

Ji xwe, hebûna rexneya edebî li ser bingehê edebiyata hunerî bi goşt û can dibe. Bi taybet jî, li ser naveroka wê ya ku bi îmajên hunerî û îdeolojiyê ve tê rapêçan, hebûna xwe ya bi pîrr alî didomîne. Divê rexnegir berhemên hunerî / edebî yên ku di serdema wî / wê de hatine afirandin bi gelek alî şîrove bike, bîr û baweriya wan ya bi reng îdeolojîkî pêşkêşî xwendevanan bike, helwesta xwe ya di derbarê wan de bi zimanekî zelal diyar bike. Lewra, bi saya vê yekê mirov dikare hîni awayê şîrovekirina jiyana civakî / netewî ya ku nivîskarê berhemê jê re berdevkiyê dike, bibe.

Mîna tê zanîn, nivîskarên berhemên edebî, vê berdevkiya xwe bi rast û rê nakin. Bi alîkariya îmajên hunerî nivîskarên berhemên hunerî di jiyana karekterên edebî de bi alîkariya peyvên wan û bi saya peywendiyên wan yên bi hevûdu re, pêk tînin.

Bêguman, ev îmajên hunerî bi saya kompozisyonên gelekî hûr û kûr yên cur bi cur û vegotinên ji hev cûda yên zimên têne hûnandin. Ji bo mirovê ku di warê edebiyatê de nepîspor e, zelalkirina naveroka berhemên hunerî ya ku bi rêsandina awayê (şiklê) wan yê tevlihev hatiye hûnandin, gelekî sext e. Divê ku di vî warî de rexneya edebî bibe piştgir ji bo van kesan da ku ev kes bikaribin naveroka berhemên edebî hîn bibin. Bêguman, rexnegir bi awayekî bi rêk û pêk nerînen xwe yên di derbarê berhema edebî de pêşkêş dike, wan bi gelek alîyan dinirxîne. Lêbelê, divê baş bê zanîn, her rexnegir li gorî nerîna xwe ya felsefî û estetîkî berhemên hunerî dinirxîne û bi vî awayî jî nirxandinên ji hev cûda têne pê di serpêhatina dîroka rexneya edebî de. Ji bo rexnegirên sosyalîst remana ku ji aliyê nivîskarê berhema hunerî di naveroka berhema xwe ya edebî de bi cih û war kiriye, diyardeya (fenomena) herî serekî ye. Lewra, awa (şikl) li dorbera vê diyardeya serekî tê rapêçandin.

Ji ber vê yekê jî, rexnegirên ku berhemên edebî bi awayekî konkret lê, bi perspektîfeke ramangirî analîz dikin, dikarin di kar û xebata xwe ya rexnegirî de biserkvin.

Baş e, çi peywendî di navbera rexneya edebî û zanistiya edebî de hene?

Bi qasî ku tê zanîn, karmendiya serekî ya rexnegiran ew e ku, di derbarê berhemên edebî de li gorî hinek amanc û berjewendiyên hêzên civakî bi perspektîfeke ku bi geşbûna dîrokê re digunce, binirxîne û şîroveyên bi pirr alî divê di nirxandinên xwe de bi kar bîne.

Li pêşberî vê yekê, karmendiya zanistiya edebî ew e ku taybetmendiyên balbûna zanyariya edebî ligel qanûnên wê yên ku şax û parên xwe berdidin nav kûrahiya jiyana civakî û serpêhatina dîrokê, şîrove bike. Bi awireke bêyî ku mirov li ser têkiliyên di navbera wan de mijûl bibe, mirov dibêje qey tu peywendî di navbera van herdu diyardeyên hunerî de nînin.

Lêbelê, divê baş bê zanîn ku zanistiya edebî ya ku qanûnên objektîf yên geşbûna hunerî bi gelek alî dikole û şîrove dike, nabe ku mirov ji derveyî berjewendiyên rojane bigre. Heger ku mirov weha kir, tê wê wateyê (manayê) ku mirov zanistiya edebî ji jiyana netewî û civakî qut dike. Lê mixabin, gava ku heya mirov ji dîroka zanistiya edebî hebe, mirov dibîne ku herdem nerînen weha yên netekûz - ku bûne kelem li pêşberî geşbûna zanyariya edebî - di nava tevgerên edebî de li ber xwe dan ji bo ku bikaribin hebûna xwe bidomînin.

Lewra, tevgerên weha yên bi vî rengî yên “edebî” bi vê nerîna xwe bi tenê nave-roka berhemên edebî ji peywendiyên civakî û yên îdeolojîkî bêpar nahêlin, herweha ev tevgerên bi reng “hunerî”, vê rastiya rap û rût ji serûbinî hev dikin: Ji ber ku ev tevgerên bi reng “hunerî” ji bîr dikin ku zanyarên zanistiya edebî jî birrek ji jiyana civakî ne, di nava prosesa dîrokî de cihê xwe digirin û bi vî awayî jî dibin xwediyê hinek nerînên felsefî, estetîkî û yên olî di serpêhatina jiyana civakî de. Bi saya van nerînên xwe yên civakî jî, zanyarên zanistiya edebî îdeolojîyêkê temsîl dikin. Bêguman, ev îdeolojîya ku ew temsîl dikin, bivê - nevê li ser xebata wan ya edebî bandorekê dike. Ji vê yekê wîrdetir, ev bandor li şeweyên wan yên xebatê, li ser materiyalên wan yên ku di prosesa berhemkirina edebî de bi kar tînin, xwe dide diyar kirin.

Vêca, mîna ku bi hêsanî tê xuyakirin, di navbera rexneya edebî û zanistiya edebî de peywendiyên organîkî hene. Rexnegirê ku berhemên edebî bi perspektîfêke civakî û li gorî ra û şewrên tevgerêke edebî analîz dike, heger ku bixwaze vê karmendiya xwe bi nerîneke dîrokî ya zanistî pêk bîne, divê ku di derbarê qanûnên hunera edebî de xwediyê agahdariyên bi rêk û pêk be. Ancax, bi saya van agahdariyên bi rêk û pêk dê bikaribe taybetmendiyên berhemên edebî pêşkêşî xwendevanan bike. Ji ber vê yekê jî, reneya edebî ji bo geşbûna xwe encamên zanistiya edebî ji xwe re dike bingeh. Bêguman, li ser vî bingehî, ji alîkî ve rexneya edebî bi gelek alî dipişkive, ji aliyê din ve jî ronahiya xwe tavêje ser geş û balbûna hunerî di serpêhatina dem û dewranan de.

Ji aliyê din ve jî, heger ku zanistiya edebî karmendiya xwe ya bi reng dîrokî bizane ku divê ew geş û balbûna zanistiya edebî ya bi gelek alî bi awayekî hûr û kûr binirxîne û lê bikole, hingê jî zanistiya edebî nikare xwe bi carekê ji rola rexneya edebî dûr bixîne. Lewra, zanyarên zanistiya edebî çiqasî bixwazin xwe ji kar û barê rojane yê serdema xwe dûr bixin jî, divê ku ew bi perspektîfêke ku qonaxên edebiyata netewî şîrove dike, binerin. Ancax, mirov bi perspektîfêke weha dikare di derbarê edebiyata netewî ya îroyîn de bibe xwediyê têgihîştîneke bi rêk û pêk. □

CIVAKA IT Û PIRSA KURDÎ*

MÛRAD CIWAN

Mêvanên hêja axaftina min li ser civaka teknolojiya agahdarî û ragihandinê û tesîra wê li ser pirsra Kurdî ye. Bi kurtî dikare bê gotin "civaka IT û pirsra kurdî." IT, kurtkirina du gotinên îngilîzî ye;

Information Technology. Loma jî ji vê civakê re tê gotin IT Society. Carinan jî bi navê Information and Communication Technology Society (Civaka teknolojiya agahdarî û ragihandinê) tê binavkirin.

Gelo hilhatina civaka agahdarî û ragihandinê, tu guhertinê di pirsra kurdî de bi xwe re tîne, rewşeke nû di vê pirsê de çêdike an na? Bi kurtî ez dixwazim li ser vê rawestim.

Civaka agahdarî û ragihandinê, li ser bingehên teknolojiya herî nuh a agahdarî û ragihandinê rû daye. Globalîzebûna civaka ser ruyê erdê jî li ser vê teknolojiyê pêk hatiye. Loma jî meriv dikare bêje ku civaka agahdariyê hemû xusûsiyetên jiyana globalîzebûyî di nava xwe de hildaqurtandine û civaka agahdariyê, bi vê maneyê qonaxeka nû û pêşketîr a civaka globalîzebûyî ye. Bi awakî din, civaka ragihandinê, navê merhela nû û pêşketîr a civaka globalîzebûyî ye.

Loma jî, min divê ez di destpêkê de bi xetên stûr û bi kurtebirî li ser globalîzebû-

Yinê jî çend tiştan destnîşan bikim. Berê ez ê li ser globalîzebûn û otomatîzebûna civaka ser ruyê erdê û jiyana tevayî rawestim û pişt re ez ê werim ser mesela civaka ragihandinê.

Helbet ev pirs, ne ji bo me kurdan tenê, ji bo hemû civakên dinyayê; hetta ji bo Awrûpiyan bi xwe jî pirsêka gelek nû ye. Li Awrûpayê û tevayîya civakên rojava, ev pirs, gellek tê mînaqêşekirin. Maneya civaka agahdarî û ragihandinê çi ye û jiyane-ka çawa di warê aborî de tîne? Di rojên pêş de, di warê siyasî û civakî de de çi bi xwe re bîne? Ev pirsên hanê li cem wan bi xwe jî pirsîni taze ne.

Ya din, belkî em bifikirin ku ev pirs, pirtir ya wan welatan e, ku ji alî teknolojiyê û demokrasîyê de pêşkeftî ne. Dibe bê fikirî ku ew jî xwe heta îro jî di qonaxeka jiyane ya pêşkeftî de bûn û niha ev qonaxa nû ya ku em bahsê dikin li ser esasê civaka wan peyda bûye. Qonaxeka nû ya ji bo wan e ku ew ketine destpêka vê. Dibe ku meriv bifikire ku ev pirs ji bal wan ve bê mînaqêşekirin di cih de ye, ne tişteki fuzûlî ye. Lê gelo em kes an ronakbîrên civakên welatên paşdemayî, her wekî yên kurd ku hêja dewleta me nîne, em parçe ne, em bêdad û bêmaf di rewşeka dijwar de ne. Tiştên ku tên serê milletê me nayên serê tu milletî. Di rewşeka wiha de ku bi hezaran pirsîyarîni din hene, gelo em çawa dikarin pirsêka wiha mînaqêşe bikin.

Helbet heke meriv bi vî awayî bifikire, piçekî para rastiye tê de heye. Lê gava min bala xwe da vê pirsê, min ji wê yekê hereket kir ku teknolojiya ragihandinê, ev civaka ku pê re ava dibe û tîkiliyên vê civakê yên aborî, siyasî û kulturî hin tişt bi xwe re anîne ku cara pêşîn belkî wekî yên hemî civakên dinyayê, ev mesele bi pirsê me ve jî girêdayî ye. Belkî ji wan jî bêtir qedera çareserkirina pirsên kurdî bi vê meselê ve bestî ye. Eger em perspektîf û xusûsiyetên wê li ber çav bigrin û li wê moxila pirsên civaka xwe xî, ne dîr e ku îmkânên mezin li ber me vekin. A ji ber vê yekê, min viya ez vê buyera nuh mînaqêşe bikim. Gelo tîkiliya wê bi mesela me ve çi ye? Em dikarin çi bikin di vî warî de? Li gora qenaeta min, di dîroka Kurdistanê de hema em bigrin ji du sed salan; ji tarîxa liberxwedanên mîrekiyên kurdan bi vir de (ku bi dewletên zilhêz ên wekî Îran û Osmanîyan re ji bo mafên jiyana xwe, şerên xwe yên dawî yên man û nemanê dan, lê tîk çûn û ku pişt re gelê kurd bi gellek awayên din serî hilda) heta îro cara pêşîn e ew sîstema ku li ser ruyê erdê peyda dibe bi daxwaz û perspektîfên kurdan re jî lihevhatî ye. Sîstemên ku heta niha di qada navnetewî de; hê ber berbiçavtir di ya Rojhilata Navîn de hebûn; çi sîstema aborî û siyasî, çi tîkiliyên navbera millet û dewletan bin, sîstemîni welê bûn ku kurd her çendî bi qasî milletên din ên dinyayê ku ji bo serbixweyî û azadiya xwe serî hildidan zîrek û zana jî bûn, cardin ew rewşa dinyayê ya ku ji wê demê he-

ta îro hebû, li gora ciyê cografi û jeopolîtîkî yê kurdan rê nedida ku kurd bi ser kevin.

Ev pîrseka dûr û dirêj e, ji ber ku mijara me pîrseka din e ez dirêj nakim, weka tesbîtekê destnîşan dikim. Qesda min ji vê yekê ev e: ji dema liberxwedan û serîhildanên mîrekiyan bigre heta îro ew potansiyela kurdan a ku hebû; ya serok, zana û ronakbîrên kurdan, ya têkoşer, serîhilder û şerkarên wan, bi kurtî ya civaka kurdan a bi her awayî ji yên milletên Rojhilata Navîn û yên Afrîkayê, yên melik û serokeşîrên wan ne kêmtir bû, her çendî kurdan jî bi qasî wan milletan li ber xwe didan û bi qasî wan zîrek bûn jî, rewş ew bû ku, bi qasî wan serkeftî nedibûn û maf bi dest nedixistin. Meriv dikare bêje ku her çendî barana ku "rehmeta Xwdê" ye gel-lek caran dibariya lê tu carê li rezê kurdan nedida.

Îhtîmal e, cara pêşîn baranek tê ku dikare li rezê kurdan jî bide. Çimkî rehmeteka welê ye ku ji xwe hêzên xurt û pêşkeftî, wekî hemî caran jê îstîfade dikin lê hêzên herî jar, bêtaqet û bêkes jî dikarin para xwe jê werbigirin.

A bi vê maneyê ez dixwazim li ser vê pîrsê rawestim; çend nuxteyan diyar bikim. Berî ku ez werim ser pîrsê, min divê ez xalekê diyar bikim. Helbet ez dizanim ku ev, pîrseka nû ya pîralî ye. Di civîneka wiha de wext nîn e ku meriv bi kûr û dûrî li serê raweste. Di meseleyeka nû ya pîralî de ez nikarim îddîa bikim ku ez ê karibim wê bi hemî zelaliya wê li ber çavan raxim. Na, ez dixwazim wekî perspektîfekê, wekî çend xetên bingehîn meselê bidim diyar kirin. Bi hêviya ku ev destnîşankirin balê bikişîne, ronakbîrên kurdan jî li serê rawestin û wê minaqeşe bikin; bê gelo ji alî kurdan de maneya vê rûdana nuh çi ye...

Civaka agahdarî û ragihandinê

Tesbîteka Karl Marksî heye ku wî li ser guherîn û pêşketinên civakan kiriye. Ew, gava tehlîla guherîna civakan a dîrokî dike, dibêje ku lihevkirina navbera hêzên berhemhênanê û pêwendiyên berhemhênanê dibin dînamîzma pêşveçûna civakan. Di jiyana civakî de pêşketineka berdewamî di hêzên berhemhênanê de heye û ev proses tu carî ranaweste, hêzên berhemhênanê her û her diguherin. Di civakê de ji bo ku guherîn û nuhbûn li ser kar bin, divê pêwendiyên berhemhênanê li gora se-wiya hêzên berhemhênanê bin û bi wan re lihev bikin.⁽¹⁾

Îro, rûdanekê serî hildaye ku em dikarin bêjin hêzên berhemhênanê yanî ku ilm û teknîk; bi taybetî elektroteknîk û bîyoteknîk gihastîye qonaxeka welê û bi lez û bezeka welê pêş ve diçe ku berhemhênan ber bi otomatîzebûyîn û elektronîzebûyi-

nê ve diçe, welê lê tê ku di demeka ne pir dûr de, ji bilî kartûbarên ilmtî, lêkolîn û keşfan, koordînekirina xizmetên civakî û berhembênanê, wê her der otomatîze bibê. Ji niha de alet û ezmûnên elektrônîk, robot û komputer di seranserê jiyana civakên welatên pêşkeftî de serdest bûne. Têkiliyên agahdarî û ragihandinê di tu demê de wekî îro muhira xwe li ser şikilwergirtina civatan nexistine.

Hêzên berhembênanê yên nuh; ên agahdarî û ragihandinê ên bingehe otomatîzebûyî gihîştine qonaxeka welê bilind ku ew pêwendiyên berhembênanê û pişt re yên pîralî yên civaka îndustrî, nikarin xwe bi wan re lihevhatî bigirin. Derdikevin hemberî van hêzên berhembênanê, hin ji wan perçe dibin an ji holê radibin û di şûna wan de pêwendiyên nuh tên avakirin. Lê hinan jî hê umrê xwe temam nekirîye, bi vî an wî awayî li ber xwe didin. Proseseka civakê ya têkilhev a pîralî û rengareng li dar e. Em dikarin bêjin ku niha, em di navbera du civakên jî hev cuda de ne. Em li dawiya qonaxa civaka îndustriyê û destpêka civaka ragihandinê ne. Dawiya civaka "kevn" û destpêka civaka nuh derbasî nava hev bûne. Loma jî têkiliyên wan jî bi hev re di nava hev de dijîn.

Ev têkiliyên nuh ên civaka post-îndustriyel (pişt-îndustriyel) çi ne? Yek ji xusûsiyetan ew e ku li ser ruyê erdê globalîzebûyî heye. Ilim, zanebûn û ew aletên herî pêşkeftî yên ku îro peyda bûne û bi sureteka nedîtî ber bi pêşve diçin, bingehekî welê li ser ruyê erdê ava kirine ku jiyana civaka me ya îroyîn jî çarçeva dewletên millî derketiye; hebûn û jiyaneke transnasyonel jî bo pêwandiyên berhembênanê û herwiha jî bo avayiyên civakê yên ku li ser wan bilind dibin rû daye. Di sermiyan, kar û xizmetê de, di çûn û hatin û gerra însanên ser ruyê erdê de û di pêwendiyên pir alî yên rasterest û biwasite de, di jiyana kulturî û ya siyasî de transnasyonelbûn bûye xusûsiyeteke berbiçav. Di encama vê de wekî tê gotin "dinya piçûk bûye".

Sermiyan jî her demê pirtir bûye multînasyonel û di ser de jî warê berhembênanê jî herêmi an nasyonelîyê derçûye û bûye transnasyonel. Maneya vê çîye? Pîrnasyoneliya sermiyan ne tiştekî nuh e. Vê rewşa sermiyan û şîrketan hê di destpêka sedsala me de dihat dîtîn. Lê diyardeya îro îmkaneka welê daye ku şîrketên mezin ên multînasyonel careka din bi muazzamiyeka nedîtî û bi wan hebûnên xwe yên berbelav ên ser ruyê erdê, xwe dikin yek. Her derê ser ruyê vê kurreya me, dibê warê berhembênanana wan. Qîmeta cî û mesafê jî bo wan nemaye. Merkezên wan dikarin li Stockholm, New York an Londonê bin, beşekî karê wan û buroyên wan li Sîngapurê, beşek li Hamburgê, yeka din li Sydney an Bankogê be. Ev jî alî berhembênanê an biserxistina xizmetekê tu astengan li ber wan dernaxe. Her beşekî

karê wan dikare li derekê bimeşe û mal an xizmeteka ku di van hemû merkezan re derbas dibe, dikare di heftiyekê an rojekê de derkeve piyasê. Ezmûnên agahdarî û ragihandinê gîhaştine merheleyeka welê ku ji bo îdarekirina van dezgehên dewasa, talîmatdayin û hînkirina kargiran, amadekirina civîn û konferansan qîmeta cîh û mesafê nêmaye. Her beşekî kargiran dikare li wan bajarên binavkirî bin û berpis û kargêrên wan her sibahî beriya destpêkirina karan dikarin ji dûrê bi saya torre elektronîk civînan bi hev re bikin, bîraran wergirin û belavî ser hemû karmendên xwe bikin.

Transnasyonalîzebûn û jîholêrabûna qîmeta mesafeya navbera mekan û zemanan di warên din ên jiyana aborî de jî wiha ye. Her wekî gava berî hefteyekê krîzeka aborî li Malezyayê destpêkir û borsa li wir serûbinî hev bû, ev krîz bi wê derê mehdûtîkirî nema, pê re pê re di eynî roj û saetan de borsa Amerîka, Awrûpa, Japonya û yên welatên din jî ketin krîzê û serûbin bûn. Yanî dinya welê piçûk bûye ku sermiyan, kar û xîzmet bi îşê saet, deqîqe, hetta saniyan xwe ji quncikekî dinyayê digihînin yekî din.

Di dema derbasbûna ber bi civaka îndustriyê de avabûna millî û navnetewî

Berê, gava însan ji civaka çandiniyê derbasî civaka îndustriyê bûn, pêwendiyên aboriya girtî û hudûdên dewletên piçûk ên feodal hilweşîyan, di şûna wan de bazareka vekirî ya berfirah û dewletên millî dest bi avakirne kirin. Avabûna dewletên millî bi wî awayî bû ku, ya derebegekî êrîş bir ser derebegên dora xwe yên ji etnîsîteya xwe û heta hin caran jî yên ne ji etnîsîteya xwe jî, desthilatdariya wan ji holê rakir û di şûna wan dewletan de dewleteka millî ya ji etnîsîteyekê pêkhatî ava kir. Yan jî avabûna dewleta millî bi lihevkerin û xweyekkirina çend derebegan pêk hat. Pêkhatina dewletên millî a bi van herdu awayan, pirtir li Awrûpayê rû da. Li Asya û Afrîkayê mîr, serokeşîr, reîsekî dînî an zanayekî, eşîr û derebegiyên ji etnîsîteyekê dan dora xwe, li hemberî kolonyalîzmê û dagirkeriya biyanî şerekî rizgarîyê da û dewleta xwe ya millî bi vî awayî ava kir.

Dewletên feodalî rabûn, di şûna wan de dewletên firehtir ên millî avabûn. Daweya desthilatdariyeka millî hat kirin ku milletekî li hemberî milletê din hudûdê hegemoniya xwe ya millî diyar kir, ku ev, wek mafê milletan ê tebîî hat dîtin da kes nikaribe dest bidiyê, tecawuzî wê bike. Pîrsa tayînkirina qedera xwe bi destê xwe jî ji vê bawerî û qebûliya cîhanşumûlî bîngeh wergirt. Milletan, rabûn wekî zirxên tankan hudûd li dora erdên xwe yên millî kêşan, ordiyên mezin ava kirin û dan ber

van hudûdan, ji bo çûn û hatina mal û sermiyanan, bazirganî û seychetê gumruk ava kirin û bac û xerac danîn. Dest bi millîkirinê kirin. Ew dewlemendiyên ku li ser axa wan bûn û di destê biyaniyan de bûn ji wan sitandin, hin xistin bin milkiyeta dewleta xwe ya millî û hin dan hemwelatîyên xwe. Hetta hin dewlemendiyên ser û bin erdê ên girîng ji hemwelatîyên xwe jî wergirtin û kirin malên dewletê. Mesela millîkirin û mîrîkirina (devletleştirme) petrolê, av, çem, gol û daristanan, ya madenên bin erdê û hwd. ew karûbarê avakirin û tekûzîkirina hegemoniya millî bû ku di çarçeviyên dewletên millî de dibûn.

Li hemberî mal û sermiyanê milletên din xwedî li mal û sermiyanê xwe yê millî derketin. Yên li Tirkîyê mezin bûbin divê di bîra wan de be ku heta van salên dawiyê jî her salê kampanya dihatin li dar xistin ku xelk malên biyaniyan nestînin an nexwin ên jicî bistînin. Tarîx eşkere nîşan dide ku li hemberê burjuwaziya ermenî, rûm an yahûdî dewleta tirk mil da burjuwaziya tirk, îmkan, mal, milk û sermiyanên wan bi awa û riyên rengareng ji wan stendin û dan burjuwaziya tirk.

Heke meriv teşbîhekê bike, meriv dikare bibêje ku her milletî makîneyeka welê ya bizirx ava û tekûz kir ku karibû li hemberî makînen zirxpûş ên din hebûna xwe biparêze.

Bi vê zirxpûşiyê re hin xusûsiyetên din jî hatin. Awayê avakirina dewletên burokratik ên merkezî yên unîter, bûn awayê piraniya van dewletan. Hukmê siyasî, carinan jî (wekî li Asya û Afrikayê) yê siyasî-eskerî hegemoniya xwe li ser muessesên dewletê yên din û li ser civaka sivil danî, paytext bi berpirsiyarî û fermanan hat çekdarkirin ku hukmên herêman qels bûn, îdare bi her awayî ji paytextan hatin kirin. Li wan hin welatên Awrûpayê yên federal û desentralîze avakirî jî, piranî belkî li ser esasê lihavkirin û konsesusekê fermanrewatî di navbera desthilatdariya merkezî û yên herêmî, an eyaletî de hatin parvekirin jî formasyona merkezî û burokratiya wan xwe da diyarkirin, rola dewlet û burokrasiyê di jiyana aborî, siyasî, civakî û kulturî de xwe da hîskirin.

Di nava van dewletên millî de, gellek grûb an sub-grûbên etnîkî, yên millî, dînî, mezhebî, kulturî an dialektî hatin piştguhkirin; hatin înkarkirin an îhmalkirin. Di halê herî baş û niyetçak de ji bo "yekîtî, hebûn û xwediyarkirina millî" an berjewendiyên millî, ev xusûsiyetên sub-grûbî hat xwestin ku bèn rakirin. Li piraniya welatan mafên wan ji wan hatin stendin an înkarkirin, zor û neheqî li wan hat kirin. Ew li ber yekîtiya millî wekî bend hatin nîşandan. Vê yekê rê da ku li gellek welatan bi navê hebûn û yekîtiya millî an suverînîteya dewleta millî, hin millet an eqliyetên din hatin bindestkirin.

Ev yek li Awrûpayê jî û li derên din ên dinyayê jî bi vî awayî pêk hatin. Mesela gava hat gotin fransiz an dewleta Fransayê, hat îddîakirin û ji bal dinyayê jî hat qebûlkirin ku dewleta Fransayê ji milletekî pêk tê ku ew jî milletê fransiz e; hebûna korsîkî, katalonî, baskî û hinên din yan hat înkarkirin, an îhmalkirin, ew ji mafên xweidarekirin, pêşdexiastin û geşkirinê hatin bêparhiştin. Îngîltre jî bi vî awayî bû. Mafên îskoçî, galî û valan ji bo xatirê "yekîtiya millî ya îngîlîzan" hat binpêkirin, heta belkî ew civak wekî stiriye ser riya vê yekîtiyê hatin dîtin.

Ka em bifikirin carekê ku em kurd bibûna xwedanê dewleteka millî, me yê konseptê milletê kurd bi çî awayî diyar bikiraya: Li welatê me ji bilî kurdan, ermenî, suryanî, asûrî, keldanî, rûm, yahûdî, tirk û ereb hebûn. Em ji alî diyalektan ve kurmanç, soran, dimilî, lor û hewramî û hin zaravên dinê ji hev cuda ne. Em musulman, êzîdî, xiristiyân û yahûdî ne. Em sunnî, elewî an ehlê heq in. Terîqetên cuda di nava me de hene. Di rêwşeke wiha de me yê milletê kurd û xusûsiyetên wî yê gelemperî yên muşterek bilind bikiraya, lehceyek bikira zimanê resmî û yê din îhmal bikira, me yê belkî mafên wan grûbên etnik ên din, wan cudatiyên dîn, mezheb, ziman û herêman nedana wan. Çimkî diviya me milletek pêk bianiya. Her wekî li Tirkîyê welê bû. Ji bilî Tirkan, ji bilî xusûsiyetên wan ên gelemperî û muşterek yê din hemî hatin înkarkirin û îhmalkirin, hebûna me kurdan û millet û eqliyetên din nehat qebûlkirin, gava me doza mafên xwe jî kir, em li ber yekîti û pêşveçûna millî wekî bend û stîrî hatin dîtin.

Vî awayê avabûna dewleta millî, an vê konseptê millî ya ku hat qebûlkirin ne xas e bi Tirkîyeyê tenê ve, her çendî di warê bidestxistina maf û azadiyên grûb û herêman de Hindistan ji Tirkîyê sed û heştê derece cuda ye jî, li wê derê bi xwe jî behsa dewleteka millî ya tenê tê kirin û muşterekîyên milletê hindî yê gîştî tên berpêşkirin, mafên grûb û herêman tê îhmalkirin. Loma jî çendîn her welatî di guherîn û pêşveçûna xwe de riyeka taybetî daye ber xwe jî, ev hin xusûsiyet in ku li seranserê dinyayê ji derbasbûna civaka çandiniyê ber bi ya îndustriyê damga xwe kêm zêde li avabûna dewlet û civakan xistin, pişt re paralel bi dereceya bicîhbûn û geşbûna demokrasîyê, ev xusûsiyet her çendîn li hin welatan bere bere zêf bûn jî heta îro her hatin.

Ber bi civaka agahdariyê ve avabûna dewletên millî û rewşa navnetewî

Lê îro ku em ji civaka îndustriyel ber bi civaka agahdarî û ragihandinê ve diçin, taybetiyên ku bi vî civakê re rû didin; yanî pir-nasyonelîzebûn, transnasyonelîzebûyîn

û internasyonalîzebûyina sermiyan, kar, mal, xizmet û kulturê, rabûna mesafeya navbera cihan û tiştên her wekî din, darbeyeka mezin li vî zirxê dewleta millî dixin.

Bi vê yekê qesda min ne ew e ku dewletên millî ji holê radibin. Na, dewletên millî hene û wê hê hebin jî. Lê rewşa nuh welê lê kiriye ku dewletên millî wî zirxê xwe ji xwe dikin. Em avabûna îro ya welat û civakên Awrûpayê bidin ber çavên xwe: Avabûna Yekîtiya Awrûpayê ku gumrik ji navbera endamên vê yekîtiyê rakiriyê, sermiyan, mal û xizmet bi serbestî çî li Awrûpayê û çî jî heta dereceyekê li hin welatên derveyî wê jî diçin tîn, çûn û hatin û danûstendina civakên dinyayê bihev re, ew perspektîfên ku hemû dewletên dinyayê ji bo rojên pêş didin ber çavên xwe diyerdeyên vê yekê ne. Li Yekîtiya Awrûpayê parlamento, hukûmet, wezaret û muesseseyên muşterek ê rêvebirinê ava bûne. Dadgehên navnetewî û yên Awrûpayî biryaran didin ku dewlet û hemwelatîyên dewletan mecbûr in guh bidin van dadgehên. Perekî muşterek wê têkeve tedawulê.

Rola Miletên Yekbûyî, ya NATOyê û rêxistinên navnetewî an herêmî yên din ji nuh ve tê minaqeşekirin û ew ji nuh ve tîn avakirin. Tevgerên demokratîk, ên hawirdorparêz, maf û azadîparêz, sendîkayên karkîran yên navnetewî dadimezirin, yên damezirandî geş û xurttir dibin. Çapemenî û medya, unîversîte û dezgehên zanistî yên din kar û barekî li ser esasê qadeka navnetewî dimeşînin û hwd.

Ev rûdan hemû derbeyekê li wî zirxê millî didin û wê diperçivînin, darbeyê li sîstema wê fermanrewatiya burokratîk a merkezî ya dewletên millî dixin. Dewletên millî mecbûr dibin wî zirxî ji xwe bikin, dev ji beşeka girîng a wê fermanrewatiya xwe ya merkezî ya burokratîk berdin. Gotineka serokkomarê Tirkîyê Suleyman Demirelî hebû ku digot "em ê qereqolên xwe şefaf bikin". Ji qewlê wî ve dewletên millî yên ser ruyê erdê destpê kirine xwe şefaf dikin, derî û pencereyên nuh di dîwarên xwe de vedikin. Mîsterekiyêke nuh bi yên dî re peyda dikin. Wê avayîya hişk a merkezî qels bibe, desentralîzasyonêke di dewletan de rû dide, dewlet ji warê aborî û bazirganiyê û gelek aliyên jiyana civakî vedikişê û biçûk dibe. Civaka sîvil di jîyanê de bêtir dibe xwedanê însiyatîfê, dewlet bi rastî jî êdî dikeve bin xizmeta hemwelatîyan, herêm mafên hin warên fermanrewatiyê ji merkezê distînin. Herêmen cografi, millet û kêmasiyên millî grûb û sub-grûbên millî, dîni, mezhebî û kulturî digihîjin mafên pirtir. Hemû ew hebûn û dewlemendî û cudayîyên ku di nava van dewletên millî de hebûn ji tengasiya bihçikander a wê zirxpûşiyê rizgar dibin û bîhnekê vedidin, îmkana pişûdanekê ji xwe re dibînin.

Em bi xwe dibînin ku di dema me de li Awrûpayê di dewletan de desentralîzas-

yoneka berfirehtir rû dide, herêm zêdetir dibin hukumran, li cihên wekî Îspanyayê, Îngiltereyê, Fransayê bi referandûm û bi riyên lihevkerin û konsensusan, herêm, millet û grûbên etnikî mafên xweidarekirinê distînin. Dewletên sosyalîst hilweşiyar, ji bin kavlên wan gellek dewletên mezin û piçûk ên din derketin. Ew bi xwe jî îro xwe mecbûr dibînin ku mafên zêdetir bidin herêm û grûbên nava xwe. Tirkiye bi xwe jî îro tevî wê barbarî û paşdamayina xwe behsa piçûkkirina dewletê, desentralîzebûnê û gellek tiştên din dike. Em bala xwe bidin Îsraîlê. Îsraîl ku dewleteka piçûk e di nava bîst dewletên ereb de û di rewşeka ew qas dijwar de ye, ew bi xwe jî ji bo ku li Rojhilata Navîn ji bo milletê xwe rewşê normalîze bike, da ev millet di bazar û bazirganiyeka serbest a berfireh a herêmê de cihê xwe bigre, pê qayil dibe ku heta dereceyekê mafê otonomiyê bide filistîniyan, pîrsgirêkên xwe bi ereban re çareser bike û bi wan re têkeve nava jiyaneke navnetewî ya serbest. Bi gotineka din ji bo ku sermiyanê yahûdî di nava ereban de di herêmê de serbesttir here were qebûl dike ku beşek ji fermanrewatiya xwe teslîmî filistîniyan bike. Nexwe Îsraîlî îdî wê yekê dibînin ku dinyayeka wilo peyda buye ku ji îro pê ve meriv ne mecbûr e bi wan rê û dirbên berê têkiliyên xwe bi ereb û filistîniyan re bimeşîne, meriv dikare têkilîniyê din ên li ser esasê jiyana hemdem a nuh deyne û bi saya wan jî bijî, serbilind be, di garantiya pêşveçûn û dewlemendbûnê de be. Îsraîlî bi zîrekiya xwe vê rastiya nuh dibînin û îradeyek li cem wan heye ku ber bi wê de gavan bavêjin.

Di vê civaka nuh a agahdariyê ya înternasyonalîzebûyî de ferd, bi serê xwe bihêztir dibe, wekî hemwelatiyekî, ferd, li gora do îro azadtir û bihêztir e. Şexs li bheme-rî grûba xwe ya etnikî, dîni, mezhebî an kulturî azadtir dibe, grûbên piçûk li hemberî grûbên mezin, kêmasiyên nava dewletê li hemberî milletê serdest an ê pirranî, herêm li hemberî fermanrewatiya merkzî ya burokratîk û hemû hemwelatiya sivil, anku civaka sivil li hemberî dewletê, li hemberî burokraziya navendî bihêztir û azadtir dibe. Ev xusûsiyetek an hê rasttir tendensek e ku bi hatin û pêşveçûna civaka agahdariyê re xwe nîşan dide.

Ji sistema kontrolê ber bi sistema zanyariyê

Di vê prosesê de îro rewş hatiye derekê ku civak ber bi otomatîzebûyinê ve diçe. Komputer bi hemû awayî ketiye jiyane. Berê qonaxê ber bi wê yekê ve ye ku ji xeynî xizmetên giştî, karûbarên koordînasyonê û yê nî ilmî û lêkolînan; li fabrîke, di-kan, banke, buro, borse, bazar û warên din ên berhemhênanê, hemû karûbar û bi-

zav bi bêyî destlêdanê dê berhem û encamên xwe derînin û bidin xizmeta însaniyete. Îmkan derketiye ku ji bilî wan warên binavkirî jiyana tam, li wan deran jî niv-otomatîze bibe. Yanî di jiyana aborî û xizmetê de para hersedêya (prosent) rola însanan wê gellek kêr bibe.

Prosesa rola komputerê ji roja ku derketiye û heta îro jî sedî sed hatiye guhertin. Berê komputer jî bo wê yekê hat lidarxistin ku wekî bankayekê agahdarî û zanînan di heqê buyer û însanan de tescîl bike û bi vî awayî di destê dewletê û burokrasiyê de bibe wasiteya kontrolkirin û çavdêrîkirina însanan, civakan û bûyeran. Dewletê jî bo kontrolkirin û garantîkirina nîzam û întîzama heyî, komputer bikar dianî. Bi vî rola xwe komputer di destê mekanîzma burokratik û desthilatdariyên siyasî de li hemberî hemwelatiyan dihat bikaranîn. Lê îro piştî pêşveçûna komputerê ber bi sîstema agahdarî û ragihandinê; piştî derçûna înternet, înternet, multîmedia, sîstema vîrutel a li ser esasê înteraktîvîyê, komputer bi esasî ji wasitetiya kontrolkirinê derket, rola mezintir a wê welê guherî ku di destê hemî hemwelatiyan de bû sîstema agahdarîwergirtin û ragihandinê.

Îro torreka ragihandinê ya welê li ser esasê agahdariyê ava bûye ku ez dikarim li malê, li ber komputera xwe rûnê û bi hemû unîversîte, zanîngeh, kutubxane, medya, hukûmet, parlamento, arşîvxane, laboratuar, alim, zana, hunermend û kesên normal ên ser ruyê erdê re yên ku xwe bi înternetê ve girê dane têkilî deynim. Ez dikarim ji Swêdê di çend saniyan de xwe bigihînim merkezeke ji wan merkezen binavkirî yên Japonayê û heke ew der ne bi dilê min be, piştî çend saniyên din di-şem xwe bi bîngeheka dinê ve girê bidim, ew agahdariyên ku ji min re lazim in, ez, wan jî wan navendan jî bo xwe bînim. Heke min daxwaz, hevî yan jî pîrsek hebe ez dikarim ji wan bikim û ew jî piştî du sê deqîqeyan dê bersîva min bidin. Ez dikarim li mala xwe rûnê û bi xeta înternetê xwe bigihînim rojnameyên Tirkîyê bixwînim, pişt re biçim yên Amerîkayê û pişt re jî biçim yên Mîsrê bixwînim ku ji bo van hemû karan nîv saetek derbas nebûbe. Ez dikarim çî xeber an rîsmê ku di wan de ji min re lazim in, bînim, kopya bikim, di komputera xwe de bi kar bînim. Ez dikarim li mala xwe taqîba hemû ajansên dinyayê bikim û ew xeberên min divê bibihîzim an bixwînim.

Ez bi riya posteya elektrîk dikarim nameyan jî nivîskarên rojnameyan, jî parlamenterên welatên cuda, jî mamosteyê xwe yê mektebê yan jî hevalên xwe re bişînim û ew dikarin piştî çend deqîqeyan bersîva min bidin. Di torra ragihandina înternetê de grûbên cuda yên guftûgo û mînaqêşeyan ava bûne ku gellek pîrsên cuda yên jiyane mînaqêşe dikin. Her yek jî wan li quncikekî dinyayê rûniştiye û bi hev

re danûstendînekê dikin. Ez dikarim tevî mînaqêşeya wan bibim. Ez dikarim wekî ku ez bi telefonê bi yekî re diaxivim bi wan re biaxivim.

Di mesrefa van hemû pêwendîyan de ji bilî endametiyeke piçûk a mehane; em bêjin heke ez li Swêdê bim û yek ji wan li Japonyayê be, mesrefa ku ez serê deqîqeyê bidim qasî wê mesrefê ye ku wekî ez bi yekî ji bajarê xwe re biaxivim.

Heke ez lêkolînekê dikim an meqaleyekê dinivîsim an ji bo tişekî din min agahdariyek divê, ez dikarim navê wê yan jî gotînekê ji behsa wê li programê lêgerînekê bikim, ew di navbera çend saniyan de li ser wê behsê çend metin û dokument li ser ruyê erdê yê bi torra înternetê ve girêdayî hene bicivîne û lîsta wan bîne têxe komputera min, ez di komputera xwe de dikarim yeko yeko li wan binêrim. Dokumentek dikare ji kutubxaneyê Stockholmê be ya din ji ya Qahîrê û ya din ji ya Tokyoyê ya din ji ya Sydneyê be. Ji bo berhevkirina van agahdariyan êdî ne lazim e ez bi rojan li bajar û kutubxane û arşîvên ser ruyê erdê bigerim, ku ne perê min, ne wextê min û ne jî taqeta min têrê dike. Hemû van tiştan di navbera çend saniyan de komputer ji min re dike. Ji bo min êdî mesela dûrbûn û mesafê ji holê rabûye, her çendî ez li Östersundê jî rûdinê, mesafeya hemû kutubxaneyên dinyayê ji bo min bûne qasî hev. Ew jî ew mesafe ye ku di navbera serên pêçîkên min û tûşên komputerê de ye. Gava min serê pêçîka xwe gihand tûşê nexwe min xwe gihand wan bîbliyotekan jî.

Maneya vê ew e ku wekî şexs, wekî hemwelatî îmkana bidestxistina agahdariyê ji bo min gellek xurt buye; ez dikarim hem erzan, bi perê bêrîka xwe, hem zû; di mudetê çend deqîqe û saniyan de û hem jî pirr; bi milyonan dokument bicarekê de û ji çar quncîkên dinyayê agahdarî wergirim, û bi her derê dinyayê re pêwendîyan deynim fikrên xwe pêşber bikim û îstîfade ji fikrên din bikim.

Multîmedya

Wê agahdariya ku ez distînim ne tenê ji tekstan pêk tê. Sîstema multîmedyayê ya ku derketiye, agahdariyê bi tekst, bi deng, bi şîkl û grafîk û bi filmên biliv dide min, grafîk, şîkl û film li ser esasê 3 bejneberiyê (dîmensiyonelîyê) û bi deng re jî ji bo min dinyayeka welê ava dike ku hema hema wekî dinya rastîn e. Mesela em bêjin li serê çiyayekî Kurdistanê pêşmerge, an gerîlayek heke komputerê, telefonê mobil û modemek pê re hebe li gel kamerayekê ew dikare di wê gavê de filmê şerî bikêşe, li Awrûpayê bigihîne navenda televîzyona Medê û piştî niv sactê, di nûçeyan de, ne ku her tenê bi tekst lê bi deng û film jî nûçeya şerê wan li ser ruyê erdê

belav bibe. Heta ez bi xwe li mala xwe tenê bi saya komputera xwe dikarim wê xerê bibihîzim û temaşê bikim. Em kesên ku têkiliyên wan bi internetê re hene, wekî şexs dikarin deng û wêneyan ji bo hevdû bişînin.

Ferd bihêztir û azadtir dibe

Rûdana han wê yekê jî diyar dike ku bi hebûna vê sistema ragihandinê kes û civa-kên bihêz ji xwe fêdê ji vê digrin lê kes, hêz an grûbên qels ên xwedanên kêmîmkan jî dibin xwedanê îmkaneka xurt a bidestxistina agahdarî û zanîna, xwediyarkirinê, xwenîşandanê, dibin xwedanê îmkana bihîstandina dengê xwe.

Em bêjin ez nivîskarekî kurd im. Min kitêbek nivîsî. Heta niha rewş welê bû ku heke weşanxaneyê kurdan xwe da ber wê kitêbê û ew çap kir jî, îmkanên min û yên wê weşanxaneyê nîn in ku kitêba min li hemî welatên Awrûpayê, li nava kurdan belav bike da ew bibînin û wê bikirin. Ji ber wê jî pirrê caran heke kitêba min hêja be jî, ji ber bêîmkaniya belavkirinê, di destê weşanxaneyê de dimîne û nayê firotin. Heke hin zanînan hêja jî di wê de hebin kurdên xwendevan ji wê bêpar dimînin. Yan jî em bêjin hêzên me kurdan yên siyasî li Tirkîyê rojnameyan didin weşandin. Lê li Tirkîyê dezgeha belavkirinê weşanan di destê rojnameyên wek Hurriyetê de ye. Ew ji bo ku ji fikrên rojnamên me ne razî ne, wan belav nakin. Dimîne ku hêzên me yên siyasî bi îmkanên xwe yên rêxistinî wê belav bikin ku ew jî gellek mehdûd e û kil û kêmasî tê de peyda dibin. Xwendevanên kurd bi berfirehî ji xwendina wan rojnameyan bêpar dimînin.

Lê îro bi saya torra internetê îmkanek peyda bûye ku wekî siyasî, wekî grûbek nivîskar an wekî nivîskarekî bi tenê heke min rojnameyek derxist an kitêbek nivîsî, ez jî dikarim qasî Hurriyetê xwedan îmkan bim kitêba xwe an rojnameya xwe di torra internetê de bicîh bikim ku dinya hemû çiqas dikare biçê bala xwe bide Hurriyetê ew qas jî dikare bide kitêb an rojnameya min.

Vê gavê Özgür Politika her roj dikeve internetê, îmkana xwendina wê jî ji alî teknîkî ve qasî îmkana xwendina wan hemû rojnameyên mezin ên ser ruyê erdê ye. Ev torr, yeka wisa ye ku ne gumrik û hudûdan, ne otorîteya dewlet û ordiyên, ne jî sansuran nas dike. Özgür Politika çawa li Awrûpayê tê dikeve mala min, her wiha jî dikare here li Diyarbekirê têkeve mala yekî kurd yan li serê çiya ber destê grûba şerkarên kurd di şikeftê de. Nexwe teknîkê îmkaneka wiha daye ku ji bo belavkirina fikr û zanîna xwe îmkana yên ku bi milyaran pere dikarin li rojnameya xwe bikin û yên ku belkî nikarin hezar kronî serf bikin buye yek. Ev diyarde ya wê yekê

ye ku ferd û grûbên piçûk çiqas bi hêz bûne û çiqas azadî bidest xistine.

Cardin em numûneyekê ji xwe kurdan bidin. Em bêjin ku grûbeka çekdar a şerkerên kurd li çiyayekî digerin, şer dikin û di şikeftên çiyê de xwe disitirînin. Teknîk hatiye merheleyeka welê ku heke komputerê seyar, telefonê mobil û modemek bi wan re hebe ew dikarin ji wê şikefta ser çiyayê Kurdistanê di rîya înternetê re pêwendî bi parlamentoya Stockholmê re, bi merkeza zanîngeha kurdî re ya ku em bêjin li Awrûpayê ye, bi Unîversîteya Oxfordê re, bi rojnameya New York Times re, bi bîblioteka Petersburgê re an bi fakulteta tîbbê ya Unîversîteya Kentucky re deynin, hem agadariyên li ser kurdan, hem zanyariyên tîbbî yên xweparastin û tedawiyê, hem nûçeyên dinyayê, hem kursên ziman hem jî zanînen siyasî, eskerî û teknîkî û hwd ji bo xwe werbigirin û li wê derê programekî çêkin, pê xwe bigihînin. Hetta hin ji wan dikarin ji wê derê qeyda xwe li unîversîteyekê ji unîversîteyên Awrûpayê çêkin, dersên wê taqîb bikin, pîrsan ji wan bikin, wextê îmtîhanê pîrs ji wan re werin, bersîvên xwe binivîsin û bişînin, yan jî guhdariya dersan bikin û bi telebeyên sinifê re li ser wê dersê têkevin mînaqêşeyan.

Yan jî em bêjin ku doktorek heye di wê grûba şerkeran de, şerek çêbûye û yek ji pêşmergeyan birîndar buye, divê ew emeliyat bibe, lê li nik doktorî kitêb û agahdarî nînin. Ew doktor dikare bi unîversîte an nexweşxaneyeka Awrûpayê re têkilî deyne, pîrsiyaran ji doktoran bike, doktor pîrsiyaran ji wî bikin heta risman bişîne an filmên 3 bejneberî (dîmensiyonel) ên vîrtuel ên li ser laşên însanan bi hemû teferuatên xwe di arşîvên wan unîversîte an fakulteyan de hene, ew bi xwe li wan binêre, bibîne, bikaribe li ser birînê bigihîje netîceyekê, tiştê lazîm bike û jiyana wî pêşmergeyî xelas bike.

Di torra ragihandinê de bajarin ava bûne ku ji wan re bajarên vîrtuel tê gotin. Ez li mala xwe, li ber komputera xwe rûdinê, xwe bi înternetê ve girê didim, navnîşana bajarekî ji wan bajarên vîrtuel didim û diçim ber dergêhê wî bajarî, ez dikevim bajêr. Heke ez cara pêşîn çûme wî bajarî û min divê ez warekî li wî bajarî ava bikim, gerrek û taxên wî bajarî hene, kolan û ceddeyên wî û li ser wan kolanên jî avayiyên vîrtuel hene ku ez dikarim biçim xaneperekê (home page) ji bo xwe tê de hilbijêrim, kirê bikim, têkevimê, agahdarî, zanyarî, rîsm û muzîka li gora dilê xwe tê de ava bikim, li gora dilê xwe bixemilînim. Ez dikarim ji wê malê xwe bi wan merkezen vîrtuel ên ser ruyê erdê girê bidim ku min divên. Di wî bajarî de, ez dikarim ji mala xwe derkevim biçim bazara bajêr, meydana kirîn firotinê, dikanan, qehwexaneyên vîrtuel ên ciyên sohbet û mînaqêşeyan. Li wê derê, hin mînaqêşeya siyasî dikin, hin li ser sporê diaxivin, hin behsa têkiliyên jin û mêren dikin, hin li

ser dînan sohbet dikin. Zanîngeh, arşiv û şewirgehên wî bajarî hene ku ez dikarim biçim ji wan fêdê bistînim. Hilbijartinên wî bajarî hene, ez dikarim li ser avabûn û geşbûna bajêr, li ser xizmeta wî bajarî û li ser hilbijartina serokbelediye û berpirsiyarên wî bajarî, dengê xwe bidim, fikra xwe diyar bikim. Hemşehriyên wî bajarî jî yeko yeko dikarin pêwendîyan bi min re deynin.

Peydabûna dinya sisiyan

Maneya vê çiyê? Hin alim hene diyar dikin ku bi avabûna vê civaka agahdariyê di jiyana însanan de sê dinya pêk hatine. Ev sê dinya ne ew sê dinya ne ku ji teoriya Maoyî hatibûn avakirin. Ji van dinyayan yek jê dinya fîzîkî ya me ye, dinya maddî ye ku em tê de dijîn.

Dinya duduyan, ya xewn û xeyalan e ku gava meriv dikeve xewê, an bi roj ji xwe ve biçe meriv dikeve dinya xewnan an a xeyalan, meriv tê de dijî, buyer têne serê meriv, meriv pêwendîyan bi der û dora xwe ya xeyalî re datîne; buyer, ji dinya fîzîkî gellekî wêdetir e, zeman û mekan jê re nîn in, meriv xwedanê taqeta wêdetir a dinya maddî ye; meriv difirre, bi cin û lawiran re rûbirûyî hev tê, mesafe ne xwedanê qîmetekê ye, gah meriv li vî serê dinyayê ye gah li serê din e. Heke meriv ji odeyekê derbasî odeyeka din bibe ne lazim e ku meriv di dergeh an penceran re derbas bibe, meriv hema çik li odeya din e. Meriv dikare dêw be û di eynî saniyê de bibe mêş, meriv dikare bimre, vejî û hwd. Di vê dinyaya xewn û xeyalan de her tişt dikare bibe. Lê heke meriv şiyar bû, her tişt wenda dibe û meriv dibîne ku meriv li ciyê xwe ye, tu eser ji wê dinyayê li ber meriv namînin.

Dinyaya sisiyan jî ew dinya ye ku jê re dinya virtuel yan jî sîbermekan (cyberspace) tê gotin. Ev dinya, ne wekî dinya fîzîkî ye, meriv dikare di vê dinyayê keve, ne mesafeya zeman û ne jî ya mekan jê re heye, ew tiştên ku di dinya xewn û xeyalan de hene hema hema bi tevayî di vê dinyayê de jî hene, hudûdê vê jiyane, xeyalên mirov in, yanî xeyalên mirov heta ku derê biçin bi mesafa hudûdê wan xeyalan meriv di wê dinyayê de dijî. Ji odeyekê bêyî ki di derî û penceran re, di pêpelûkan re derbas bibe, meriv dikare derbasî odeyeka din bibe, ji vî welatî meriv dikare biçe Norveçê, ji wir jî biçe Japonyayê an welatekî din. Ez dikarim biçim ji xwe re di kutubxane û zanîngeh an qehwexaneyên wan welatan de bigerim. Bes ev gerr, gerreka virtuel e, ne fîzîkî ye. Lê ne wekî dinya xewn û xeyalan e jî, ez diçim wan deran, dikarim agahdariyan bi awayê tekst, deng, grafîk û filman jê bînim, ez dikarim pêwendî bi însanan re deynim sohbet û mînaqêşeyan bikim, ez dikarim têkevîm hil-

bijartinan, serokê komeleya xwe, partiya xwe ya siyasî, serokbelediyê xwe, heta reîs-
wezîrê xwe hilbijêrim, ez dikarim dersê bixwînim û dersan bidim. Yanî ez tê de di-
jîm, ez dikarim bi saya mudaxeleya xwe bi rastî jî di wê dinyaya vîrtuel de û di din-
ya maddî de guhertinan çêbikim. Bi mudaxeleya hinên din guhertin dikarin di
min de çêbibin, heke ez di şikeftoka serê çiyê de bim jî bi saya wê ez dikarim jiyana
pêşmergeyekî birîndar xelas bikim.

Heke ez li Diyarbekirê rûniştibim jî bêyî ku polîs karibin min bigrin an rê li ber
min bigrin biçim merkezeka zanîngeheka kurdî ya vîrtuel, li ser ziman, edebiyat,
dîrok û rewşa civakî ya kurdan agahdarî ji bo xwe bibînim, agahdariyan bidim he-
valbendên xwe yê siyasî yan jî hemwelatîyên xwe û agahdariyan ji wan bistînim û
li Diyarbekirê li nava milletî belav bikim.

Ev دنیا ne dinyaya xewn û xeyalan e ku meriv ji xew şiyar bibe her tişit difirre
diçe, na, dinyayeka înteraktîv e ku meriv tê de dimîne, kar dike, dibizive û berhe-
man dide. □

Dewama wê di hejmara bê de

(*) Bîngêbê vê nivîsarê, bi kurtî di 15-ê meha 11-ê ya 1997-ê de li Stockholmê, li Înstîtuya Kurdî wekî semîner hatiye
dayin û bi armanca weşandina di rojên pêş de ji bo Med TV hatiye kêşandin. Li vê derê, ew ji nub ve hatiye nivîstin û
berfirekîrin.

LA ROCHEFOUCAULT

FAWAZ HUSÊN

Mirzadeyê Marsillac, François de la Rochefoucault (1613-1680). La Rochefoucault (Laroş-fûko) li Parîsê di sala 1613an de di malbateke ji malbatên herî nijadbilind de tê dunyayê. Ew dixwaze, di despêkê de, di warê siyasetê de çiyekî mezin bigire.

Daxwazên wî dişikin û bêhêvî û bedbîn, ew xwe bi tenê dibîne. Ew xwe ji civata nijadbilind û fermanbaran dût dixê. Ew di sala 1652an de vedigere ser erdên xwe û li ser dek û dolabên mirovan bi kûrahî dirame. Ew dîtî û serpehatiyên xwe di Les Maximes-an de dide. Ew biranînên xwe jî dinivîsîne lê, wek La Fontaine, ew bi saya gotinên xwe dengdar dibe. Ew ji her tiştî sar dibe û dilê wî ji civata mirovan dişikê. Ji ber vê yekê jî, gava çiyek di Akademiya fransî de ji bo wî çê dibe, ew naxwaze bibe endamê wê. Mirina lawekî wî di sala 1672an de jî gelekî lê kêr dike û nêrîn û dîtî wî li ser bingeha jiyane hêna hişk û tûjtir dike. Ew di sala 1680 de dimire.

La Rochefoucault nêrîn û baweriyên xwe li ser mirovan, li ser civatê, li ser dîrokê, di çend hevokên kurt û dagirtî de radixîne. Mîrov dikare her hevokê bike babetê pirtûkekê, an, bi kêmanî, beşekî pirtûka rastiyê. La Fontaine û Perrault çîrokekê dibêjin ta ku di dawiya wê de ew nêrînên xwe bipeytînin. La Rochefoucault seraser

baweriya xwe dibêje. Ew bûyer û serpêhatiyan diguvêşe, tenê cewhera wan, şîreya wan, dide.

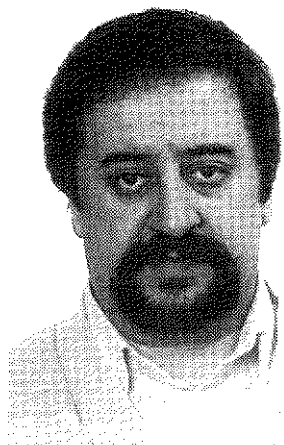
Serpêhatiyên La Rochefoucault bêguman gelekî li tarîbûna nêrînên wî û hişkiya baweriyên wî kêr dikin. Ew di warê siyasetê de dişikê û mirovnehiz dibe. Ew ji xweperestiyê, ji pozbilindiyê nefret dike, ew ji kesên civata xwe bêhêvî ye. La Rochefoucault nigara dilê mirovan dikişîne, sûretê xuyê civatê digire. Ew civatnas û mirovnas e. Ew bingeş û destgeha tevgeran berbiçav dike. Nivîskar hîsên bilind li dora xwe di danûstandinên mirovan de nabîne. Ew tenê xweperestî, durûtîyê, nepakiyê li dora xwe dibîne.

Gotina "maksîm" ya fransî ji gotina latînî "maxima sententia" hatiye. Meneya wê jî "fikra herî giring" e. Ew rastiyeke ebedîn dibêje. Ji gotinên Maksîmên La Rochefoucault:

- ◆ Mirov nikare zuq ne li rokê û ne li mirinê binêre.
- ◆ Qelsîtiyek e eger mirov gelekî ji xwe nerazî be. Kerîtiyek e eger mirov gelekî ji xwe razi be.
- ◆ Xwehizkirin ji hemû şelafan mezintir e.
- ◆ Dilovaniya mîran piraniya caran tenê siyasetek e ta ku ew bi wê kêfa gelan ji xwe re binin.
- ◆ Em giş têra xwe xurt in ta derdên kesên din, kesên ji bilî xwe, hilgirin.
- ◆ Mirov pêşneyariyên xwe tenê bi gelek çavfirehî didin.
- ◆ Em hîn bûne rastiya xwe ji kesên din veşêrin ku dawî, em wê ji xwe ji vedîşêrin.
- ◆ Gava mirov naxwaze ku pesnê wî bê kirin ew dixwaze dubare bê pesinandin.
- ◆ Eger tu bixwazî bi rastî hevaltiya xwe ji yekî re diyar bikî, tu ê ne kêmasiyên xwe jê re xuya bikî lê tu ê bihêlî ku ew yên xwe bibîne.
- ◆ Mirov çêtir dibîne ku ew tiştên dijwar dijî xwe bibêje ku ew ji binî ve tiştêkî nebêje.
- ◆ Dilpaqijiya daxwazên kesane, mîna çeman e, ew di ava deryayê de xwe winda dike.

KOVAR Û ROJNAMEYÊN KURDÎ

LOKMAN POLAT

Lêkolînavanekî kurd li ser kovar û rojnameyên kurdî lêkolîneke dirêj kiribû û gihiştibû vê encamê; ji sala 1900î û hetanî sala 1997an 563 kovar û rojname ji aliyê kurdan ve (kurdên herçar parçeyên Kurdistanê ve) hatiye weşandin. Lêkolînavanê kurd ku navê wî Hesen e û li Fransayê dijî; ji min re got ku; “dibe ku hêj gelek kovar û rojnameyên din hene ku min navê wan nebihîstîye.” Min li listeya wî mêze kir, bi rastî jî navê hinek kovarên ku li Swêdê derketibûn di listeya wî de tunebûn, me ew nav jî lê zêde kirin.

Kovarên xwerû bi kurdî bi pirranî li Swêdê derdikevin. Di hêla ziman, çand û edebiyata kurdî de xebata herî berbiçav û balkêş li Swêdê dibe. kurdên ku ji ber sedemên siyasî koç kirine û hatine li Swêdê bi çîh û war bûne, gelekî xebitîne û li ser çand, ziman û edebiyata kurdî berhemên giranbiha afirandine. Li Swêdê gelek kovarên xwerû bi zimanê kurdî hatine weşandin û gelek ji wan jî hêj têne weşandin. Weşanxaneyên kurdan yê li Swêdê bi sedan pirtûkên xwerû bi zimanê kurdî weşandin e.

Wek tê zanîn îsal, sala 1998, sala 100 saliya rojnamevaniya kurdî ye. Lê çî heyf e ku di sedsaliya rojnamevaniya kurdî de tu rojnameyeke kurdî ya rojane tuneye. Li

Tirkîyê rojnameyek û li Ewrûpayê jî rojnameyek rojane ji aliyê kurdan ve têne weşandin, ew jî bi zimanê tirkî ne. Rojnameya xwerû bi zimanê kurdî rojnameyek hefteyî ye (Azadiya Welat) û ew jî li Stenbolê derdikeve. Kovarên kurdî bi piranî yên mehane û sê mehî ne.

Li Tirkîyê gelek asteng li pêşberî weşanên kurdî hene. Kovar û rojnameyên kurdan ji alî zagonên dewleta tirk ve têne qedexekirinê, têne girtinê yan jî cezayên peran yên pîr giran li wan dibirin û ji alî aborî ve wan qels dixin û loma jî gelek weşanên kurdan bi vê şeweyê nikarin weşana xwe bidomînin. Hinek kovar û rojnameyên kurdan jî ji ber ku têne qedexekirinê mecbûr dimînin navê xwe digehurînin. Wek mînak; Rojnameya "Roj", paşê navê xwe guhart kir "Nûroj", û piştê jî bû "Pêşeroj". Rojnameya "Azadî", bû "Dengê Azadî", bû "Ronahî" û niha jî navê wê bûye "Hêvî". Rojnameya xwerû bi kurdî ya hefteyî "Welat", bû "Welatê Me" û niha jî bi navê "Azadiya Welat" weşana xwe didomîne. Hinek kovarên mehane û rojnameya rojane jî (Ûlke, Yeni Ûlke, Gündem, Ûlkede Gündem, Yeni Politika, Özgür Politika û hwd.) mecbûr man ku navê xwe guhertin.

Di pêşveçûna çand û zimên de kovar roleke girîng dilîzin. Her kovar girîngiya xwe heye. Hemû kovarên kurdî li gorî xwe xizmet kirine û dikin. Di dema me de - û di demên berê de jî- her çiqas bazara weşanên kurdî qels be jî, ronakbîrên kurdî yên welatparêz bi ezim û fedakariyek bê hempa cehd kirine ku kovarên kurdî biweşînin. Hê jî yên ku kovarên kurdî diweşînin fedakariyeke mezin nîşan didin, ji alî aborî ve dikevin tengasiyê jî, lê dîsa wezîfeyên xwe yên pîroz bi cih tînin.

Ez di vê nivîsa xwe de dixwazim kovarên ku hê jî weşana xwe didomînin, hejmarên wan yên dawîn bi xwendevanan bidim naskirin. Hinek kovarên kurdan hene ku bi temamî yan jî tenê nivîsek yan du nivîsên kurdî diweşînin hene, min behsa wan nekir. Wek mînak: Kovara Deng, Özgür Halk, Stêrka Rizgarî, Yeniden Newroz, Yurtsever Gençlik, İnsiyatîf, Rojbaş, Cudî, Bulten û hwd. Hinek kovarên xêzikî jî li Almanyayê derdikevin, ew hemû jî bi tirkî ne. Ez tenê navê wan dinivîsim. Jina Serbilind, Stêrka Ciwanan, Zûlfîkar, Bawerî, Serxwebûn. Li Berlîne bi navê "Lêkolîn" kovarek derdikeve hejmarek wê bi kurdî derket, hejmara din bi kurdî û almanî, hejmarek jî xwerû bi tirkî derket. Lêkolîn dê bi kîjan zimanî bê weşandin ne diyar e. Ji xwe ew bi rék û pêk nayê weşandin. Wek stêrka Gelawêj salê carekê derdikeve. Loma min cih neda danasîna wê.

Bi hêviya ku ev kovarên kurdî di sala 1998an de jî jiyana xwe ya weşanê bidomînin. Em ji wan re di sala 1998an de serfirazî û serkeftinê dixwazin.

Kovaren ku li Swêdê derdikevin û hê ji weşana xwe didomînin ev in:

ROJA NÛ (1978), ARMANC (1979), KULÛLK (1980), HÊVÎ (1981), BERBANG (1982), DÎDAR (1992), NÛDEM (1992), ÇIRA (1995), HELWEST (1995), DUGIR (1995), JÎNDAN (1996), AVAŞÎN (1996), NÛDEM WERGER (1996), ROJBAŞ (1996), ÎNSİYATÎF (1997), VATE (1997), YAYIN DÛNYAS (1997)

Kovar û rojnameyên ku niha li Tirkîyê derdikevin:

ÛLKEDE GÜNDEM, Pêşeroj, HÊVÎ, NÛBIHAR, YENÎDEN NEWROZ, DENG, ZEND, ROZA, JÛJIN, WAR, ÖZGÜR HALK, YURTSEVER GENÇLİK, YENÎ YAŞAM, AZADIYA WELAT, JIYANA REWŞEN, STÊRKA RIZGARÎ

ROJA NÛ

Roja Nû di sala 1978an de dest bi weşanê kir. Wê demê bi kurdî û tirkî wek rojname derdiket. Roja Nû paşê şikil guhart û ji forma rojnameyîyê bû kovar û tenê xwerû bi kurdî derket. Ev 50 hejmar e ku wek kovar ji sê mehan carekê xwerû bi kurdî derdikeve.

KULÛLK

Kovara zarokan Kulûlk ji nû ve dest bi weşanê kiriye. Kovara Kulûlkê di sala 1980 de dest bi weşana xwe kiribû û jiyana xwe ya weşanî hetanî sala 1993an meşandibû. 47 hejmarên wê derketibû. Paşê wê weşana xwe dabû rawestandî. Hetanî sala 1997an Kulûlk derneket. Di sala 1997an de Kulûlkê dîsa dest bi weşana xwe kir. Niha Kulûlk ji aliyê komela "Mala Kultura kurdî" ve tê weşandin. Hetanî niha hemû bi ser hev 51 hejmarên kovara Kulûlkê derketine.

HELWEST

Kovara Helwestê kovareke hunerî, edebî û çandî ye. Wê di 95an de dest bi weşana xwe kiriye û ji sê mehan carekê li Stockholmê derdikeve.

ÇIRA

Çira kovara "Komeleya Nivîskarên Kurd Li Swêdê" ye. Çira sê sal e ku weşana xwe didomîne. Hetanî niha 11 hejmarên wê derketine. Bi piranî nivîsên lêkolînî têde tên weşandin.

NÛDEM

Kovara Nûdemê di sala 1992an de dest bi weşanê kir. Ev şeş sal in Nûdem bê rawestandî derdikeve. Bi vê hejmara di destên we de Nûdem gihîştîye hejmara xwe ya 25an.

NÛDEM WERGER

Bi navê Nûdem Werger kovarek wergerê derket. Hejmara yekem a kovara Nûdem Wergerê 238 rûpel e û kovarek berz e, ji aliyê naveroka xwe ve gelekî dewlemend e. Xwedî û berpirsiyarê kovarê Firat Cewerî ye. Bi giranî wergerên li ser edebiyatê tê de hatine weşandin. Armanca kovarê ya bingehîn ev e ku; edebiyat, çand, felsefe û zanîstiya dinyayê bigihîne kurdan, wan bi kurdan bide fêrkinê.

DUGIR

Kurdên başûrê piçûk vê kovara kulturî derdixin. Ew ji sê mehan carekê li Stockholmê derdikeve. Hetanî niha 6 hejmarên wê derketine.

VATE

Vate xwerû bi zaravayê zazakî derdikeve. Vate di sala 1997an de dest bi weşanê kir. Hetanî niha du hejmarên wê derketine. Vate ji sê mehan carekê li Stockholmê derdikeve.

BERBANG

Berbang, organa federasyona komeleyên Kurdistanê li Swêdê ye. Ev 12 sal in ku ew jiyana xwe ya weşanê didomîne. Hetanî niha 103 hejmarên wê derketiye.

DÎDAR

Dîdar kovara ciwanên kurd e. Ew jî jîsê mehan carekê li paytextê Swêdê, li Stockholmê derdikeve.

ARMANC

Di nav weşanên kurdan yên li Ewrûpayê weşana herî temendirêj piştî kovara Roja Nû, Armanc e. Armancê 19 salan weşana xwe domand. 179 hejmar hate weşandin. Di mehên dawî yên sala 1997an de Armanc kete nav krîzê. Hemû endamên redaksiyona wê îstîfa kirin. Redaksiyonek nû nehat damezrandin. Loma jî çend mehan weşana wê hate rawestandî.

AVAŞÎN

Avaşîn kovara Enstîtuya kurdî ya li Stockholme ye. Heta niha 6 hejmar derketiye. Avaşîn kovarek sê mehî ye û di dema xwe de derdikeve.

Avaşîn herçiqas kovareke çandî û edebî be jî, carna nivîsên siyasî jî diweşîne. Avaşîn giraniyê dide ser edebiyata gerilla.

JÎNDAN

Jîndan kovara sê mehî ye, li Stockholme derdikeve. Hetanî niha pênc hejmarên Jîndanê derketiye.

YAYIN DUNYASI

Yayın Dünyası - Cihana Weşanan- kovara danasîna pirtûkan e. Di sala 1997an de dest bi weşanê kir. Ji du mehan carekê, salê 6 hejmar derdikeve. Hetanî niha sê hejmarên wê derketine. Di vê kovare de digel danasîna pirtûkan di her hejmarê de bi yek - du nivîskarên pirtûkan re li ser berhemên wan hevpeyvîn tê çêkirin. Ev kovara ku bi kurdî û tirkî derdikeve, ji aliyê Gabar Çiyan ve tê îdarekirin.

BÎRNEBÛN

Kovara Kurdên Anatoliya Navîn

Komek Kurdên Anatoliya Navîn li hev civiyane û dest bi weşana vê kovare kirine. Xwediyê kovare Hacî Erdogan e.

Bîrnebûn kovarek hunerî, çandî û siyasî ye. Hetanî niha 3 hejmarên wê derketine. Di hersê hejmarên wê de li ser kurdên Anatoliya Navîn gelek nivîsên balkêş he-
ne.

ZEND

Zend kovara Lêkolîn û Lêgerînên Zanistî ye û ji aliyê "Enstîtuya Kurdî" ya li Stenbolê ve jî sê mehan carekê tê weşandin. Enstîtuya Kurdî di sala 1996an de çend hejmarên kovara ZEND yê taybetî jî bo ceribandîna derxistin. Di sala 1997an de dest bi weşana kovare ya normal kirin.

NÛBIHAR

Nûbihar kovara mehane ye. Kovara çandî, hunerî û edebî ye. Ew ji mehê carekê di bin berpirsiyariya Sabah Kara de li Stenbolê derdikeve. Hetanî niha 55 hejmarên

wê derketine. Nûbihar di her hejmarê de li ser babetên girîng û bi giranî li ser pirs û pirsgrîkên doza kurd disekine. Nûbihar bi çavêkî dînî (olî) meselan dinirxîne. Kovar xetêke olî û welatparêzî dimeşîne. Ew, dîtînen Îslamê bi welatperweriyê ve dihûne. Ferqeke pir mezin di nav kovara Nûbihar û kovarên din yê Îslamî de heye.

AZADIYA WELAT

Azadiya Welat rojnameyek hefteyî ye. Ev bû çend nav digehurîne, lê dîsa jî weşana xwe bê rawestandî didomîne. Di weşanvaniyê de domandîna tiştêkî girîng e. Giranbihayiya wê weşanê yek jê jî bi pîvana domandîna weşanê tê nirxandin. Di dîroka rojnamevaniya kurdî de yekemîn rojnameya hefteyî ya xwerû bi kurdî “Welat” bû. Paşê bû “Welatê Me” û niha jî bi navê “Azadiya Welat” weşana xwe didomîne.

JİYANA REWŞEN

Kovara Jiyana Rewşen mehê carekê mîna organa Navenda Çanda Mezopotamyayê li Tirkîyeyê derdikeve. Ew berê bi navê Rewşen derdiket, piştê navê wê kirin Jiyana Rewşen. Çend hejmarên wê yê pêşîn bi kurdî û tirkî derketin. Niha tenê xwerû bi kurdî derdikeve.

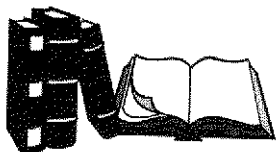
WAR

War kovareke lêkolîn û lêgerînê ye, di sala 1997an de li Stenbolê dest bi weşanê kiriyê. Hetanî niha du hejmarên wê derketine.

ROJNAMEYA EHMEDE XANÎ

Li Beyazîdê (ku mezêlê Ehmedê Xanî lê ye.) çend kurdên welatparêz ji bo ku navî Xanî yê nemir bidin jiyandin, bi navê “Ehmedê Xanî” rojnamek hefteyî derdixin. Rojname nêzîkê du salan jiyana weşana xwe berdewam kir, lê paşê ji ber sedemên aborî weşana wê hate seknandin.

Di nav rûpelên rojnama Ehmedê Xanî de jiyana Ehmedê Xanî, berhemên wî, gotînen pêşiya, nivîsên ji edebiyata kurdî, ji zargotina kurdî çîrokên gelêrî, kîlam û stran û hwd. dihatin weşandin. □

JINAV WEŞANAN

Divan salên dawiyê de, bi taybetî li Swêde gelek pirtûk ji bo zarokan hatin weşandin. Piraniya pirtûkên ku hatine weşandin û têne weşandin wergêrên ji swêdî ne. Lê digel vê, cih bi cih nivîskarên kurdan jî meyla xwe berdane ser edebiyata zarokan û hindik be jî ew ji bo zarokan dinivîstin.

Baxçê Zarokan ku ji aliyê Aram Gernas û Farid Nadhar ve bi du zaravayên kurdî (kurmançî û soranî) hatiye amadekirin û di nava weşanên Apecê de derketiye, di vî warî de mîna keke baş e. *Baxçê Zarokan* ji şêst û pênc stranên pêk hatiye û digel notayên wan hatiye amadekirin. Ev metoda han jî

dike ku pirtûk ji bo dibistanan û ji bo mamosteyên muzikê pir bi kêr were.

Ev pirtûka ku bi naveroka xwe mîna baxçeyekî zarokan e, bi wêneyên delal hatiye xemilandin. □

Baxçê Zarokan

Amadekar: Aram Gernas û Farid Nadhar

Weşanên APEC

Mê -
Avis pirtûka Helîm Yûsiv ya duwemîn e ku di nava weşanên Avestayê de derketiye. Berî naha bi demekê jî bi navê *Mirî Ranazîn* pirtûkeke Helîm Yûsiv derketibû. Weşanxaneyê Avestayê karekî baş dike ku tixûbê serxetê û

binxetê radike û nivîskarê binxetê pêşkêşî xwendevanên serxetê dike.

Helîm Yûsiv berê bi erebî dinivîsand lê vê dawiyê derbasî nivîsandina kurmancî bûye. Ji xwe, *Mêrê Avis* jî berê bi zimanê erebî derketibû. Lê nivîskêr ew wergerandine kurmancî û pêşkêşî xwendevanên kurd kiriye. Di çapemeniya erebî de, ji bo çapa wê ya erebî ev rexneya Xalid Xalîfe di kovara Elêf de (Qîbrîs, 1992) hatibû nivîsandin:

"Çîrokên *Mêrê Avis* bê cil û terîş, tazî xwe pêşkêşî me dikin; cîhaneke nexuyayî, erdeke necotkirî, Helîm Yûsiv bi zimanekî pexşaneyî û bi xeyaleke taybetî vê cîhanê jî nû ve û bi şeweyeke hunerî ava dike. Ji peyvên rojane û naskirî cîhaneke nenas û seyr saz dike. Ji bîlîfê, bi tinaziyên tal ken dike kar diji desthilatîyên ku li civakeke li paşmayî zorê bi kar tînin. Helîm Yûsiv nivîskarekî ku mirov dikare di pêşerojê nêzik de gelek hêviyên mezin li ser ava bike." □

Mêrê Avis
Helîm Yûsiv
Weşanên AVESTA

Mîna tê zanîn gerokên ewrûpayî bi gernameyên xwe navdar in. Di sedsalên 17, 18 û 19an de û berê jî gava ew derdiketin rêwîtiyên dirêj, wan bîranînên xwe, tiştên ku didîtin, gel û milletên ku ew pêrgî wan dibatîn, dînan û zimanên cûda dinivîsandin û an li welatên xwe çap dikirin an jî mîna belgename ji nivîsên li dû xwe re dihiştin. Riya gelek gerokên weha bi Kurdistanê jî ketiye û wan li ser kurdan, li ser ziman û

edebiyata wan, li ser rabûn û rûniştina wan, li ser folklorê wan û herweha li ser ruhuyeta wan jî gelek tişt nivîsandine. Gelek tiştên ku

ji aliyê gerokan ve hatine nivîsandin îro jî bo kurdologan dibin çavkaniyên baş. Îsmet Şerîf Vanlî di vê berhema xwe de ku ji frensîzî hatiye wergerandin *Batîlî Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan* li ser gerok û gernameyên hin gerokan radiweste. Ev pirtûka ku di sala 1977an de di nava weşanên Özgürlük Yolu de hatibû weşandin, jî nû ve li Stembolê di nava weşanên Avestayê de derketiye. □

Batîlî Eski Seyyahların Gözüyle
Kürtler ve Kürdistan
İsmet Şerîf Vanlî
Weşanên AVESTA

Ev pirtûka Xelîl Duhokî jî nivîs û lêkolînen wî yên ku berê di kovarên cihê cihê de hatibûn weşandin pêk hatiye. Lêkolîn û gotarên di vê pirtûkê de bi giranî li ser şî-

PEYV Û TABLO DIAXIVIN
XELİL DUHOKÎ

SWÊD 1997

îr, çîrok, roman û hin babetên din yê edebiyatê ne. Wekî din jî, hin ji xebatên D u h o k î yê bingehîn ku ew

jî danasîna nivîskarên başûr e di vê berhemê de cih girtiye. Mîna tê zanîn Duhokî heta niha gelek antolojîyên şîr û çîrokanên kurdên başûr bi latînî pêşkêşî xwendevanên kurd kiriye. □

Peyv û tablo di axivîn
Xelil Duhokî
Weşanên Jîndan

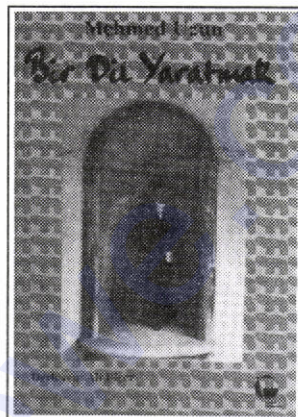
MIROV Û WELAT DI
HELBESTÊN
REFÎQ SABIRÎ DE

NIVÎSÎN, WERGERANDIN û AMADAKIRIN
XELİL DUHOKÎ

SWÊD 1996

Ev berhema ha jî li ser şairê navdar Rafîq Sabir e. Xelil Duhokî bi pêşgotîneke dirêj xebat, ziman û hunera Rafîq Sabir şirove kiriye û gelek şîrên wî ji tîpên erebî wergerandiye tîpên latînî. □

Ali Bîçer ku bi xwe şair e û ji ber fikrên xwe yê siyasî bi salên dirêj di girtgehên Tirkiyeyê de raza ye û niha li Swîsreyê dijî, hevpeyvîna bi Mehmed Uzun re ku di kovar û rojnameyên cihê cihê de hatibûn weşandin kom kirine û mîna pirtûkekê di nava weşanên Belgeyê de li Tirkiyeyê daye çapê. Di

van hevpeyvînan de Mehmed Uzun li ser zimên, li ser rola zimên ji bo miletan, li ser jiyanasur-gunê û li

ser rewşa edebiyata kurdî radiweste. Berî niha bi demê jî di san çend pirtûkên Mehmed Uzun bi tirkî di nava weşanên Belgeyê de derketibûn. □

Bir Dil Yaratmak
Mehmet Uzun
Amadekar: Ali Bîçer
Weşanên Belge

Xebat Arif şairek ji kurdên başûr e û bi Zaravayê soranî dinivîsîne. Di ber şairiya xwe de ew hem şîrên kurdî werdigerîne swêdî hem jî berhemên swêdî werdigerîne kurdî. Wî di vî warî xebatên baş kiriye. Ev berhema wî Geranewey Estêrekan ku ji

şîrên wî
yên vê da-
wiyê pêk
hatiye, bi
herdu alfa-
beyan, an-
go bi alfa-
beya erebî
û latînî ye,
lê bi zarava-
yê soranî

ye. Ji şîrên Xebat Arif bêhna xwezayê, ren-
gê evînê, êşa biyanîstanê difûre. □

Geranewey Estêrekan

Xebat Arif
Weşanên APEC

Xwendevanên Nûdemê Medenî Ferho
ji weşanên Nûdemê jî nas dikin. Heta
niha du berhemên wî di nava weşanên Nû-
demê de derketine. Lêbelê hejmara berhe-

mên Me-
denî Ferho
roj bo roj
zêde dibin.
Bi riya şîr,
çîrok û vê
dawiyê jî bi
riya roma-
nê Medenî
Ferho navê
xwe di ci-

hana edebiyata kurdî de aktuel hiştiye. Xal-
tika Zeyno ku ji 387 rûpelan pêk hatiye,
mîna ferhenga lêgerîna li pey peyva kurdî
ya resen e. Ew jiyana Kurdistanê ya do û îro
di nava hûnandîneke fêlklorîk û bi awazekî
destanî radixe ber çavan. □

Xaltika Zeyno

Medenî Ferho
Weşanên Dozê

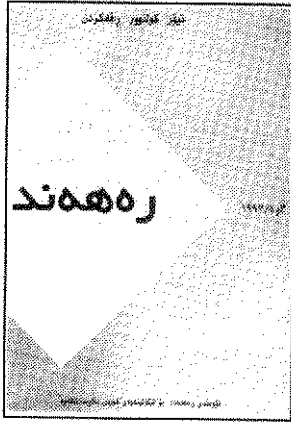

WELAT

Azadiya

Rojnameya *Welat*, *Welatê Me* û paşê jî *Azadiya Welat* di pêvajoya roj-
megeriya kurdî de, di warê pêşdexistin û aktuelhiştina zimana û edebi-
yata kurdî de roleke berbiçav listiye. □

Rahand
reke teorî,
kulturfî û şî-
roveyfî ye.
Berpirsiyarê
kovarê Hî-
wa Qadir e.
Kovar bi
kurmanciya
jêrîn û bi
alfabeya erebî li Swêdê derdikeve. Di vê
hejmara 3-4 1997an de ev nivîsên ha hene.
Berzan Hestiyar, Cemal Xembar, Çûman
Herdî, Dilawer Qeredaxî, Refîq Sabir, Şêr-

ko Bêkes, Farûq Refîq, Merîwan Wirya,
Hîwa Qadir û Hendirîn bi şûrên xwe;
Aram Kakey Felah, Rêbwar Heme Rehîm,
Rêbwar Sîweylî, Rêbîn Herdî, Şêrzad He-
sen, Ebdila Serac, Eta Mihemed, Goran
Babaelî, Farûq Omer bi kurteçîrokên xwe
ev hejmar xemilandine. Ji bilî şîr û çîrokan,
kovarê giranî daye wergeran jî. Di vê hej-
marê de F. R. çîrokek ji farisî û Evdila Re-
hîm, Hîwa Qadir û Dana Raûf jî çend ba-
betên edebî jî swêdî wergerandine. Kovara
Rahandê di vê hejmara xwe de çend rûpel jî
ji danasîna pirtûkên kurmanciya jêr re ve-
qetandine. □

Di pêvajoya sed salî de, rojnamegeriya kurdî bedelên mezin daye!

JI WEŞANÊN NÛBIHARÊ DU PIRTÛK

Yeğenin kaleminden

Bediüzzaman'ın Hayatı

Gözden geçirilmiş 4. Baskısı

ÇIKTI

4. Baskı

Ji me bixwazin

**GAZIYA MIN
BERHİM PAŞA**

Gaziya min

Pirtûka Şiirên Berhîm Paşa

Nû DERKET

Kızıtaşı Cad. Kuriş Apt. No:51/3Fatih-İST.
Tel:(0212)-533 75 88 Faks:(0212)-524 00 38

BIBE ABONEYÊ NÛDEMÊ!

Ger hewesa te li ser şîir, çîrok, roman, rexne, hevpeyvîn, lêkolîn, huner, sînema û hwd. hebe, pêşniyazeke me heye; bibe aboneyê NÛDEMÊ!

Ger tu bixwazi ji tevgera huner û edebiyatê ya herçar perçeyên welêt haydar bibî û edebiyata dinyayê ya kevnar û nûjen bi zimanê kurdî bixwîni, dîsan bibe aboneyê NÛDEMÊ!

NÛDEM dixwaze ji avakirina edebiyata kurdî re bibe alîkar, tu ji alîkariya wê bike; bibe abone!

Ez dixwazim ji avakirina edebiyata kurdî re bibim alîkar. Ji kerema xwe re min bikin aboneyê / aboneya NÛDEMÊ.

Ji bo Swêdê salek 240 Sek., Ewrûpa 80 DM.

Nav û paşnav

Adres

Vê kartê dagînin û fotokopiyê wê li ser adresa NÛDEMÊ bigînin. Çer ku ew bigihîje me, em ê NÛDEMÊ digel karta abonetiye jî te we bigînin.

"Heyfa min gelek ji kurdê me re dihat. Min roj û şev gazind dikiran, çî qa kurmanc hene hemî mêt û jêhatî ne, çire holê bêmarîfet û sin'et mane! Nivîsandin û xwendina hemî kurda çire nîne! Ez li van kul û derda jar û kal bîbîm, heyirî mabîm. Nuho ji Xwedê teala şikir dikim, ew cerîdeya te li ser qenciya kurda derêxistî ya te ji me re rêkirî, hat û ket destê min. Heçku çî qa miradê min hebî, hasil bîn. Qenciyê li ser dinê de hew qa dibit, mezinayî li vî zemanî hew qa çêdibit..."

Seyid Tahirê Boî, KURDISTAN, 1898